

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΑΚΡΙΤΙΚΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΗΤΣΗ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ
Στην «Ιστορία, Τοπική Ιστορία: Έρευνα και διδακτική»
με ειδίκευση «Έρευνα»

ΦΛΩΡΙΝΑ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Περίληψη	1
2. Summary	2
3. Προλεγόμενα	3
4. Χάρτης Πωγωνίου	5
5. Η προσφορά των Ιερών Μονών στο Πωγώνι	7
6. Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης	11
7. Ιερά Μονή Βελλάς	33
8. Ιερά Μονή Αγίου Αλεξάνδρου (Ζαραβίνας)	55
9. Η Σκήτη των Αγίων («Αγιούς»)	58
10. Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Πολύτσ(ι)ανης	63
11. Ιερά Μονή Μακραλέξη	78
12. Ιερά Μονή Μέγκουλης	92
13. Μονή Ιακώβου ή Ζωοδόχου Πηγής Δολιανών	109
14. Ιερά Μονή Σωσίνου	113
15. Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Δελβινακίου	214
16. Ιερά Μονή Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου Φραστανών	217
17. Ιερά Μονή Βομπλού	226
18. Ιερά Μονή Άβελ Βήσσανης	230
19. Ιερά Μονή Προφήτου Ηλία Τεριαχίου	246
20. Επίλογος	252
21. Βιβλιογραφία	263

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την ιστορία 14 μοναστηριών της ακριτικής επαρχίας Πωγωνίου Ιωαννίνων και μίας σκήτης (ασκηταριού). Η ίδρυση των μοναστηριών άρχισε στα τέλη της βυζαντινής περιόδου και τελείωσε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Ο μεγάλος αριθμός τους οφείλεται στις προσπάθειες των Βυζαντινών αυτοκρατόρων για τον εκχριστιανισμό της περιοχής και στη συνέχεια των Σλάβων ηγεμόνων για την αναχαίτιση του εξισλαμισμού και τη διατήρηση της Ορθοδοξίας στο Πωγόνι και την Ήπειρο. Από τα μοναστήρια που μελετήθηκαν μονάχα ένα, η Μονή Μολυβδοσκέπαστης, είναι σήμερα επανδρωμένο με μοναχούς. Κατά το παρελθόν όλα τα μοναστήρια λειτούργησαν και έδρασαν ως ανδρώα μοναστήρια.

Η μελέτη μου απαρτίζεται από τα περιεχόμενα, τα προλεγόμενα, ένα χάρτη της επαρχίας Πωγωνίου, ένα κεφάλαιο αφιερωμένο στην πολυσχιδή προσφορά των ιερών μονών στο Πωγόνι και δεκαπέντε ξεχωριστά κεφάλαια, ένα για κάθε μοναστήρι. Διανθίζεται με πολλές ασπρόμαυρες και έγχρωμες κατατοπιστικές φωτογραφίες και αρχιτεκτονικά σχέδια και κλείνει με τον πίνακα της πλούσιας βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε κατά τη συγγραφή της.

Στην εισαγωγή της μελέτης γίνεται λόγος για την εθνική, πνευματική, οικονομική, πολιτισμική, οικολογική, ιατρική και κοινωνική προσφορά των ιερών μονών στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας. Χάρη σ' αυτά διατηρήθηκε η ελληνική γλώσσα στην περιοχή και αποφεύχθηκε ο εξισλαμισμός των κατοίκων της.

Κάθε μοναστήρι εξετάζεται ξεχωριστά. Γίνεται εκτενής λόγος για τη θέση, την ονομασία, το κτιριακό συγκρότημα, την αρχιτεκτονική, την αγιογράφηση, τα θαύματα, τα κειμήλια, τα σιγίλια, την περιουσία, τα μετόχια, το πανηγύρι, τους ηγούμενους και τους μοναχούς που το υπηρέτησαν. Σε δύο από αυτά, ήτοι στις μονές Σωσίνου και Μακραλέξη, γίνεται πρόσθετος λόγος για τα έργα αναστήλωσής τους.

Καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε να απαλλαγεί η αφήγηση από ανακρίβειες του παρελθόντος σχετικά με τη χρονολογία ίδρυσης κάθε μονής και να αναγνωρισθεί ορθώς η κτητορική επιγραφή της.

Εκτός από την πωγωνήσια καταγωγή μου, οι λόγοι που με ώθησαν να καταπιαστώ με τη συγγραφή της παρούσης μελέτης είναι η συγκέντρωση του διάσπαρτου υλικού, η προβολή των εκκλησιαστικών μνημείων Πωγωνίου σε πανελλήνια κλίμακα και η αφύπνιση των αρμοδίων φορέων για τη συντήρηση και αξιοποίησή τους με τη δημιουργία ρεύματος θρησκευτικού τουρισμού στην περιοχή.

Ένας ακόμη στόχος μου είναι ν' αποβεί η εργασία μου χρήσιμη στους μέλλοντες ιστορικούς και οδηγός ξενάγησης, που θα βοηθήσει τους Πωγωνήσιους να μάθουν καλύτερα την ιστορία τους και θα φέρει τη νεολαία του τόπου πιο κοντά στις ρίζες της.

Λέξεις κλειδιά: Επαρχία Πωγωνίου, μοναστήρια, αγιογράφηση, εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, εκκλησιαστικά κειμήλια, σιγίλια, θαύματα, ηγούμενοι, μοναχοί.

SUMMARY

This work is dealing with the history of fourteen monasteries and a hermitage of the akritic province Pogoni in Epirus. Their foundation started between the end of the Byzantine period and stopped at the end of the seventieth century during Turkish occupation. The great number of them is owed to the efforts of Byzantine emperors to christianize the inhabitants of Pogoni and Epirus, as well as the efforts of slav sovereigns to hold up the islamization and save the orthodoxy in the area. Nowadays, among the monasteries which have been studied only one (Molyvdoskepastos) is active and manned with monks. In ancient times all the monasteries were manned with male monks.

My study consists of the index of contents, a prologue, a map of Pogoni's province, a brief chapter for the multifarious offering of the monasteries in Pogoni and fifteen separated chapters, one for every convent. Besides, my work is decorated with many white-black and colored pictures and many architectural sketches. At the end the reader will find an index of the rich bibliography. In the introduction are mentioned the national, spiritual introduction are mentioned the national and social offering of the monasteries during the difficult years of Turkish occupation.

Thanks to the monasteries the greek language was maintained in the area and the islamization was hold up.

Every monastery is examined separately. Denominations, buildings, architecture, hagiography, miracles, relics, sigillia, property, "metohia", patronal festivals, abbots and monks are studied or mentioned in detail. Besides, my work is referring to the restoration and renewal of the monasteries Sossino and Makralexii.

The existing epigraphies were read carefully and a great effort was made for the narration, to be free from incorrects of the past, as regards foundational chronologies.

The motivations which pushed me to deal and write about monasteries are the follow:

- a) Pogoni is my native country.
- b) the gathering of the scattered material
- c) the projection and advertisement of the ecclesiastic monument on a large pan-hellenic scale
- d) the waking up of the competent authorities in order to conserve the monuments and make them worthy by creating a current of religious tourism in the acritic Pogoni. Nowadays all the monasteries are accessible by car.

My secret desire is to become my writing a guide for natives and foreigners and bring the youth near their roots.

Keywords: Pogoni province – Epirus, monasteries, hagiography, ecclesiastical architecture (naodomy), ecclesiastical relics, sigillia, miracles, abbots, monks.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Στην ακριτική επαρχία Πωγωνίου της Ηπείρου σώζονται περισσότερα από είκοσι μοναστήρια, μικρά και μεγάλα. Η παρούσα μελέτη συμπεριλαμβάνει μονάχα 15 (δεκαπέντε) μοναστήρια, που έκρινα ως τα πλέον αντιπροσωπευτικά, συμπεριλαμβανομένης και της Σκήτης των Αγίων.

Τα μοναστήρια που μελετήθηκαν και συμπεριλαμβάνονται στο πόνημά μου, κατά σειράν αρχαιότητας είναι τα παρακάτω:

1) Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου: Άγνωστος ο ακριβής χρόνος ίδρυσης. Θρυλείται ότι ιδρύθηκε κατά τον 7ο αιώνα. Το τρίτο στρώμα αγιογράφησης έγινε το έτος 1522. Οι τοιχογραφίες του δεύτερου στρώματος κατά τη γνώμη των συντηρητών είναι «το ολιγώτερο τρεις αιώνες παλαιότερες του 1522».¹

2) Ιερά Μονή Βελλάς: Άγνωστος ο ακριβής χρόνος ίδρυσης. Οι ιστορικοί τοποθετούν την ίδρυσή της στον 11ο αιώνα. Σύμφωνα με την υπάρχουσα ιδρυτική επιγραφή επανιδρύθηκε το έτος 1745.

3) Ιερά Μονή Αγίου Αλεξάνδρου (Ζαραβίνας): Άγνωστος ο ακριβής χρόνος ίδρυσης. Οι ιστορικοί τοποθετούν την ίδρυσή της στον 13ο αιώνα. Άγνωστος παραμένει και ο χρόνος επανίδρυσής της πάνω στα ερείπια της παλαιάς.

4) Σκήτη Αγίων («Ασκηταργιό» ή «Αγιούς»): Κατάλοιπο από παλιό μεγάλο μοναστήρι. Οι αγιογραφίες της στους βράχους του εσωτερικού της σπηλιάς χρονολογούνται από τον 14ο αιώνα.

5) Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Πολύτσανης: Έτος ίδρυσης 1513.

6) Ιερά Μονή Μακραλέξη: Έτος ίδρυσης 1585.

7) Ιερά Μονή Μέγκουλης: Έτος ίδρυσης 1588.

8) Ιερά Μονή Ιακώβου (Δολιανών): Έτος ίδρυσης 1595.

9) Ιερά Μονή Σωσίνου (Πογδόριανης): Έτος ίδρυσης 1598.

10) Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Δελβινακίου: Έτος ίδρυσης 1600.

11) Ιερά Μονή Ιωάννου του Προδρόμου Φραστανών: Έτος ίδρυσης 1614.

12) Ιερά Μονή Βομπλού: Έτος ίδρυσης 1677.

13) Ιερά Μονή Άβελ (Παναγία Βήσσανης): Έτος επανίδρυσης 1760.

14) Ιερά Μονή Προφήτου Ηλιού Τεριαχίου: Έτος ίδρυσης 1798.

Οι ιστορικοί της Ηπείρου κάνουν λόγο και για ένα άλλο αρχαίο μοναστήρι, τη **Μονή Γιουρχάν** ή **Γιορχάν** ή **Ιεροχίου**, το οποίο εξέλιπε. Πάνω στα ερείπιά του θεμελιώθηκε πριν από αιώνες η Μονή Άβελ της Βήσσανης. Οι ελάχιστες ιστορικές πληροφορίες, που συγκέντρωσα για το αρχαίο αυτό μοναστήρι βρίσκονται ενσωματωμένες στο ιστορικό της Μονής Άβελ.

Η παρούσα ιστορική μελέτη συμπεριλαμβάνει και τη **Μονή Αγίου Αθανασίου Πολύτσανης**, η οποία μέχρι το 1922, οπότε χαράχτηκαν τα νέα σύνορα Ελλάδας-Αλβανίας από την Οριοθετική Επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών, ανήκε στο Πωγώνι. Σήμερα η Μονή του Αγίου Αθανασίου Πολύτσανης βρίσκεται στο αλβανικό έδαφος.

¹ Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου: *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης*, Εκδόσεις Μέλισσα, Ασπροβάλτα, σ. 34.

Η πρόσφατη χάραξη των νέων ορίων της τοπικής αυτοδιοίκησης και η εφαρμογή του σχεδίου «Καλλικράτης» έφερε την Ιερά Μονή Βελλάς και τη Μονή Ιακώβου Δολιανών στο Δήμο Πωγωνίου. Οι δύο αυτές μονές παλαιότερα υπάγονταν διοικητικά στην επαρχία Δωδώνης.

Με την ευκαιρία διευκρινίζω ότι η πανάρχαια Ιερή Μονή Μολυβδοσκεπάστης με τη θαυματουργή Παναγία την «Πωγωνιανίτισσα» ή «Μπογοιανίτισσα», από την οποία πήρε και την ονομασία της η επαρχία Πωγωνίου, στις ημέρες μας ανήκει διοικητικά στο Δήμο Κόνιτσας.

Τα μοναστήρια που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι όλα ανδρώα. Ο γυναικείος ασκητισμός δεν ευδοκίμησε στο Πωγώνι. Παρά ταύτα μετά το τέλος της τουρκοκρατίας η Μονή Άβελ Βήσσανης και η Μονή Μακραλέξη λειτούργησαν για πολύ σύντομο χρονικό διάστημα ως γυναικεία μοναστήρια.

Ο μεγάλος αριθμός ιερών μονών όχι μόνο στο Πωγώνι αλλά και στην υπόλοιπη Ήπειρο καταμαρτυρεί τη μεγάλη προσπάθεια των Βυζαντινών αυτοκρατόρων για τον εκχριστιανισμό της περιοχής και στη συνέχεια των ορθοδόξων ηγεμόνων της Βλαχίας, της Σερβίας και της Ρωσίας για τη διατήρηση της Ορθοδοξίας και την αποφυγή του εξισλαμισμού της περιοχής.

Εκτός από την πωγωνήσια καταγωγή μου, οι λόγοι που με ώθησαν να ασχοληθώ με τα ιστορικά μοναστήρια της ακριτικής επαρχίας Πωγωνίου είναι οι παρακάτω:

α) Η συγκέντρωση του διάσπαρτου υλικού, ο εμπλουτισμός του με νέα στοιχεία και η συγγραφή μιας ολοκληρωμένης, τεκμηριωμένης και εκλαϊκευμένης ιστορικής μελέτης για όλα τα ιστορικά μοναστήρια της ακριτικής αυτής επαρχίας. Η έλλειψή της είναι αισθητή.

β) Η ενημέρωση των προσκυνητών και της νέας γενιάς σε απλή και κατανοητή γλώσσα, για να βρεθεί πιο κοντά στις ιστορικές της ρίζες. Τα παλιά ιστορικά κείμενα είναι γραμμένα σε αυστηρή καθαρεύουσα, ακατάληπτη για τη νεολαία μας.

γ) Η προβολή των εκκλησιαστικών μνημείων του Πωγωνίου σε πανελλήνια κλίμακα. Παράλληλα θα προβληθούν και οι φυσικές ομορφιές της περιοχής, επειδή τα μοναστήρια βρίσκονται χτισμένα στις ομορφότερες τοποθεσίες.

δ) Η δημιουργία ρεύματος θρησκευτικού τουρισμού στη φτωχή και απομεμονωμένη ακριτική επαρχία Πωγωνίου, το οποίο θα αναζωογονήσει, έστω και ελάχιστα, το πενιχρό βαλάντιο εκείνων που παραμένουν ακόμα πιστοί στον τόπο τους και φυλάνε Θερμοπόλες.

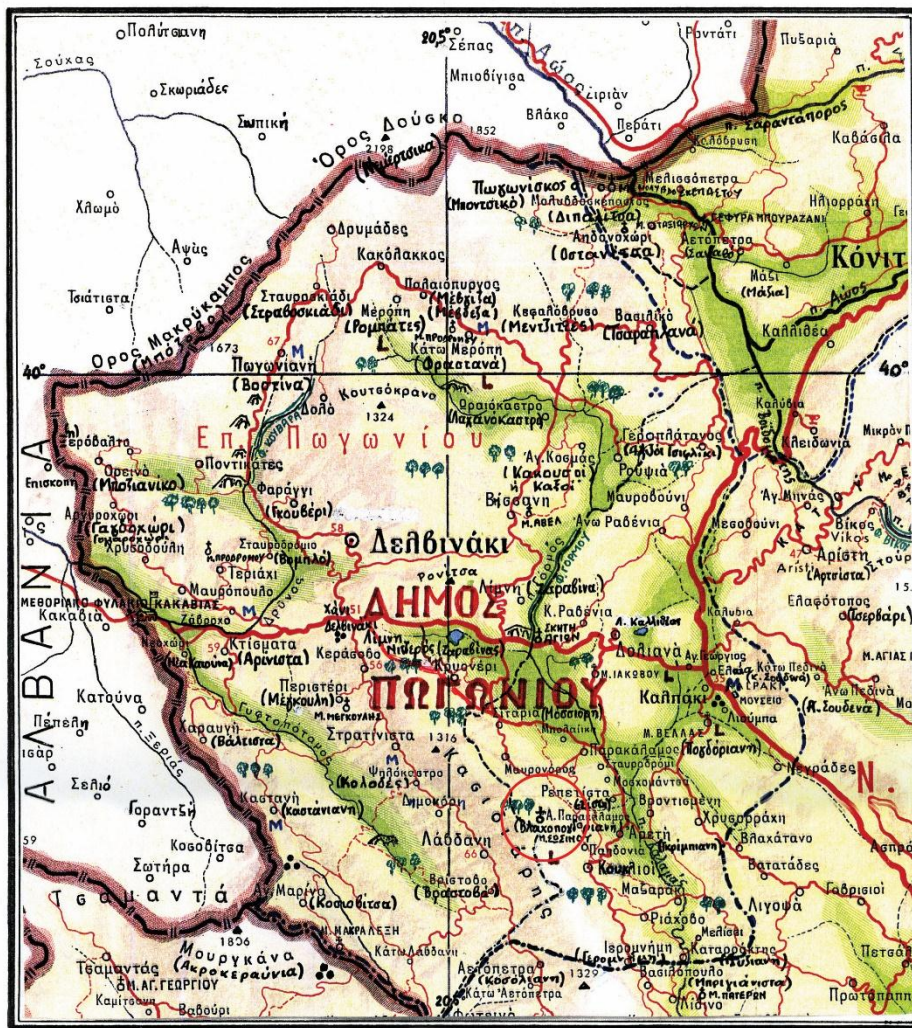
Εκφράζω τις ευχαριστίες μου προς τον πρεσβύτερο Διονύσιο Τάτση και τους μοναχούς της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστης για την πρόθυμη εξυπηρέτηση και τις χρήσιμες πληροφορίες τους. Νοιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω δημόσια τη διευθύνουσα του Κέντρου Ερεύνης Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών κ. Ρόδη-Αγγελική Σταμούλη για τα αντίγραφα του μικροφίλμ με τα σιγίλια της Ιεράς Μονής Σωσίνου.

Από το δίτομο έργο *Τα μοναστήρια της Ηπείρου* του μακαρίτη Δημητρίου Καμαρούλια δανείστηκα τις αριστουργηματικές φωτογραφίες των μοναστηριών. Δυστυχώς παρ' όλες τις προσπάθειές μου δεν μπόρεσα να επικοινωνήσω με κανέναν από τους κληρονόμους του για να ζητήσω έγγραφη άδεια.

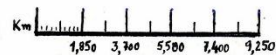
Επίσης, ευχαριστώ θερμά την αρχιτέκτονα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων κ. Ευτυχία Μπούμπα για τις πληροφορίες της σχετικά με τα έργα αναστήλωσης και συντήρησης της Ιεράς Μονής Σωσίνου και για τις φωτογραφίες της που κοσμούν τις σελίδες του βιβλίου μου.

Τέλος, νοιώθω την υποχρέωση να ευχαριστήσω τον Πωγωνήσιο φιλόλογο Ευάγγελο Πριώνη για την υπόδειξη της σχετικής βιβλιογραφίας και τους μελετητές του Πωγωνίου

Κωνσταντίνο Κωστούλα, Απόστολο Παπαϊωάννου και Νικόλαο Υφαντή για την ηθική τους παρότρυνση, τις πολύτιμες συμβουλές και πληροφορίες τους.

ΧΑΡΤΗΣ ΔΗΜΟΥ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Προσαρμογή στο χάρτη Ηλείου Διον. & Βασ. Λουκίπουλου
Διορθώσεις - Προσθήκες : Γιώργος Δ. Τσιτσίκας

Όρια Κρατών Νομών - Επαρχιών Κύριο Οδικό Δίκτυο Δευτερεύον Οδικό Δίκτυο Όρια Δήμων Ποταμοί - Παραπόταμοι Αποστάσεις από Ιωάννινα 35 51 67 1324 1316 Υψόμετρα δουνών	Αρχαιολογικοί τόποι Μοναστήρια - Σκήτες Ιστορικοί τόποι (Βομπλό) π. ονόματα τόπων Λίμνες Δάση - Τοπία φυσικού κάλλους Κατοικημένοι τόποι μέχρι 500 κ. " " " 1000 κ Παραδοσιακά γεφύρια Μουσεία ΦΑΡΑΤΙΑ

Χάρτης Πωγωνίου (από το βιβλίο του Β. Μήτση, *Κρυονέρι Πωγωνίου – Ιστορικά – Τοπωνυμικά – Γλωσσικά*, σ. 20).

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΟΝΩΝ ΣΤΟ ΠΩΓΩΝΙ

Για τα μοναστήρια του Πωγωνίου έγραψαν ελάχιστοι διακεκριμένοι και καταξιωμένοι λόγιοι Ηπειρώτες. Όλοι τους τονίζουν τη μεγάλη εθνική, πνευματική, οικονομική, πολιτιστική, οικολογική και ιατρική προσφορά τους στα χρόνια της τούρκικης σκλαβιάς.

Επί τουρκοκρατίας τα μοναστήρια αναδείχτηκαν αληθινοί προμαχώνες υπεράσπισης του ελληνισμού, του χριστιανισμού και της ορθοδοξίας. Η **εθνική προσφορά** τους είναι ανεκτίμητη. Πολλοί τη θεωρούν μεγαλύτερη και από τη θρησκευτική προσφορά τους, επειδή οι ολιγογράμματοι μοναχοί κατάφεραν ν' αναχαιτίσουν τον εξισλαμισμό, να περισώσουν την ορθοδοξία, τη γλώσσα και το έθνος. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι μοναχοί έπιασαν το ντουφέκι για να πολεμήσουν τον κατακτητή και να θυσιάσουν για την πίστη, την πατρίδα και τη λευτεριά. Τα μεγαλύτερα και πλουσιότερα μοναστήρια χρηματοδότησαν τους απελευθερωτικούς αγώνες του έθνους.

Όπου υπήρχαν καλόγεροι και μοναστήρια οι Τούρκοι δεν πλησίαζαν. Αντίθετα σε περιοχές, όπου δεν υπήρχαν μοναστήρια, τα τούρκικα χωριά αντικατέστησαν τα χριστιανικά και οι φανατικοί μουσουλμάνοι νέκρωσαν κάθε ελληνική ιδέα και έγιναν αφεντικά των χριστιανών. Σχετικά με αυτό το θέμα ο μητροπολίτης Παραμυθιάς Αθηναγόρας γράφει: «Όπου υπήρχε Μονή, εκεί ούτε έν χωρίον Οθωμανικόν ηδυνήθη να ριζοβολήση και η ελληνική γλώσσα διέμεινε η γλώσσα του λαού. Όπου ελλείπει Μονών, από του Καλαμά μέχρι του Αχέροντος, καθ' όλην την απέραντον εκείνην έκτασιν προς νότον και δυσμάς, εκεί τα πλείστα χωρία εξισλαμίσθησαν και η Αλβανική γλώσσα αντικατέστησεν εις τα υπολειφθέντα χριστιανικά την θεόσδοτον Ελληνικήν γλώσσαν μας».² Επίσης, όπου υπήρχαν μοναστήρια δεν μπόρεσε να καρποφορήσει η Ρωμαιοκαθολική προπαγάνδα για προσηλυτισμό στον Καθολικισμό.

Ο ηγούμενος Σοφιανός (1672-1711) της Ιεράς Μονής Αγίου Αθανασίου Πολύτσανης χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς μελετητές ως ο πρόδρομος του Κοσμά του Αιτωλού, επειδή με τα κηρύγματά του και την οργάνωση ενόπλων ομάδων αναχαίτισε το χείμαρρο της εξωμοσίας, που απειλούσε να κατακλύσει όχι μόνο το Πωγώνι και τη Δερόπολη, αλλά και ολόκληρη την Ήπειρο.

Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων ο ηγούμενος Φιλόθεος της μονής Σωσίνου ευλόγησε τα όπλα των επαναστατών, καθοδήγησε τον απελευθερωτικό αγώνα ως μέλος της «Ηπειρωτικής Εταιρείας» και σκοτώθηκε από τους Τούρκους στις πλαγιές του Κασσιδιάρη.

Είναι γνωστή η εθνική δράση του μητροπολίτη Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδωνα Βλάχου, ο οποίος φιλακίστηκε από τον πασιά της Κόνιτσας και καταδικάστηκε σε θάνατο, αλλά γλύτωσε χάρη στη μεσολάβηση του διαδόχου Κωνσταντίνου, που μπήκε τότε ελευθερωτής στα Γιάννινα. Ο ίδιος εμπνευσμένος κληρικός λίγα χρόνια αργότερα (1917) κήρυξε την αυτονομία της Βορείου Ηπείρου και συμμετείχε στην κυβέρνησή της ως υπουργός Παιδείας. Προσέτι, στον ελληνοϊταλικό πόλεμο οι κτιριακές εγκαταστάσεις της μονής Βελλάς μετατράπηκαν σε στρατιωτικό νοσοκομείο και αποθήκες τροφίμων του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού με τη βοήθεια των οποίων λειτούργησαν τα λαϊκά συσσίτια της Ιταλογερμανικής Κατοχής στο Πωγώνι και την Κόνιτσα.

Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου η Μονή Μακραλέξη χρημάτισε έδρα του 1ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ και αναδείχτηκε προπύργιο και οχυρό του δημοκρατικού στρατού.

² Αθηναγόρας, μητροπολίτης Παραμυθιάς, *Αι Ιεραί Μοναί της Ηπείρου και της Ελλάδος εν γένει και αι προς το Έθνος ανεκτίμητοι υπηρεσίαι αυτών*, Αθήναι 1927, σ. 14.

Η **πνευματική προσφορά** των μοναστηριών του Πωγωνίου υπήρξε σημαντική και αξιόλογη. Πολλά απ' αυτά διατηρούσαν σχολεία, που λειτουργούσαν είτε σε ιδιαίτερο κελί της μονής με βιβλιοθήκη (όπως στο Σώσινο), είτε στο νάρθηκα του Καθολικού. Στα σχολεία αυτά δίδασκαν μορφωμένοι ιερομόναχοι, οι οποίοι μάθαιναν τα ελληνόπουλα να διαβάζουν και να γράφουν. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα μοναστήρια αναλάμβαναν να ενισχύσουν χρηματικά τη λειτουργία των σχολείων. Η μονή Μολυβδοσκεπάστης χρηματοδοτούσε τη λειτουργία του σχολείου της Διπαλίτσας, η μονή Φραστανών (Κάτω Μερόπης) το σχολείο των Φραστανών, η μονή Άβελ τα σχολεία της Βήσσανης (Αρρεναγωγείο και Παρθεναγωγείο), η μονή Ιακώβου το σχολείο των Δολιανών, η μονή Μέγκουλης το σχολείο της Μέγκουλης (Περιστέρι) και της Καστάνιανης και η μονή Μακραλέξη το σχολείο της Κοσσοβίτσας (σημερινής Αγίας Μαρίνας).

Σε μια εποχή που δεν είχε ανακαλυφθεί ακόμα η τυπογραφία η Μονή Μολυβδοσκεπάστης διατηρούσε Σχολή Χειρογράφων, μαθητής της οποίας υπήρξε και ο Ματθαίος Μυρέων. Η «Αστική Σχολή Σωσίνου» λειτούργησε απρόσκοπτα επί 126 ολόκληρα χρόνια με μεγάλο αριθμό μαθητών. Ο ηγούμενος Δανιήλ δίδασκε ψηλά στο Σώσινο Δημοσθένη και Πλάτονα!...

Τα ελάχιστα χειρόγραφα και βιβλία, όπως και οι διάφορες «ενθυμήσεις» σε σημειώσεις εκκλησιαστικών βιβλίων και οι εκκλησιαστικοί κώδικες αποτελούν για τους νεότερους ιστορικούς πολύτιμη και πολλές φορές μοναδική πηγή πληροφοριών.

Το «Χρονικό των Τσαραπλανών», που γράφτηκε από το μοναχό Ματσιατή και το «Χρονικό Δρυοπολίδος» που φέρεται ως έργο του μοναχού Ιερεμία της μονής Μέγκουλης, διέσωσαν πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της περιοχής.

Σχετικά με την **οικονομική και πολιτιστική προσφορά** σημειώνω ότι τα πανηγύρια των μοναστηριών επί τουρκοκρατίας στάθηκαν η μοναδική πολιτιστική εκδήλωση και οι ετήσιες εμποροπανηγύρεις, που κρατούσαν ένα μήνα, αποτέλεσαν τη μοναδική εμπορική και οικονομική δραστηριότητα των υποδούλων.

Τα θρησκευτικά πανηγύρια δεν ήταν μόνο θρησκευτικές γιορτές αλλά και εθνικές συνελεύσεις, κοσμικές εκδηλώσεις, «νυφοπάζαρα», δημόσιο θέαμα, φυσιολατρικό κάλεσμα για εκτόνωση, πολυήμερο γλέντι και ξεφάντωμα. Την εποχή του πανηγυριού πολλοί ξενιτεμένοι γύριζαν στον τόπο τους ως ευλαβικοί προσκυνητές και ευεργέτες.

Με την ανταλλαγή των προϊόντων οι εμποροπανηγύρεις της εποχής εκείνης βοηθούσαν την οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Η εμποροπανήγυρη της Πωγωνιανής στη Διπαλίτσα, που διαρκούσε έναν ολόκληρο μήνα, ζωντάνευε το εμπόριο ολόκληρης της επαρχίας. Τα πανηγύρια της Μολυβδοσκεπάστης, της Μονής Φραστανών, της Μονής Μακραλέξη, του Βομπλού, του Σωσίνου και της Βελλάς συγκαταλέγονται στα μεγαλύτερα της Ηπείρου.

Τα μοναστήρια στάθηκαν οι πυρήνες γύρω από τους οποίους αναπτύχθηκαν μεγάλοι οικισμοί. Η δημιουργία των οικισμών ξεκινούσε από την εγκατάσταση των «χοσμεκιάρηδων», ήτοι του εργατικού δυναμικού, που δούλευε και καλλιεργούσε τα μοναστηριακά κτήματα. Οι άνθρωποι αυτοί σχημάτιζαν σιγά-σιγά αγροτικούς συνοικισμούς γύρω απ' αυτά εξαιτίας των κοινών αναγκών μοναστηριών και περιοίκων. Οι αγροτικοί αυτοί συνοικισμοί ήταν αναγκαίοι όχι μόνο για την καλλιέργεια των μοναστηριακών κτημάτων, αλλά και για τις εξωτερικές υπηρεσίες, την οχύρωση και την αμυντική οργάνωση του χώρου. Η κωμόπολη Βήσσανη ιδρύθηκε από τη Μονή Γιουρχάν ή Ιεροχίου, που εξέλιπε. Το χωριό Ζαραβίνα (Λίμνη) ιδρύθηκε από τη Μονή Αλεξάνδρου, η Μέγκουλη (Περιστέρι) από τη Μονή Μέγκουλης, η Διπαλίτσα από τη Μονή Μολυβδοσκεπάστης, κ.ά.

Τα μοναστήρια με τα πλούσια έσοδά τους αναλάμβαναν την εκτέλεση διαφόρων έργων κοινής ωφελείας (γεφύρια, βρύσες, φρέατα, αρδευτικά αυλάκια, δρόμοι κ.ά.).

Μεγάλη και ανεκτίμητη υπήρξε και η **οικολογική προσφορά** των μονών. Στη μεγάλη περιουσία τους συγκαταλέγονταν πολλές φορές και απέραντοι δρυμοί, στους οποίους απαγορευόταν η υλοτομία. Οι Τούρκοι δεν τολμούσαν να τους εκμεταλλευθούν ή να τους καταστρέψουν. Η ίδια απαγόρευση ίσχυε και για κάθε «κουρί» (= ιερό δάσος ή άλσος) γύρω από το ναό ή το μετόχι της μονής. Χάρη στα πολλά μοναστήρια αποφεύχθηκε η αποψίλωση των δασών στο Πωγώνι και η πυρπόλησή τους από τους Τούρκους.

Τα μοναστήρια διαφύλαξαν τα δάση στο Πωγώνι, επιτρέποντας μονάχα την υλοτόμηση για οικοδομική ξυλεία, θέρμανση και μαγείρεμα. Ταυτόχρονα με τη χλωρίδα οι μονές προστάτεψαν την πανίδα της περιοχής και βοήθησαν σημαντικά στην ανάπτυξη της κτηνοτροφίας. Η Μονή Μακραλέξη και το Σώσινο διατηρούσαν πολύ μεγάλα κοπάδια από γιδοπρόβατα.

Οι ολιγογράμματοι μοναχοί της εποχής εκείνης στάθηκαν οι πρόδρομοι των σημερινών οικολόγων και προστάτεψαν το περιβάλλον πριν απ' αυτούς και με πιο αποτελεσματικό τρόπο.

Μετά τη διάλυση των μονών και την απαλλοτρίωση της περιουσίας τους τα δάση περιήλθαν στο Δημόσιο, σε κοινότητες και ιδιώτες. Η αδιαφορία και η αλόγιστη εκμετάλλευση των νέων ιδιοκτητών είχαν ως αποτέλεσμα την αισθητή μείωση της δασοκάλυψης του τόπου μας. Ευτυχώς, το πανέμορφο Πωγώνι εξακολουθεί να διατηρεί αρκετά δάση, ν' αποτελεί ζηλευτό κληροπύλο και να χαρακτηρίζεται από πολλούς ως το «βασιλείο της βαλανιδιάς».

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη η παρασιώπηση της **ιατρικής προσφοράς** των μοναστηριών. Στα μοναστήρια διαφυλάχτηκε η ιατρική ως λειτούργημα, εξαιτίας της χριστιανικής διδασκαλίας για την αγάπη προς τον πλησίον και της πίστης προς το Θεό, τον «ιατρό ψυχών και σωμάτων». Σε όλα σχεδόν τα μοναστήρια του Πωγωνίου ο προσκυνητής βλέπει αγιογραφίες ή εικόνες των Αγίων Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού και του Αγίου Παντελεήμονα, που ήταν γιατροί. Οι ιερές μονές συνέχισαν το έργο των Ασκληπειών, τα οποία ήταν χτισμένα σε πανέμορφες και επιβλητικές τοποθεσίες, όπως και τα χριστιανικά μοναστήρια, πολλά από τα οποία χτίστηκαν πάνω στα ερείπια αρχαίων ιερών.

Η καλογερίστικη ιατρική είναι θεουργική, δογματική και εμπειρική. Χρησιμοποιούσε ως φάρμακα τα βότανα της φύσης και προπάντων την πίστη, την προσευχή, την ευλογία, το ευχέλαιο και τον εξορκισμό των κακών πνευμάτων. Για τους μοναχούς η άσκηση της ιατρικής αποτελούσε ηθικό και θρησκευτικό καθήκον, εκδήλωση φιλανθρωπίας και πράξη ελεημοσύνης.

Υπήρξαν, όμως, και εξαιρέσεις κατά τις οποίες η άσκηση της καλογερίστικης ιατρικής από φιλοχρήματος, ποταπούς, αμαθείς και δεισιδαίμονες καλόγερους, οι οποίοι μετέφεραν λείψανα αγίων ή θαυματουργές εικόνες σε σπίτια ασθενών έναντι χρηματικής αμοιβής και εκμεταλλεύονταν τον ανθρώπινο πόνο για χρηματισμό. Προφανώς οι μοναχοί αυτοί δεν διέφεραν από τους αυτοδίδακτους εμπειρικούς γιατρούς («βικογιατρούς» ή «κομπογιαννίτες» ή «ματσουκάδες»).

Τα μοναστήρια μονοπόλησαν επί αιώνες τη θεραπεία των νευροψυχικών ασθενειών. Οι καλόγεροι, οι μοναδικοί νευρολόγοι και ψυχίατροι μέχρι το τέλος του περασμένου αιώνα, είχαν μετατρέψει τα μοναστήρια σε ψυχοθεραπευτήρια, στα οποία προσπαθούσαν να θεραπεύσουν τους ψυχοπαθείς με πρωτόγονα και απάνθρωπα μέσα, όπως είναι το κλείσιμο σε υγρά και κρύα υπόγεια κελιά της μονής («μπίμτσες»), το δέσιμο σε χοντρές αλυσίδες και το «κούτσορο». Κάθε πρωί τους πήγαιναν στην εκκλησία και διάβαζαν γι' αυτούς ειδικές ευχές, που θα τους βοηθούσαν

ν' απαλλαχτούν από τα πονηρά, ακάθαρτα και κακοποιά «δαιμόνια», που πίστευαν ότι φώλιαζαν μέσα στο σώμα τους.

Από τα απάνθρωπα αυτά βασανιστήρια των ψυχοπαθών βγήκε η κατάρα «να σε ιδώ στο κούτσουρο!» και οι παροιμιώδεις εκφράσεις «είναι για δέσιμο» ή «είναι για τα σίδερα!».

Τέλος, στα μοναστήρια κατέφευγαν και οι ασθενείς που υπέφεραν από βαρειές και ανίατες ασθένειες, αναζητώντας θεραπεία στον «οίκο του Θεού» με σαρανταλείτουργα, ευχέλαια και ανάγνωση ιερατικών ευχών.

Στο Πωγώνι μονάχα η μονή Μακραλέξη διατηρούσε τέτοιο πρωτόγονο ψυχοθεραπευτήριο.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΟΛΥΒΔΟΣΚΕΠΑΣΤΗΣ

Θέση: Η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης είναι από τα αρχαιότερα μοναστήρια της περιοχής. Βρίσκεται στους πρόποδες του χωριού Μολυβδοσκεπάστη, παλιάς Διπαλίτσας ή Διπαλίτζας ή Διπαλίστας ή Δεπαλίστας ή Διπολίτσας³ κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα, από τα οποία τη χωρίζει απόσταση μόλις εκατό μέτρων. Είναι χτισμένη στην αριστερή όχθη του Αώου ποταμού, σε πεδινή και ομαλή τοποθεσία, κατάφυτη και πλούσια σε νερά, κοντά στη συμβολή των ποταμών Αώου και Σαραντάπορου. Ο επισκέπτης φθάνει στο ιερό προσκύνημα από την Κόνιτσα, ακολουθώντας μια ευχάριστη και όμορφη διαδρομή δίπλα στον Αώο ποταμό.

Η Ιερά Μονή της Μολυβδοσκεπάστης είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

Είναι ενεργό ανδρώο μοναστήρι της Ιεράς Μητροπόλεως Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης και ιστορικό διατηρητέο μνημείο (ΦΕΚ 12/17-1-58, τόμος Β').

Στις μέρες μας η Μονή Μολυβδοσκεπάστης ανήκει διοικητικά στην επαρχία της Κόνιτσας. Επί ολόκληρους αιώνες ανήκε στο Πωγώνι. Πολλοί ιστορικοί ερευνητές ισχυρίζονται ότι η επαρχία Πωγωνίου και η παλιά εμποροπανήγυρη της Διπαλίτσας «Πωγωνιανή» πήραν την ονομασία τους από τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της «Πωγωνιανίτισσας» ή «Μπογογιανίτισσας» της Ιερής Μονής Μολυβδοσκεπάστου.

Ονομασία: Η παράδοση αναφέρει ότι αρχικά ο ναός ήταν σκεπασμένος με μολύβι, για να προστατεύεται από την υγρασία. Γι' αυτό το λόγο η θαυματουργή Παναγία του μοναστηριού και η μονή φέρουν την προσωνυμία «μολυβδοσκεπάστος» = σκεπασμένη με μολύβι.

Κατά τις εργασίες ανακαίνισης, που πραγματοποίησε η αρχαιολογική υπηρεσία στις αρχές της δεκαετίας του 1980, βρέθηκαν δύο μολυβένια κομμάτια, απομεινάρια της αρχαίας μολυβένιας σκεπής.

Κατά τον Σ. Γκατσόπουλο η προσωνυμία «μολυβδοσκεπάστος» αποδεικνύει ότι η ανέγερση της μονής έγινε κατά τους βυζαντινούς χρόνους, επειδή «μολυβδοσκεπάστους ναούς ίδρυσαν οι μετά τον Ιουστινιανόν αυτοκράτορες μέχρι των Κομνηνών».⁴

Σε υποσημείωση των *Ιερών εν Ηπείρω Σκηνωμάτων εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντων* ο Λαμπρίδης γράφει: «Άγνωστον μένει εάν κατά την ανοικοδόμησιν ή κατά την ανακαίνισιν της Μονής ταύτης υπό μολύβδου η στέγη του ναού αυτής εκαλύφθη, και προ τεσσαρακονταετίας (1844) ο τρούλος εκαλύπτετο εισέτι υπό μολύβδου, ον ύστερον απέσπασαν και ή επώλησαν αυτόν ή εις σφαίρας όπλων μετέτρεψαν οι Καραμουρατάται...».⁵

³ Κατά τον Ιωάννη Λαμπρίδη πρόκειται για σλάβικη ονομασία, η οποία σημαίνει «νεροτριβείον», ήτοι νεροτρουβιά ή «ντριστελλά» (Ι. Λαμπρίδης (1889), *Πογωνιακά*, επανέκδοση ΕΗΜ, σ. 34, Αθήναι).

Ο Ν. Μυστακίδης ισχυρίζεται ότι η ονομασία Διπαλίτσα προέρχεται από την αρχαία Διόσπολι = Διός Πόλις (εφημερίς *Φωνή της Ηπείρου*, αριθ. φύλλου 459/28-12-1901).

Ο μητροπολίτης Κορυτσάς Ευλόγιος Κουρίλας ετυμολογεί την ονομασία από το αρχαίο Δίπυλον (Ε. Κουρίλας, μητροπολίτης Κορυτσάς (1945, *Πανεπιστημιακά*, σ. 49, Αθήναι).

Τέλος ο Σπύρος Στούπης ετυμολογεί την ονομασία Διπαλίτσα από την έκφραση «δύο πολίτσες», ήτοι δύο μικρές πόλεις, επειδή τα παλαιότερα χρόνια η Διπαλίτσα και η Μεσαριά αποτελούσαν ενιαίο σύνολο (Σ. Στούπης (1962), *Πωγωνισιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', σ. 34, εκδ. Αγγέλου Κουλουμπή, Πάτρα).

Κατά την προσωπική μου γνώμη πρόκειται για αρχαία ελληνική ονομασία, που προέρχεται από το λατρευτικό τίτλο **Διπολής** ή **Διπολίτις Φήμη** = αυτή που ανήκει σε δύο πόλεις, επειδή μεταδίδεται ταχύτατα. Η λατρεία της θεάς Φήμης ταυτίζεται μ' εκείνη του Κληδονίου ή Πολιέως Διός, προς τιμήν του οποίου γιορτάζονταν κατά την αρχαιότητα τα **Διπόλεια** ή **Διπόλια** ή Βουφόνια. Από τον Κληδόνιο Δία πήρε την ονομασία του το γειτονικό χωριό Κλειδωνιά.

⁴ Στ. Γκατσόπουλος, *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστου*, Αθήναι, 1972, σ. 6.

⁵ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1888, σ. 18, υποσημείωση 2.

Ιστορικό - Επιγραφές: Σύμφωνα με την παράδοση η Μονή Μολυβδοσκεπάστου ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Κωνσταντίνο Πωγωνάτο. Ο Κωνσταντίνος Δ΄ ο Πωγωνάτος επιστρέφοντας από την εκστρατεία του στη Σικελία, πέρασε από την περιοχή και στάθμευσε στη Διπαλίτσα, όπου και ανήγειρε την ιερή μονή της Θεοτόκου, που είναι σήμερα γνωστή ως Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου.

Στο υπέρθυρο της θύρας που ενώνει τον κυρίως ναό με το νάρθηκα διασώζεται η αρχαιότερη από τις επιγραφές, η οποία αναφέρεται στο ιστορικό ίδρυσης, φέρει χρονολογία 1522, είναι μισοσβησμένη και ανορθόγραφη και γράφει τα εξής:

**«ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΚΑΙ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ Κ(ΑΙ) ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ
ΝΑΟΣ /ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΥΝΗΣ ΗΜΩΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ Κ(ΑΙ)
ΕΞΟΔΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑ /ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΚΑΙ ΑΥΔΙΜΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΤΟΥ ΜΠΩΓΩΝΑΤΟΥ... ΜΕΤΑ ΔΕ ΧΡΟΝΟΥ ΠΟ/ΛΟΥ... ΠΑΝΤΕΛΟΣ Κ(ΑΙ)
ΑΝΕΚΕΝΗΣΕΝ ΑΥΤΟΝ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Ο ΚΟΜΝΗΝΟΣ Κ(ΑΙ) ΜΕΓΑΣ /ΔΟΥΚΑΣ Ο
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΑΛΗΝ ΗΛΘΕΝ ΕΙΣ ΕΣΧΑΤΟΝ ΑΦΑΝΗΣΜΩΝ ΚΑΙ ΑΝΕ... ΟΙ
ΤΙΜΙΟΤΑΤΟΙ ΜΠΩΓΩΓΙΑΝΙΤΑΙ /... ΟΡΑ Ο Θ(ΕΟ)Σ ΤΙΝΟΣ ΕΙΝ(ΑΙ) Ο ΚΟΠΟΣ».**⁶

Η επιγραφή αυτή αναφέρεται από τον Παναγιώτη Αραβαντινό ως εξής:

«Ανηγέρθη εκ βάθρων και ανοικοδομήθη ο θείος και πάνσεπτος ούτος ναός της Υπεραγίας Θεοτόκου διά συνδρομής και εξόδων του ευσεβεστάτου Βασιλέως και αιιδίμου Κωνσταντίνου του Πωγωνάτου σταυροπήγιον, μετά δε χρόνων πολλών εσαθρώθη παντελώς και ανεκαίνισεν αυτόν Ανδρόνικος ο Κομνηνός και μέγας Δούκας, ο Παλαιολόγος και πάλιν ήλθεν εις έσχατον αφανισμόν και ανεκαίνισαν και εξωγράφησαν αυτόν οι τιμιώτατοι Πωγωνιανίται. Ορά ο Θεός επί οίου ο κόπος, εν έτει σωτηρίω ΖΛ Δεκ. α΄ (1522)».⁷

Η κτητορική επιγραφή του Καθολικού
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 183).

Σ' ένα υπέρστηλο περύγιο μεταξύ πρώτου και δευτέρου τμήματος του κυρίως ναού του Καθολικού υπάρχει άλλη μια επιγραφή, που αναγράφει ότι τον πάνσεπτο ναό τον «καθωραίσαν οι απαξάπαντες του νυν καιρού Μπωγωγιανίται... πατριαρχούντος του Παναγιωτάτου Κυρ Ιερεμίου... εν έτει ΖΜΕ, Ινδ. 7 (1537)».

Κατά τον Στ. Γκατσόπουλο η επιγραφή στο υπέρστηλο περύγιο γράφει τα εξής:

**«ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΠΑΝΣΕΒΑΣΜΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΝΑΟΝ ΤΟΝ ΟΝ ΟΡΑΤΕ
ΣΗΜΕΡΟΝ ΥΜΕΙΣ ΟΙ ΒΡΟΤΕΙΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΤΗΣ ΠΑΜΜΑΚΑΡΙΣΤΟΥ ΜΗΤΡΟΣ
ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΘΩΡΑΪΣΑΝ ΕΝ**

⁶ Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α΄, εκδόσεις Μπάστας-Πλέσσας ΑΒΕΕ, Αθήνα 1996, σ. 180.

⁷ Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, μέρος Γ΄, εκδ. Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1984, σ. 10.

**ΣΕΠΤΟΤΑΤΟΙΣ ΤΥΠΟΙΣ ΟΙ ΑΠΑΞΑΠΑΝΤΕΣ ΤΟΥ ΝΥΝ ΚΑΙΡΟΥ ΜΠΩΓΩΓΙΑΝΙΤΑΙ
ΘΑΡΡΟΥΝΤΕΣ ΤΗΣ ΦΟΒΕΡΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΕΝ ΤΗ
ΜΕΛΛΟΥΣΗ ΚΡΙΣΕΙ ΕΚΑΣΤΩ ΑΠΟΔΟΥΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΩΝ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΑΞΑΣ ΖΩΝ ΕΝ ΤΩ ΒΙΩ ΤΟΥΤΩ**

.....
**ΕΓΓΡΑΦΗ ΠΑΡ' ΕΜΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΤΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΞΙΟΥ ΚΑΙ ΤΑΠΕΙΝΟΥ ΔΟΥΛΟΥ
ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ ΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΤΡΙΑΔΑ
ΣΕΒΟΜΕΝΟΥ ΑΝΑΡΧΩ ΖΩΑΡΧΙΑ ΠΙΣΤΕΥΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΟΥΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩ
ΠΝΕΥΜΑΤΙ ΤΩ ΑΓΙΩ ΤΟ ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΕΚΠΟΡΕΥΟΜΕΝΩ ΚΑΙ ΕΝ ΤΩ ΥΙΩ
ΑΝΑΠΑΥΟΜΕΝΩ ΤΩ ΓΕΝΝΗΤΩ ΘΕΩ ΤΩ ΠΡΟ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ, ΕΤΕΙ ΖΜΕ'».⁸**

Κατά τον Π. Αραβαντινό η επιγραφή αυτή έχει ως εξής:

«Ούτος ο πάνσεπτος και ιερός ναός τε, ον προωράται σήμερον, ο του βροτού γένους τη... μακαρίστου μητρός Θεού, του ποιητού παντός κόσμου Κ(υρί)ου καθαροίς τούτων γόνοις, εν σεπτοτάτοις τύποις οι απαξάπαντες του νυν καιρού Πωγωνιανίται θαρρ... της τε δευτέρας και φοβεράς παρουσίας, εν μεν εκάστω εκατό αποδούναι κατά των έργων των αυτών πράξας ζων εν τω βίω τούτω ελπίζειν εξειπείν Χριστιανών παν γένος... βουλομένων και καθομολογούντων λόγω του Θεού του πανάρχου. Πατριαρχούντος το..... τω τηνικαύτα του παναγιωτάτου Κυρ Ιερεμίου δόξας εγώ ο γεγραφώς ταύτην νέμω τω Θεώ την αρχήν το δόντι τέλος ΖΜΕ Ινδ. ι 7 (1537)».⁹

Την ίδρυση της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστης από τον Κωνσταντίνο τον Πωγωνάτο αποδέχονται πολλοί ιστορικοί και λόγιοι της Ηπείρου (Αραβαντινός, Λαμπρίδης, Μυστακίδης, Βασιλειάδης, Γάγαρης, Χατζημιχάλη, Ευαγγελίδης, Κολιτσάρας, Γονιός, Ρέμπελης, Στούπης κ.ά.). Απ' αυτούς ο Ν. Μυστακίδης και ο Λ. Βασιλειάδης υποστηρίζουν την άποψή τους με πολλές μυθώδεις διηγήσεις και ανιστόρητα επιχειρήματα. Ο Φώτιος Οικονόμου σημειώνει ότι «η παράδοση αποδίδει την ίδρυση του ναού εις τον Κωνσταντίνον τον Πωγωνάτο, ορμηθέντα εις τούτο ουχί από υπέρμετρον θρησκευτικόν ζήλον, αλλ' εκ μετανοίας διά την αλαζονείαν του».¹⁰

Οι παραπάνω ερευνητές βασίζονται στα γραφόμενά τους στο περιεχόμενο της ιδρυτικής επιγραφής και στην τοιχογραφία, που υπάρχει πάνω από την αρχαία πύλη του ναού και εικονίζει τους αυτοκράτορες Κωνσταντίνο Πωγωνάτο και Ανδρόνικο Κομνηνό με στέμμα και φωτοστέφανο πάνω από το οποίο αναγράφονται ευκρινέστατα τα ονόματά τους.

Οι μελετητές ανάγουν την ίδρυση της ιστορικής μονής στον 7ο αιώνα (671-672 μ.Χ.) ακολουθώντας την επιγραφή που υπάρχει στη δυτική πλευρά του κυρίως ναού, πάνω από τη δρύινη πόρτα.

Πολύ ορθά ο λόγιος πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης παρατηρεί ότι αναφορικά με το παρελθόν της ιστορικής μονής τα όρια μεταξύ ιστορίας και παράδοσης είναι δυσδιάκριτα.¹¹

Βαθύς γνώστης και μελετητής της βυζαντινής ιστορίας ο ιστορικός μελετητής Λεάνδρος Βρανούσης χαρακτηρίζει τα όσα έχουν γραφεί γύρω από το θέμα «αφελή αυτοσχεδιάσματα ευφαντάστων τοπικών λογίων».¹² Ο Λ. Βρανούσης αμφισβητεί όχι μόνον την «επιχωρίαν παράδοσιν» και τον θρύλο του Πωγωνάτου, αλλά και «την εξ Ηπείρου διέλευσιν» του Βυζαντινού

⁸ Στ. Γκατσόπουλος: ό.π., σ. 7.

⁹ Π. Αραβαντινός, ό.π., σ. 10.

¹⁰ Φ. Οικονόμου, *Η εν Ηπείρω Εκκλησία Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης*, Αθήνα 1971, σ. 46.

¹¹ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, *Μοναστήρια της επαρχίας Κονίτσης*, Ιωάννινα 2004, σ. 13.

¹² Λ. Βρανούσης, *Χρονικά της Μεσαιωνικής και Τουρκοκρατούμενης Ηπείρου*, έκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1962, σ. 168.

αυτοκράτορα. Κατά την άποψή του ο θρύλος του Πωγωνάτου είναι απόρροια παρετυμολογικής συσχέτισης της ονομασίας «Πογόνη» ή «Πωγόνη» προς το επώνυμο Πωγωνάτος»:

«... Ο θρύλος αυτός έχει πιθανότατα την καταγωγήν του εις παρετυμολογικήν συσχέτισιν των Ηπειρωτικών τοπωνυμίων Πογόνη, Πογο(γ)ιανή ή Πογογιανή προς το επώνυμον Πωγωνάτος. Συγκεκριμένοι τοπικοί παραδόσεις, αι οποίαι ανέφερον αορίστως αυτοκράτορας ή άλλους βυζαντινούς άρχοντας ως ιδρυτάς ή δωρητάς μοναστικών και άλλων ιδρυμάτων της περιοχής, από αιώνων ήδη έχουν συνδεθή προς το όνομα ενός κυρίως “ευσεβεστάτου βασιλέως”, του Πωγωνάτου. Εις ολοκληρον την περιοχίν είναι ο γνωστότερος εκ των αυτοκρατόρων του Βυζαντίου, εις τον οποίον επιλοδόξησαν ν’ αναγάγουν την ίδρυσίν των πολλά Ηπειρωτικά μοναστήρια, η αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής, η ομώνυμος εμποροπανήγυρις της Διπαλίτσας κ.λπ. Κτιριακή επιγραφή και παραστάσεις κτητόρων, πατριαρχικά σιγίλια, το “Χρονικόν του Αργυροκάστρου” και άλλαι γραπταί μαρτυρίαι –όλα μνημεία και κείμενα των μεταβυζαντινών αιώνων– τοπικά δημοσιεύματα και επιχώριοι θρύλοι διατηρούν μέχρι των ημερών μας ζωντανήν την παράδοσιν του Κωνσταντίνου Πωγωνάτου. Τα ιστορικά δεδομένα, όμως, όχι μόνον δεν επιβεβαιώνουν την εξ Ηπείρου διέλευσιν του Πωγωνάτου, αλλά και διά πολλούς λόγους την αποκλείουν. Ας προστεθεί ότι επί τη βάσει δυτικών κυρίως πηγών, ημφεσβητήθησαν βασίμως και τα παραδιδόμενα υπό βυζαντινών χρονογράφων περί της αυτοπροσώπου παρουσίας του Κωνσταντίνου Δ’ εις την εκστρατείαν της Σικελίας...

... Εις τοιχογραφίαν του έτους 1521 (έτος ιζηθ’, ινδ. θ’) εικονίζονται μεν οι αυτοκράτορες Κωνσταντίνος [ο Πωγωνάτος] και Ανδρόνικος (Β’ ή Γ’ ο Παλαιολόγος), ως ιδρυτής ο πρώτος και ως ανακαινιστής της μονής ο δεύτερος· εις την κτητορικήν όμως επιγραφήν του αυτού έτους 1521 (ιζλ’, ινδ. ι’), δεκευρίου α’), η οποία πιθανότατα διασώζει στοιχεία παλαιότερας επιγραφής, μετά το όνομα του θρυλικού πλέον “ευσεβεστάτου βασιλέως και αὔδιμου Κωνσταντίνου του Μπωγωνάτου” δεν μνημονεύεται έτερος αυτοκράτωρ αλλ’ απλώς (άνευ άλλου χαρακτηρισμού) Ανδρόνικος ο Κομνηνός κ(αι) Μέγας Δούκας ο Παλαιολόγος. Τούτο μαρτυρεί ότι βυζαντινός τις αξιωματούχος (μέγας δουξ;) και όχι βυζαντινός αυτοκράτωρ έκτισε την Μονήν. Το όνομα και τα επώνυμα του κτήτορος εύκολον ήτο να συνδεθούν αργότερον, συντελούσης και της φιλοτιμίας των μοναχών προς ομωνύμους βυζαντινούς αυτοκράτορες...».¹³

Έχοντας υπόψη του τα γραφόμενα του Λ. Βρανούση, ο Βησσανιώτης ιστοριοδίφης Σπύρος Στούπης σχολιάζει:

«Η εκδοχή περί προελεύσεως της ονομασίας των Πωγωνίου από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Πωγωνάτο αποτελεί, προφανώς, λαϊκό θρύλο, γονιμώτατο εις αποτελέσματα διά το Πωγόνη».¹⁴

Ο μεγαλύτερος Έλληνας ιστορικός των νεοτέρων χρόνων Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος μάς πληροφορεί ότι ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Δ’ πήρε την προσωνυμία «Πωγωνάτος» όταν επανήλθε από τη Σικελία στη Βασιλεύουσα. «Κατά την άφιξίν του ο δήμος εχαιρέτισεν αυτόν διά της του Πωγωνάτου επωνυμίας, ην φέρει εν τη ιστορία διότι, ότε προ μικρού ανεχώρησε, το πρόσωπον αυτού ήτο παντελώς αγένειον, ενώ ήδη ήρχισε να υποφαίνηται ο πάγων αυτού...».¹⁵

Είναι αλήθεια ότι στα χρόνια της βασιλείας του Κωνσταντίνου Δ’ του Πωγωνάτου διαδραματίστηκαν πολλά κρίσιμα και σπουδαία γεγονότα, όπως η εξάχρονη πολιορκία της

¹³ Λ. Βρανούσης, ό.π., σ. 168 και 169.

¹⁴ Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α’, Πάτρα 1952, σ. 30 και 39.

¹⁵ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 3^{ος}, εκδ. (-), Αθήναι 1955, σ. 235.

Κωνσταντινουπόλεως από τον αραβικό στόλο (673-679), οι θρησκευτικές έριδες που προκάλεσαν τη σύγκληση της Ε΄ Οικουμενικής Συνόδου στη Βασιλεύουσα το έτος 680, οι στασιακές ενέργειες των αδελφών του και η εγκατάσταση των Σλάβων στη Μοισία, όπως ονομαζόταν τότε το νοτιοανατολικό τμήμα της σημερινής Βουλγαρίας, δηλ. στα πρόθυμα της Κωνσταντινούπολης. Κάτω από τέτοιες κρίσιμες περιστάσεις κανένας συνετός αυτοκράτορας δεν θα διακινδύνευε ν' απομακρυνθεί από την έδρα της αυτοκρατορίας, ν' αφιερώσει πολύτιμο χρόνο στην ίδρυση ιερών μονών και πολύ περισσότερο να παραμείνει επί οκταετίαν στην Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου, όπως γράφει ο Νικόλαος Μυστακίδης.¹⁶

Η μεγάλη χρονική ανακολουθία μεταξύ των ετών βασιλείας του Κωνσταντίνου Πωγωνάτου (668-685) και της κτητορικής επιγραφής 1522 ερμηνεύεται από το γεγονός ότι η κτητορική επιγραφή αφορά επανίδρυση της ιεράς μονής. Σύμφωνα με τα παραπάνω η ίδρυση της Μονής Μολυβδοσκεπάστης από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Πωγωνάτο δεν αποτελεί ιστορικό γεγονός, αλλά ένα γόνιμο θρύλο.

Πολύ ορθά ο πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης επισημαίνει ότι η ιστορία της Ιερής Μονής Μολυβδοσκεπάστης αρχίζει από την εποχή του Ανδρόνικου Παλαιολόγου, δηλ. από τις αρχές του ΙΔ΄ αιώνα και για ένα χρονικό διάστημα υπήρξε έδρα της Επισκοπής Πωγωνιανής.¹⁷

Από τις μεγαλύτερες και πιο παλιές καταστροφές που υπέστη η μονή, είναι αυτή που έγινε το 1657 κατά τη μάχη μεταξύ δύο τουρκαλβανικών φατριών, ήτοι των Καραμουρατατών και των Λαλιατών. Οι Λαλιάτες είχαν υπό την προστασία τους το πολυήμερο πανηγύρι της Πωγωνιανής. Οι Καραμουρατάτες τούς φθονούσαν και για να καρπωθούν οι ίδιοι τα οικονομικά οφέλη από την προστασία του πανηγυριού, επιτέθηκαν στους Λαλιάτες κατά τη διάρκεια του πανηγυριού, προξενώντας μεγάλες ζημιές στη μονή.¹⁸

Η εμποροπανήγυρη «Πωγωνιανή» γινόταν επί αιώνες στον περίβολο της μονής προς τα βόρεια, στην τοποθεσία «Παζάρια». Η καταστροφή της Διπαλίτσας από τους Καραμουρατάτες στάθηκε αφορμή να διακοπεί η λειτουργία της εμποροπανήγυρης μέχρι το 1792, οπότε συστήθηκε εκ νέου από τον Αλή Πασά στα Γιάννινα.

Η καταστροφή της Διπαλίτσας έγινε αιτία να εγκαταλειφθεί η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής από τους επισκόπους της, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στα πλούσια μετόχια της Βλαχιάς με το πρόσχημα ότι η επαρχία Πωγωνιανής είχε ελάχιστα χωριά και κατοίκους κι αυτούς φτωχούς και ότι δεν υπήρχε κατάλληλο οίκημα για κατοικία του Αρχιερέα!¹⁹

Ο Φώτιος Οικονόμου γράφει ότι η Μονή Μολυβδοσκεπάστης ήταν σταυροπηγιακή από την ίδρυσή της. Μετατράπηκε σε ενοριακή το 1831 από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ύστερα από απαίτηση του μητροπολίτη Πωγωνιανής και Κορυτσάς Βησσαρίωνα. Το 1836 ξανάγινε σταυροπήγιο και ορίστηκε ως η έδρα της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής για μια ολόκληρη εκατονταετία.²⁰

Ατυχώς, κατά το μεγάλο αυτό χρονικό διάστημα οι επίσκοποι έχοντας ως δικαιολογία τη ρευστή κατάσταση και τη μεγάλη φτώχεια των κατοίκων της περιοχής, απομακρύνθηκαν από το

¹⁶ Ν. Μυστακίδης, «Περί της εν Πωγωνιανή Μολυβδοσκεπάστου Μονής», εφημερίς *Φωνή της Ηπείρου*, 28 Νοεμβρίου και 4 Δεκεμβρίου 1901.

¹⁷ Δ. Τάτσης, *Μοναστήρια της επαρχίας Κονίτσης*, Ιωάννινα 2004, σ. 15.

¹⁸ Ι. Λαμπρίδης, *Πωγωνικά*, Αθήναι 1889, σ. 63 (επανεκδοση Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1971).

¹⁹ Στ. Γκατσόπουλος, «Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστου», *Ηπειρωτική Εστία*, αριθ. τεύχ. 30-32, Οκτ.-Νοέμβρ. 1964, σ. 18.

²⁰ Φ. Οικονόμου, ό.π., σ. 46.

ποίμνιό τους και ζούσαν πλουσιοπάροχα στο Βουκουρέστι ξεκοκκαλίζοντας τα κληροδοτήματα και τα εισοδήματα από τα μετόχια.

Με τον πατριαρχικό τόμο του έτους 1834 ενώθηκε η Βελλά με την Πωγωνιανή και συγκροτήθηκε η μητρόπολη Βελλάς και Πωγωνιανής, η οποία είχε ως έδρα της την Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης.²¹

Μετά τη διάλυση της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής (1863) και τη συγκρότηση της νέας επισκοπής Βελλάς και Κονίτσης, μεγάλο μέρος της επαρχίας Πωγωνιανής μαζί με τη Διπαλίτσα (Μονή Μολυβδοσκεπάστης) περιέρχεται στη νέα αυτή επισκοπή, από την οποία διοικείται χωρίς να έχει πια τα μετόχια της Βλαχιάς, τα οποία είχαν ήδη δημευθεί τον ίδιο ακριβώς χρόνο (Απρίλης 1863).

Στις 16 Νοεμβρίου 1865 ο Βελλάς και Κονίτσης Γερμανός λαμβάνει εντολή του Πατριαρχείου, να διορίσει στη Μονή Μολυβδοσκεπάστης ως ηγούμενο τον Ανανία και να κινητοποιηθεί για τη «σύναξιν ελέους» (= έρανο στην επαρχία) προς αποπληρωμήν του χρέους της Μονής Μολυβδοσκεπάστης, που είχε δημιουργηθεί από τις σπατάλες των αρχιεπισκόπων της στη Βλαχιά, τη στέρηση των εσόδων από τα μετόχια της Βλαχιάς και από τις συχνές λεηλασίες των Τουρκαλβανών της περιοχής. Εξαιτίας τούτων η Μονή Μολυβδοσκεπάστης έφθασε σε οικονομικό αδιέξοδο. Αναγκάστηκε να συνάψει δάνειο με μεγάλο τόκο και να υπογράψει χρεωστικά ομόλογα. Κατά την περίοδο 1848-1858 το μοναστήρι έμεινε χωρίς ηγούμενο και μοναχούς και απογυμνώθηκε από τα ιερά του κειμήλια, τα σπάνια χειρόγραφα και τα βιβλία του.²²

Την ίδια χρονιά (1865) ο επίσκοπος Βελλάς Γερμανός καλείται να δώσει πληροφορίες στο Πατριαρχείο για την υπόνοια κλοπής 2.500 οκκάδων αραβοσίτου από τον επίτροπο της Μονής Μολυβδοσκεπάστης Μιχάλη Τάκη. Στις 12 Οκτωβρίου 1898 ανακοινώνεται η συνοδική απόφαση του Πατριάρχη Κωσταντίου Ε΄ προς το μητροπολίτη Βελλάς Βασίλειο, που τον εξουσιοδοτεί να νοικιάσει την Πατριαρχική σταυροπηγιακή Μονή της Μολυβδοσκεπάστης στον εντιμότατο Ιωάννη Βέλλα από το χωριό Σχωριάδες Δρυινούπολης.

Από το Νοέμβριο του έτους 1905 μέχρι το 1907, ηγούμενος της σταυροπηγιακής Μονής Μολυβδοσκεπάστης τοποθετήθηκε ο Μετσοβίτης αρχιμανδρίτης Βενέδικτος Βόιλας. Αργότερα η μονή αυτή γνωρίζει τη μακρόχρονη και ολοκληρωτική εγκατάλειψη με όλες τις δυσάρεστες συνέπειες.²³

Στις 28 Οκτωβρίου 1940 δέχτηκε τα πρώτα κτυπήματα των ιταλικών στρατευμάτων. Κατά τη διάρκεια της ιταλογερμανικής Κατοχής, το 1943 ιερόσυλος έκλεψε τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της Πωγωνιανίτισσας. Αφαίρεσε την ασημένια της επένδυση και όλα τα αναθήματα, με τα οποία ήταν στολισμένη, και την πέταξε σ' ένα αυλάκι, όπου βρέθηκε από μια γυναίκα ύστερα από ένα μήνα. Η διαβρωτική δύναμη του νερού την είχε καταστρέψει και την είχε διαχωρίσει σε δύο σανίδες, επάνω στις οποίες φιλοτεχνήθηκε μετά την απελευθέρωση η σημερινή εικόνα.²⁴

²¹ Α. Κορακίδης, *Η Βελλά της Ηπείρου*, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1998, σ. 221.

²² Δ. Καμαρούλιας, *ό.π.*, σ. 183.

²³ Α. Κορακίδης, *ό.π.*, σσ. 224, 225.

²⁴ Σπ. Γκατσόπουλος, *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστου*, Αθήνα 1972, σ. 25.

Παναγία η Πωγωνιανίτισσα (*Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης, σ. 36*).

Τα γερμανικά στρατεύματα, που επέστρεφαν από την περιοχή Πρεμετής της Αλβανίας, έκαψαν στις 6 Ιουλίου 1943 τα χωριά Μολυβδοσκεπάστη και Αηδονοχώρι. Τρεις μέρες αργότερα (9 Ιουλίου 1943) η Μονή Μολυβδοσκεπάστης βομβαρδίστηκε από τους Γερμανούς, κάηκαν τα κελιά και η τραπεζαρία της και λεηλατήθηκε το Καθολικό της.

Το Δεκέμβριο του 1948 τοποθετήθηκε στο παλιό προσκυνητάρι της η νέα εικόνα της Παναγίας, η οποία φιλοτεχνήθηκε πάνω στο ξύλο της παλαιάς με τη συνδρομή των κατοίκων Κονίτσης και Πωγωνίου.

Οργανωμένοι αρχαιοκάπηλοι παραβίασαν με αντικλείδια την είσοδο της μονής στις 16 Απρίλη του 1980 και αφαίρεσαν πολύτιμες εικόνες και ξυλόγλυπτα τεμάχια του τέμπλου. Η είδηση συγκλόνησε την περιοχή. Οι ιερόσυλοι άρπαξαν μια ξυλόγλυπτη πόρτα 1,15 x 1,80 μ., αμύθητης αξίας, μία από τις τρεις μοναδικές βυζαντινές πόρτες που σώζονται, 11 (έντεκα) εικόνες διαφόρων Αγίων, μία εικόνα του Ιησού ψηφιδωτή και μία του Ιωάννου του Προδρόμου, καθώς και μεγάλο τμήμα του ξυλόγλυπτου τέμπλου.

Οι αρχές της Κονίτσας αναστατώθηκαν. Ο μητροπολίτης έφτασε νύχτα στη Μονή και κινητοποιήθηκε η Χωροφυλακή. Στρατιώτες και πολίτες ξεκίνησαν ψάχνοντας τον κάμπο για να βρουν τα κλοπιμαία. Όργωσαν όλο τον κάμπο, ώσπου στις 9.30 το πρωί ο θηροφύλακας από το γειτονικό χωριό Μάζι είδε να προεξέχει μια τριχιά στο αποθηκευμένο αμμοχάλικο του νταμαριού. Τραβώντας τη, βρήκε αντίσταση και δεν άργησε να βρει τα κλοπιμαία μέσα σε πλαστικές σακούλες από λιπάσματα. Στο γύρω χώρο μέσα σε θάμνους βρέθηκαν κρυμμένα και τα εργαλεία του εγκλήματος. Τέσσερα αντικλείδια με τα οποία άνοιξαν την κεντρική πόρτα του μοναστηριού,

το πριόνι με το οποίο έκοψαν την ξυλόγλυπτη πόρτα, κατασβίδια, σιδεροδαγκάνα, ένα φακό, γάντια, σιδεροπρίονα, κ.ά. Η Χωροφυλακή δεν άργησε να συλλάβει τους ιερόσυλους.

Λίγη ώρα αργότερα οι καμπάνες του μοναστηριού χτυπούσαν χαρμόсуνα και γιόρτασαν όλοι μαζί την ανεύρεση των κλοπιμαίων.²⁵

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 άρχισαν οι εργασίες για την αναστήλωση και τη συντήρηση της μονής από την αρχαιολογική υπηρεσία.

Από το έτος 1985 μέχρι σήμερα η Μονή Μολυβδοσκεπάστης ανακαινισμένη τελείως λειτουργεί με 2-3 ιερομονάχους, αποφοίτους του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς.²⁶

Η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης, γενική άποψη από τη νότια πλευρά
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 178).

Το Καθολικό της Ιεράς Μονής Παναγίας Μολυβδοσκεπάστης, στο βόρειο περίβολο της οποίας γινόταν το περιβόητο πανηγύρι της Πωγωνιανής
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 110).

²⁵ Δ. Τάτσης, *ό.π.*, σσ. 19-20.

²⁶ Α. Κορακίδης, *ό.π.*, σσ. 223-225.

Αρχιτεκτονική – Καθολικό – Αγιογράφηση

Το σημερινό μοναστήρι της Μολυβδοσκεπάστης διατηρεί τη φρουριακή του όψη με τα ψηλά τείχη, που περιβάλλουν τα ανακαινισμένα κελιά, το Καθολικό, δύο ανεξάρτητα καμπαναριά και έναν ωραίο μικρό κήπο στο προαύλιό του.

Στη μοναδική είσοδο του μοναστηριού βρίσκεται το μεγάλο καμπαναριό, το οποίο είναι νεότερο κτίσμα. Το μικρό καμπαναριό υψώνεται δίπλα στο ιερό της εκκλησίας. Τα κελιά βρίσκονται στην άκρη της νότιας πλευράς και κατά μήκος της δυτικής σε σχήμα κεφαλαίου Γ. Συνολικά η μονή διαθέτει 10 (δέκα) κελιά. Απ' αυτά τα οκτώ προορίζονται για τους μοναχούς και τα υπόλοιπα δύο για τη φιλοξενία των προσκυνητών. Συνέχεια αυτών είναι οι τοίχοι, που περικλείουν το χώρο του μοναστηριού, λιθόκτιστοι, με πάχος 1,20 μ. και ύψος 3 μέτρα.

Στην εξωτερική πόρτα υπάρχει σιδερένια επένδυση με πολλές τρύπες, που προξενήθηκαν τα παλιότερα χρόνια από βλήματα όπλων κατά τη μάχη που έγινε ανάμεσα στους Λαλιάτες και Καραμουρατάτες το έτος 1657, επειδή οι Λαλιάτες ήταν οχυρωμένοι μέσα στον περίβολο του μοναστηριού.

Οι Καραμουρατάτες ήταν απόγονοι του Καραμουράτη, από το χωριό Λεσκοβίκι και κατοικούσαν στο χωριό Μεσαριά. Ο Καραμουράτης ήταν μουσουλμάνος και είχε δύο γυναίκες. Η μία ήταν μουσουλμανίδα. Οι απόγονοι που προέρχονταν από τη γυναίκα αυτή ονομάζονταν Καραμουρατάτες και διακρίνονταν για τη σκληρότητα, το φανατισμό και τη βαρβαρότητα.

Η άλλη σύζυγος του Καραμουράτη ήταν χριστιανή. Είχε γίνει σύζυγός του χωρίς τη θέλησή της. Ήταν κόρη του τοπάρχη του Δελβίνου Γκίνη. Ονομαζόταν Κάλλιω και κατά το χαϊδευτικό της Λιάλιω. Οι απόγονοι που προέρχονταν από τη Λιάλιω ονομάζονταν Λιαλιάτες. Οι Λαλιάτες, λόγω της καταγωγής τους από χριστιανή μητέρα, ήταν ημερότεροι, ειλικρινείς, εργατικοί και συμπαθείς προς τους ορθόδοξους χριστιανούς...

Οι δύο φατριές ήρθαν σε σύγκρουση μεταξύ τους το 1657 και έλυσαν τις διαφορές τους σε πεισματώδη και φονική μάχη μέσα στον περίβολο του μοναστηριού. Οι Λιαλιάτες νικήθηκαν και έπαθαν μεγάλη καταστροφή. Μαζί μ' αυτούς έπαθε μεγάλες ζημιές και το μοναστήρι, το οποίο οι Τουρκαλβανοί ήθελαν να το εξαφανίσουν. Παρ' όλα αυτά η Ιερά Μονή άντεξε και έγινε ο κυματοθραύστης των Τουρκαλβανών.²⁷

Τα κελιά σήμερα είναι ανακαινισμένα με όλες τις ανέσεις για διανυκτέρευση ή ολιγοήμερη διαμονή. Κάτω από τα κελιά υπάρχουν υπόγεια τα οποία παλαιότερα χρησίμευαν ως αποθήκες και σταύλοι.

Στον εσωτερικό χώρο του μοναστηριού ο προσκυνητής βλέπει το μικρό κήπο με τα λουλούδια, μια βρύση, ένα μικρό καμπαναριό και το λιτό και απέριττο τάφο του μητροπολίτη Σεβαστιανού Οικονομίδη, ο οποίος χάρη στον ένθεο ζήλο, τη ρητορική δεινότητα που τον διέκρινε, την εργατικότητα και την προσήλωσή του στα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη, κατάφερε να επανιδρύσει τη μονή, να την ευτρεπίσει και ν' αποκτήσει ξανά την παλιά της αίγλη. Το Δεκαπενταύγουστο, που γίνεται η υπαίθρια αγρυπνία, όλος αυτός ο χώρος πλημμυρίζει από προσκυνητές.

Ο κεντρικός ναός, ήτοι το Καθολικό της μονής, είναι βυζαντινού ρυθμού, μονόκλιτος και σταυροεπίστεγος με ψηλό τρούλο, που φτάνει σε ύψος τα 15 (δεκαπέντε) μέτρα. Ο ευρύχωρος νάρθηκας χωρίζεται από το κυρίως ναό με μια χοντρή δρύινη πόρτα, στην επιφάνεια της οποίας είναι σκαλισμένες εικόνες από την Αγία Γραφή. Η δρύινη θύρα συγκαταλέγεται στα πολύτιμα

²⁷ Ι. Μ. Μολυβδοσκεπάστου, *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης*, εκδ. Μέλισσα, Ασπροβάλτα 2016, σσ. 66-67.

κειμήλια της μονής, τόσο για την αρχαιότητά της όσο και για την ξυλογλυπτική της τέχνη. Οι ακριβείς διαστάσεις της είναι 1,80 x 1,50 x 0,10 μ. Στη δυτική (εξωτερική) πλευρά του νάρθηκα υπάρχει η ξεθωριασμένη τοιχογραφία των κτητόρων της μονής, ήτοι του Κωνσταντίνου Πωγωνάτου και του Ανδρόνικου Κομνηνού Παλαιολόγου.

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης μάς διαβεβαιώνει ότι πριν από έναν αιώνα που επισκέφθηκε τη μονή ήταν εμφανής η τοιχογραφία και εικόνιζε τους δύο αυτοκράτορες να φέρουν στέμμα στο κεφάλι και φωτοστέφανο, πάνω από το οποίο ήταν γραμμένα ευκρινώς τα ονόματά τους.²⁸

Εσωτερικά ο ναός είναι κατάγραφος από μορφές αγίων και παραστάσεις από την Αγία Γραφή. Η τελευταία αγιογράφηση του έτος 1537 είναι έργο του Αρτινού αγιογράφου Ευσταθίου Ιακώβου Πρωτονοτάριου. Κάτω από την αγιογράφηση που βλέπει ο σημερινός επισκέπτης υπάρχουν άλλα δύο στρώματα αγιογράφησης. Το κύριο χαρακτηριστικό των παλαιότερων στρωμάτων αγιογράφησης είναι τα έντονα και ανεξίτηλα χρώματα, που υπερτερούν σε σύγκριση με τα νεότερα.

Στο κέντρο του κυρίως ναού ορθώνεται ο αγιογραφημένος οκταγωνικός τρούλος με τα οκτώ παράθυρά του. Απ' αυτά μονάχα τα τέσσερα είναι ανοιχτά για φωτισμό και τα τέσσερα τυφλά, δηλ. έχουν κλειστά τύμπανα. Στην οροφή του εικονίζεται ο Παντοκράτορας. Λέγεται ότι ο τρούλος του Καθολικού είναι ο ψηλότερος στην Ελλάδα. Το ύψος του ξεπερνά τα 15 (δεκαπέντε) μέτρα.

Στη νότια πλευρά του κυρίως ναού, ακριβώς στην ένωση του τέμπλου με τον τοίχο, υπάρχει το προσκυνητάρι με τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της «Μπογογιανίτισσας» ή «Πωγωνιανίτισσας», όπως επονομάζεται, επειδή θρυλείται ότι ήταν η πρώτη εικόνα του μοναστηριού, που την είχε αφιερώσει στη μονή ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Δ΄ ο Πωγωνάτος.

Η αρχαία εικόνα της Παναγίας έφερε σκαλισμένη επάνω σε επαργυρωμένη πλάκα την παρακάτω επιγραφή με το σύντομο ιστορικό της:

«Η πάνσεπτος αύτη εικόν πάλαι μεν εκεκόςμητο υπό των ευσεβών βασιλέων οι και κτίτορες εισιν της Αγίας Μονής ταύτης. Μετά δε παραδρομήν Χρόνου ειλήφασιν άπαντα τον κόσμον αυτής οι εκ της Αγαρ, κατά δε το έτος ΖΝΗ΄ (1550), οι τιμιώτατοι Μπωγωγιανίται και ευδοξότατοι Διπαλιτσιώται οικείοις αναλώμασιν εξωράισαν και εκαλλώπισαν ως ην το πρότερον η εικόν».²⁹

Σύμφωνα με την παραπάνω επιγραφή η Παναγία η Πωγωνιανίτισσα φέρεται ως έργο της εποχής των κτητόρων. Πριν από το 1550 οι Τούρκοι επήραν όλο το διάκοσμο, το στολισμό της εικόνας και τα αφιερώματα. Το 1550 οι κάτοικοι της περιοχής Πωγωνιανής και οι κάτοικοι της Διπαλίτσας εστόλισαν την εικόνα, όπως ήταν πριν από την ιεροσυλία. Η ίδια επιγραφή επιβεβαιώνει ότι η χρονολογία 1522 που αναγράφεται στην κτητορική επιγραφή αφορά χρονολογία ανακαίνισης της μονής.

Η Παναγία η Πωγωνιανίτισσα έφερε εκ παραλλήλου και τις προσωνομίες «Μολυβδοσκεπάστος» και «Δοξασμένη». Υπήρχε συνήθεια να γίνεται περιφορά της θαυματουργής εικόνας στα χωριά του Πωγωνίου και της Κόνιτσας κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Χτυπούσαν πανηγυρικά οι καμπάνες και ολόκληρο το χωριό υποδεχόταν τη «Δοξασμένη», όπως την αποκαλούσαν. Ο ιερέας τοποθετούσε την εικόνα στο κέντρο του ναού και άρχιζε η παράκληση και η μνημόνευση των ονομάτων, που δίνονταν στον ιερέα από τους πιστούς. Η

²⁸ Ι. Λαμπρίδης, *Πωγωνιακά*, Αθήνα 1889, σ. 19: «διασώζεται τοιχογραφία, εν η οι δύο ούτοι αυτοκράτορες εικονίζονται φέροντες επί της κεφαλής στέμμα και κυκλοειδή στέφανον, οίος ο περί τας κεφαλάς των Αγίων, υπεράνω δε των στεφάνων τούτων αναγινώσκειται και το όνομα εκάστου σαφέστατα...».

²⁹Ι.Μ. Μολυβδοσκεπάστου, ό.π., σ. 35.

ευλάβεια των κατοίκων των γύρω περιοχών ήταν μεγάλη. Η θαυματουργή «Πωγωνιανίτισσα» απομάκρυνε τις μολυσματικές επιδημίες που εξολόθρευαν ολόκληρα κοπάδια, τα σμήνη των ακρίδων που αφάνιζαν τα σιτηρά και τιμωρούσε τα βέβηλα στίφη των Τουρκαλβανών που λεηλατούσαν χωριά και μοναστήρια. Πολλές γυναίκες οδοιπορούσαν 3-4 ώρες ανυπόδητες για να την προσκυνήσουν και να εκπληρώσουν το τάμα τους.

Η θαυματουργή «Μπογωνιανίτισσα» ή «Πωγωνιανίτισσα» φέρει την επιγραφή:

«Ανεκαινίσθη τη συνδρομή απάντων των κατοίκων περιφερείας Κονίτισης και Πωγωνίου τη 25η Δεκεμβρίου 1948».³⁰

Η θαυματουργή Παναγία η Πωγωνιανίτισσα γιαιτρεύει αρρώστους, φέρνει βροχή, διώχνει την ακρίδα και συμπαραστέκεται νύχτα και μέρα στον ανθρώπινο πόνο. Ο αναγνώστης μπορεί να διαβάσει περισσότερα για τα θαύματά της στο βιβλίο *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου* (εκδ. «Μέλισσα», Ασπροβάλτα 2016, σσ. 39-54).

Ένα τέτοιο θαύμα της Παναγίας της Πωγωνιανίτισσας ή Μολυβδοσκεπάστως διέσωσε ο Σταύρος Γκατσόπουλος:

Κατά το 1850 περίπου στίφη Τουρκαλβανών λεηλάτησαν το μοναστήρι και άρπαξαν πολλά σκεύη, μαζί και την εικόνα της Παναγίας, την οποία πούλησαν σε κάποιον από το Τσεπέλοβο Ζαγορίου. Μετά από καιρό έγινε γνωστή στον ηγούμενο του μοναστηριού η τύχη της εικόνας.

Ο ηγούμενος έστειλε έναν καλόγερο για να τη ζητήσει, αλλά μάταια. Ο κάτοχός της δεν την παρέδιδε. Αποφάσισε και πήγε ο ίδιος, αλλά και πάλι δεν έγινε τίποτε, παρόλο που η Παναγία σε όνειρο συμβούλεψε τον άνθρωπο που την κατακρατούσε, να την παραδώσει στον ηγούμενο. Μετά από αυτή την επίμονη άρνηση η Παναγία έκανε το θαύμα της. Ξαφνικά, πυρκαγιά έκαψε το σπίτι του ανθρώπου που δεν παρέδιδε την εικόνα. Ο ηγούμενος παρέλαβε αλώβητη την ιερή εικόνα της Παναγίας και τη μετέφερε στο μοναστήρι.³¹

Αναφερόμενος στην αρχιτεκτονική του Καθολικού της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστως ο Ιωάννης Λαμπρίδης, γράφει τα εξής:

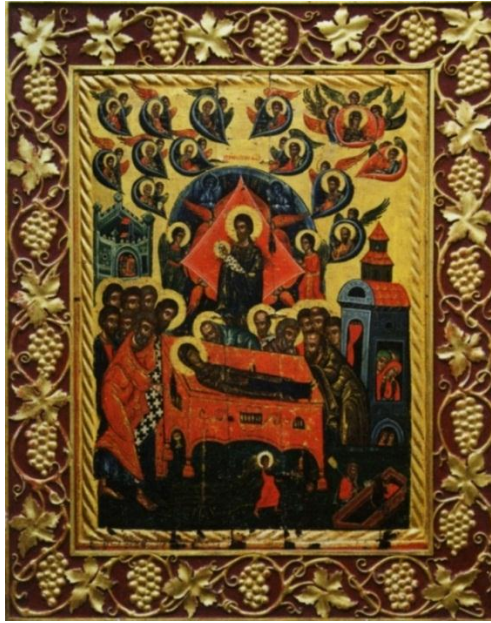
«Η Εκκλησία έχει καθαρόν αρχαίον Βυζαντινόν ρυθμόν, συνισταμένη εκ νάρθηκος θολωτού μετά κατηγουμένων, καθολικού ουχί νυν φωτεινού, θολωτού όμως επίσης, ετέρου δε καθολικού ή σολέως, ένθα άλλοτε ίσταντο οι ψάλται, ανεγινώσκετο δε και το Ευαγγέλιον, και εκ του ιερού, δι' αφίδων επίσης κεκοσμημένου· ο δε τρούλος κείται ακριβώς επί του δευτέρου καθολικού, έχων χώρον ίσον εκείνω. Επί δε της καταφραχθείσης ήδη πύλης του περιτειχίσματος της Μονής υπήρχεν ύψιστον κωδωνοστάσιον...».³²

Το ωραίο ξυλόγλυπτο τέμπλο της εκκλησίας είναι δημιούργημα του 15ου-16ου αιώνα και στηρίζεται πάνω σε υπολείμματα του παλιού μαρμάρινου τέμπλου της. Πρόκειται για τη μοναδική εκκλησία στο Πωγώνι με υπολείμματα λίθινου τέμπλου. Η κόγχη του Ιερού είναι αγιογραφημένη με την Πλατυτέρα.

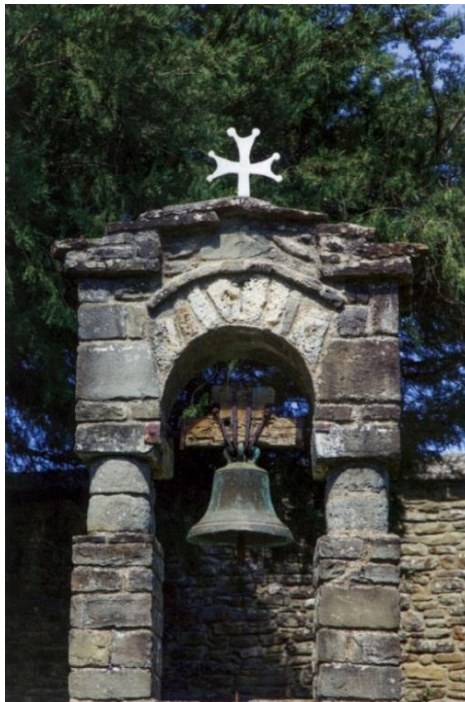
³⁰ Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου, *Παναγία Μολυβδοσκεπάστου*, σσ. 35-39.

³¹ Στ. Γκατσόπουλος, ό.π., σσ. 22-23.

³² Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπειρώ Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1888, σ. 19.

Η εικόνα της Κοίμησης της Θεοτόκου (Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης, σ. 3).

Το μικρό καλλιτεχνικό καμπαναριό στην αυλή της μονής, δίπλα στο ιερό του ναού. Είναι έργο των περίφημων Τσαραπλανιτών καμπανοποιών (Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης, σ. 76).

Περιουσία της Μονής – Αγροκτήματα και Μετόχια

1. Αγροκτήματα: Γύρω από την Ιερά Μονή υπήρχαν στη δικαιοδοσία της περίπου 120 στρέμματα από καλλιεργήσιμα χωράφια.

2. Μετόχια εντός της Αρχιεπισκοπής:

Η Ιερά Μονή εντός της Αρχιεπισκοπής είχε τα παρακάτω μετόχια:

α) Μετόχι Πρεμετής

Στην πόλη της Πρεμετής, που βρίσκεται στην Αλβανία, είχε εμπορικό κατάστημα. Το κατάστημα αυτό το είχε χτίσει το 1687 ο ιερομόναχος Αντώνιος, ο οποίος έμενε στο Μετόχι της Μεσαριάς. Το 1910 το κατάστημα καταστράφηκε από πυρκαγιά. Αυτός που το ανοικοδόμησε μέχρι το 1920 πλήρωσε στο μοναστήρι 6 λίρες. Από το κατάστημα Πρεμετής η Μονή Μολυβδοσκεπάστης εισέπραττε ενοίκια 12 χρυσές λίρες το χρόνο.

β) Μετόχι Μεσαριάς

Λίγα χιλιόμετρα από την Ιερά Μονή και προς τη δυτική πλευρά της βρίσκεται το χωριό Μεσαριά. Τα παλιότερα χρόνια η Μεσαριά ήταν χωριό Τουρκαλβανών. Τώρα είναι τελείως κατεστραμμένο. Στην περιοχή της Μεσαριάς η Ιερά Μονή είχε μετόχι, δηλαδή ιερό ναό του Αγίου Αθανασίου και καλλιεργήσιμη έκταση τριάντα στρεμμάτων.

γ) Μετόχι Ευαγγελίστριας Ζαραβίνας (Λίμνης)

Το μετόχι αυτό βρισκόταν στην περιοχή του χωριού Ζαραβίνα (Λίμνης) και περιλάμβανε ναό προς τιμήν του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και αμπελώνες. Το μετόχι της Ευαγγελίστριας, σύμφωνα με μια σημείωση που υπάρχει στο Δίπτυχο, έγινε το 1778 από τον ιερομόναχο της Ιεράς Μονής Χρυσανθο.

Με πατριαρχικό γράμμα της 23¹⁵ Ιανουαρίου 1863 προς το μητροπολίτη Δρυινοπούλεως Παντελεήμονα και τους χριστιανούς του χωριού Ζαραβίνα, προτρέπονται οι χριστιανοί του χωριού ν' αποδώσουν στον τότε ηγούμενο Ανανία «την διαχείρισιν και κυριότητα όλων των κτημάτων του μοναστηριακού μετοχίου της Ευαγγελίστριας, καθ' όσον εις την οσιότητά του ανήκει πλέον η επιστασία και διοίκηση του ιερού αυτού μετοχίου, ως κανονικού ηγουμένου του κυριαρχικού μοναστηρίου της Μολυβδοσκεπάστου».³³

Τέλος, η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης είχε μετόχια μερικά εκκλησάκια που βρίσκονταν σε μικρή απόσταση απ' αυτήν, ήτοι την Αγία Τριάδα στο χωριό Μολυβδοσκεπάστη, που ήταν γυναικείο μοναστήρι, το Γενέσιον της Θεοτόκου στα δυτικά του μοναστηριού (ιδρύθηκε το 1605 και διατηρείται), τον Άγιο Χριστόφορο στα δυτικά της Μονής και τον Αγιάννη στο ΒΔ τμήμα του μοναστηριού, που είναι σήμερα ερειπωμένος.

3. Μετόχια στη Ρουμανία

Εκτός από τα μετόχια εντός της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής, η Ιερά Μονή είχε και μετόχια στη Ρουμανία, από τα οποία εισέπραττε σεβαστό ποσό χρημάτων, για ν' ανταποκρίνεται στις πολλές και μεγάλες υποχρεώσεις της. Τα μετόχια αυτά ήταν τα παρακάτω:

α) Μετόχι του Αγίου Δημητρίου ή Μπράδου

Σχετικά με το μετόχι του Αγίου Δημητρίου ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει τα εξής:

«Υπέρ δε της Μονής Μολυβδοσκεπάστου ο Σάδουλος Μιχαλάσκε, Κόμισος, συγγενής δ' εκ θηλυγονίας του Ιωάννου Γκιούρμα ανήγειρεν εκ θεμελίων εις άγνωστον εποχήν και εις το χωρίον του νομού Σακοένι Μπράδου ιερόν ναόν επί ονόματι του Αγίου Δημητρίου του Μυροβλήτου μετά κελλιών και περιοχής και προσήλωσε ταύτα εις το βασιλικόν του Πωγωνάτου μοναστήριον παρά την Διπαλίτσαν. Επρόικισε δε την Μονήν ταύτην αυτός τε και έτεροι κατόπιν διά διαφόρων ιδιοκτησιών, εν οίς κατά τινα εν τη Μονή ταύτη σημείωσιν συγκατελέγετο και το ζεύγος Πέτρος και Σοφία Γκίρτζη εκ Πογώνη, όπως εκ του περισεύματος ωφελώνται οι τε

³³ Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου, ό.π., σσ. 92-93.

ενασκούμενοι Πατέρες της Μονής Μολυβδοσκεπάστου και οι περίξ αυτής πενόμενοι...»³⁴. Ο Σάδουλος Μιχαλάσκει, Κόμισος, προίκισε την Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης με ιερά σκεύη και αρκετά κτήματα για να συντηρείται.

β) Σκήτη Κορδιενίου ή Κοδρένη

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει ότι εκτός από το μετόχι Αγίου Δημητρίου ή μετόχι Μπράδου, η Μονή Μολυβδοσκεπάστης «κατείχε και το ήμισυ της εν Βουκουρεστίω Μονής Κοδρένη, ο ιδρυτής και οι δωρηταί της οποίας άγνωστοι ημίν διατελούσιν...».³⁵

Για τη Σκήτη Κορδιενίου και για το μετόχι του Αγίου Δημητρίου ή Μπράδου κάνει λόγο και το Πατριαρχικό και Συνοδικό σιγιλώδες γράμμα του Πατριάρχη Ιωακείμ, το Μάη του 1863: «... Η ακμή του μοναστηριού φαίνεται και από τα μετόχια που έχει!... Το δε της Μολυβδοσκεπάστου δύο επίσης, ήτοι το του Αγίου Δημητρίου, επιλεγόμενο Πράδου και την Σκήτην... επιλεγομένην Κορδιενίου...».³⁶

γ) Το «Χάνι Γραϊτζι ή Γκρέτζι ή Γκρέτσι

Αναφερόμενος στο «Χάνι Γκρέτσι» ο Ιωάννης Λαμπρίδης μάς δίνει τις παρακάτω χρήσιμες πληροφορίες:

«Υπέρ του Αρχιεπισκοπικού θρόνου Πωγωνιανής ίδρυσε τω 1565 (ΖΟΓ΄) την εν Βουκουρεστίω “Χάνι Γκρέτζι” επωνυμουμένην Μονήν ο εκ Διπαλίτσης Ιωάννης Γκούρμας ή Γκιούρμας, τοποτηρητής της Μικράς Βλαχίας, ήτοι μέγας Μπάνος διατελέσας και εν Βουκουρεστίω επί ευγενεία, πλούτω και ευσεβεία διακριθείς. Εκ θεμελίων ανήγειρεν ούτος αυτόθι ναόν επ’ ονόματι της κατά σάρκα Γεννήσεως του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, έκτισε δε περίξ αυτού διάφορα εργαστήριά τε και οικήματα προσοδοφόρα “Χάνι Γκρέτζι” αποκληθέντα και χρησιμεύοντα προς κατάλυσιν και διαμονήν εμπόρων Γραικών μάλιστα. Περιτειχίσας δε ακολούθως πάντα ταύτα, αφείρεν εν τω μέσω αυτών και πλατείαν ευρείαν, αφιέρωσε και εξήρτησε διά συγιλίων και ενίσχυσε διά χρυσοβούλλων υπέρ του Αρχιεπισκοπικού θρόνου Πωγωνιανής, προαισθανόμενος ίσως ο μακάριος την μέλλουσαν την εν Ηπείρω κτήσεων αυτού απαλλοτριώσιν και την οσημέρας προϊούσαν ένδειαν και δυστυχίαν των υπό την δικαιοδοσίαν του θρόνου τούτου Χριστιανών ν’ ανακουφίση, όπερ εξάγεται και εκ σημειώσεων τούτων εν τοις εξωφύλλοις του ειρημένου της Μονής Μολυβδοσκεπάστου Ευαγγελίου. Επιγραφή δε τις αναγινωσκομένην ένδον του ναού τούτου προ της κατεδαφίσεως αυτού (1863) και διασωθείσα υπό Θ. Πασχίδου, επιβεβαιοί τα ειρημένα· είχε δε η επιγραφή αύτη ούτως:

Ορών με τέκνον
καλλίμορφον, καινόν τις ή-
γειρέ με έκτοτε ειδέναι
θέλεις, παγέντα χειρί του
Μπάνου Γκόρμα πάλαι.

Σημειωτέον δε, ότι πάντα τα τε οικήματα και εργαστήρια εν τω κέντρω του Βουκουρεστίου κατά την οδόν Λιψάνοι και απέναντι της Μονής Σταυρουπόλεως κείμενα, επισκευασθέντα δε υπό του τελευταίου Πωγωνιανής Αρχιεπισκόπου απέφερον προ μεν της εκλαϊκεύσεως 2.500 φλορία καισαρικά, είτα δε 3.000, και επ’ εσχάτην κατεδαφισθέντος και του

³⁴ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1888, σ. 31 (επανεκδόση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

³⁵ Ι. Λαμπρίδης, *ό.π.*, σ. 31.

³⁶ Β. Δήμου, Α., *Η Ιερά Μονή των Ταξιαρχών Γκούρας και τα εκ Βλαχίαν μετόχι αυτής Βάλιας Σταυρουπόλεως*, σ. 285.

αυτόθι ναού και επί το μεγαλοπρεπέστερον πολλών οικημάτων και εργαστηρίων οικοδομηθέντων πλείονα...».³⁷

4. Χορηγία από τη Ρωσία

Η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης έπαιρνε επί 100 (εκατό) ολόκληρα χρόνια ετήσια χορηγία από την ορθόδοξη Ρωσία, για την οποία ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει τα παρακάτω:

«Αλέξανδρος ο Παύλου, αυτοκράτωρ της Ρωσίας, διά χρυσοβούλλου αυτού υπό ημερομηνίαν 25 Οκτωβρίου 1753 καθιέρωσε προς ψυχικήν αυτού σωτηρίαν να χορηγώνται ανά 35-45 ρούβλια αργυρά υπέρ των εν τω τμήματι τούτω (Αρχιεπισκοπήν Πωγωνιανής) μονών Γιουρχάν, Άβελ, Προδρόμου και Μολυβδοσκεπάστου, ως και υπέρ των εκκλησιών Αγ. Αποστόλων και Προφήτου Ηλιού. Και έκτοτε μεν μέχρι του 1842-1843 αι αυτοκρατορικάι αύται δωρεαί εχορηγούντο εις τας ειρημένας Μονάς και εκκλησίας...».³⁸

5. Λοιπά έσοδα

Άξια λόγου έσοδα είχε και η Ιερά Μονή και από την εμποροπανήγυρη «Πωγωνιανή», από την οποία εισέπραττε τα ανάλογα με την εμπορική κίνηση ποσοστά. Η εμποροπανήγυρη σταμάτησε να γίνεται το 1657, όταν οι Τουρκαλβανοί Καραμουρατάτες κατάστρεψαν τη Διπαλίτσα.

Προσέτι η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης είχε έσοδα από τα 120 στρέμματα χωράφια, που καλλιεργούσε, από έναν αγρό στον κάμπο του χωριού Αετόπετρα 2 στρεμμάτων και ένα νερόμυλο προς την πλευρά του Αώου ποταμού, στον οποίον έφερναν αλέσματα και από τα μακρινά χωριά του Πωγωνίου.

Το 1863 τα μετόχια της Βλαχιάς δεσμεύτηκαν από τη Ρουμάνικη Κυβέρνηση και η στρόφιγγα προς τη Μονή στέρεψε. Η δέσμευσή τους επέφερε την πτώχευση της Μονής, η οποία αδυνατούσε πλέον να συντηρήσει το Σχολείο της Διπαλίτσας και τη Σχολή Χειρογράφων, που διατηρούσε. Κατά τη δεκαετία 1848-1858 η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης έμεινε χωρίς ηγούμενο και μοναχούς και απογυμνώθηκε από τα ιερά της κειμήλια και τα σπάνια χειρόγραφα.³⁹

Από τα αγροκτήματα, που διατηρούσε η μονή, σήμερα απόμειναν στο μοναστήρι είκοσι στρέμματα καλλιεργήσιμα χωράφια. Τα υπόλοιπα εκατό καλλιεργήσιμα και ποτιστικά στρέμματα παραχωρήθηκαν στους κατοίκους του χωριού Μολυβδοσκεπάστη με την υπ' αριθ. 55/1953 απόφαση της Επιτροπής Απαλλοτριώσεων Ιωαννίνων.

Προσέτι το ιστορικό μοναστήρι κατέχει επτά περίπου στρέμματα δενδροφυτευμένα με καρυδιές και άλλα άκαρπα δέντρα έξω από το τείχος της μονής, ο αγρός των 2 (δύο) στρεμμάτων στον κάμπο του χωριού Αετόπετρα και ένας νερόμυλος έξω από την Ιερά Μονή ερειπωμένος, ο οποίος επισκευάζεται και αναστηλώνεται όπως ήταν παραδοσιακά, για να ξαναλειτουργήσει, όπως παλιά.

Η άλλοτε πλούσια μονή στερήθηκε σχεδόν όλα τα εισοδήματά της, που απολάμβανε σε παλαιότερα χρόνια.

Σχολή Χειρογράφων

Κατά το Νικόλαο Μυστακίδη από τον 14ο αιώνα στην Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου λειτουργούσε Σχολή Χειρογράφων, στην οποία διδάσκονταν χειρογραφία σε κληρικούς και λαϊκούς:

³⁷ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σσ. 28-29.

³⁸ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 23.

³⁹ Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου, ό.π., σσ. 95-96.

«... Εις την Μονήν ταύτην εμόναζον 30-40 (τριάκοντα έως τεσσαράκοντα καλόγηροι, οίτινες εκαλλιέργουν τα γράμματα, διότι εκεί, ως λέγεται και ως σημειώνεται, εγράφοντο εκκλησιαστικά βιβλία.

Εις εξώφυλλον Ιερού Ευαγγελίου εν τη Μονή Βανίτσης (Βάνιστα Δερόπολης) σημειώνεται: «Εγράφη δι' εμού του ταπεινού Αγαπίου, ιερομονάχου εν τη Μονή Πωγωνιανής ατπδ (= 1384).

Εις έτερον εν τη Μονή Προφήτου Ηλιού Δρόβιανης: «Εγράφη δι' εμού του αμαρτωλού Χρυσάνθου, μοναχού εν τη Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής, έτει Ζηδ' (= 1516)».

Εις το τυπικόν της Σταυροπηγιακής Μονής Θεολόγου: «Εγράφη διά χειρός Διονυσίου, μοναχού εκ Πωγωνιανής».

Εις δε την Μονήν Μεσοποτάμου: «Οικονόμος εκ Πωγωνιανής γράψας το παρόν Ιερόν Ευαγγέλιον τω 1659».⁴⁰

Σύμφωνα με το Σταύρο Γκατσόπουλο στη Σχολή Χειρογράφων της Μολυβδοσκεπάστης φοίτησε και ο πολυγραφότατος εκκλησιαστικός συγγραφέας, υμνογράφος και ποιητής, μητροπολίτης Μυρέων Ματθαίος από την Πωγωνιανή, χειρόγραφα βιβλία του οποίου βρίσκονται στις Μονές Βαρλαάμ Μετεώρων και Εικοσιφοίνισσας της Δράμας, στη μητρόπολη Ιωαννίνων και στην Εθνική Βιβλιοθήκη.⁴¹

Κειμήλια

Τα παλιά χρόνια η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης είχε πολλά ιερά κειμήλια από τη Βλαχιά, τη Ρωσσία, λόγω του στενού συνδέσμου που είχε με τις πλούσιες αυτές χώρες και των αφιερωμάτων ηγεμόνων και πλουσίων εμπόρων, οι οποίοι βοηθούσαν τη Μονή, για να προστατέψουν το χριστιανισμό και την ορθοδοξία και ν' ανακουφίσουν τους πάμπτωχους κατοίκους των περιοχών Πωγωνίου και Κόνιτσας.

Οι συνεχείς επιδρομές και λεηλασίες σε βάρος της μονής συνετέλεσαν στο να διασκορπιστούν οι θησαυροί της και μαζί μ' αυτούς η ιστορία αιώνων. Φυσικά οι λεηλασίες δεν έγιναν μονάχα από τους ξένους επιδρομείς. Έγιναν και από Έλληνες της περιοχής. Ο ιστορικός Ιωάννης Λαμπριδής κάνει λόγο για τη διαρπαγή των κειμηλίων και γράφει τα εξής:

«Εν ταις μοναίς της Μολυβδοσκεπάστου και Γκούρας, ως γνωστόν, υπήρχον τοιούτοι θησαυροί της χώρας και του έθνους, μόλις προ τινων δεκαετηρίδων υπό των επικαταράτων μάλιστα... ενός εμπειρικού ιατρού εκ του χωρίου Ρουψιά και ενός επήλυδος (= ξένου) εν Ιωαννίνοις ονόματι ωρολογιοποιού, καπηλευομένου από ετών αρχαία χειρόγραφα, αρχαία βιβλία και άλλα πολύτιμα της Ηπείρου κειμήλια και αποξενούντος ταύτα διά παντός».⁴²

Η εγκατάλειψη της Ιεράς Μονής κατά το παρελθόν στάθηκε αφορμή για ν' απογυμνωθεί από πολύτιμα ιερά κειμήλια και σπάνια χειρόγραφα.

Το μόνο αξιόλογο ιερό κειμήλιο που διασώθηκε είναι ένα χειρόγραφο σε μεμβράνη Ευαγγέλιο του 12ου-13ου αιώνα, με ωραιότητα καλλιτεχνική αργυρή και επίχρυση στάχωση. Το χειρόγραφο ευαγγέλιο φυλάγεται στο μουσείο Ιωαννίνων και είναι γνωστόν ως «**Κώδικας της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστου**». Είναι γραμμένο με γραφή «μικρογράμματων» πάνω σε περγαμινή και γράφτηκε γύρω στο δωδέκατο με δέκατο τρίτο αιώνα. Το πολύτιμο και σπάνιο εκκλησιαστικό κειμήλιο προστατεύεται με αργυρό και επίχρυσο «στάχωμα» (= χονδρό

⁴⁰ Ν. Μυστακίδης, «Περί της εν Πωγωνιανή Μολυβδοσκεπάστου Μονής», εφημερίς *Φωνή της Ηπείρου*, αρ. φύλλου. 135, έτος 1895.

⁴¹ Στ. Γκατσόπουλος, ό.π., σ. 62.

⁴² Ι. Λαμπριδής, «Περί Καραμουρατίας και Καραμουρατών», *Αττικόν Ημερολόγιον*, Αθήναι 1888, σσ. 116-117.

επικάλυμμα), στην οπισθία πλευρά του οποίου υπάρχει η επιγραφή: «+ ΕΤΕΛΗΘΗΚΕΝ ΤΟ ΕΒΑΝΓΓΕΛΙΟ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΠΟΓΟΪΑΝΗΣ ΕΠΗ ΕΤΟΥΣ Α.Φ.Π.Ε. ΜΗΝΗ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ Α.»

Το ευαγγέλιο τούτο περιλαμβάνει τους τέσσερις ευαγγελιστές σε 298 φύλλα-μεμβράνες. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η γραφή του είναι «μικρογράμματος». Πάνω από το πρώτο φύλλο κάθε ευαγγελίου υπάρχει επίτιτλο κόσμημα από σταυρούς, φύλλα, κύκλους και άλλα σχήματα ζωγραφισμένα με κόκκινη μελάνη, που διαφέρουν σε κάθε ευαγγέλιο. Στο τέλος προστίθεται εορτολόγιο των ακινήτων εορτών. Ο ιστορικός Σπυρίδων Λάμπρος κάνει λεπτομερή περιγραφή του χειρόγραφου τούτου ευαγγελίου και καταλήγει: «... φέρει δε εις το όπισθεν επικάλυμμα την υπογραφήν του γράψαντος τούτο, έχουσα ούτω: “Πρεσβυτέρου χειρ και Μοναχού Ματθαίου Πωγωνιανής εκ Παλαιάς Ηπείρου έγραψε ταύτην την θεόπνευστον βίβλον».⁴³ Στην αργυροκέκτητη και επιχρυσωμένη πλάκα του ευαγγελίου αναγράφονται το έτος 1585 και τα ονόματα των δωρητών: «Ίσαρης και Ματθαίος Ποστέλνικος». Πολλοί μελετητές εξέφρασαν τη γνώμη ότι ο Ματθαίος Ποστέλνικος φαίνεται ότι είναι ο κωδικογράφος και ζωγράφος Μυρέων Ματθαίος (1550-1621) εκ Πωγωνιανής.⁴⁴

Σήμερα στην Ιερά Μονή ευρίσκονται δύο απλά και κακοφτιαγμένα δυσκοπότητα από μολύβι, ένα σκαλιστό θυμιατό επασημωμένο, το οποίο δεν χρησιμοποιείται, γιατί χρειάζεται επισκευή και τέσσερις μικρές λειψανοθήκες επάργυρες, με αντίστοιχα ιερά λείψανα και μία δίφυλλη ξυλόγλυπτη πόρτα με βιβλικές παραστάσεις, μια εικόνα της Παναγίας μεγάλου μεγέθους, που εικονίζει τον Ευαγγελισμό, ένα φύλλο πόρτας με ξυλόγλυπτα γεωμετρικά σχήματα και ένα δίπτυχο με ονόματα αφιερωτών.⁴⁵

Η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου ως έδρα της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής – Αρχιερείς και μοναχοί

Ατυχώς, δεν είναι ιστορικά εξακριβωμένο πότε ιδρύθηκε η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής και ποια ήταν τα όρια της δικαιοδοσίας της.

Ο Αθηνών Μελέτιος αναφέρει ότι το 1695 «τα χωρία της Πωγωνιανής έχουσι θρονον αρχιεπισκόπου».⁴⁶

Ο Π. Αραβαντινός γράφει ότι η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής πριν από το 1685 υπαγόταν στη μητρόπολη Βερατίου.⁴⁷

Σ' ένα χειρόγραφο, που συντάχθηκε το 1645 από τον Γιαννιώτη αρχιμανδρίτη Ιάκωβο αναφέρονται τα παρακάτω:

«Η εν τη Πωγωνιανή Αρχιεπισκοπή ουκ' ην, αλλά πρωτοπαπάς, υποτασσόμενος τω Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχη και καθεζόμενος εν τω Σταυροπηγίω της Πωγωνιανής, εν ω εστί Μονή Βασιλική εις όνομα τιμώμενον της Κοιμήσεως της Υπεραγίας Θεοτόκου», ήτοι:

Η Αρχιεπισκοπή της Πωγωνιανής δεν υπήρχε. Υπήρχε μονάχα ένας πρωτόπαπας, που έπαιρνε εντολές από τον Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης και είχε την έδρα του στο

⁴³ Σπ. Λάμπρος, *Νέος Ελληνομνημόνων*, τόμος Α', Αθήναι 1904, σ. 53.

⁴⁴ Α. Χατζημυχάλη, «Η στάχωση του Ευαγγελίου Μολυβδοσκεπάστου», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, Ιωάννινα 1940, σσ. 176 και 180.

Ι. Κολιτσάρας, Θ., «Κώδιξ Ευαγγελίου Μολυβδοσκεπάστου», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, Ιωάννινα 1940, σ. 165.

⁴⁵ Ι. Λαμπρίδης, *Πογωνιακά*, Αθήναι 1889, σ. 28 (επανεκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

⁴⁶ Ι. Λαμπρίδης, *Πογωνιακά*, Αθήναι 1889, σ. 28 (επανεκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

⁴⁷ Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμος Α', Αθήναι 1856, υποσημ. 2, σ. 13.

Σταυροπήγιο της Πωγωνιανής, όπου υπάρχει Μονή Βασιλική, η οποία τιμάται στην Κοίμηση της Θεοτόκου».⁴⁸

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει ότι η Πωγωνιανή είχε αρχιεπισκοπικό θρόνο από τον ΙΒ΄ αιώνα: «Αρχιεπισκοπικός ην ο θρόνος της Πωγωνιανής τουλάχιστον από τον ΙΒ΄ αιώνα. Έδρα δε αυτού κατ' αρχάς ην η σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστου, περί δε τα τέλη του ΙΓ΄ αιώνος η Διπαλίτσα...».⁴⁹

Ο μητροπολίτης Παραμυθιάς Αθηναγόρας, ιστορικός ερευνητής και μελετητής της ηπειρωτικής ιστορίας, αναφέρει ότι «... η επισκοπή Πωγωνιανής ενεφανίσθη μετά την άλωση (1453) ή ολίγον πρότερον αυτής».⁵⁰

Ο μητροπολίτης Σάρδεων Γερμανός, που δημοσίευσε από το Πατριαρχείο καταλόγους των μητροπόλεων και επισκοπών της Ηπείρου, αναφέρει ότι «η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής συστάθηκε μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, όπερ και το πιθανότερον και ότι προηγουμένως υπήρχε μόνον πρωτοπαπάς, που έπαιρνε εντολές από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η εκκλησιαστική έδρα της ήταν στη Διπαλίτσα, η οποία στην ακμή της αριθμούσε οκτώ χιλιάδες οικογένειες και διακόσιες εκκλησίες!... Οι κάτοικοι της Διπαλίτσας αναγκάστηκαν να εκπατρισθούν στη Βλαχιά και στα Γιάννινα, επειδή καταπιέζονταν από τους Οθωμανούς της Καραμουρατίας».⁵¹

Οι παραπάνω ιστορικές αναφορές μαρτυρούν ότι η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής είχε την έδρα της αρχικά στην Ιερή Μονή Μολυβδοσκεπάστης και μετέπειτα στους Αγίους Αποστόλους της Διπαλίτσας. Σύμφωνα με πληροφορίες που μας δίνουν τα πατριαρχικά σιγίλια, οι αρχιεπίσκοποι Πωγωνιανής από το 1687 μέχρι το 1788 διέμεναν στο Βουκουρέστι λόγω των πιέσεων των κατοίκων της περιφέρειας τους από τους Τουρκαλβανούς και της αδυναμίας της επαρχίας να συντηρήσει δικό της αρχιερέα. Στα πλούσια μετόχια της Μονής Μολυβδοσκεπάστης στη Βλαχιά οι αρχιεπίσκοποι λησμονούσαν τις πίκρες και τα βάσανα των πνευματικών τους τέκνων και καταβρόχιζαν και διασπάθιζαν μαζί με τους υποτακτικούς τους τις πλούσιες προσόδους των μετοχίων «εντρυφώντας και θησαυρίζοντας, εγκαταλιμπάνοντες το ποίμνιον αυτών εν μέσω λύκων και αδιαφορούντες εις τας υλακάς των κυνών».⁵²

Από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας βγαίνει το συμπέρασμα ότι η Ιερά, Σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστης υπήρξε παλαιότερα έδρα της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής και οι επίσκοποι της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής ήταν κατ' ουσίαν και οι ηγούμενοι της Ιεράς και Σταυροπηγιακής Μονής.

Το Μάιο του 1834 η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής ενώθηκε με την Επισκοπή Βελλάς. Το Μάιο του 1863, επί αρχιερατείας του Πανάρετου, καταργήθηκε τελείως και συγχωνεύτηκε με την επαρχία Κορυτσάς και Βελλάς.

Το 1924 η περιφέρεια Πωγωνιανής περιήλθε στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία της Μητροπόλεως Δρυινοπόλεως και Πωγωνιανής.

Τέλος, το 1936 η περιφέρεια Πωγωνιανής περιήλθε στη δικαιοδοσία της Ιεράς Μητροπόλεως Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης.

⁴⁸ *Ορθοδοξία*, περιοδική έκδοση, Αθήναι 1929, σσ. 231, 235.

⁴⁹ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 41.

⁵⁰ Αθηναγόρας, μητροπολίτης Παραμυθιάς, «Η Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 12, Αθήναι (-), σ. 312.

⁵¹ Φ. Οικονόμου, *Η εν Ηπείρω Εκκλησία Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης*, Αθήναι 1971, σσ. 33-34.

⁵² Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1888, σ. 12 (επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

Από τότε που εξέλιπαν οι μοναχοί η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης παρέμενε εγκαταλελειμμένη και εξυπηρετείτο από τον εκάστοτε εφημέριο της ενορίας του χωριού Μολυβδοσκεπάστο. Τελευταίος της σειράς των εφημερίων υπήρξε ο αιδεσιμότατος Χαράλαμπος Νάκος, ο οποίος επί τρεις περίπου δεκαετίες πρόσφερε τις υπηρεσίες του παράλληλα με την ενορία του και στην Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης.⁵³

Από τους καταλόγους Αρχιεπισκόπων Πωγωνιανής, που παραθέτει ο Φώτιος Οικονόμου στα βιβλία του *Η εν Ηπείρω Εκκλησία Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης* (σ. 37) και *Η Εκκλησία της Ηπείρου* (σ. 56), δανείστηκα τα ονόματα των επισκόπων Πωγωνιανής, οι οποίοι με τη συναίνεση του Πατριαρχείου (!) εγκατέλειψαν το ποίμνιό τους και έζησαν πλουσιοπάροχα στο Βουκουρέστι από το 1684 μέχρι το 1788 ξεκοκκαλίζοντας τα πλούσια εισοδήματα από τα μετόχια της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστης στη Βλαχιά. Κάθε σωστός χριστιανός αντιλαμβάνεται ότι οι επίσκοποι αυτοί δε στάθηκαν στο ύψος της ιερής αποστολής τους και ντρόπιασαν τα τιμημένα ράσα. Οι δειλοί και φιλοχρήματοι επίσκοποι είναι οι εξής:

1. Διονύσιος (1684-1687)
2. Μαλαχίας (1687-1702)
3. Ευθύμιος (1702-1708 και 1721)
4. Ιωαννίκιος (1720)
Ευθύμιος (1721)
5. Παΐσιος (1727)
6. Δανιήλ (1729)
7. Νεόφυτος (1750-1763)
8. Παρθένιος Τσιούτσης (1763)
9. Αθανάσιος (1780)
10. Διονύσιος Γκανιάτης (1783)
11. Άνθιμος (1774-1787)

Ατυχώς, στον παραπάνω κατάλογο δεν αναφέρεται επακριβώς ο χρόνος ποιμαντορίας εκάστου επισκόπου.

Ιερομόναχοι

Αγάπιος, φιλοτέχνησε το χειρόγραφο ευαγγέλιο Μονής Βάνιστας (1516)

Διονύσιος, φιλοτέχνησε το χειρόγραφο Τυπικό της Μονής Θεολόγου (-)

Οικονόμος, φιλοτέχνησε το χειρόγραφο ευαγγέλιο Μονής Μεσοποτάμου (1659)

Ματθαίος, κωδικογράφος, πολυγραφοτάτος εκκλησιαστικός συγγραφέας, υμνογράφος και ποιητής, μετέπειτα μητροπολίτης Μυρέων.

Εκτός από τους παραπάνω κωδικογράφους, στο δίπτυχο που σώζεται στη Μονή Μολυβδοσκεπάστης αναγράφεται ένα πλήθος από ονόματα μοναχών, τα οποία παραλείπονται ελλείψει επαρκούς χώρου. Ο Θεός από ψηλά γνωρίζει τους ταπεινούς λευίτες, που αφιέρωσαν ολόκληρη τη ζωή τους στη λατρεία Του και θα τους ανταμείψει πλουσιοπάροχα.

Οι ιερομόναχοι εξέλιπαν τελείως μετά το 1907.

⁵³ Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου: ό.π., σ. 102.

Ηγούμενοι

Ανανίας: Διορίστηκε το 1865 από τον Βελλάς και Κονίτσης Γερμανό κατόπιν εντολής του Πατριαρχείου, με σκοπό να κινητοποιηθεί για τη «σύναξιν ελέους διά την μονήν».⁵⁴

Βενέδικτος Βόιλας (1907), αρχιμανδρίτης από το Μέτσοβο. Τοποθετήθηκε ως κοινός ηγούμενος της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστης και της Ιεράς Μονής Γκούρας στις 13 Δεκέμβρη 1907.

Το Δεκέμβριο του 1987 ο μητροπολίτης Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης διόρισε ηγούμενο της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστης τον αρχιμανδρίτη **Θεόδωρο Διαμάντη**, απόφοιτο του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς και πτυχιούχο Θεολογίας. Το έτος 1988 επανδρώθηκε η μονή με άλλους τρεις μοναχούς, εκ των οποίων οι δύο διακονούν ως ιεροδιάκονοι στην Ιερή Μητρόπολη της Κόνιτσας και ο ένας μένει μόνιμα στο μοναστήρι.

Πνευματική προσφορά

Επί τουρκοκρατίας στην Ιερή Μονή Μολυβδοσκεπάστης, όπως γράφτηκε και παραπάνω, λειτουργούσε Σχολή Χειρογράφων. Σε μια εποχή κατά την οποία η τυπογραφία δεν ήταν γνωστή, οι μοναχοί αντέγραφαν με το χέρι σε μεμβράνες λειτουργικά κείμενα (εκκλησιαστικά βιβλία), κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας και έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων για τις ανάγκες των Ιερών Μονών και των σχολείων που λειτουργούσαν στην περιοχή.

Στην ίδια τη μονή δεν λειτούργησε σχολείο. Η Ιερή Μονή Μολυβδοσκεπάστης, με τα εισοδήματα που εξασφάλιζε από τα πλούσια μετόχια της Βλαχιάς, συντηρούσε το σχολείο της Διπαλίτσας, στο οποίο δίδαξαν και πολλοί δικοί της μοναχοί.

Από τη Σχολή Χειρογράφων της Ιεράς Μονής βγήκαν πολλοί αντιγραφείς ιερών κειμένων, πολλοί καλλιγράφοι και ταχυγράφοι, οι οποίοι με τα έργα τους βοήθησαν στη διάδοση των ιερών γραμμάτων, της ελληνικής παιδείας και στη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας.

Κοινωνική προσφορά

Το μοναστήρι στάθηκε ανέκαθεν κέντρο φιλανθρωπίας για κάθε χριστιανό και ιδιαίτερα για τους φτωχούς, τους άρρωστους και τους καταδιωγμένους από τους Τούρκους και τους Τουρκαλβανούς.

Γέροντες υπερήλικες τονίζουν την προσφορά αυτή της Ιεράς Μονής στα νεότερα χρόνια: «Όλοι στο μοναστήρι ξεπεζεύαμε. Εμείς στο μοναστήρι χορταίναμε ψωμί. Από τον μπαξιέ της Παναγίας τρώγαμε. Όλοι τρώγαμε και το μοναστήρι πάντοτε είχε».⁵⁵

Τέλος, η συμβολή της Ιεράς Μονής στην ανάσχεση του εξισλαμισμού στα χωριά της περιοχής και στην επιβίωση του χριστιανισμού και της ορθοδοξίας είναι ανεκτίμητη.

Το πανηγύρι

Το μοναστήρι της Μολυβδοσκεπάστης πανηγυρίζει στις 15 Αυγούστου, που γιορτάζει η εκκλησία μας την Κοίμηση της Θεοτόκου. Ο αοίδιμος μητροπολίτης Σεβαστιανός επηρεασμένος από διηγήσεις υπερηλίκων για έκτροπα με μέθυσους που γίνονταν στον περίβολο της μονής κατά τα παλαιότερα χρόνια και μη έχοντας την κατάλληλη δομή για την οργάνωση του πανηγυριού, δεν δίστασε να το καταργήσει. Επί των ημερών του καθιερώθηκε να γίνεται ολονύκτια αγρυπνία, στην οποία προσέρχονται προσκυνητές από τις γύρω επαρχίες, αλλά και από πιο μακρινά μέρη.

⁵⁴ Αλ. Κορακίδης, *Η Βελλά της Ηπείρου*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1998, σ. 224.

⁵⁵ Ι. Μ. Μολυβδοσκεπάστου, ό.π., σσ. 65-66.

Όλες οι ακολουθίες ψάλλονται υπαίθρια. Οι προσκυνητές έχουν την ευκαιρία να εξομολογηθούν και όσοι πρόκειται να κοινωνήσουν περνούν από το μαγειρείο, όπου τους προσφέρεται φαγητό δίχως λάδι.

Το πρωί τελούνται δύο θείες λειτουργίες και κοινωνεί πολύς κόσμος.

Αναμφισβήτητα, μετά την επάνδρωση της Ιεράς Μονής μονάχα με τρεις ιερομόναχους, η οργάνωση του παραδοσιακού πανηγυριού παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες. Απαιτούσε την ύπαρξη οργανωτικής Εκκλησιαστικής Επιτροπής και κατάλληλη δομή για το κοινό τραπέζι, μαγειρικά σκεύη, είδη εστιατορίου, πολυάριθμη δύναμη μοναχών και σεβαστό ποσό χρημάτων. Σε άλλα γειτονικά χωριά οι παραπάνω δυσκολίες ξεπερνιούνται με τη συνεργασία της Αδελφότητας του χωριού και της εκκλησιαστικής επιτροπής.

Όπως ήταν επόμενο, η κατάργηση του παραδοσιακού πανηγυριού δυσαρέστησε τους ντόπιους και προκάλεσε έντονες διαμαρτυρίες. Η κατάργηση του πανηγυριού χαρακτηρίστηκε ως προσβολή απέναντι στην παράδοση του τόπου.

Το παραδοσιακό πανηγύρι με τις ντόπιες δημοτικές ορχήστρες, τα δημοτικά τραγούδια και τους λεβέντικους χορούς είναι ένα αντάμωμα που μας φέρνει όλους πιο κοντά στις ρίζες και δένει τη νεολαία με τον τόπο της. Διατηρήθηκε επί αιώνες κάτω από τις πιο αντίξοες συνθήκες και είναι κρίμα να σβήσει σε μια ειρηνική περίοδο.

Η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης διαθέτει βρύσες με τρεχούμενο νερό και μεγάλη έκταση με βαθύσκια πλατάνια έξω από τον περίβολο του ναού, όπου μπορεί να γλεντήσει ο κόσμος ανήμερα της Παναγίας μετά τη Θεία Λειτουργία. Το κοινό τραπέζι με την περιφορά δίσκου στο τέλος, θα απέδιδε πλουσιοπάροχα τα έξοδα του πανηγυριού και με το περίσσευμά τους θα ενισχύονταν τα πενιχρά οικονομικά της Ιεράς Μονής. Εξάλλου οι προσφορές των πιστών δε θα έλειπαν.

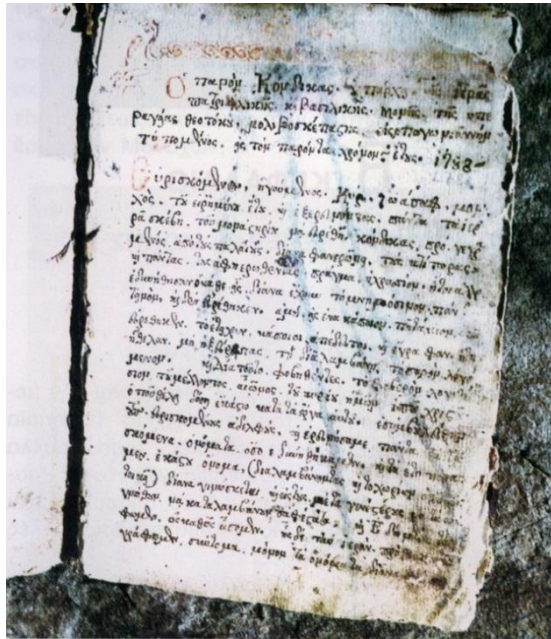
Η παραίνεση του Ιερού Χρυσοστόμου «όπου αμαρτία τολμάται, έθος μη μνησθής» δεν ισχύει στις ακριτικές επαρχίες του Πωγωνίου και της Κόνιτσας, όπου το τιμημένο ράσο έχει την πρωτοκαθεδρία σε τέτοιες κοινωνικές εκδηλώσεις και ο παπάς ανοίγει πρώτος το χορό με το λεβέντικο τραγούδι του «Ντελήπαπα».

Είναι ανάγκη να βρεθεί λύση, για να ξαναζωντανέψει το παραδοσιακό πανηγύρι.

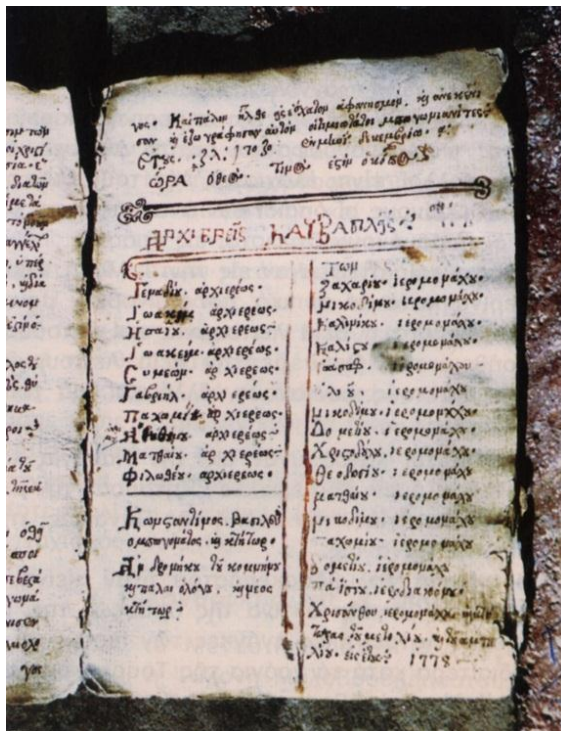
Επίλογος

Στις ημέρες μας η Ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστης αποτελεί καθημερινό προσκύνημα, όχι μόνο των Ηπειρωτών, αλλά και πιστών απ' όλα τα μέρη της Ελλάδος. Ασκεί λειτουργικό και ποιμαντικό έργο και εξελίσσεται σε πολύτιμο ορθόδοξο πνευματικό κέντρο, για την πλήρη αναβάπτιση και ανανέωση του χριστιανικού λαού ολόκληρης της Ηπείρου.

Η Μονή της Παναγίας της Μολυβδοσκεπάστης δεν είναι μονάχα ένας εντυπωσιακός αρχαιολογικός χώρος. Είναι ένας τόπος αγιασμένος, ένας τόπος κατάνυξης και προσευχής. Μπαίνοντας στην εκκλησία της Παναγίας της Μολυβδοσκεπάστης νοιώθεις ζωντανά την παρουσία του Θεού.

Ο σωζόμενος Κώδικας της Μονής Μολυβδοσκεπάστης
(Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης, σ. 20).

Δίπτυχο Προσκομίδης (Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας
Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης, σ. 63).

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΒΕΛΛΑΣ

Θέση: Βρίσκεται στην περιοχή Καλπακίου. Απέχει από τα Γιάννινα 35 χλμ. περίπου. Ο επισκέπτης από το Πολεμικό Μουσείο του Καλπακίου ακολουθεί το δρόμο που κατευθύνεται προς τη Χρυσόρραχη και τη Βροντισμένη. Ύστερα από διαδρομή 2 χλμ. φθάνει στην Ιερή Μονή Βελλάς, η οποία βρίσκεται χτισμένη σε μια δασωμένη πλαγιά και περιβάλλεται από το συγκρότημα κτιρίων του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς σε σχήμα κεφαλαίου Π, που αγναντεύει προς τα δυτικά.

Μόλις περάσει τη «Βίλλα της Φρειδερίκης» ο επισκέπτης εισέρχεται στο προαύλιο του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς από μία αψιδωτή πύλη. Το ευρύχωρο προαύλιο κοσμεύεται από τους ανδριάντες του μητροπολίτη Σπυρίδωνα Βλάχου, που ίδρυσε το Ιεροδιδασκαλείο, και του μητροπολίτη Σεραφείμ Τίκα, ο οποίος αποπεράτωσε τις κτιριακές εγκαταστάσεις του.

Η Μονή Βελλάς απέχει ένα χιλιόμετρο περίπου από το «Καστρί», ήτοι τα ερείπια της αρχαίας Βελλάς, γνωστά σήμερα και ως «Παλιοβελλά». Διασώζεται ένα σημαντικό τμήμα από το κάστρο, που προστάτευε τη μεσαιωνική πόλη. Οι κατά καιρούς λεηλασίες και ο πανδαμάτορας χρόνος σώριασαν τα κτίριά της σε λιθοσσωρείς.

Ακολουθώντας ένα ανηφορικό μονοπάτι πάνω από τις «Πηγές της Βελλάς» σε μία ώρα δρόμο περίπου ο επισκέπτης θα συναντήσει τα ελάχιστα ίχνη που έχουν απομείνει από τη μεσαιωνική Βελλά, κρυμμένα μέσα σ' ένα πυκνό δάσος ψηλά στην κορυφή του βουνού. Από την κορυφή του βουνού η θέα είναι μαγευτική.

Η Ιερά Μονή Βελλάς είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου και πανηγυρίζει στις 8 Σεπτεμβρη, που γιορτάζει η εκκλησία τη Γέννηση της Θεοτόκου.

Ονομασία: Ο Φώτιος Οικονόμου μάς πληροφορεί ότι η ονομασία Βελλά συναντάται για πρώτη φορά στις σημειώσεις του Μιχαήλ Παλαιολόγου (1261-1282).⁵⁶

Κατά τον Π. Αραβαντινό η Βελλά πήρε την ονομασία της από κάποιον ομώνυμο Σλάβο ηγεμόνα, που την ίδρυσε: «Ϊσως κτήτωρ ή καλλωπιστής αυτής υπήρξε ηγεμών τις σλάβος Βελλάς καλούμενος και εκ τούτου έλαβε το τοιούτον όνομα».⁵⁷ Πιθανόν από την ονομασία της Ιεράς Μονής πήρε την ονομασία της και η ομώνυμη μεσαιωνική πόλη, η οποία έφθασε σε μεγάλη ακμή κατά τα βυζαντινά χρόνια.

Από τους νεότερους ιστορικούς ερευνητές ο Αλ. Κορακίδης καταγράφει τρεις δικές του εκδοχές για την ετυμολόγηση της ονομασίας:

1. Βελλά σημαίνει λευκή (πόλη), φωτεινή, αντί της παλαιάς Φωτικής που τη διαδέχτηκε.

Η πρώτη τούτη άποψη φαίνεται να έχει την ίδια ετυμολογική προέλευση μ' εκείνη του Π. Αραβαντινού, καθόσον ετυμολογείται από το σερβοκροάτικο επίθετο beo, bela, belo = άσπρος, λευκός, φωτεινός.

2. Βελλά είναι η αρχαία Έλα (με προσθήκη του δίγαμμα Félla), επί της οποίας έκειτο το μαντείο του Διός στη Δωδώνη.⁵⁸

3. Το όνομα Βελλά προέρχεται από την απήχηση του ιταλικού επιθέτου bello, bella, bello, το θηλυκό του οποίου bella = ωραία, όμορφη, ευειδής, πανώρια, καλλονή, μπορεί να συσχετισθεί

⁵⁶ Φ. Οικονόμου, *Η Εκκλησία της Ηπείρου*, Αθήνα 1982, σ. 42.

⁵⁷ Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμος Β', Αθήνα 1896 Αθήνα 1856, σ. 30.

⁵⁸ Αλ. Κορακίδης, *Η Βελλά της Ηπείρου*, Αθήνα 1998, σ. 31.

με το «Κάστρο της Ωριάς» το δημοτικού τραγουδιού, επειδή και η Βελλά ήταν οχυρωμένη με κάστρο!...⁵⁹

Ίδρυση, ιστορικό και διαχρονική πορεία της μονής

Ο ακριβής χρόνος ίδρυσης της Ιεράς Μονής Βελλάς είναι άγνωστος. Από ανεξακρίβωτες πληροφορίες συμπεραίνεται ότι η Ιερή Μονή ιδρύθηκε πιθανότατα κατά τον 11ο αιώνα. Μερικοί ιστορικοί βασίζουν την παλαιότητα της Ιερής Μονής στο μετόχι της «Παναγία Βελλάς Τζουμέρκων» στο Βουλγαρέλι (Δροσοπηγή) της Άρτας, το οποίο χτίστηκε σύμφωνα με την ιδρυτική επιγραφή του το έτος 1250 μ.Χ.⁶⁰

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η ονομασία της Βελλάς ανευρίσκεται για πρώτη φορά στις σημειώσεις του Μιχαήλ Παλαιολόγου (1261-1282). Το μοναστήρι γνώρισε μεγάλη ακμή κατά τους βυζαντινούς χρόνους και κατά τον 13ο αιώνα έφτασε στη μεγαλύτερη ακμή του.⁶¹

Ο Αραβαντινός αναφέρει λανθασμένα ότι η Ιερά Μονή Βελλάς χτίστηκε και «ιστορήθηκε» (= αγιογραφήθηκε) το 1710:

«... Η ιερά αυτή μονή ανοικοδομήθη και ανιστορήθη παρά του ηγουμένου αυτής Διονυσίου, ανδρός πεπαιδευμένου, κατά το 1710, αρχιερατεύοντος του Γερμανού. Σεμνύνεται επί τη ενδόξω Γεννήσει της Θεοτόκου...».⁶²

Ο Δημήτρης Καμαρούλιας σημειώνει ότι η Μονή Βελλάς ιδρύθηκε κατά τον 11ο αιώνα και είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου και όχι στη γέννησή της, όπως εσφαλμένα γράφουν ο Π. Αραβαντινός, ο Σπ. Κοκκίνης και ο Φ. Οικονόμου. Ο Δ. Καμαρούλιας αποδίδει τη διαφωνία στη σύγχυση με το πανηγύρι της Βελλάς, που γίνεται στις 8 Σεπτέμβρη, οπότε η εκκλησία μας εορτάζει το «γενέσιον», ήτοι τη γέννηση της Θεοτόκου: «Η Μονή Βελλάς ιδρύθηκε κατά τον 11ον αιώνα, είναι δε αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου και όχι στη Γέννησή της, όπως εσφαλμένα γράφουν ο Αραβαντινός, ο Κοκκίνης και ο Οικονόμου, από σύγχυση ασφαλώς με το πανηγύρι της, που γίνεται στις 8 Σεπτεμβρίου (της Γέννησης της Θεοτόκου)».⁶³

Σύμφωνα με την επιγραφή που υπάρχει πάνω από τη δυτική πλευρά του Καθολικού του, το σημερινό μοναστήρι της Βελλάς χτίστηκε το έτος 1745 (ΑΨΜΕ) με δαπάνες του ηγουμένου του Διονυσίου και ιστορήθηκε από τους αγιογράφους Κωνσταντίνο, Αναστάσιο και Ιωάννη. Η ιδρυτική αυτή επιγραφή δημοσιεύτηκε με μικροδιαφορές από τον Π. Αραβαντινό και το μητροπολίτη Παραμυθιάς και Πάργας Αθηναγόρα. Η ίδια επιγραφή δημοσιεύεται αυτούσια και δίχως διορθώσεις στο βιβλίο του Δ. Καμαρούλια, από το οποίο και τη μεταφέρω:

«ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΨΜΕ:

**Εν μηνί Ηουνίου 8 / ΑΝ ΟΙ ΟΡΕΞΙΣ ΗΛΘΕ ΠΩΠΟΤΕ ΞΕΝΕ, ΕΔΕΜ ΤΟ ΚΑΛΛΗ
ΗΛΕΟΣ ΚΑΤΟΠΤΡΙΣΑΙ / ΔΕΥΡΟ ΠΡΟΘΥΜΩΣ ΕΙΣ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΑΙ
ΔΗΘΕΝ ΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΟΥ ΤΟΝ ΠΟΘΟΝ / ΩΣ ΓΑΡ Τ' ΕΚΥΝΗ ΤΑΣ ΨΥΧΑΣ**

⁵⁹ Αλ. Κορακίδης, *Η Βελλά της Ηπείρου*, Αθήνα 1998, σ. 31.

⁶⁰ Α. Κορακίδης: ό.π., σσ. 171 και 195.

⁶¹ Φ. Οικονόμου: ό.π., σ. 42.

⁶² Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, τόμος Γ', έκδοση Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών (ΕΗΜ), Ιωάννινα 1984, σ. 160

Σ. Κοκκίνης, *Τα μοναστήρια της Ελλάδος*, Αθήνα 1976, σ. 7.

⁶³ Δ. Καμαρούλιας, *Τα Μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α', εκδόσεις Μπάστας-Πλέσσας ΑΒΕΕ, Αθήνα 1996, σ. 734.

ΑΡΔΕΙ, μάλα, ΡΕΙΘΡΟΙΣ ΤΕ ΘΕΙΟΙΣ ΚΑΙ ΠΟΤΟΙΣ ΓΛΥΚΥΤάτοις / ΟΥΤΩ ΚΑΙ
ΤΟΥΤΟΣ ΚΑΡΔΙΗΝ ΚΑΘΗΔΥΝΕΙ, ΤΑΙΣ ΠΑΝΤΟΔΑΠΑΙΣ ΕΜΜΕΤΡΟΙΣ ΤΕ
ΕΙΚΟΣΙΝ / ΓΡΑΦ(Η)Σ ΤΕ ΚΑΙΝΗΣ ΕΜΦΕΡΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙ, ΟΣΤΙΣ ΔΟΜΗΘΗ
ΕΚ ΒΑΡΑΘΡΩΝ ΔΑΠΑΝΑΙΣ / ΔΙΩΝΥΣΕΙΟΥ ΤΟΥ ΚΕΛΝΟΥ Ηγουμένου, ΕΓΡΗΓΟΡΟΥ
ΤΕ ΕΜΕΛΟΥΣ ΚΑΙ ΕΝΘΥΜΟΥ / ΕΡΡΩΜΕΝΟΥ ΤΕ ΓΕΝΝΑ ΔΗΛΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΟΥ,
ΦΑΙΔΡΟΥ ΑΚΡΑΙΦΝΟΥΣ ΠΡΟΦΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΑΓΡΥΠΟΥ / ΜΥΣΤΟΥ ΠΕΛΟΝΤΟΣ
ΓΕ(Ρ)ΜΑΝΟΥ Δ' ΑΡΧΗΘΥΤΟΥ (ΒΕΛΛΑΣ ...) ΚΑΙ ΜΟΝΗΣ ΕΠΙ ΚΟΠΟΥ / δώρον
ταπεινόν και ανάξιον δέχου / αιδοί δε πάντος συντεθέν και πόθω / μέμνησο τοίνυν ω μαρία
παρθένε / όπως ο τλήμων πταισμάτων(ν) λύσιν λάβω / αίκεν δωρέομαι αταλή χάρην η δε τε
μικράν / αυτή δ' ως χήρης λεπτά δέχου θεόπαις / δια χειρών ευτελών ζωγράφων /
κωνσταντίνου ιερέως και αναστασίου και ιωάννου». ⁶⁴

Η έμμετρη αυτή επιγραφή, που προδίδει και σοβαρή ελληνομάθεια, αλλά και ποιητικό κάλλος, έχει ως εξής:

«Αψμε (1745) εν μηνί Ιουνίου 8
Αν σοι όρεξις ήλθε πώποτε ξένε,
δεύρο προθύμως εις ναόν της Παρθένου
ως γαρ τ' εκείνη τας ψυχάς άρδει μάλα
ούτω και ούτος καρδίαν καθηδύνει.

Γραφαίς τε καινώς εμφερώς και τε πάλαι
Διονυσίου του Κέδνου ηγουμένου
ερρωμένου τε Γεννάδηδων και συντόνου
μύστου πέλοντος, Γερμανού δ' αρχιθύτου.
Εδείματό τε κάλλει ιδέ κατοπτρίσασθαι
και δήθεν έξις της ψυχής σου τον πόθον
ρείθροις τε θείοις και ποτοίς γλυκυτάτοις
ταις παντοδαπαίς εμμέτροις τε εικόσιν
όστις δομήθη εκ βάθρων δαπάναις
εγρηγόρου τε εμμελούς και ευθύμου
φαιδρού, ακραιφνούς, πρόφρονος και αγρύπνου
Βελλάς, Κονίτσης και μονής Επισκόπου».

Η ερμηνεία του κειμένου τούτου:

Κατά την 8^η Ιουνίου του έτους 1745.

Ξένε, αν κάποτε επόθησεν η ψυχή σου (τον Κύριο),
έλα με προθυμία στο ναό της Παρθένου
διότι, όπως εκείνη τις ψυχές ποτίζει
έτσι και αυτός κατευφραίνει την καρδιά
με εικόνες νέες όμοιες με τις παλιές
Διονυσίου του πιστού ηγουμένου,
του πιο δοξασμένου από το γένος των Γενναδίων
και σεπτού λειτουργού του Υψίστου επί Γερμανού αρχιερέως
εκτίσθη με καλαισθησία, προσπάθησε ν' ανακαλύψεις τον εαυτό σου
και ίσως ανακουφίσεις τον πόθο της ψυχής σου
με τα θεϊκά νάματα και τα γλυκύτατα ποτά

⁶⁴ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 566.

και τις ποικίλες αρμονικές εικόνες.

Ο ναός αυτός ανηγέρθη εκ βάθρων με δαπάνες του δραστήριου και φιλόμουσου και εύθυμου, γελαστού, καθαρού, συνετού και άγρυπνου Επισκόπου Βελλάς, Κονίτσης και της μονής.⁶⁵

Η επιγραφή του Καθολικού

(από το βιβλίο του Δ. Καμαρούλια, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 569).

Η Μονή Βελλάς είναι άμεσα συνδεδεμένη με την Επισκοπή Βελλάς, της οποίας υπήρξε έδρα μετά την καταστροφή της πόλης Βελλάς και μέχρι του έτους 1713, οπότε η έδρα της Επισκοπής μεταφέρθηκε στην Κόνιτσα. «Η Μονή Βελλάς εχρησίμευσεν μετά την καταστροφήν ταύτης και ως έδρα της Επισκοπής μέχρι του έτους 1713. Έκτοτε έδρα κατέστη η Κόνιτσα».⁶⁶

Ήταν αυτοτελής Επισκοπή μέχρι το έτος 1834. Κατά το χρονικό διάστημα 1726-1732 η έδρα της Επισκοπής Βελλάς μεταφέρθηκε στην Πογδόρ(γ)ιανη (σημερινό Άνω Παρακάλαμο).

Το 1810 επισκέφθηκε τη μονή Βελλάς ο Fr. Rouqueville (Φραγκίσκος Πουκεβίλ), πρόξενος (πράκτορας) της Γαλλίας στην αυλή του Αλή Πασά, ο οποίος αναφέρει ότι «στην ακρόπολη της πόλης Βελλά (σημερινό Καστρί) ανατολικά είναι η ομώνυμη μονή που διαμένουν οι εναπομείναντες 6 (έξι) μοναχοί στα γειτονικά ερείπια της πόλης, ως φύλακες των τάφων των προγόνων τους».⁶⁷

Το 1817 ο Αλή Πασάς άρπαξε πολλά από τα κτήματά της και άσκησε διωγμούς εναντίον των μοναχών, οι οποίοι αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην Κέρκυρα, αρνούμενοι να παραδώσουν ενυπόγραφα την περιουσία της μονής στον τύραννο.

Κατά τα έτη 1820-1825 η Μονή Βελλάς έμεινε έρημη και οι πρόκριτοι του Ζαγορίου οικειοποιήθηκαν την περιουσία της και καταβρόχθιζαν τα εισοδήματά της.

«Οι μοναχοί της μονής ταύτης μέχρι το 1816 ησύχως αυτόθι διαμένοντες ικανά φιλοπονίας και αυταπαρνησίας δείγματα παρέσχον. Διεσκορπίσθησαν όμως και εις Κέρκυραν

⁶⁵ Αλ. Κορακίδης, ό.π., σσ. 184-185.

⁶⁶ Κ. Φρόντζος, «Συμβολή εις την ιστορίαν της Μονής Βελλάς» *Ηπειρωτική Εστία*, έτος 1954, σσ. 551-562.

⁶⁷ F. Rouqueville, *Voyage de la Grèce*, τόμος Α', Paris 1820, σ. 400.

πάντες κατέφυγον τω 1817 φοβούμενοι τον Αλήν, αποποιηθέντες αυτό την των ιδιοκτησιών της Μονής απεμπώλησιν.

Διό και επί πολλά έτη έρημος διετέλει, πρόκριτοι δε του Ζαγορίου κατεβρόχθιζον τας προσόδους αυτής...».⁶⁸

Κατά το χρονικό διάστημα 1834-1842 η Επισκοπή Βελλάς ήταν ενωμένη με την Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής ως μητρόπολη Βελλάς και Πωγωνιανής, ενώ από το 1842 μέχρι το 1863 ήταν ενωμένη με τη μητρόπολη Ιωαννίνων υπό τον τίτλο «Μητρόπολις Ιωαννίνων και Βελλάς» λόγω της μεγάλης παρουσίας της.

Το έτος 1862, λίγο πριν από τη δήμευση της παρουσίας της στη Βλαχιά, αποφασίζεται από την Εθνοσυνέλευση να γίνει η μονή σταυροπηγική και να ενισχύσει οικονομικά με τα εισοδήματά της το Οικουμενικό Πατριαρχείο.⁶⁹

Τον Απρίλη του 1863 η ρουμάνικη κυβέρνηση του Αλέξανδρου Κούζα εδήμευσε το μετόχι Μπαμπιένη της Βελλάς στη Βλαχιά και τα έσοδα της μονής μειώθηκαν σημαντικά. Μετά την παραπάνω δήμευση της παρουσίας της, η Μητρόπολη Ιωαννίνων εγκατέλειψε την Επισκοπή Βελλάς, η οποία έγινε ανεξάρτητη ως «Επισκοπή Βελλάς και Κονίτσης» και το 1865 υποβιβάστηκε σε «Μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης».

Σε πολλές φάσεις της ιστορίας της η Ιερά Μονή Βελλάς κρατείται ακέφαλη, δίχως ηγούμενο, στην απόλυτη δικαιοδοσία του επισκόπου ή του μητροπολίτη, για να είναι ευκολότερη η λεία των προσόδων της.

Το 1865 το Πατριαρχείο κατάργησε και το σιγίλιο του έτους 1863, με το οποίο η μονή γινόταν σταυροπηγική. Το καινούργιο αυτό έγγραφο ορίζει τη μονή ενοριακή για να μπορέσει να φροντίσει την ανακαίνισή της με δικά της έξοδα.

Το 1885 ο πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄ έδωσε εντολή στον επίσκοπο Ιωαννίνων Σωφρόνιο να τοποθετήσει ηγούμενο στη μονή Βελλάς, που είναι απαραίτητος για την ανακαίνιση του μοναστηριού. Η τοποθέτηση ηγούμενου στη μονή είχε ευεργετικά αποτελέσματα. Δημιούργησε σημαντικές νέες προσόδους από ετήσια ενοίκια υδρόμυλων, μαντανιών, νεροτρουβιάς, εκμίσθωσης αγρών, από ανοιξιάτικα ξεχειμαδιά και από το πανηγύρι του μοναστηριού στις 8 Σεπτέμβρη. Κατά καιρούς η μονή εκποιούσε και τα ξυλοκάρβουνα από το δάσος της.⁷⁰

Στις 24 Μάρτη του έτους 1900 το Πατριαρχείο ενέκρινε την ανακαίνιση της Ιεράς Μονής Βελλάς από τις προσόδους της. Στην αρχή του εικοστού αιώνα συνεχίστηκε η εγκατάλειψη της μονής. Εξαιτίας της εγκατάλειψης και της ερήμωσης δεν διασώθηκαν ούτε χειρόγραφοι κώδικες, ούτε άλλα βυζαντινά κειμήλια.

Στην κατάσταση αυτή τη βρήκε και την παρέλαβε το 1907 ο Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδων Βλάχος από τον επίσκοπο Ιωαννίνων Γεράσιμο. Ο Σπυρίδων παρέλαβε τη Βελλά χερσότοπο και τη μετέτρεψε σε αληθινή «γη της επαγγελίας». Ανακαίνισε τις ερειπωμένες κτιριακές εγκαταστάσεις της μονής για να στεγάσει το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς, το οποίο ίδρυσε στις 7 Σεπτέμβρη του έτους 1911, για να επανδρώσει με ιερείς και δασκάλους την Ήπειρο και τη Βόρειο Ήπειρο, ώστε να ανορθωθεί η παραμελημένη ύπαιθρος. Ο Σπυρίδων επιλέγει παιδιά φτωχών και ενάρετων οικογενειών με πνευματικά ενδιαφέροντα.

Το Ιεροδιδασκαλείο λειτούργησε επί 78 χρόνια (1911-1989) και συγκεκριμένα ως:

⁶⁸ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1888, σ. 14 (επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

⁶⁹ Κ. Φρόντζος, *ό.π.*, σ. 552.

⁷⁰ Α. Κορακίδης, *ό.π.*, σ. 179.

- τετρατάξιο, από το 1911 ως το 1925, με διακοπή της λειτουργίας του κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913 (48 πτυχιούχοι)
- πεντατάξιο, από το 1927 ως το 1938, με διακοπή της λειτουργίας του το 1925-1927, λόγω ανακαινίσεων της Σχολής (117 πτυχιούχοι)
- εξατάξιο από το 1938 ως το 1989, με διακοπή της λειτουργίας του το 1943-1947, λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και των συνεπειών του (1.147 πτυχιούχοι).

Το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς λειτούργησε αρχικά στα κελιά του μοναστηριού και αργότερα στα καινούργια του κτίρια, τα οποία χτίστηκαν το 1920 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου, εμπνευσμένα από την αρχιτεκτονική των ιερών μονών.

Το 1916 ο Σπυρίδων μετατέθηκε στη Μητρόπολη Ιωαννίνων. Τότε ο Σπυρίδων δεν παρέδωσε την ιστορική μονή Βελλάς, που ανήκε στην επαρχία της διηρημένης Μητρόπολης Βελλάς και Κονίτσης, αλλά την ενσωμάτωσε αυθαίρετα στη Μητρόπολη Ιωαννίνων.

Κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο το κτιριακό συγκρότημα του Ιεροδιδασκαλείου χρησιμοποιήθηκε ως στρατιωτικό νοσοκομείο για τους τραυματίες του ελληνοαλβανικού μετώπου. Στα χρόνια της Ιταλογερμανικής Κατοχής τα ίδια κτίρια χρησιμοποιήθηκαν ως αποθήκες τροφίμων του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και των φιλανθρωπικών οργανώσεων του εξωτερικού, που αποστέλλονταν για τα «Λαϊκά Συσσίτια» της Κατοχής.

Στις 16 Δεκέμβρη του 1943 τα κτίρια δέχτηκαν νυχτερινή επίθεση από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ, οι οποίοι άρπαζαν τα τρόφιμα που προορίζονταν για τα «Λαϊκά Συσσίτια» των χωριών του Πωγωνίου και της Κόνιτσας και τα μετέφεραν με υποζύγια στο μοναστήρι του Μακραλέξη στην Κάτω Λάβδανη, όπου είχε την έδρα του το 1ο σύνταγμα του ΕΛΑΣ, για να εξασφαλιστεί η τροφοδοσία των μαχητών του.

Στις 29 με 30 Ιουνίου του έτους 1948 το κτιριακό συγκρότημα του Ιεροδιδασκαλείου και η Ιερά Μονή Βελλάς δέχτηκε νέα νυχτερινή επίθεση 400 μαχητών του Δημοκρατικού Στρατού, οι οποίοι λεηλάτησαν τη Σχολή, ανατίναξαν την ηλεκτρογεννήτρια και πυρπόλησαν τα περισσότερα κτίρια, συμπεριλαμβανομένου και του νάρθηκα του μοναστηριού με το καμπαναριό.

Μετά τον εμφύλιο οι ζημιές αποκαταστάθηκαν και προστέθηκαν δύο νέες κτιριακές πτέρυγες στη νοτιοανατολική πλευρά, οι οποίες στέγασαν τη μεγάλη αίθουσα ψυχαγωγίας, την τραπεζαρία με τα μαγειρεία, την αίθουσα θεάτρου, τη διαχείριση, τα πλυντήρια, δωμάτια διαμονής του διδακτικού προσωπικού, κ.ά.

Στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από το 1948 μέχρι το 1957, οπότε αποπερατώθηκαν οι κτιριακές εγκαταστάσεις, το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς είχε μεταφερθεί και λειτουργούσε στο νεοκλασσικό κτίριο του Ορφανοτροφείου του Γεωργίου Σταύρου (συνοικία Πλάτανος ή «Γυαλί Καφενέ») στα Γιάννινα.

Το 1957 η Σχολή μεταφέρθηκε στις νέες κτιριακές εγκαταστάσεις της, έξω στο μοναστήρι της Βελλάς. Την ίδια περίπου εποχή χτίστηκε και η διώροφη «βίλλα» για να χρησιμεύσει ως κατοικία των καθηγητών. Ελάχιστες φορές η «βίλλα» εκπλήρωσε τον αρχικό προορισμό της. Οι παντρεμένοι καθηγητές πηγαينوέρχονταν από τα Γιάννινα με το μικρό πούλμαν της Σχολής, ενώ οι ανύπαντροι έμεναν σε δικά τους δωμάτια στη νέα πτέρυγα με όλες τις ανέσεις και την εξυπηρέτηση του υπηρετικού προσωπικού. Η βίλλα χρησίμευσε ως θέρετρο της βασίλισσας, όταν ερχόταν για ψάρεμα στο Βοϊδομάτη και γι' αυτό της δόθηκε το όνομα «Βίλλα της Φρειδερίκης».

Στις 15 Γενάρη του 1957 ο μητροπολίτης Δρυινοπόλεως, Πωγωνίου και Κονίτσης Χριστοφόρος (Χατζής) με υπόμνημά του προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος ζήτησε την επαναφορά της Ιεράς Μονής Βελλάς και των γύρω χωριών της από τη μητρόπολη

Ιωαννίνων «εις την ιδίαν μητρόπολιν εκ της οποίας απεσπάσθη». Μεταξύ των άλλων ο μητροπολίτης Χριστοφόρος στο υπόμνημά του ανέφερε ότι τα κτίρια της Βελλάς χτίστηκαν από βορειοηπειρωτικά κληροδοτήματα των ευεργετών Ζάππα, Ζωγράφου, Μπάγκα κ.ά. και γι' αυτό πρέπει να ανήκουν στη μητρόπολή του.

Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος «εκηρύχθη αναρμοδία» να επιλύσει τη διαφορά αυτή και παρέπεμψε το ζήτημα στο Οικουμενικό Πατριαρχείο με τη συνηγορία του Αρχιεπισκόπου Θεοκλήτου (Παναγιωτοπούλου), ο οποίος μάλιστα ζήτησε και την επίσπευση τα απόφασης με τηλεγράφημά του στο Πατριαρχείο.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο με την υπ' αριθ. 104/11.3.1958 απόφασή του διέταξε «συνοδική διαγνώμη» την «επιαναφοράν της Ιεράς Μονής Βελλάς και των πέριξ χωρίων εις την μητρόπολιν Δρυινοπόλεως, διά τους εν αυτή λόγους». Παρά ταύτα ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Θεόκλητος αρνήθηκε τελικά να παραδώσει την πατριαρχική και συνοδική απόφαση (104/1958) στους ενδιαφερομένους για να εκτελεσθεί, χωρίς να εξηγήσει στην αρχή τους λόγους. Εκ των υστέρων, όμως, ως λόγο της άρνησής του πρόβαλε τη λειτουργία του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς.⁷¹

Το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς με το προεδρικό διάταγμα 1025/9.11.77 χωρίστηκε σε δύο σχολεία, το τετρατάξιο εκκλησιαστικό Λύκειο και την τριτάξια Εκκλησιαστική Παιδαγωγική Ακαδημία. Ο διαχωρισμός, όμως, αυτός έγινε ουσιαστικά το έτος 1983 (Νόμος 1268/1982) με την τοποθέτηση χωριστού Διευθυντή στο Λύκειο Βελλάς και οριστικά στις 15 Νοεμβρίου 1989, με την παράδοση του αρχείου και της κινητής περιουσίας της Εκκλησιαστικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας στο Εκκλησιαστικό Λύκειο, το οποίο λειτουργεί μέχρι σήμερα.⁷²

Ο παλιός τύπος του εξαταξίου Ιεροδιδασκαλείου που περιλάμβανε τις τέσσερις μεγαλύτερες τάξεις του Γυμνασίου και τα δύο έτη της Παιδαγωγικής Ακαδημίας καταργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Έκτοτε λειτούργησε ως Εκκλησιαστικό Λύκειο. Στις μέρες μας η Σχολή Βελλάς λειτουργεί ως Ανωτέρα Εκκλησιαστική Ακαδημία. Στις κτιριακές εγκαταστάσεις της στεγάζεται το Μουσικό Γυμνάσιο των Δολιανών και η Σχολή Βυζαντινής Μουσικής της Μητρόπολης Ιωαννίνων.

⁷¹ Α. Κορακίδης, ό.π., σσ. 181-182.

⁷² Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 570.

Η Μονή Βελλάς. Γενική άποψη του μοναστηριού
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 565).

Το Καθολικό της μονής
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 565).

Άποψη του Καθολικού.
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 565).

Αρχιτεκτονική – Καθολικό

Από το παλιό κτιριακό συγκρότημα της μονής διασώζεται μονάχα ο κεντρικός ναός, ήτοι το αρχικό Καθολικό της και ένα μικρό ετοιμόρροπο κελί στα βόρεια του ναού. Το Καθολικό βρίσκεται ακριβώς στο κέντρο των κτιριακών εγκαταστάσεων του Ιεροδιδασκαλείου, που το περιβάλλουν από ανατολικά, βόρεια και νότια σε σχήμα κεφαλαίου Π, το οποίο αγναντεύει τη λεκάνη του Άνω Καλαμά με τα χωριά της και στο βάθος την οροσειρά του Κασσιδιάρη.

Το Καθολικό της Ιεράς Μονής Βελλάς παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Είναι τρίκλιτη βασιλική με υπερυψωμένο το κεντρικό κλίτος. Ο ναός έχει κεραμοσκεπή στέγη και τρία μικρά, στενά και υψηλά παράθυρα. Η κεντρική πύλη του ναού είναι χαμηλή. Για να μπει ο προσκυνητής στο ναό πρέπει να σκύψει και να κατεβεί σ' ένα μικρό πλατύσκαλο, που έχει στη συνέχεια άλλα δύο σκαλοπάτια. Το κάτω μέρος της παλιάς χαμηλής πόρτας του Καθολικού είναι μισοκαμένο από την πυρκαγιά της 30ής Ιουνίου 1948, που έκαψε τον εξωτερικό νάρθηκα και το καμπαναριό. Στη θέση του παλιού καμένου νάρθηκα κατασκευάστηκε καινούργιος έξω από το ναό, χαμηλότερος, ανοιχτός στις τρεις εξωτερικές του πλευρές με καμάρες. Πάνω από τη χαμηλή κεντρική πύλη, εσωτερικά, υπάρχει η ιδρυτική έμμετρη επιγραφή για την οποία έγινε λόγος παραπάνω. Το δάπεδο είναι λιθόστρωτο. Από τα πολλά χρόνια που πέρασαν, έχει χάσει την αλφαδιά του και φέρει ανομοιόμορφες μικροϋποχωρήσεις.

Στον εσωτερικό νάρθηκα αριστερά, όπως εισερχόμαστε, υπάρχει στη γωνία ένα μεγάλο και ψηλό εξόγκωμα, το οποίο εσωτερικά είναι γεμάτο από ανθρώπινα οστά και χρησίμευε παλιότερα ως οστεοφυλάκιο. Πιστεύεται ότι έχει σχέση με τους τάφους των επισκόπων, που υπήρχαν στο δάπεδο του Ιερού Βήματος, όπως διέσωσε η παράδοση.⁷³

Το εσωτερικό του Καθολικού είναι κατάγραφο από αγιογραφίες, για τις οποίες θα γίνει εκτενέστερος λόγος σε ξεχωριστό κεφάλαιο. Το παλιό ξυλόγλυπτο τέμπλο έχει μαυρίσει από τα πολλά χρόνια και την έλλειψη συντήρησης. Είναι από ερυθρό ξύλο, επίχρυσο, περίτεχνο και

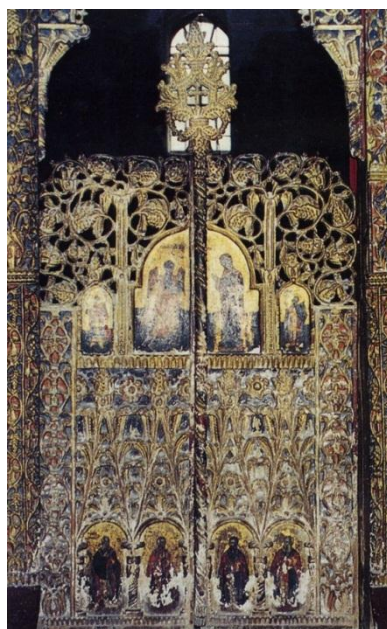
⁷³ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 186.

στολίζεται με συμβολικές παραστάσεις από σταφύλια, αμπελόφυλλα, παγώνια και δράκοντες. Κατά τον Ε. Τσαπαρλή αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα ξυλόγλυπτης τέχνης του 17ου αιώνα «κατά τε την δομήν, τον διάκοσμον και την τεχνικήν»,⁷⁴ ενώ κατά την Αγγελική Χατζημιχάλη μερικά τμήματά του –όπως τα βημόθυρα της Ωραιάς Πύλης– είναι του τέλους του 16ου αιώνα.

Το τέμπλο αποτελείται από τρία ανεξάρτητα τμήματα, που αντιστοιχούν στα τρία μέρη του Ιερού Βήματος. Σημαντικότερο από τα τρία αυτά τμήματα είναι το κεντρικό (μήκους 5 μ.), ενώ τα δύο πλάγια (μήκους 2,8 μ. το καθένα) έχουν απλούστερη κατασκευή. Πάνω στο τέμπλο υπάρχουν οι δεσποτικές εικόνες της Παναγίας, του Χριστού και του Προδρόμου που φέρουν αφιερωματικές επιγραφές των αφιερωτών τους, για τις οποίες θα γίνει εκτενέστερος λόγος στο επόμενο κεφάλαιο που αναφέρεται στην αγιογράφιση του ναού.

Στο θριγκό του τέμπλου υπάρχουν τρεις σειρές εικόνων, του Δωδεκάορτου (στην πρώτη σειρά), της Μεγάλης Δέησης (στη δεύτερη) και των Προφητών (στην τρίτη), εντός μεταλλίων.

Τέλος στα βημόθυρα εικονίζονται στο κάτω τμήμα οι ιεράρχες και στο άνω οι Ευαγγελισμός της Θεοτόκου με τους προφητάνακτες Δαβίδ και Σολομώντα.⁷⁵

Τα βημόθυρα της Ωραιάς Πύλης
(από το βιβλίο του Δ. Καμαρούλια, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 566).

Αγιογράφιση

Όπως γράφτηκε και παραπάνω, ολόκληρος ο ναός στο εσωτερικό του είναι κατάγραφος με διπλή αγιογράφιση. Αγιογραφήθηκε από τους Ηπειρώτες αγιογράφους Κωνσταντίνο, Αναστάσιο και Ιωάννη, για τους οποίους δε γνωρίζουμε περισσότερα στοιχεία, ούτε τον ακριβή τόπο καταγωγής. Κάτω από την έμμετρη ιδρυτική επιγραφή, που την έγραψαν οι αναφερόμενοι αγιογράφοι, υπάρχει η ενθύμιση «διά χειρών ευτελών ζωγράφων, Κωνσταντίνου ιερέως και Αναστασίου και Ιωάννου».⁷⁶

⁷⁴ Ε. Τσαπαρλής, *Ξυλόγλυπτα τέμπλα Ηπείρου, 17ου αιώνα-α' ημίσεως 18ου αιώνα*, διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι 1980, σ. 62.

⁷⁵ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σσ. 571-572.

⁷⁶ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 566.

Η τεχνοτροπία των παραπάνω αγιογράφων είναι επηρεασμένη από τη Μακεδονική Σχολή. Το πλέον αξιόλογο δείγμα της εργασίας τους είναι η αγιογραφία που απεικονίζει ως αγίους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους. Βρίσκεται στο δεξιό κλίτος του κυρίως ναού, αμέσως μετά την είσοδο, στην πρώτη κόγχη, επάνω και μπροστά. Εικονίζει το Σόλωνα, τον Αριστοτέλη, τον Πλούταρχο και τον Πλάτωνα.

Ο Πλούταρχος απεικονίζεται γέροντας. Στο ειλητάρι του γράφονται: «Πλην εγώ καταγγέλλω εν τρισίν ένα μόνον υψιμέδοντα...» (= αλλά εγώ κηρύσσω ότι από τους τρεις ένας μονάχα βασιλεύει στα ύψη). Το εδάφιο τούτο, μολονότι αναφέρεται στο Δία που κυριαρχεί στους αιθέρες, θεωρήθηκε προφητικό για τη μονοθεϊστική χριστιανική θρησκεία και την τρισυπόστατη Αγία Τριάδα.

Ο Αριστοτέλης, δίπλα από τον Πλούταρχο, σημειώνει: «Ακάματος φύσις θεού γέννησις· δι' αυτού γαρ ο αυτός οσιούται λόγος».

Ο Πλάτωνας στέκεται στη δεξιά απόληξη με τις φράσεις: «Ο παλαιός νέος και ο νέος αρχαίος, ο πατήρ εν τω γόνω και ο γόνος εν τω πατρί, το εν διαιρείται εις τρία και τα τρία εις εν· άσαρκον σαρκικόν και θνητόν αθανατεί».

Το ειλητάριο του Πλάτωνα θυμίζει τα λόγια του ευαγγελιστή Ιωάννη «Εν αρχή ην ο Λόγος και ο Λόγος ην προς τον Θεόν και Θεός ην ο Λόγος». Προφανώς το εδάφιο του Πλάτωνος συσχετίζεται με το δόγμα της Αγίας Τριάδος και τη θαυματουργή ενανθρώπιση του Υιού του Θεού για τη σωτηρία της ανθρωπότητας.

Παραπλεύρως του Πλάτωνος εικονίζεται ο Σόλων ο οποίος κρατεί ειλητάριο στο χέρι του με το εξής περιεχόμενο: «Και δίχα σφάλματος γεννήσεται σαρξ, ανίατον παθών λύσει φθοράν και τούτο φθόνος».⁷⁷

Το εδάφιο τούτο του Σόλωνα θεωρείται προφητικό για την άσπορη και υπερφυσική ενανθρώπιση του Υιού του Θεού, που έγινε άνθρωπος για να σώσει το ανθρώπινο γένος από την αμαρτία και εξαιτίας τούτου θα προξενούσε το φθόνο, την καταδίωξη και τη θανάτωσή Του εκ μέρους του ανθρώπου.

Εκτός από την αγιογραφία των τοίχων σκηνές από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, που καλύπτει ολόκληρο το ναό υπάρχουν και οι φορητές εικόνες, που βρίσκονται στο ξυλόγλυπτο τέμπλο.

Η ιστορική «Μαύρη Παναγιά» ή «Βελαΐτισσα», που υπήρχε πριν από λίγες δεκαετίες, αποσύρθηκε από τη Μητρόπολη Ιωαννίνων και αντικαταστάθηκε με άλλη. Η εικόνα τούτη φέρει την προσωνυμία «Μαύρη», επειδή είναι μαυρισμένη από την πολυκαιρία και θεωρείται ιστορική επειδή ο μητροπολίτης Σπυρίδων Βλάχος δεν έπαιρνε καμιά μεγάλη απόφαση, εάν προηγουμένως δεν πήγαινε να προσευχηθεί στη «Μαύρη Παναγιά» της Βελλάς.

Στον επιμνημόσυνο λόγο του για τον αρχιεπίσκοπο Σπυρίδωνα ο νομομαθής φίλος του Γ. Βαβαρέτος μεταξύ των άλλων ανέφερε και τα εξής:

«Όταν εκηρύχθη ο πόλεμος κατά της Ελλάδος, ενώ οι ιταλικές βόμβες κατερείπωναν το “δεσποτικό”, έσπευδε στην πρώτη γραμμή του μετώπου. Ήθελε να εξασφαλίσει τα παιδιά της Βελλάς, να ζητήσει τη βοήθεια της “Μαύρης Παναγίας” και να δώσει κουράγιο στους στρατιώτες...».⁷⁸

⁷⁷ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 189.

⁷⁸ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ: Ο από Ιωαννίνων Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδων Βλάχος, Αθήναι 1957, σ. 41.

Στο ξυλόγλυπτο τέμπλο υπάρχουν οι δεσποτικές εικόνες της Παναγίας, του Χριστού και του Τιμίου Προδρόμου.

Στο κάτω μέρος της εικόνας του Χριστού είναι γραμμένη με κεφαλαία γράμματα σε δύο σειρές η ενθύμηση: «Δέσις και αναλώματος του πανοσιωτάτου εν ιερομονάχους και ηγουμένου αυτού Κωνσταντίνου, διά χειρός δε καμού του αναξίου εξ Άνω Σουδενών Λαζάρου, εν έτει σωτηρίω 1790, Μαρτ. 2».

Η εικόνα της Παναγίας, αριστερά, σε δύο πάλι γραμμές, χαμηλά στην ίδια θέση φέρει την ενθύμηση: «Δέσις και εξόδου του πανοσιωτάτου εν ιερομονάχους Κωνσταντίνου και ηγουμένου αυτού, επισκοπεύοντος δε του θεοφιλεστάτου Βελλάς και Κονίτσης Θεοδοσίου κατά το 1790, Μαρτ. 20».

Παρόμοια ενθύμηση φέρει και η εικόνα του Τιμίου Προδρόμου: «Δέσις του δούλου του Θεού Νικοδήμου μοναχού».

Στο θριγκό του τέμπλου υπάρχουν τρεις σειρές εικόνων, του Δωδεκάορτου, της Μεγάλης Δέησης και των Προφητών. Στο κάτω μέρος από τα βημόθυρα εικονίζονται οι προφητάνακτες Δαβίδ και βασιλιάς Σολομώντας, ενώ στο επάνω εικονίζεται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου.⁷⁹

Ο ναός και η αγιογράφηση του έχουν άμεση ανάγκη από συντήρηση. Οι ρωγμές που δημιούργησε ο τελευταίος καταστρεπτικός σεισμός, ο οποίος είχε ως επίκεντρο την περιοχή Καλπακίου, πρέπει να αποκατασταθούν και τα κενά τους να καλυφθούν έντεχνα από έμπειρο αγιογράφο-συντηρητή.

Ο Πλούταρχος και ο Αριστοτέλης
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 569).

⁷⁹ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 191.

Ο Πλάτων και ο Σόλων
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 569).

Κειμήλια

Η μακρόχρονη εγκατάλειψη της μονής, που άρχισε στα χρόνια του Αλή Πασά και συνεχίστηκε ολόκληρες δεκαετίες, στάθηκε αφορμή να απογυμνωθεί το μοναστήρι από τα πολύτιμα κειμήλια, που είχε στα παλιότερα χρόνια.

Μέχρι τα τελευταία χρόνια σωζόταν στο Καθολικό η σφραγίδα της Ιεράς Μονής, η οποία έφερε χαραγμένη τη χρονολογία 1732.

Υπήρχε ακόμα στο ναό και ένα χειρόγραφο ευαγγέλιο με τη σημείωση: «Πρεσβυτέρου χειρ και μοναχού Ματθαίου Πωγωνιανής της Παλαιάς Ηπείρου έγραψε ταύτην την θεόπνευστον βίβλον».⁸⁰

Τα παραπάνω ιερά κειμήλια δεν σώζονται και δεν είναι γνωστό εάν κλάπηκαν ή εάν προστατεύθηκαν έγκαιρα από τους υπεύθυνους.

Υπάρχουν μονάχα δύο παλιοί επιτάφιοι. Ο αρχαιότερος απ' αυτούς φέρει την ενθύμηση: «Δι' εξόδου Νικολάου Γιαννούλη». Ο νεότερος είναι ζωγραφιστός και φέρει την ενθύμηση: «Ο της Βελλάς ηγούμενος αρχιμανδρίτης Μελέτιος 1870, Ιουνίου 15, Χειρ Αναστασίου Ζωγράφου, χωρίου Λυκιάδες».⁸¹

Περιουσία και μετόχια

Τα παλιότερα χρόνια η Ιερά Μονή Βελλάς είχε στην κατοχή της μεγάλη αγροτική περιουσία και διατηρούσε κοπάδια από αιγοπρόβατα και βοοειδή.

Επίσης, είχε προσόδους από αγροτικά κτήματα, νερόμυλους, νεροτρουβιά, μαντάνια και βοσκοτόπια. Τα αγροτικά κτήματα προέρχονταν από δωρεές ηγεμόνων της Βλαχιάς, που έμειναν άγνωστα τα ονόματά τους και από αφιερώματα πιστών επί τουρκοκρατίας.

Τα περισσότερα κτήματα δωρήθηκαν επί τουρκοκρατίας στο μοναστήρι από δυστυχημένους «ραγιάδες», οι οποίοι δυσκολεύονταν να πληρώσουν το βαρύ «χαράτσι» στον

⁸⁰ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 579.

⁸¹ Α. Κορακίδης, ό.π., σσ. 191, 192.

άγριο κατακτητή. Όταν η σοδειά τους καταστρεφόταν από δυσμενείς καιρικές συνθήκες, οι φτωχοί ραγιάδες πλήρωναν τον κατακτητή με την ίδια τη ζωή τους. Αντίθετα, όταν έδιναν τα κτήματά τους στο μοναστήρι ως «βακούφικα» και στη συνέχεια τα καλλιεργούσαν οι ίδιοι, δίνοντας στη μονή το 30% της σοδειάς μπορούσαν να συντηρηθούν και να ζήσουν. Και αν ακόμα η σοδειά τους δεν πήγαινε καλά, πάλι το μοναστήρι θα τους βοηθούσε να ξεπεράσουν τις δυσκολίες.

Αρκετοί ήταν εκείνοι που αφιέρωναν κάποιο κτήμα στο μοναστήρι, για να τους βοηθήσει η Παναγία σε μια δύσκολη κατάσταση της ζωής τους ή για να σώσουν την ψυχή τους.

Ατυχώς, δεν διασώθηκαν παλιά κτηματολόγια ή άλλες γραπτές πληροφορίες και η ακριβής αγροτική περιουσία της μονής δεν μπορεί να υπολογισθεί επακριβώς. Λέγεται ότι ο κάμπος της Βελλάς γύρω από το Καστρί ξεπερνούσε τις τρεις χιλιάδες στρέμματα. Ένα μεγάλο μέρος από τον κάμπο του μοναστηριού κάλυπτε ο βάλτος της Βελλάς, ο οποίος αποξηράνθηκε μετά την Κατοχή. Τα κτήματα του μοναστηριού τα καλλιεργούσαν οι κάτοικοι από τα γύρω χωριά (Νεγράδες, Κάτω Σουδενά, Χρυσόρραχη, Ζαγόργιανη, κ.ά.), δίνοντας το «ήμορο» στη μονή.

Η Ιερά Μονή Βελλάς είχε προσόδους και από τα δύο μετόχια της. Το ένα απ' αυτά βρισκόταν στο Βουλγαρέλι της Άρτας στα Τζουμέρκα και ονομάζεται «Παναγιά η Βελλά» ή «Μολυβδοκοντροπελεκητή» ή «Κόκκινη Εκκλησιά», είναι σταυροειδής ναός μετά τρούλου και χτίστηκε το 1250 μ.Χ. Από τον 18ο αιώνα και μετά η «Κόκκινη Εκκλησιά» έπαψε να είναι μετόχι της Βελλάς και ανήκει στην Ιερή Μονή Αγίου Γεωργίου Βουλγαρελίου.⁸²

Το δεύτερο και πλουσιότερο μετόχι της Ιεράς Μονής Βελλάς βρισκόταν στη Βλαχιά, στην πόλη Ρήμικο, ονομαζόταν **Μπαμπιένη** ή **Παμπιένη** και ανήκε στην εκκλησιαστική επαρχία του επισκόπου Μποζαίου. Ο ναός του ήταν αφιερωμένος στην Ανάληψη του Σωτήρος. Ο Π. Αραβαντινός μάς πληροφορεί ότι το «βαθυκτήμον» τούτο μετόχι της Δακίας (Ρουμανίας) κατείχε γαίας ικανάς και η τελευταία εκμίσθωση των ακινήτων του μετοχίου ανήλθε σε 5.000 καισαροβασιλικά φλουριά.⁸³

Με τα χρήματα αυτά η Ιερή Μονή Βελλάς πραγματοποιούσε διάφορα κοινωφελή έργα (γεφύρια, βρύσες, φρέατα, κ.ά.) και χρηματοδοτούσε σχολεία. Κατά καιρούς, όμως, παρατηρήθηκε και κακή διαχείριση και ιδιοποίηση χρημάτων.

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης μάς πληροφορεί ότι μετά την εγκατάλειψη της μονής από τους μοναχούς το 1817 το μετόχι Μπαμπιένη εξακολουθούσε να στέλνει το ετήσιο ενοίκιο, το οποίο καταβροχθιζόταν από τους προκρίτους του Ζαγορίου:

«... τω 1817 (οι μοναχοί) φοβούμενοι τον Αλήν αποποιηθέντες αυτό την των ιδιοκτησιών της Μονής απεμπόλησαν...

Επί πολλά έτη (η Μονή) έρημος διετέλει, πρόκριτοι δε του Ζαγορίου κατεβρόχθιζον τας προσόδους αυτής...».⁸⁴

Κατά το διάστημα της οκταετίας 1855-1863 τα έσοδα της μονής από το μετόχι Μπαμπιένη μοιράζονταν μεταξύ του μητροπολίτη Ιωαννίνων και Βελλάς Παρθενίου κατά 50%, της κοινότητας Κονίτσης 25% και της κοινότητας Ζαγορίου 25%».⁸⁵

Τον Απρίλη του 1863 η μεγάλη κτηματική περιουσία που διέθετε το πλούσιο μετόχι Μπαμπιένη δημεύτηκε από τη Ρουμάνικη Κυβέρνηση και έκλεισε για πάντα η στρόφιγγα

⁸² Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 195.

⁸³ Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, τόμος Γ', έκδοση Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών (ΕΗΜ), Ιωάννινα 1984, σ. 160.

⁸⁴ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 14.

⁸⁵ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 198.

χρηματοδότησης. Η Ιερά Μονή Βελλάς γνώρισε την πλήρη εγκατάλειψη και έπεσε σε βαθύ λήθαργο.

Κατόπιν εντολής του Πατριαρχείου το 1875 ο μητροπολίτης Ιωαννίνων Σωφρόνιος τοποθέτησε ηγούμενο στο μοναστήρι, για να φροντίσει την ανακαίνισή του. Ο δραστήριος ηγούμενος κατάφερε να δημιουργήσει σημαντικές νέες προσόδους από ετήσια ενοίκια υδρομύλων, μαντανιών, νεροτρουβιάς, εκμίσθωσης χωραφιών, από ανοιξιάτικα ξεχειμαδιά και από το πανηγύρι του μοναστηρίου στις 8 Σεπτεμβρίου.

Το έτος 1907 ο Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδων Βλάχος με τη μεθοδική οργάνωση του αγροκτήματος της μονής και το μόχθο των σπουδαστών του Ιεροδιδασκαλείου Βελλάς δημιούργησε νέα έσοδα από καλλιέργεια αγρών, αμπελιών, οπωροφόρων δέντρων, εκτροφή κοπαδιών αιγοειδών, βοοειδών και χοίρων, με τη δημιουργία πτηνοτροφείου, μελισσοκομείου κ.ά. Τα παραγόμενα προϊόντα τα διέθετε η Ιερά Μονή στην αγορά των Ιωαννίνων και με τα χρήματα που εισέπραττε εξασφάλιζε την απρόσκοπτη λειτουργία του Ιεροδιδασκαλείου μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ατυχώς, στις ημέρες μας το ζηλευτό αγρόκτημα της Βελλάς δεν υπάρχει.

Ηγούμενοι – Ιερομόναχοι

Στα χρόνια της ακμής της η Ιερά Μονή Βελλάς διατηρούσε μοναχούς, ο ακριβής αριθμός των οποίων παραμένει άγνωστος.

Ο Πουκεβίλ μάς δίνει την πληροφορία ότι το 1810, που επισκέφθηκε το μοναστήρι, βρήκε μονάχα 6 (έξι) καλογήρους: «Στην ακρόπολη της πόλεως Βελλάς (Καστρί) ανατολικά είναι η ομώνυμη μονή, που διαμένουν οι εναπομείναντες 6 (έξι) μοναχοί στα γειτονικά ερείπια της πόλεως, ως φύλακες των τάφων των προγόνων της».⁸⁶ Το 1817 όσοι μοναχοί είχαν απομείνει έφυγαν κρυφά και πήγαν στην Κέρκυρα, για να μην παραδώσουν ενυπόγραφα την περιουσία της Ιεράς Μονής Βελλάς στον άπληστο βεζίρη.

Ατυχώς, δεν διασώθηκε ούτε βιβλίο προσκομιδής, ούτε μοναχολόγιο και τα ονόματα των ηγουμένων της μονής πριν από το 1700 παραμένουν εντελώς άγνωστα. Από μνεία που γίνεται στην έμμετρη ιδρυτική επιγραφή ανακαίνισης, ενθυμήσεις που υπάρχουν σε φορητές και δεσποτικές εικόνες του τέμπλου και δημοσιεύματα λογίων Ηπειρωτών συγκέντρωσα τα παρακάτω ονόματα ηγουμένων:

Διονύσιος Γενναδίου (1710-1745): Το όνομά του αναφέρεται στην έμμετρη ιδρυτική επιγραφή και χαρακτηρίζεται ως «πεπαιδευμένος», δηλ. πολύ μορφωμένος.

Διονύσιος, ιερομόναχος (1740): Αναφέρεται κατά την ανοικοδόμηση της Ιεράς Μονής επί Γερμανού Α΄.

Νικόδημος, ιερομόναχος: Από το χωριό Λούψικο της Κόνιτσας (σημερινή Λυκόρραχη). Το όνομά του μνημονεύεται δίχως χρονολογία στην εικόνα του Τιμίου Προδρόμου του τέμπλου.

Κωνσταντίνος, ιερομόναχος: Το όνομά του μνημονεύεται σε φορητή εικόνα του Χριστού στο τέμπλο του Καθολικού με χρονολογία 2 Μαρτίου του έτους 1790.

Μακάριος (1836): Αναφέρεται περιστασιακά, δίχως άλλα στοιχεία.

Νικόδημος (1850-1855): Πρόκειται για το δραστήριο ηγούμενο, που τοποθετήθηκε από το μητροπολίτη Ιωαννίνων Παρθένιο κατόπιν εντολής του Πατριαρχείου το Φλεβάρη του 1855, για να νοικοκυρέψει το εγκαταλελειμμένο μοναστήρι της Βελλάς και να καταγράψει την περιουσία του.

⁸⁶ F. Pouqueville: *Voyage de la Grèce*, vol. 1, Paris 1820, p. 400.

Ο τίμιος Νικόδημος επί πέντε χρόνια δούλεψε σκληρά και κατάφερε να βάλει το μοναστήρι σε τάξη. Ανακαίνισε τη μονή, νοίκιασε τα κτήματα σε κατοίκους από τα γύρω χωριά, μίσθωσε νερόμυλους, μαντάνια, νεροτρουβιά και ανοιξιάτικα βοσκοτόπια και αύξησε τα έσοδα του μοναστηριού από το πανηγύρι.

Οι πρόκριτοι από το Ζαγόρι και η μητρόπολη των Ιωαννίνων, που έχασαν την εκμετάλλευση από το «βαθυκτήμον» μετόχι Μπαμπιένη της Βλαχιάς, δυσκόλεψαν το έργο του, επειδή ήθελαν το μοναστήρι εγκαταλελειμμένο για να λυμαινούνται τις προσόδους του.⁸⁷

Μελέτιος (1865-1870): Το όνομά του αναγράφεται στο ζωγραφιστό επιτάφιο της μονής με ημερομηνία 15-6-1870.

Γρηγόριος (1871-1872): Κατά τα γραφόμενα του Κωνσταντίνου Φρόντζου ο ηγούμενος Γρηγόριος έδειξε αμέλεια στη διαχείριση της περιουσίας του μοναστηριού.⁸⁸

Ανώνυμος (1875): Πρόκειται για έναν υπερήλικα ιερομόναχο από το χωριό Κλειδονιάυστα, ο οποίος προχειρίστηκε σε ηγούμενο από το μητροπολίτη Βελλάς Γερμανό. Κάηκε στο κελί του την ίδια χρονιά που τοποθετήθηκε.⁸⁹

Πάμφιλος (1882)

Χαρίτων (1884)

Γρηγόριος Αθ. Ζέινος (1885-1890) από το χωριό Λιτονιάβιστα Κόνιτσας.⁹⁰

Δοσίθεος (1890-1895)

Ιωακείμ (1896-1905): Από τον ηγούμενο Ιωακείμ παρέλαβε το μοναστήρι της Βελλάς ο μητροπολίτης Σπυριδών Βλάχος.

Σύντομο χρονικό της Επισκοπής Βελλάς

Η ακριβής χρονολογία κατά την οποία συστάθηκε η Επισκοπή Βελλάς παραμένει άγνωστη. Για πρώτη φορά η Επισκοπή Βελλάς αναφέρεται στο Τακτικόν του Μιχαήλ Παλαιολόγου (1261-1288).⁹¹

Κατ' άλλους η Επισκοπή Βελλάς παρουσιάζεται μετά τον 13ο αιώνα.

Στα «Τακτικά» του β' μισού του 11ου αιώνα του Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου (1020-1070) ο Φωτικής και Βελλάς είναι 6ος μεταξύ οκτώ επισκόπων, που υπάγονται στη μητρόπολη της Ναυπάκτου. Όταν ο Λατίνος μητροπολίτης εγκαταστάθηκε το 1295 στη Ναύπακτο και αντικατέστησε τον ορθόδοξο, η Βελλά μαζί με άλλες επισκοπές μεταφέρθηκε στην κυριαρχία της μέχρι τότε επισκοπής Ιωαννίνων.⁹²

Έδρα της επισκοπής Βελλάς κατ' αρχάς ήταν η ομώνυμη πόλη. Μετά την ερήμωση και την καταστροφή της η επισκοπή είχε ως έδρα της τη μονή Βελλάς και από τα μέσα του 17ου αιώνα έγινε έδρα της η Κόνιτσα.

Διατηρήθηκε ως αυτοτελής επισκοπή μέχρι το 1834 και ως επισκοπή Βελλάς και Κονίτσης από το 1863 μέχρι το 1895.⁹³

Ο μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης έφερε και τον τίτλο «Υπέρτιμος και Έξαρχος Βορείου Ηπείρου». Πρώτος μητροπολίτης αυτής έγινε ο Βασίλειος με έδρα την Κόνιτσα. Η

⁸⁷ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 198.

⁸⁸ Κ. Φρόντζος, ό.π., σ. 556.

⁸⁹ Α. Γόνιος, «Ολίγα τινα περί της ηρειπωμένης πόλεως Βελλάς», εφημερ. *Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως*, αριθ. φύλλου 1828^Α, 1875, σ. 3.

⁹⁰ Στ. Μπέττης, *Ηπειρωτική Ευποιία*, 1982, σσ. 294-295.

⁹¹ Φ. Οικονόμου, ό.π., σ. 43.

⁹² Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 48.

⁹³ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 48.

μητρόπολη Βελλάς και Κονίτσης περιλάμβανε όλες τις πόλεις, κωμοπόλεις, χωριά και ενοριακές μονές της τέως επισκοπής Βελλάς.

Το Μάη του 1834 στη μέχρι τότε επισκοπή Βελλάς και Κονίτσης ενώθηκε η Πωγωνιανή και συγκροτήθηκε η μητρόπολη Βελλάς, Πωγωνιανής και Κονίτσης, με μητροπολίτη τον Ιωσήφ, ήδη Βελλάς και Κονίτσης.

Το 1842 η μητρόπολη Βελλά και Κονίτσης αποσπάστηκε από την Πωγωνιανή και ενώθηκε με τη μητρόπολη Ιωαννίνων κάτω από τον τίτλο μητρόπολη Ιωαννίνων και Βελλάς.

Τον Ιούνιο του έτους 1848 επανασυστάθηκε η αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής. Αυτό κράτησε μέχρι το έτος 1863, οπότε καταργήθηκε αυτή τελείως και ενώθηκε με την έκτοτε μητρόπολη Δρυινοπόλεως.

Το 1863 αποχωρίστηκε από τη μητρόπολη Ιωαννίνων και έγινε ξεχωριστή επισκοπή με την ονομασία «**Βελλάς και Κονίτζης**», παίρνοντας τα μισά χωριά της διαλυθείσης ήδη μητρόπολης Πωγωνιανής. Η επισκοπή «Βελλάς και Κονίτζης» διατηρήθηκε μέχρι τον Ιούλιο του έτους 1895.⁹⁴

Στις 14 Ιουλίου 1895 το Πατριαρχείο προήγαγε την επισκοπή Βελλάς σε μητρόπολη για την αποτελεσματικότερη πνευματική διακυβέρνηση του ποιμνίου και την ταχύτερη διεκπεραίωση κοινών και ιδιωτικών υποθέσεων.

Στα τέλη του Φλεβάρη του 1936 με απόφαση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος η αιωνόβιος Βελλά καταργείται ως μητρόπολη Βελλάς και Κονίτζης και διαλύεται οριστικά.⁹⁵

Επίσκοποι Βελλάς

Γνωστοί επίσκοποι Βελλάς είναι οι παρακάτω:

- 1. Κωνσταντίνος** (αχρονολόγητος)
- 2. Μανουήλ Μακρός** (1222-1244)
- 3. Αντώνιος**
- 4. Δοσίθεος**
- 5. Παχώμιος** (1565)
- 6. Μανασσής** (1604)
- 7. Ιωάσαφ** (1610 και 1620)
- 8. Σωφρόνιος** (1621)
- 9. Παρθένιος** (1640)
- 10. Ιωαννίκιος** (1673-1688)
- 11. Φιλάρετος** (1695-1711)
- 12. Νικόλαος** (1720)
- 13. Ιωαννίκιος** (-)
- 14. Γερμανός** (1723-1744)
- 15. Νικόδημος** (1760)
- 16. Παΐσιος** (1762-1778)
- 17. Χρύσανθος** (1805)
- 18. Παρθένιος** (1812)
- 19. Θεοδόσιος** (1818)

⁹⁴ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 51.

⁹⁵ Α. Κορακίδης, ό.π., σ. 52.

20. Λεόντιος (1818-1822)

21. Ιωσήφ ο Νάξιος (1822-1834)⁹⁶

Επίσκοποι Βελλάς και Κονίτσης

1. Γερμανός Τσεκίδης (1863-1876)

2. Βασίλειος (1867-1895)⁹⁷

Μητροπολίτες Βελλάς και Πωγωνιανής

1. Ιωσήφ ο Νάξιος (1834-1840)

2. Ιερόθεος (1840-1842)

Μητροπολίτες Ιωαννίνων και Βελλάς

1. Ιωακείμ ο Χίος [Κοκκώδης] (1842-1845)

2. Ιωαννίκιος (1845-1854)

3. Παρθένιος (1854-1863)

Μητροπολίτες Βελλάς και Κονίτσης

1. Βασίλειος Παπαχρήστου (1895-1899)

Καταγόταν από το Λάμποβο της Βορείου Ηπείρου. Υπήρξε ιεράρχης λόγιος, αγαθός, ηθικός και μελίχιος. Αγωνίστηκε σθεναρά για τα δίκαια της Βορείου Ηπείρου. Διετέλεσε υπουργός της Κυβέρνησης Αυτόνομης Βορείου Ηπείρου και τοποτηρητής του Οικουμενικού θρόνου. Εξαιτίας της εθνικής του δράσης απελάθηκε το 1916 από τους Ιταλούς. Απεβίωσε το 1936 και ενταφιάστηκε στο Δελβινάκι Πωγωνίου.⁹⁸

2. Κωνσταντίνος (1899-1906), ο από Ροδοστόλου.

3. Σπυρίδων Βλάχος (1906-1916)

Γεννήθηκε το 1874 στη Χηλή του Εύξεινου Πόντου από γονείς οι οποίοι είχαν γεννηθεί και ζήσει για αρκετά χρόνια στη Ρουσιά Πωγωνίου. Ο πατέρας του ήταν ποντιακής καταγωγής και εργαζόταν ως αρτοποιός στη Βιθυνία του Πόντου. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στη Χηλή. Κατόπι παρακολούθησε μαθήματα στη Θεολογική Σχολή Χάλκης, από την οποία αποφοίτησε αριστούχος το 1899.

Τα πρώτα βήματα της σταδιοδρομίας του πραγματοποίησε ως καθηγητής θρησκευτικών στη Σχολή του Γαλατά στην Κωνσταντινούπολη. Το έτος 1900 χειροτονείται πρεσβύτερος και προσλαμβάνεται ως αρχιμανδρίτης, ιεροκήρυκας και αρχιερατικός επίτροπος στη μητρόπολη Καβάλας. Εκεί εργάζεται επί έξι χρόνια και αναπτύσσει εξαιρετη εκκλησιαστική δράση.

Το 1906 εκλέγεται και χειροτονείται μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης σε ηλικία 32 ετών. Περιοδεύει τα χωριά της επισκοπής του και διαπιστώνει την αλγεινή θρησκευτική, ηθική και οικονομική κατάσταση των κατοίκων. Οργανώνει τα εκκλησιαστικά συμβούλια, νουθετεί ιερείς, επιλέγει και τοποθετεί ικανούς δασκάλους και ιερείς και αγωνίζεται σθεναρά κατά της ρουμάνικης προπαγάνδας, που προσπαθούσε να ξεσηκώσει τους βλαχόφωνους της Πίνδου, για να ιδρύσουν δικό τους ανεξάρτητο κράτος.

⁹⁶ Φ. Οικονόμου, ό.π., σσ. 44-45.

⁹⁷ Φ. Οικονόμου, ό.π., σ. 45.

⁹⁸ Φ. Οικονόμου, *Η εν Ηπείρω Εκκλησία Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης*, Αθήναι 1971, σ. 41.

Το έτος 1911 ίδρυσε το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς, για να επανδρώσει με μορφωμένους κληρικούς και δασκάλους την Ήπειρο και τη Βόρειο Ήπειρο.

Υπήρξε ιδρυτικό στέλεχος της «Ηπειρωτικής Εταιρείας», η οποία ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1906 και είχε ως σκοπό της να αποστείλει αντάρτικα σώματα στην Ήπειρο για την απελευθέρωσή της. Το 1912 κατευθύνει τον αγώνα στην περιοχή του. Για την εθνική του δραστηριότητα συλλαμβάνεται από τον Τζιαβίτ Πασά της Κόνιτσας, παραπέμπεται στο Στρατοδικείο, καταδικάζεται σε θάνατο και ρίχνεται στη φυλακή μαζί με άλλους πατριώτες. Σώζεται ύστερα από παρέμβαση του διάδοχου Κωνσταντίνου, ο οποίος μπήκε τότε ελευθερωτής στα Γιάννινα.

Πρωτοστάτησε στην ίδρυση της Κυβέρνησης Αυτόνομης Βορείου Ηπείρου το έτος 1914 και ανέλαβε υπουργός Εθνικής Παιδείας. Στο Αργυρόκαστρο ο Σπυρίδων καταδικάστηκε από τους Ιταλούς ερήμην σε θάνατο.

Έπασχε από φυματίωση. Όταν επισκέφθηκε την Ελβετία για θεραπεία, ο Ελβετός καθηγητής τού εκμυστηρεύθηκε ότι «λίγα χρόνια του μένουν ακόμα να ζήσεις». Ο Σπυρίδων τού απάντησε ατάραχος: «Έχω πολλά ακόμα να κάνω και ο Θεός θα μ' αφήσει να ζήσω!...»

Το 1916 ο Σπυρίδων μετατίθεται στη Μητρόπολη Ιωαννίνων, στην οποία προσάρτησε εντελώς αυθαίρετα και την αγαπημένη του Βελλά με το Ιεροδιδασκαλείο και τα χωριά της.

Στα χρόνια του διχασμού εξορίστηκε στην Αμάσεια του Πόντου για μια τετραετία. Επανήλθε στη μητρόπολη Ιωαννίνων το 1924.

Στο μητροπολιτικό θρόνο των Ιωαννίνων φανερώθηκαν οι μεγάλες αρετές και τα προσόντα του. Θέτει σε επαναλειτουργία το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς (1927), ανακαινίζει τα κτίρια της Σχολής, οργανώνει το Οικοτροφείο της και φροντίζει για τη συστηματική καλλιέργεια του μεγάλου αγροκτήματος.

Ως πρόεδρος της Εκπαιδευτικής Επιτροπής Αγαθοεργών Καταστημάτων ενεργοποιεί τα κληροδοτήματα και εξασφαλίζει κρατικές επιχορηγήσεις για ανέγερση διδακτηρίων. Έτσι κτίζεται η Καπλάνειος Σχολή, το Νέον Ελισαβέτειον, η Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία, το Νοσοκομείο Χατζηκώστα, το Γηροκομείο Ζωσιμαδών, το Πανηπειρωτικό Στάδιο και το Μητροπολιτικό Μέγαρο.

Από το 1926 μέχρι το 1941 εκδίδει το αξιόλογο περιοδικό *Ηπειρωτικά Χρονικά*, που βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών.

Στην ένδοξη εποποιία 1940-1941 ο Σπυρίδων βρέθηκε πρώτος στις επάλξεις. Το κτιριακό συγκρότημα του Ιεροδιδασκαλείου μετατράπηκε σε Στρατιωτικό Νοσοκομείο για τους τραυματίες του ελληνοαλβανικού μετώπου και σε αποθήκες τροφίμων του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και των φιλανθρωπικών οργανώσεων του εξωτερικού για τα «Λαϊκά Συσσίτια» της Ιταλογερμανικής Κατοχής.

Ο Σπυρίδων, που αρνήθηκε να υπογράψει το πρωτόκολλο παράδοσης της Βορείου Ηπείρου, βρέθηκε στη σκληρή ανάγκη να υπογράψει το σύμφωνο ανακωχής κατά την εισβολή των Γερμανών τον Απρίλη του 1941, για να διασωθεί η ισοπέδωση της Ηπείρου και της Ελλάδας από την ολοκληρωτική καταστροφή. Μετά την απελευθέρωση συκοφαντήθηκε και σύρθηκε στο εδώλιο του κατηγορουμένου. Τελικά απαλλάχτηκε πανηγυρικά.

Στα χρόνια της Ιταλογερμανικής Κατοχής ο Σπυρίδων στάθηκε ο μεγάλος φίλος των φτωχών και πεινασμένων, που τους χόρταινε με τα συσσίτια και τις διανομές τροφίμων.

Στις 4 Ιουνίου 1949 ο Σπυρίδων Βλάχος εκλέγεται παμψηφεί Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Στα χρόνια της ποιμαντορίας του πέτυχε την ενότητα και την ομαλή και

αποδοτική διοίκηση της Εκκλησίας της Ελλάδος, έδωσε αγώνες για τη μόρφωση, τη μισθοδοσία και την ψήφο του εφημεριακού κλήρου, υποστήριξε το θεσμό της Αποστολικής Διακονίας και οργάνωσε τις υπηρεσίες της. Αναθέρμανε τις σχέσεις της Εκκλησίας με τις ορθόδοξες Εκκλησίες του εξωτερικού, φρόντισε για τη συμμετοχή της Εκκλησίας της Ελλάδος στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών και πραγματοποίησε έρανο για την ανέγερση των εκκλησιών που καταστράφηκαν κατά την Κατοχή και τον Εμφύλιο.

Ο Σπυρίδων προώθησε και διεθνοποίησε το αίτημα των Κυπρίων για την ένωσή τους με τη μητέρα Ελλάδα, επειδή η Ελληνική Κυβέρνηση δεν ήθελε να διαρρήξει τους φιλικούς δεσμούς της με την Αγγλία, που ήταν τότε ο καλύτερος σύμμαχος. Οργάνωσε συλλαλητήρια, έστειλε επιστολές για το Κυπριακό ζήτημα σε επιφανείς προσωπικότητες της Αγγλίας και έκανε προσφυγή στον ΟΗΕ για το Κυπριακό.

Ο Αρχιεπίσκοπος Σπυρίδων πέθανε στις 21 Μάρτη 1956 από καρδιακή ανεπάρκεια σε ηλικία 82 ετών. Χαρακτηρίστηκε ως εθνικός ηγέτης, εθνικός αγωνιστής, κοινωνικός αναμορφωτής, πνευματικός ηγέτης, μορφή βιβλική, κ.ά. Ο χρονογράφος Παύλος Παλαιολόγος έγραψε στο *Βήμα*: «Ο Σπυρίδων, εάν δεν ανήκε στην Εκκλησία, θα κυβερνούσε την Ελλάδα».

Σπυρίδων Βλάχος (1874-1956).

4. Πανάρετος, ο από Δωδώνης (1922-1926)

5. Ιωάννης, ο από Ίμβρου (1926-1936). Στα τέλη Φεβρουαρίου 1936 ονομάστηκε μητροπολίτης της ενωμένης μητροπόλεως **Δρυινοπούλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης.**

**Το πανηγύρι της Ιεράς Μονής Βελλάς
και το «αντάμωμα» των αποφοίτων του Ιεροδιδασκαλείου**

Μολονότι ο ναός τιμάται με το όνομα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, εν τούτοις γιορτάζει από την παλιά εποχή του στις 8 Σεπτεμβρίου, οπότε η εκκλησία μας εορτάζει το «Γενέθλιον», ήτοι τη Γέννηση της Θεοτόκου.

Η μετατόπιση της ημερομηνίας του πανηγυριού από το Δεκαπενταύγουστο στις 8 Σεπτέμβρη πρέπει να έγινε σκόπιμα από τον Αρχιεπίσκοπο Σπυρίδωνα τη χρονιά του 1911, που ίδρυσε το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς και αποσκοπούσε στην επαύξηση των εσόδων της μονής από το πανηγύρι. Τα παλιότερα χρόνια οι προσκυνητές προσέρχονταν σε ιερό προσκύνημα προσκομίζοντας πλούσια τάματα και αφιερώματα σε είδος (σιτάρι, καλαμπόκι, σφάγια, λάδι, κερι) και χρήματα, τα οποία ήταν απαραίτητα για την εύρυθμη λειτουργία της Σχολής και την αποπεράτωση των κτιριακών εγκαταστάσεών της.

Ο Βησσανιώτης ιστορικός Σπυρίδων Στούπης διέσωσε την πληροφορία ότι κατά τη χρονιά εκείνη (1911) οι προσκυνητές από τη Βήσσανη έφθασαν στο πανηγύρι της Βελλάς με σαράντα μουλάρια βαρυφορτωμένα με σιτάρι, αφιέρωμα και προσφορά στη χάρη της Παναγίας της Βελλαϊτίσσης. Στα μουλάρια τους οι Βησσανιώτες είχαν κρεμάσει μεγάλους κύπρους για ν' ακούονται και να μιμηθούν το παράδειγμά τους και οι λοιποί παρευρισκόμενοι προσκυνητές. Τον επόμενο χρόνο τα φορτώματα έφτασαν τα 163!⁹⁹

Την ημέρα αυτή πραγματοποιείται και το μεγάλο πανηγύρι της Βελλάς, που συγκεντρώνει εκατοντάδες κατοίκους από τα χωριά του Πωγωνίου, του Ζαγορίου και των Κουρέντων, που έρχονται να προσκυνήσουν στη χάρη Της. Το πανηγύρι φέρει και την ονομασία «Παλιουρή».¹⁰⁰

Τα παλιότερα χρόνια πολλοί προσκυνητές έφθαναν στο μοναστήρι με τα τάματά τους από το βράδυ της παραμονής. Μετά τον πανηγυρικό εσπερινό, δειπνούσαν στην παλιά τραπεζαρία της μονής, γλεντούσαν κάτω από τη μελικοκκιά με τα παραδοσιακά όργανα και κοιμόταν στα κελιά, που είχε το μοναστήρι για τους προσκυνητές. Ανήμερα της γιορτής, μετά τη θεία λειτουργία, στο προαύλιο του μοναστηριού έπαιζαν δύο και τρεις «ζυγές» από παραδοσιακά όργανα και χόρευαν γυναίκες ντυμένες με τις παραδοσιακές στολές Κουρέντων, Ζαγορίου, Κόνιτσας και Πωγωνίου.

Κάθε χρόνο στις 16 Αυγούστου πραγματοποιείται στην Ιερά Μονή Βελλάς το «αντάμωμα» των αποφοίτων του Ιεροδιδασκαλείου, οι οποίοι καταφθάνουν για προσκύνημα απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας. Τελείται θεία λειτουργία, στην οποία ψάλλουν οι ίδιοι, γνωρίζονται οικογενειακά, γευματίζουν αντάμα στη μεγάλη τραπεζαρία με τις παλιές καλογερίστικες προσευχές, και αναπολούν με νοσταλγία τα μαθητικά τους χρόνια στη Σχολή, που στάθηκε γι' αυτούς η μεγάλη φτωχομάνα, τις εργασίες στο μεγάλο και όμορφο αγρόκτημα και τις εφηβικές σκανταλιές τους. Ξεδιψούν στην «Πηγή» και αποχωρίζονται με την εγκάρδια ευχή να ξανασμίξουν γεροί και την επόμενη χρονιά.

Η θρησκευτική και πνευματική ακτινοβολία της Μονής Βελλάς, η ωραία θέα, το καταπράσινο ειδυλλιακό περιβάλλον και η «Πηγή Βελλάς» (από τις μεγαλύτερες του ποταμού Καλαμά) προσδίδουν στο χώρο αξιόλογο φυσιολατρικό ενδιαφέρον και αποτελούν πόλο έλξης για κάθε επισκέπτη της Ηπείρου.

⁹⁹ Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος β', σ. 231-232.

¹⁰⁰ Τα ετυμολογικά ευρήματα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ονομασία **Παλιουρή** έχει λατινική προέλευση και αποτελεί κατάλοιπο λατρείας της ρωμαϊκής θεότητας **Pallor (Palloris) Φόβος**. (ρουμάν.) palore ή palire, (ιταλ.) pallore, (γαλλ.) pâlleur, (αγγλ.) pallor = ωχρότης, ωχρίαση, πελιδνότητα, χλωμάδα, κτρινίλα // (μτφ.) χλώμιασμα εξαιτίας φόβου.

Οι πηγές της Βελλάς.

Οι πηγές της Βελλάς (νυχτερινή άποψη).

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (ΖΑΡΑΒΙΝΑΣ)

Θέση: Βρίσκεται χτισμένη μέσα σ' ένα πυκνό δάσος από βαλανιδιές και σφενδάμια στις υπώρειες του όρους «Ρονίτσα», πάνω από τη γραφική και πανέμορφη λίμνη της Ζαραβίνας, η οποία από τους περιοίκους ονομάζεται και «Νιτζερός». Απέχει 1,5 χιλιόμετρο περίπου από το δημόσιο δρόμο Λίμνης – Βήσσανης και 2 χλμ. από το χωριό Ζαραβίνα (Λίμνη).

Τα παλιότερα χρόνια το μοναστήρι είχε πρόσβαση και από τη λίμνη της Ζαραβίνας. Από την τοποθεσία «Γκούβες» (= σπηλιές), οι οποίες δεν υπάρχουν στις ημέρες μας εξαιτίας της διάνοιξης της νέας εθνικής οδού Ιωαννίνων – Κακαβιάς, ξεκινούσε ένα ανηφορικό μονοπάτι με αρκετές στροφές, το οποίο έφτανε στην παλιά και άγνωστη στους πολλούς Μονή Αλεξάνδρου, που ιδρύθηκε τον 13ο αιώνα.

Ονομασία: Το ναΐδριο της Μονής Αλεξάνδρου είναι ναός τρισυπόστατος. Τιμάται στην Κοίμηση της Θεοτόκου, στη Ζωοδόχο Πηγή και στον Άγιο Αλέξανδρο. Οι ντόπιοι πιστεύουν ότι η **Μονή Αλεξάνδρου** ή **Αλέξαντρος** ή **Μονή Ζαραβίνας** πήρε την ονομασία της από το όνομα του ηγούμενου που την ίδρυσε.

Ίδρυση: Ο Βασίλειος Μπαράς γράφει ότι η ενοριακή μονή Αλεξάνδρου ιδρύθηκε το 13ο αιώνα.¹⁰¹ Με το Βασίλη Μπαρά συμφωνεί και ο Σπύρος Στούπης, ο οποίος μας δίνει την πρόσθετη πληροφορία ότι το χωριό Ζαραβίνα (Λίμνη) είναι δημιούργημα της Μονής «Αλέξαντρος»:

«Η Μονή Αλέξαντρον Ζαραβίνας στη μνήμη της Κοιμήσεως Θεοτόκου ιδρύθηκε τον 13ον αιώνα... Η Ζαραβίνα πιθανώς είναι δημιούργημα της Μονής Αλέξαντρος».¹⁰²

Η ιστορία της μονής παραμένει άγνωστη. Το σημερινό ναΐδριο-ξωκκλήσι είναι χτισμένο πάνω σε ερείπια αρχαιότερου μοναστηριού, το οποίο πιθανόν να είχε ανεγερθεί πάνω σε ερείπια αρχαίου ρωμαϊκού ασκληπιείου.

Καθολικό – αγιογράφιση:

Από το παλιότερο μοναστήρι σώζονται το Καθολικό, η στέρνα μπροστά στη βόρεια είσοδο και ερείπια από κελιά στη νότια πλευρά του.

Το Καθολικό είναι μία μικρή μονόκλιτη βασιλική δίχως αξιόλογη αρχιτεκτονική, που μαρτυρεί ότι χτίστηκε με πενιχρά μέσα. Έχει είσοδο από τη βορεινή πλευρά και σκεπάζεται από δίκλινη κεραμόσκεπη στέγη. Επισκευάστηκε κατά τη διετία 1988-1989 και δέχτηκε εμφανείς νεότερες επεμβάσεις, όπως είναι τα κεραμίδια ευρωπαϊκού τύπου της στέγης, που αντικατέστησαν τα παλιά βυζαντινά κεραμίδια, το τσιμεντάρισμα της ημικυκλικής στέγης στην κόγχη του ιερού, η οποία καλύπτει μία τριγωνική κόγχη αγιορείτικου τύπου μ' ένα στενόμακρο παράθυρο φεγγίτη και οι σιδεροδοκοί, που στηρίζουν το πρόστεγο της εισόδου.

Το εσωτερικό του ναού φωτίζεται από ένα στενόμακρο παράθυρο-φεγγίτη, που υπάρχει στη νότια πλευρά. Στο Ιερό Βήμα και στο νότιο τοίχο υπάρχουν λίγες αξιόλογες παλιές αγιογραφίες, ξεθωριασμένες από την πολυκαιρία και την υγρασία. Στην κόγχη του Ιερού Βήματος διακρίνεται η Πλατυτέρα, ο Άγιος Αθανάσιος, ο Άγιος Βασίλειος και ο Άγιος Γρηγόριος. Δεξιά της κόγχης υπάρχει αγιογραφία με τον Άγιο Κύριλλο, ενώ στον κυρίως ναό υπάρχει μονάχα μία αγιογραφία με τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου.¹⁰³

¹⁰¹ Β. Μπαράς, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, επιμέλεια Λ. Βρανούση, Αθήνα 1966, σ. 242.

¹⁰² Σ. Στούπης, *Βήσσανη*, Κέρκυρα 1972, σ. 23.

¹⁰³ Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α', εκδ. Μπάστας-Πλέσσας ABEE, Αθήνα 1996, σ. 211.

Από την αγιογραφία της Πλατυτέρας, η οποία έχει υποστεί μικρότερη φθορά, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο αγιογράφος που «ιστόρησε» το Καθολικό, άφησε εξαιρετικά δείγματα βυζαντινής αγιογράφησης επηρεασμένα από την τεχνοτροπία της Μακεδονικής Σχολής.

Το τέμπλο της εκκλησίας είναι παλιό, ξύλινο, χωρίς ενδιαφέρον. Στο θριγκό υπάρχουν δύο σειρές εικόνων. Οι εικόνες της άνω σειράς («Μεγάλη Δέηση») είναι ζωγραφισμένες πάνω σε δύο σανίδες (από 4 εικόνες σε κάθε σανίδα, δεξιά και αριστερά από τα «Λυπηρά»). Στην κάτω σειρά («Δωδεκάορτο») υπάρχουν 12 εικόνες. Δεσποτικές εικόνες υπάρχουν μονάχα τρεις, ήτοι της Παναγίας, του Χριστού και της Ζωοδόχου Πηγής, ανήμερα της οποίας γιόρταζε παλιότερα το μοναστήρι.¹⁰⁴

Περιουσιακά: Ο Λεωνίδας Κουτσομπίνας γράφει ότι η Μονή «Αλέξαντρος» αναγραφόταν σε δίπτυχο της Μονής Μολυβδοσκεπάστης ως «μετόχι της Ευαγγελιστρίας»:

«Της Ζεραβίνας (Μονή Αλέξανδρος): Μοναστήρι μεταξύ του χωριού Ζεραβίνας και Δελβινάκιου, “μετόχι της Ευαγγελιστρίας”, όπως λεγότανε σύμφωνα με μία υποσημείωση η οποία υπάρχει σε δίπτυχο που βρέθηκε στη Μονή Μολυβδοσκεπάστου. Τούτο χτίστηκε το 1778 από τον ιερομόναχο Χρύσανθο».¹⁰⁵

Στα παραπάνω γραφόμενα του Λ. Κουτσομπίνα υπάρχει ανακρίβεια και σύγχυση. Στη Ζαραβίνα εκτός από τη Μονή Αλεξάνδρου ή Ζωοδόχου Πηγής υπάρχει η κεντρική εκκλησία του χωριού, η οποία τιμάται στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου και λέγεται Ευαγγελίστρια. Η Ευαγγελίστρια της Ζαραβίνας, που κτίστηκε το 1778 από τον ιερομόναχο Χρύσανθο, υπήρξε επί αιώνες μετόχι της Ιεράς Μονής Μολυβδοσκεπάστου, όπως αναγράφει και το δίπτυχο «Χρυσάνθου Ιερομονάχου και κτίτορος του μετοχίου και αμπελίου εις έτος 1778».¹⁰⁶

Η Μονή Αλεξάνδρου ή Ζωοδόχου Πηγής ήταν αυτοτελής και είχε δική της περιουσία μέχρι τα μέσα του εικοστού αιώνα. Η Κοινότητα όριζε πληρεξούσιο επίτροπο. Στις 18 Σεπτέμβρη 1952 υπογράφηκε Σύμβαση μεταξύ Ελληνικού Δημοσίου και της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία κυρώθηκε με το από 26/9/1952 Β.Δ. για την αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του από 11.5.1954 Β.Δ. περί του τρόπου παραχώρησης των εξαγορασθέντων με τη σύμβαση αυτή μοναστηριακών κτημάτων, τα χωράφια που είχε το μοναστήρι του Αλεξάνδρου στο ζαραβινιώτικο κάμπο (τα λεγόμενα «βακούφικα») παραχωρήθηκαν στους αγρότες που τα καλλιεργούσαν. Η παραχώρηση έγινε με την υπ’ αριθ. 19/1955 απόφαση της Επιτροπής Απαλλοτριώσεων Ιωαννίνων (Αρχείο Μητροπόλεως Ιωαννίνων – Γραφείο Κληροδοτημάτων και κτηματολόγια Μονών και Εκκλησιών).

Το πανηγύρι: Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960 η Μονή Αλεξάνδρου ή Ζαραβίνας πανηγύριζε την Παρασκευή της εβδομάδας της Διακαινησίμου, ανήμερα της Ζωοδόχου Πηγής. Στο ξακουστό πανηγύρι μαζεύονταν προσκυνητές και πραματευτές απ’ όλα τα γειτονικά χωριά. Η εκκλησιαστική επιτροπή πρόσφερε κοινό γεύμα με τα γνωστά παραδοσιακά φαγητά («κοφτός», «καβρουμάς» και πιλάφι με γίδα) κάτω από τις αιωνόβιες βαλανιδιές. Στο τέλος του κοινού γεύματος γινόταν περιφορά δίσκου με τη συνοδεία των παραδοσιακών οργάνων και ο καθένας πρόσφερε ό,τι είχε ευχαρίστηση.

Ο χορός και το γλέντι κρατούσε μέχρι το ηλιοβασίλεμα, οπότε αποχωρούσαν οι ξένοι προσκυνητές και οι Ζαραβινιώτες συνέχιζαν το γλέντι όλη τη νύχτα στο χωριό.

¹⁰⁴ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 211.

¹⁰⁵ Λ. Κουτσομπίνας, *Παράγονι 700-1900 μ.Χ., Ιστορικά, παλαιογραφικά και της παράδοσης σημειώματα*, εκδ. Φοίβος, Αθήνα 2002, σ. 56.

¹⁰⁶ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 211.

Πριν από μισό αιώνα η Αδελφότητα Λιμνίων («Ζαραβνιωτών») μετατόπισε το πανηγύρι στις 26 Ιουλίου, οπότε γιορτάζει η Αϊ-Παρασκευή η Ζαραβνιώτικη, ήτοι το ιστορικό ξωκκλήσι στους «Αγιούς» («Γέφυρα των Αγίων»), που γκρεμίστηκε από το ιταλικό μηχανικό στις αρχές του ελληνοϊταλικού πολέμου, για να γεφυρωθεί με την πέτρα του το ποτάμι του Γορμού, και ξαναχτίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '50.

Ως βασική αιτία αλλαγής πολιούχου και ημερομηνίας πανηγυριού στάθηκε η ερήμωση του χωριού και της γύρω περιοχής. Κατά την εβδομάδα της Διακαινησίμου το χωριό δεν είχε κόσμο και η διοργάνωση του πανηγυριού παρουσίαζε ανυπέβλητες δυσκολίες. Αντίθετα, τον Ιούλιο μήνα το χωριό είναι γεμάτο από κόσμο και οι νέοι προσφέρουν πρόθυμα τις υπηρεσίες τους.

Το Καθολικό της Μονής Αλεξάνδρου
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 212).

Η Πλατυτέρα των Ουρανών, τοιχογραφία του Καθολικού
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 213).

Η ΣΚΗΤΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ («ΑΓΙΟΥΣ») («Ασκηταργιό» ή «Μοναστήρι στους Αγιούς»)

Θέση: Δεξιά του ποταμού Γορμού καθώς πάμε από το Καλπάκι προς τη λίμνη της Ζαραβίνας και το Χάνι Δελβινακίου, πλάι στη μικρή τσιμεντένια γέφυρα της παλιάς Εθνικής οδού Ιωαννίνων-Κακαβιάς, ορθώνεται αγριωπός ένας πανύψηλος και απόκρημνος βράχος σε απόσταση 50 μέτρων από τα ερείπια της παλιάς Γέφυρας των Αγίων. Μέσα σ' αυτό το βράχο και σε ύψος 5 μ. περίπου βρίσκεται το «Ασκηταργιό», μια πανάρχαια μικρή χριστιανική σκίτη, που αποτελείται από δύο μικρές και στενόμακρες σπηλιές. Εξωτερικά του βράχου στο στενό της άνοιγμα, στο οποίο με δυσκολία χωράει να περάσει ένας άνθρωπος, διατηρούνται μέχρι σήμερα μερικές ξεθωριασμένες αγιογραφίες, τα «γράμματα» όπως τις ονομάζουν οι Κατω-Ραβενιώτες.¹⁰⁷

Διακρίνονται ακόμα τρύπες-υποδοχές από παλιά δοκάρια και σημάδια από σφαίρες των Τούρκων, που έβαζαν σημάδι τις αγιογραφίες.

Ονομασία: Η «Σκίτη των Αγίων» αναφέρεται στο δημοτικό τραγούδι ως «Μοναστήρι στους Αγιούς». Κατά μία γενική παραδοχή η ονομασία «Αγιούς» αποτελεί απλουστευμένο τύπο αιτιατικής πληθυντικού του επιθέτου άγιος. Στο δημοτικό τραγούδι του νεκρού αδερφού ο Κωνσταντής ορκίζεται στη μάνα του με τον παρακάτω στίχο:

«... βάνω τον ουρανό κριτή και τους αγιούς μαρτύρους...».¹⁰⁸

Ιστορικά: Ο Παναγιώτης Κυρούσης, εργολάβος από τη Βοστίνα (Πωγωνιανή) και επιστάτης του έργου για τη σύζευξη του ποταμού Γορμού¹⁰⁹ επί τουρκοκρατίας (1882), στην αυτοβιογραφία του μας δίνει λεπτομερή περιγραφή της αρχικής μορφής που είχε ο βράχος της σκίτης και εξιστορεί τις δύο αποτυχημένες προσπάθειες για την εξερεύνηση του εσωτερικού της:

«...Περί τους “Αγιούς” και το απέναντι μέρος του ποταμού προς το μέρος των (Κάτω) Ραβενίων υπάρχει μέγα Σπήλαιον και εν τω μέσω του σπηλαίου τούτου υπάρχει μοναστήριον προ πολλών αιώνων. Η είσοδος του μοναστηρίου απέχει από μεν την επιφάνειαν της γης υπέρ τα δέκα πέντε μέτρα και άλλα είκοσι περίπου μέτρα μέχρι της κορυφής του σπηλαίου.

Κάτωθεν της εισόδου του Μοναστηρίου όλο το Σπήλαιον μέχρι της επιφανείας της γης είναι ζωγραφισμένα διάφοροι εικόνες αγίων, τας οποίας ο περιηγητής νομίζει ότι εξωγραφήθησαν προ δέκα ετών. Εικόνες αγίων υπάρχουν και άνωθεν της εισόδου, αλλά δεν διακρίνονται ένεκα της αποστάσεως και του ύψους.

Εντός του σπηλαίου ουδείς εκ των περιηγητών ηδυνήθη να ανακαλύψει τι εμπεριέχεται και τι χωρητικότητα έχει το Μοναστήριον και πόσοι ασκηταί και καλόγεροι εκατόικον εντός και πόθεν εισήρχοντο και εξήρχοντο. Βλέπομε μόνον την διατήρησιν δύο ξύλων, άτινα σώζονται ως λείψανα εκτός σπηλαίου κειμένων και εξ αυτού εικάζομεν είχαν σχηματίσει δρομίσκον εις το επάνω μέρος του λόφου, φθάσαντες δε εις το σπήλαιον, τις είδε διά τίνος μαγκάνου ετρύπων το σπήλαιον, εις ο επερνούσαν.

Φθάσαντες μέχρι της οπής, εκεί φαίνεται ότι εσημάτιζον γέφυραν την οποίαν άνοιγαν και έκλειναν και τούτο εικάζεται από το εξής τραγούδιον, ότι το μοναστήριον ήταν απόρθητον:

“όλα τα κάστρα πάτησε, όλα τα μοναστήρια
το μοναστήρι στους αγιούς δεν μπόρ’ να το πατήσει...”

¹⁰⁷ Χ. Πλόσκας, *Το χωριό μου Κάτω Ραβένια Πωγωνίου*, Πάτρα 1979, σ. 69.

¹⁰⁸ Ν. Πολίτης, *Κλέφτικα Δημοτικά Τραγούδια*, εκδ. ΠΕΛΛΑ, Αθήνα 1979, σ. 138.

¹⁰⁹ Με την ευκαιρία σημειώνω ότι ο ποταμός Γορμός κατά τον ιστορικό Ιωάννη Λαμπρίδη οφείλει την ονομασία του σε παραφθορά και αναγραμματισμό της λέξης «κρημνός», ήτοι: κρημνός → γκρεμός → γκρημός → Γορμός, «επειδή διέρχεται διά κρημνώδους τίνος θέσεως μήκους ½ ώρας» (Ι. Λαμπρίδης, *Πογωνιακά*, Αθήνα 1889, σ. 12).

τριγύρω-γύρω τόφερνε και σκάλα δεν του βρίσκει...”.

Η οδός η άγουσα εκ Πωγωνίου εις Ιωάννινα διήρχετο εκ του μοναστηρίου τούτου, δηλ. του Σπηλαιού και άπαντες οι διερχόμενοι έβλεπον τας εις το Σπήλαιον ζωγραφισμένας εικόνας και εθαύμαζον ως και σήμερον, οι βλέποντες αυτάς θαυμάζουν. Περί το έτος 1874 έγινε η αμαξιτή οδός εξ Αγίων Σαράντα μέχρι Ιωαννίνων. Τότε εξ ανάγκης έπρεπε να γίνει και γέφυρα σιδηρά.

Το 1875 διορίσθη ο αρχιμηχανικός των Ιωαννίνων Μινέικος, Γάλλος την πατρίδα, όπως δώσει το σχέδιον και ήρχισαν οι εργασίες. Στο χρονικόν τούτο διάστημα ο Μινέικος ειδών τας εικόνας εν τω Σπηλαίω και εν τη θύρα του Μοναστηρίου, έστησε ξύλινον πύργον, διά να εισαγάγει άνθρωπον εντός του Μοναστηρίου και πληροφορηθεί καλώς τα εν αυτώ. Δυστυχώς, όμως, έφθασεν μέχρις ενός σημείου, είδε ότι δεν ηδύνατο να φθάσει μέχρι της οπής και εγκατέλειπεν αυτό.

Πεσούσης δε της γεφύρας ταύτης, περί το 1882, τρεις εργολάβοι, ο κ. Γεώργιος Γκάσιος εκ του χωρίου Καστάνιανης της επαρχίας Κονίτσης και οι κ.κ. Μάρκος Δημάρατος και Αντώνιος Λίντας εκ του χωρίου Βούρμπιανης της αυτής επαρχίας, υπό την εγγύησίν μου, ανέλαβον την ανέγερσιν αυτής διά τεσσάρων ασίδων, εκάστη των οποίων είχε πλάτος 25 μέτρων. Η γέφυρα έχει μήκος 100 μέτρων, φάρδος 7 (επτά) μέτρων και ύψος 15 (δέκα πέντε) μέτρων. Η γέφυρα αυτή είναι μία εκ των καλύτερων γεφυρών της Ηπείρου και Μακεδονίας και ονομάζεται “Γέφυρα των Αγίων”.

Οι εργολάβοι μιμηθέντες τον Μινέικον και νομίσαντες ότι θα ημπορούσαν να πράξουν κάλλιον αυτού ήρχισαν και αυτοί την πυργοποιάν...

Εφθάσαμεν περίπου απέναντι της εισόδου του μοναστηρίου, πλην η είσοδος αύτη μας απεμακρύνετο από τον πύργον τέσσερα μέτρα μακρυνά και τούτο διότι άνω της εισόδου και κάτω το σπήλαιον εξογκούτο προς τα έξω και άνωθεν της εισόδου και η οπή αυτή, η είσοδος δηλ. εν τω μέσω όπου εκείτο ήταν αδύνατο να συναντιόταν με τον πύργον, εκτός εάν εφτιάναμε γέφυρα πέντε μέτρων μήκους και πως ήτο δυνατόν να εφάπτονται η γέφυρα εις αυτό το χάος το απέραντον; Εκ του πύργου παρατηρήσαμεν ότι υπήρχαν δώδεκα οπαί εν τω σπηλαίω, οι δέκα άνευ ξυλίνων δοκών και οι δύο με προεξέχοντα λείψανα από παλαιά δοκάρια απέχοντα αλλήλων περί το εν μέτρον.

Παρατηρήσαντες εκ της οπής προς το εντός του μοναστηρίου δεν διακρίναμε εις το εσωτερικόν του Μοναστηρίου, ειμί ένα χάος σκότους. Αφήσαμε τον πύργον αυτόν επί τρεις μήνες όρθιον. Επερνούσαν διάφοροι περιηγηταί και ανέβαιναν επί του πύργου, αλλά ουδείς εδυνήθη να ανακαλύψει τίποτα...».¹¹⁰

Ο Παναγιώτης Κυρούσης ζωντανεύει την εξωτερική εικόνα που παρουσίαζε ο βράχος της Σκήτης των Αγίων στις αρχές του εικοστού αιώνα και περιγράφει λεπτομερώς τις δύο αποτυχημένες προσπάθειες για την εξερεύνηση του εσωτερικού της σκήτης. Από την εξιστόρησή του εντυπωσιάζει η πληροφορία ότι οι αγιογραφίες έδιναν την εντύπωση ότι «εξωγραφήθησαν προ δέκα ετών»!

Για τις αγιογραφίες της σκήτης κάνει λόγο και ο Άγγλος περιηγητής William Leak, ο οποίος επισκέφθηκε τη Σκήτη στα χρόνια του Αλή Πασά, κατά τη διήμερη πορεία του στο Πωγωνί στις 4 και 5 Ιουνίου του έτους 1809. Ο Άγγλος περιηγητής γράφει τα παρακάτω:

¹¹⁰ Κ. Κωστούλας, «Το γιοφύρι και το Μοναστήρι στους Αγιούς», *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος Β΄, Ιωάννινα 1996, σσ. 51-60.

«... Διασχίζουμε ένα μεγάλο παρακλάδι του Καλαμά, που σκιάζεται από ωραία πλατάνια, στο σημείο που βγαίνει από ένα βραχώδες φαράγγι των βουνών μέσα στην πεδιάδα. Αυτό είναι ένα μικρό ποτάμι που έρχεται από το Λαχανόκαστρο. Στο μέσον της διαδρομής, πάνω σε έναν από τους απότομους βράχους δίπλα στο ρυάκι, σ' ένα μέρος που είναι τώρα απλησίαστο, 40-50 πόδια πάνω από την κοίτη, βλέπει κανείς αγιογραφίες, όπως εκείνες στις ελληνικές εκκλησίες και μερικές ενδείξεις ενός κτιρίου, που ήταν πριν προσκεκολλημένο σ' αυτό το μέρος του βράχου, ίσως ένα ασκητήριο...».¹¹¹

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας στη Γέφυρα των Αγίων υπήρχε φρουρά, το λεγόμενο «Καρακόλι», και η εξερεύνηση της σπηλιάς ήταν αδύνατη. Σαν ήρθε το «Ελληνικό», τολμηροί Κατωραβενιώτες σκαρφάλωσαν στον απρόσιτο βράχο με σχοινιά, καλάθια και τριχιές για να βρουν κειμήλια. Απογοητεύθηκαν, όμως, όταν βρήκαν μια χαμηλοτάβανη σπηλιά-ασκηταργίο με φανερή ένδειξη ότι στα τοιχώματα του βράχου ήταν από πολύ παλιά ζωγραφισμένες εικόνες και εγκατέλειψαν βιαστικά τη σπηλιά από τα τσιμπήματα των μελισσών, που είχαν φωλιάσει εκεί.¹¹²

Αρχές δεκαετίας 1970 στη διάβαση του Γορμού χαράχτηκε νέα παράκαμψη της εθνικής οδού Ιωαννίνων-Κακαβιάς και κατασκευάστηκε τσιμεντένια γέφυρα μικρού μήκους, η οποία αντικατέστησε τις δύο μικρές στρατιωτικές γέφυρες τύπου Belley, που γεφύρωναν το Γορμό μετά τον Εμφύλιο. Ο νέος αμαξιτός δρόμος πέρασε σύρριζα στο βράχο της Σκήτης, η οποία έγινε προσιτή με ξύλινη σκαλωσιά. Τότε η «Σκήτη των Αγίων» εξερευνήθηκε από τους Κάτω Ραβενιώτες και έναν εκπρόσωπο της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών. Η ξύλινη σκαλωσιά που έμοιαζε με σκάλα και έφθανε σε ύψος τα πέντε μέτρα πάνω από τον αμαξιτό δρόμο, έκανε δυνατή την πρόσβαση στο εσωτερικό της σκήτης.

Κατά την έρευνα δε βρέθηκε τίποτε το αξιόλογο. Απλά διαπιστώθηκε ότι η σπηλιά της σκήτης είχε δύο χώρισματα, που φιλοξενούσαν άγρια μελίτσια και αγριοπούλια. Τα μοναδικά ευρήματά τους ήταν λίγα κατάλοιπα από πήλινες κούπες, που χρησιμοποιούσαν οι ασκητές για καντήλια ή για φωτισμό.¹¹³

Το μεγαλύτερο χώρισμα της σπηλιάς βρίσκεται αμέσως μετά την είσοδο και έχει διαστάσεις 5x2 μ. και το μικρότερο στα ενδότερα, σε λίγο υψηλότερο επίπεδο και έχει διαστάσεις 2x2 μ. Είναι ολοφάνερο ότι το μεγαλύτερο τμήμα χρησίμευε ως χώρος διαμονής και το μικρότερο αποτελούσε το ιερό της σκήτης. Στα βραχώδη τοιχώματά τους βρέθηκαν ίχνη από παλιά αγιογράφιση.

Ένας από τους τυχερούς επισκέπτες της «Σκήτης των Αγίων» ήταν και ο βυζαντινολόγος καθηγητής Δ. Ι. Πάλλας, ο οποίος μελέτησε τις αγιογραφίες της Σκήτης και έγραψε τα παρακάτω στη γερμανική *Εγκυκλοπαίδεια Βυζαντινής Τέχνης*:

«**Άγιοι:** Απρόσιτη σκήτη σε μια σπηλιά παρά την ομώνυμη γέφυρα του ποταμού Γορμού, κοντά στη λίμνη της Ζαραβίνας της επαρχίας Πωγωνίου. Εξωτερικά στολίζεται με τοιχογραφίες της Θεοτόκου και διαφόρων Αγίων σε γαλάζιο φόντο. Οι αγιογραφίες ιστορήθηκαν τον 14ο αιώνα. Στα σώματα των Αγίων κυριαρχούν δύο χρώματα, το πρασινωπό και το τριανταφυλλί. Και στο εσωτερικό (της σκήτης) υπάρχουν τοιχογραφίες φιλοτεχνημένες σε σκούρο φόντο, άγνωστες στους πολλούς».¹¹⁴

¹¹¹ William M. Leake: *Travels in Northern Greece*, vol. 4, (μετάφραση Όλγας Κ. Κωστούλα), London 1818, σσ. 96-97.

¹¹² Σ. Καραδήμας, *Σκόρπια φύλλα από το Πωγώνι*, Αθήνα 1974, σ. 18.

¹¹³ Σ. Καραδήμας, *ό.π.*, σ. 18.

¹¹⁴ Δ. Ι. Πάλλας, «Άγιοι», *Reallexikon Zur Byzantinischen Kunst*, Band II, Anton Hiersmann, Stuttgart, p. 298 (μετάφραση Β. Μήτση).

Ο Λεωνίδας Κουτσομπίνας πιθανολογεί και συμπεραίνει ότι «οι πρώτοι μοναχοί που κατέφυγαν σ' αυτό το ασκηταριό, πιθανό να έζησαν την εποχή του Λέοντος και του Κωνσταντίνου του Κοπρώνυμου. Σύμφωνα με τη γνώμη μερικών ιστορικών, την εποχή αυτή η Ιταλία μόνον δέχτηκε 50.000 (πενήντα χιλιάδες) μοναχούς, λόγω των μέτρων, που είχαν ληφθεί από τους Εικονομάχους αυτοκράτορες, με αποτέλεσμα την εκτεταμένη μετανάστευση μοναχών σε περιοχές οι οποίες δεν επηρεάζοντο από τους διωγμούς».¹¹⁵

Ο Χαράλαμπος Πλόσκας προσπαθεί να συσχετίσει τη «Σκήτη των Αγίων» με αρχαίο ρωμαϊκό ιερό και το αρχαίο «Ωρειον» («Κάστρο της Ωριάς»), δίχως καμιά τεκμηρίωση. Οι πληροφορίες του για ειδωλολατρικό ναό, που καταστράφηκε το 168 μ.Χ. από τους Ρωμαίους, όπως και για το αρχαίο «Ωρειον» παρόλες τις αναφορές του στον περιηγητή Ληκ και στο Ζώτο Μολοσσό είναι εντελώς αυθαίρετες και ατεκμηρίωτες. Τα όσα έγραψε ο Άγγλος περιηγητής Ληκ για τη «Σκήτη των Αγίων» αναφέρθηκαν παραπάνω, ενώ ο Ζώτος Μολοσσός περιορίζεται απλώς στην καταμέτρηση και καταγραφή των αποστάσεων σε ώρες πεζοπορίας, που απαιτούνται για την προσέγγιση της Γέφυρας των Αγίων από τα Γιάννινα, το Αργυρόκαστρο, τους Αγίους Σαράντα, το Δελβινάκι και την Κόνιτσα.

Χρήσιμη είναι η πληροφορία που μας δίνει ο Χαράλαμπος Πλόσκας για την ύπαρξη γραπτής μαρτυρίας στο αρχείο του Δημοτικού Σχολείου Κάτω Ραβενίων, ότι μέχρι το 1880 δίδασκαν καλόγεροι από τους «Αγιούς».¹¹⁶

Με το «Ασκηταριό» (Σκήτη Αγίων) είναι δεμένος και ο θρύλος του «Ντελήπαπα», γνωστός από το ομώνυμο τραγούδι, που τραγουδιέται σ' ολόκληρη την Ήπειρο και ιδιαίτερα στο ακριτικό Πωγόνι και στη Δερόπολη. Ο ξακουστός κι αντρειωμένος Παπα-Γιώργης («Ντελήπαπας»), που «πάτησε» (= κυριέψε) όλα τα κάστρα και τα μοναστήρια, αδυνατεί να «πατήσει» το μοναστήρι στους «Αγιούς»:

«Όλα τα κάστρα πάτησε κι όλα τα μοναστήρια,
το μοναστήρι στους Αγιούς δε μπορ' να το πατήσουν!
Τρουρω-ύρω τόφερναν και σκάλα δεν του βρίσκουν.
Ανάθεμα ποιος τόφκιασε και πόρτα δεν αφήκε!...»

Ο Ντελήπαπας είναι ο θρύλος που σαρκώνει την ψυχή και το πνεύμα της αδούλωτης φυλής και το άπαρτο μοναστήρι στους Αγιούς τις εστίες της εθνικής αντίστασης με την εθνο-θησκευτική δράση κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας.

Ο επισκέπτης της «Σκήτης των Αγίων» δεν θα έχει την ευκαιρία να ανάψει το κερί του, να θαυμάσει και να χαρεί εκκλησιαστική αρχιτεκτονική και βυζαντινές εικόνες. Παρά ταύτα θα έχει την ευκαιρία να θαυμάσει το έργο του Δημιουργού μέσα από την ομορφιά της φύσης. Δίπλα στο γραφικό ποταμάκι του Γορμού θα χαρεί το ασώπαστο μελωδικό του τραγούδι, θα μαγευτεί από το ειδυλλιακό τοπίο με τ' αμέτρητα βαθύσκια πλατάνια, θα θαυμάσει έναν τέλειο ζωγραφικό πίνακα της φύσης άρρητης ομορφιάς, θα λησμονήσει –έστω και για λίγο– το μόχθο και το άγχος της τρικυμισμένης ζωής και θα ζήσει στιγμές ψυχικής ανάτασης και περισυλλογής.

Η επίσκεψη στη «Σκήτη των Αγίων» αποτελεί αληθινό προσκύνημα στο ναό της φύσης.

¹¹⁵ Λ. Κουτσομπίνας, *Πωγόνι 700-1900 μ.Χ., Ιστορικά, παλαιογραφικά και της παράδοσης σημειώματα*, εκδ. Φοίβος, Αθήνα 2002, σ. 58.

¹¹⁶ Χ. Πλόσκας, *ό.π.*, σ. 69.

Η είσοδος του σπηλαίου (*Πρωγονικά Χρονικά*, σ. 52).

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΟΛΙΤΣΙΑΝΗΣ

Θέση: Βρίσκεται στο χωριό Πολίτσιανη εντός του αλβανικού εδάφους. Πρόκειται για ένα μοναστήρι που χαρακτηρίστηκε από Έλληνες και ξένους ως «κιβωτός εθνικής, πατριωτικής και πνευματικής κληρονομιάς».

Είναι χτισμένο στα βόρεια της Πολίτσιανης, στο δρόμο που πηγαίνει προς τη Ζαγοριά, σε απόσταση μισής ώρας από το κέντρο του χωριού.

Αρχικά η Μονή Αγίου Αθανασίου ήταν μετόχι της «Παναγίας της Πέρα», ενός άλλου μοναστηριού στα δυτικά του χωριού στη θέση Μπροδέτσι, το οποίο ονομαζόταν «Παναγία η Πέρα», για να διακρίνεται από την εκκλησία της Παναγίας που βρίσκεται μέσα στο χωριό της Πολίτσιανης, στη γειτονιά των Χασιωταίων και λέγεται «Παναγιά του Χασιώτη».

Τιμάται στο όνομα του Αγίου Αθανασίου και στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Για να μη γίνεται σύγχυση, σημειώνω ότι υπάρχει και άλλη εκκλησία του Αγίου Αθανασίου μέσα στο χωριό, στη γειτονιά του Μάντζαρη.

Ίδρυση: Οι ιστορικοί ερευνητές διαφωνούν για την ακριβή χρονολογία ίδρυσης του μοναστηριού.

Ο Π. Αραβαντινός γράφει ότι η ίδρυση της μονής του Αγίου Αθανασίου έγινε από μοναχούς της Πέρα Παναγίας το έτος 1599:

«Το του Αγίου Αθανασίου κείμενον πλησιέστατα εις την κώμην της Πολίτσανης, όπερ ανηγέρθη τω 1599 παρά των μοναστών της ως είρηται (Παναγίας της Πέρα) εγκαταλειψάντων το προαναφερόμενον αρχαιότατον μοναστήριον...».¹¹⁷

Κατά το Λαμπρίδη η Μονή Αγίου Αθανασίου ιδρύθηκε ως μετόχι της Μονής Παναγίας της Πέρα γύρω στα 1080:

«Η παρά την Πολίτσιανην του Αγίου Αθανασίου Μονή ιδρύθηκε ως μετόχι της Μονής Παναγίας της Πέρα γύρω στα 1080 και ην κατ' αρχάς μετόχιον της προς Δ. και επ' ονόματι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Μονής, ιδρυθείσης υπό του Ιουστινιανού και ονομαζομένης εκ της θέσεως εν η έκειτο, Μπροδέτσι».¹¹⁸

Σε δημοσίευσμά του στην εφημερίδα *Ταχυδρόμος* της Κωνσταντινούπολης ο Μ. Τσελικίδης γράφει ότι η Μονή Αγίου Αθανασίου χτίστηκε το έτος 1141, διαβάζοντας λαθεμένα την επιγραφή «ζρθ'».¹¹⁹

Ο Β. Μπαράς ισχυρίζεται ότι ιδρύθηκε τον 14ο αιώνα¹²⁰.

Από τους νεότερους ο Σπύρος Στούπης γράφει ότι η Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Πολίτσιανης χτίστηκε το έτος 1080 μ.Χ. και οι ενθυμήσεις της χρονολογούνται από το 1513».¹²¹

Ο Παναγιώτης Πουλίτσας, ο οποίος υπηρέτησε κατά το έτος 1915 ως δικαστής στο Αργυρόκαστρο, επισκέφθηκε την Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Πολίτσιανης, όπου αντέγραψε τις παρακάτω δύο επιγραφές:

¹¹⁷ Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, μέρος Γ', έκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1984, σ. 160.

¹¹⁸ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1888, σσ. 14-15.

¹¹⁹ Μ. Τσελικίδης, «Η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και το Μετόχιον αυτής εν Πολίτσιανήν», εφημερίς *Ταχυδρόμος Κωνσταντινουπόλεως*, αριθ. φύλλου 1925/8.12.1904.

¹²⁰ Β. Μπαράς, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, επιμέλεια Λ. Βρανούσης, Αθήνα 1966, σ. 243.

¹²¹ Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', Πάτρα, σ. 57 και τόμος Β', Κέρκυρα, σ. 32.

Η πρώτη επιγραφή πάνω από την είσοδο της μονής είναι ελλιπής και αναγράφει: «(Ανηγέρ)θη ο ναός του Μεγάλου Αθανασίου εν έτει ΖΚΑ΄ Μ(αΐου)...» ΖΚΑ΄ = 7021 από κτίσεως κόσμου, ήτοι 7021-5508 = 1513 μ.Χ.

Η δεύτερη αφιερωματική επιγραφή της αγιογραφίας (τοιχογραφίας) της Θεοτόκου γράφει: «Δείσις του δούλου του Θεού Δαμασκηνού ιερομονάχου, έτος ζρθ΄» (= Δέησις του δούλου του Θεού Δαμασκηνού ιερομονάχου, έτος ζρθ΄) ήτοι: 7109 (από κτίσεως κόσμου)-5508 = 1601 μ.Χ.¹²²

Οι νεότεροι ερευνητές που έγραψαν για την Πολίτσιανη και το μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου, όπως ο Αθαν. Λέκκας (1985), ο Μενέλαος Ζώτος και ο Χριστόφορος Γιάνναρος (1989 και 1998) αντιγράφουν τους παλιούς ερευνητές.

Οι ειδήμονες αποδέχονται ως ορθή την ανάγνωση των επιγραφών του Π. Πουλίτσα.

Από τα παραπάνω εικάζεται ότι η Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου χτίστηκε το 1513 και αγιογραφήθηκε το 1601 μ.Χ.

Οι ονομασίες Μπροδέτσι και Πολίτσιανη:

Όπως γράφτηκε και στην αρχή, η Μονή του Αγίου Αθανασίου ήταν μετόχι της «Παναγίας της Πέρα» στη θέση «Μπροδέτσι» ή «Μπροδέτζι». Η «Παναγία η Πέρα» ονομάζεται και «Παναγία του Μπροδέτσι» ή «Παναγία του Μπροδέτου» (κατά το Μ. Τσελικιδή) από την τοποθεσία Μπροδέτσι, όπου βρίσκεται χτισμένη.

Η ετυμολογική έρευνα διαψεύδει εκείνους που πιστεύουν ότι η ονομασία είναι σλάβικη. Κατά την προσωπική μου γνώμη ετυμολογείται από το λατινικό prodeo = προϋπάρχω, προπορεύομαι χρονολογικά, και αποτελεί μαρτυρία ότι η Πέρα Παναγία προϋπήρχε της Μονής του Αγίου Αθανασίου. Σύμφωνα με μια δεύτερη εκδοχή η ονομασία Μπροδέτσι ή Μπροδέτζι ετυμολογείται από το γερούνδιο prodesse του λατινικού ρήματος prosum [profui, prodesse] = λυσιτελώ, ωφελώ.

Η ετυμολογική έρευνα για την ονομασία της **Πολίτσ(ι)ανης** συνηγορεί υπέρ του διπλού τρόπου γραφής της ονομασίας. Ως ξενική ονομασία πρέπει να γράφεται με γιώτα και ως ελληνική με ύψιλον.

1) Ως ιστορικό τοπωνύμιο η ονομασία Πολίτζανη ή Πολίτσιανη προσδιορίζει έδρα αστυνομικής αρχής και έχει λατινική προέλευση:

(βουλγ.) полицан, (ισπαν.) policiano = αστυνόμος ή αστυνομικός.

2) Ως εδαφολογικό τοπωνύμιο η ονομασία προσδιορίζει πεδινό τόπο:

(βουλγ.) полски (-а, -ο) = πεδινός, καμπίσιος // οροπέδιο

3) Ως μυθολογικό τοπωνύμιο αποτελεί κατάλοιπο λατρείας της Πολυσινούς Ερινός ή του Πολύξεινου Άδου, ήτοι:

Πολυσινής Ερινός = ολέθρια, καταστρεπτική και

Πολύξεινος ή Πολύξενος Άδης = αυτός που φιλοξενεί πολλούς, λίαν φιλόξενος.

Στο χρυσόβουλλο του Σερμπάν του Καντακουζηνού, βοεβόδα πάσης Ουγγροβλαχίας, η ονομασία αναγράφεται με ύψιλον: «... ης η μνήμη ευρίσκεται εις το ιερόν και σεβάσιμον Μοναστήριον του χωρίου Πολύτσιανης επονομαζομένου Μπροδέτζι...».

Εξαιτίας τούτου η διπλή ορθογραφία της ονομασίας Πολίτσ(ι)ανη (με γιώτα και με ύψιλον) γίνεται αποδεκτή. Τα όσα αναγράφει ο Μιλτιάδης Οικονομίδης, ότι η Πολίτσιανη πήρε το όνομά της από κάποιον Βυζαντινό άρχοντα ονόματι Πολύτση ή από κάποια Βυζαντινή

¹²² Π. Πουλίτσας, «Επιγραφαί και ενθυμίσεις εκ της Βορείου Ηπείρου», *Επετηρίς Βυζαντινών Σπουδών*, 5, Αθήνα 1928, σ. 5.

βασιλοπούλα, που λεγόταν Άννα, και έγινε καλόγρια στην «Παναγία την Πέρα» και το χωριό ονομάστηκε Πολύτσανη («πόλις της Άννας») είναι αποκρήματα φαντασίας (περισσότερες πληροφορίες θα βρει ο αναγνώστης στο βιβλίο του Αθανασίου Λέκκα *Πολύτσανη*, σ. 18). Ο ίδιος χαρακτηρισμός ισχύει και για τα όσα γράφει ο Μ. Οικονομίδης για την αρχαία πόλη Πολυανή, δίχως να μνημονεύονται οι αντίστοιχες ιστορικές πηγές.

Το ιστορικό της Μονής: Όπως γράφτηκε και παραπάνω, η Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου Πολίτσανης ξεκίνησε ως μετόχι της Παναγίας της Πέρα. Μετά την εγκατάλειψη του μοναστηριού Μπροδέτσι εξελίχτηκε σ' ένα από τα σημαντικότερα μοναστήρια της περιοχής.

Η Μονή Αγίου Αθανασίου έγινε ανεξάρτητο μοναστήρι μετά το έτος 1679, κατά το οποίο ο ηγεμόνας Ουγγροβλαχίας Σερμπάν Β' ο Καντακουζηνός προικοδότησε τη μονή Παναγίας της Πέρα με διακόσια «Βλάχικα» γρόσσια ή «άσπρα» το χρόνο από τις κρατικές προσόδους του αλατιού.

Ο Ι. Λαμπρίδης διέσωσε αντίγραφο του χρυσόβουλλου, ήτοι του διατάγματος του Βυζαντινού αυτοκράτορα, που ήταν σφραγισμένο με χρυσή σφραγίδα ή «βούλλα» για επικύρωση διαταγής. Μεταξύ των άλλων το χρυσόβουλλο γράφει και τα παρακάτω:

«Ακούοντας και η αυθεντία μου ότι το ρηθέν μοναστήριον ευρίσκεται εις πολλήν ένδειαν και πτωχίαν, προηρέθη η εμή αυθεντία και ευσπλαχνίσθη και έδωκε το παρόν χρυσόβουλλον ... εις το ιερόν Μοναστήριον, διά να έχη να παίρη έλεος από την εμήν αυθεντίαν τον καθέκαστον χρόνον γρόσσια διακόσια, τα οποία εδιώρισα να δοθούν από το αυθεντικόν άλας...».¹²³

Αντίγραφο χρυσοβούλλου Σερμπάν του Καντακουζηνού
Βοεβόδα πάσης Ουγγροβλαχίας

Οι εργαζόμενοι τας ψυχικάς αρετάς και έργα θεάρεστα ου μόνον εις αυτήν την ζωήν τιμώνται και ευφημίζονται, αλλά και μετά θάνατον άφθαρτον διαμένει το όνομα αιώνιον και αι ψυχαι αυτών εν ταις Μοναίς των δικαίων συναυλίζονται. Τούτων επέχει την τάξιν η προς τους πένητας γινομένη ελεημοσύνη, μάλιστα δε η προς τους θείους ναούς και ιερά Μοναστήρια επανατεινομένη.

Διόπερ καγώ ο δούλος του Θεού Σερμπάνος Βοεβόδας ζήλον θεϊον εξ όλης ψυχής και καρδίας έχων και υπερβολικήν ευλάβειαν εις την υπεραγίαν Θεοτόκον και Αειπάρθενον Μαρίαν, ης η μνήμη ευρίσκεται εις το ιερόν και σεβάσμιον Μοναστήριον του χωρίου Πολύτσανης επονομαζομένου Μπροδέτζι, το οποίον Μοναστήριον υπόκειται εις την επαρχίαν Δρυινοπούλεως. Ακούοντας και η αυθεντία μου ότι το ρηθέν μοναστήριον ευρίσκεται εις πολλήν ένδειαν και πτωχείαν, προηρέθη η εμή αυθεντία και ευσπλαχνίσθη και έδωκε το παρόν χρυσόβουλλον και τίμιον της αυθεντίας μου εις το ρηθέν ιερόν Μοναστήριον, διά να έχη να παίρη έλεος από την εμήν αυθεντίαν τον καθεκαστον χρόνον γρόσσια διακόσια Ν. 200, τα οποία άσπρα εδιώρισα να δοθούν από το αυθεντικόν άλας όλα από τους κατά καιρόν Καμαρασαίους των οκνών έξω από την σούμαν της αγοράς των οκνών και δια να μη κοπή τούτο το έλεος ή να γένη κανέν κακόν εμπόδιον εις το να υπάγη αυτό το έλεος εις τον καιρόν του εκεί εις το ρηθέν μοναστήριον διορίζει η εμή αυθεντία επίτροπον και φροντιστήν τον κατά καιρούς ηγούμενον της ιεράς και αρχιερατικής Μονής επονομαζομένης του εν Αγίοις Πατρός ημών Σπυρίδωνος του θαυματουργού, η οποία Αγία Μονή ευρίσκεται εις την εδώ πόλιν του Βουκουρεστίου δια να

¹²³ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1889, σσ. 66, 67 (επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

φροντίξη ο ρηθείς ηγούμενος και να παίρη αυτό το διωρισμένον έλεος κατ' έτος από τους Καμαρασαίους των οκνών κατά τον Μάρτιον μήνα· και διά μέσου χρησίμων ανθρώπων και αξιοπίστων να στέλνη εις το ιερόν και σεβάσιμον Μοναστήριον του χωρίου Πολύτσιανης το επωνομαζόμενον Μπροδέτζι να δίδηται εις χείρας των εκείσε πατέρων, να παίρνουν από τας χείρας των απόδειξιν προς τον ηγούμενον της ενθάδε ιεράς Μονής του Αγ. Σπυριδώνος. Διά τούτο έδωκεν η εμή αυθεντία το παρόν χρυσόβουλλον εις το μοναστήριον του χωρίου Πολύτσιανης διά να παίρηνη αυτό το έλεος κάθε χρόνον αδιακόπως και ανεμποδίστως, να είνε προς σύστασιν και διατήρησιν του ιερού Μοναστηρίου, της εμής αυθεντίας και των μακαρίων γονέων μου και πάππων μου εις μνημόσυνον αιώνιον. Λοιπόν παρακαλούμεν και τους άλλους αυθέντας εν Χριστώ ημών αδελφούς, ούστινας ο Κύριος ημών και Θεός απείρω αυτού θείω ελέει ύστερον από λόγου μου θέλει ελπίζει να είνε αυθένται και ηγεμόνες της Τζάρας ταύτης Ουγγροβλαχίας και εκ του γένους ημών και εξ άλλου γένους και η αυτών αυθεντία να ανανεώσωσι και επικυρώσωσιν αυτό το έλεος διά τίμιον χρυσόβουλλον της αυτών αυθεντίας, ίνα και τα ελέη αυτών ευπρόσδεκτα είνε παρά τω Θεώ και υπό άλλων αυθέντων κεκυρωμένα, όπως Κύριος ο Θεός χαρίση αυτοίς τας αυτών ηγεμονίας ευτυχείς και επεκύρωσεν η ημετέρα αυθεντία το παρόν χρυσόβουλλον μετά και της βουλής των τιμιωτάτων και πιστών μεγάλων αρχόντων της εμής αυθεντίας. Ζρηη Μαρτ ά. εγράφη το παρόν υπό Θωμά Λογοθετσέλου του Διβανίου άρχοντος διδασκάλου μεγάλου Μπάνου Κωνσταντίνου Βραγκοβάνου μεγάλου Λογοθέτου και υπεγράφη υπό των αρχόντων:

Άρχοντος Κωνσταντίνου Καράτζου Δέσκουλου μεγάλου Σπαθαρίου.

Άρχοντος Στεφάνου Βακαρέσκουλου μεγάλου Κλουτζιάρη.

Άρχοντος Ιωαννάκη Χρυσοκάλου μεγάλου Ποστελνίκου.

Άρχοντος Θωμά Γαληρανού μεγάλου Παχαρνίκου.

Άρχοντος Γρηγορέσκου Γκίκα μεγάλου Κομίσου.

Άρχοντος Ματθαίου Ρωσσαίου μεγάλου Στολνίκου.

Άρχοντος Ιωαννάκη Χαλεπλή μεγάλου Κλουτζιάρη.

Άρχοντος Σταύρου μεγάλου Πιτάρη και επιστάτου.

Άρχοντος Κωνσταντίνου Βραγκοβάνου μεγάλου Λογοθέτου.

Άρχοντος Μπαρμπούλου Βακαρέσκουλου μεγάλου Βεστιάρη.

ΣΕΡΜΠΙΑΝΟΣ

Βοεβόδας και Ηγεμών πάσης Ουγγροβλαχίας

Τα αίτια και ο χρόνος καταστροφής της Παναγίας της Πέρα παραμένουν άγνωστα. Άγνωστος παραμένει και ο χρόνος εγκατάστασης των μοναχών της και η μεταφορά των περιουσιακών της στοιχείων στο μετόχι του Αγίου Αθανασίου. Φαίνεται, όμως, πως λειτουργούσε τουλάχιστον μέχρι το 1679, που εκδόθηκε και το χρυσόβουλλο του Σερμπάν.

Από την Παναγία την Πέρα σήμερα σώζεται η ερημωμένη εκκλησία της με την αριστουργηματική βυζαντινή αρχιτεκτονική της. Συγκαταλέγεται στις αρχαιότερες και ομορφότερες εκκλησίες όχι μόνο του Πωγωνίου, αλλά και ολόκληρης της Ηπείρου. Παρά τα ρήγματα που διακρίνονται στους τοίχους της από τους σεισμούς, η δίκλινη και πλακόσκεπη σκεπή της και ο πολυγωνικός τρούλος με την κυκλική του στέγη τής προσδίδουν ξεχωριστή ομορφιά και αίγλη. Ο Ι. Λαμπρίδης γράφει ότι η Μονή Μπροδέτσι ιδρύθηκε από τον Ιουστινιανό,¹²⁴ ενώ

¹²⁴ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 15.

ο Λ. Βρανούσης δέχεται ότι είναι κτίσμα του Κωνσταντίνου του Πωγωνάτου.¹²⁵ Εξωτερικά στολίζεται με επτά τοξωτά και κλειστά τύμπανα δίχως φεγγίτη φωτισμού και εξαιρεισμού. Η κόγχη του ιερού της είναι ευρύχωρη, ενιαία με τον υπόλοιπο λατρευτικό της χώρο και το ύψος της φθάνει μέχρι την οροφή.

Η Παναγία η Πέρα (Χ. Γιάνναρος, *Η Πολίτσανη Πωγωνίου*, σ. 164).

Η Μονή της Παναγίας της Πέρα, κατ' άλλους μεν (Λαμπρίδης, Τσελικίδης) ήταν αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου, κατ' άλλους δε (Π. Αραβαντινός, Μ. Οικονομίδης) στη Γέννησή της.

Ο επίσκοπος Σοφιανός

Η ακμή της Ιεράς Μονής του Αγίου Αθανασίου φαίνεται ότι αρχίζει από τον 16ο αιώνα και έφτασε στο αποκορύφωμά της επί ηγουμενίας του επισκόπου Σοφιανού, ο οποίος παραιτήθηκε από τον επισκοπικό του θρόνο και το 1672 έγινε μεγαλόσχημος μοναχός και ηγούμενος της Μονής του Αγίου Αθανασίου.

Ο δραστήριος επίσκοπος Σοφιανός ίδρυσε τη μοναστηριακή Σχολή στην οποία δίδασκε ο ίδιος. Με τη δική του φροντίδα η Σχολή απέκτησε πλούσια βιβλιοθήκη με εκδόσεις Βενετίας, πολλές περγαμηνές και πολλά χειρόγραφα.

Μέχρι το θάνατό του ο επίσκοπος Σοφιανός δίδασκε και κήρυττε το λόγο του Θεού στα γειτονικά χωριά της Ζαγοριάς, ήτοι της γεωγραφικής περιοχής στην οποία βρίσκεται και η Πολίτσανη. Κυριακές και γιορτές αγωνίστηκε με όλες του τις δυνάμεις για να αναχαιτίσει τον εξισλαμισμό των κατοίκων, που απειλούσε όχι μόνο την περιοχή του, αλλά και ολόκληρο το Πωγώνι και την Ήπειρο.

Εκείνη την εποχή το φαινόμενο του εξισλαμισμού βρισκόταν σε μεγάλη έξαρση και είχε πάρει επικίνδυνες διαστάσεις. Οι εξωμότες είχαν γίνει αδίσταχτοι και προσπαθούσαν να

¹²⁵ Λ. Βρανούσης, *Χρονικά της Μεσαιωνικής και τουρκοκρατούμενης Ηπείρου*, έκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1962, σ. 168.

εξισλαμίσουν τον υπόλοιπο πληθυσμό με μικτά συνοικέσια, εκβιασμούς, λεηλασίες και παντοίους άλλους τρόπους. Χάρη στην ευγλωττία και την πειθώ, που τον διέκρινε, ο Σοφιανός κατάφερε να σταματήσει τα επικίνδυνα μικτά συνοικέσια, να συγκροτήσει ένοπλες ομάδες και να αποκρούσει βίαια και δυναμικά τους εχθρούς της πίστης και της πατρίδας.

Με τη μεγάλη επιρροή που ασκούσε στους Τούρκους κατάφερε να απομακρύνει από τα χωριά της Ζαγοριάς τους εξωμότες και να τους υποχρεώσει να συνοικισθούν στο Μαλιέσοβο, ένα χωριό που βρίσκεται εκτός του τμήματος της Ζαγοριάς. Οι Οθωμανοί τον θεωρούσαν Άγιο και τον σέβονταν. Σ' αυτό βοήθησε πολύ το παρακάτω περιστατικό, που θεωρήθηκε θαύμα εκ μέρους των μωαμεθανών.

«Κάποτε μια νεαρή Οθωμανίδα έχασε ένα φέσι, το οποίο ήταν σκεπασμένο με χρυσά φλουριά. Προσπάθησε να βρει το σκούφο, αλλά δε βρέθηκε. Ο πατέρας της, που είχε ακούσει για τον επίσκοπο Σοφιανό, ότι ήταν άγιος, αναχώρησε για το μοναστήρι, όπου έμενε ο επίσκοπος. Όταν έφθασε εκεί τον υποδέχτηκε ο Σοφιανός και τον περιποιήθηκε. Όταν ο επίσκοπος Σοφιανός ζήτησε να μάθει το λόγο της επίσκεψης, ο πατέρας της Οθωμανίδας τού διηγήθηκε το περιστατικό για το χαμένο φέσι με τα φλουριά.

Έπειτα από πολλές έρευνες και ανακρίσεις ο επίσκοπος Σοφιανός βρήκε το σκούφο μέσα σε φωλιά πελαργού. Τούτο θεωρήθηκε ως θαύμα του αγίου και ευσεβούς επισκόπου εκ μέρους των Οθωμανών. Για το γεγονός τούτο οι Οθωμανοί θεωρούσαν και σέβονταν ως άγιο τον επίσκοπο Σοφιανό.

Η παράδοση διέσωσε και άλλο ένα θαύμα του επισκόπου Σοφιανού. Σύμφωνα με την παράδοση φύτεψε ένα αναμμένο δαυλί από αγριοκερασιά και με τη δύναμη της πίστης και την ευλογία του Θεού το δαυλί φύτρωσε, μεγάλωσε, άνθισε και κάρπισε!...¹²⁶

Ατυχώς, λεπτομέρειες για το βίο του επισκόπου Σοφιανού και το γενεαλογικό του δέντρο δεν γνωρίζουμε. Ο τόπος και ο χρόνος της γέννησής του παραμένουν άγνωστα, όπως άγνωστη είναι και χρονολογία της χειροτονίας του ως επισκόπου Δρυινουπόλεως, αφού το όνομά του δεν περιλαμβάνεται σε κανέναν από τους γνωστούς επισκοπικούς καταλόγους. Εκείνο που γνωρίζουμε είναι ότι δημιούργησε πλούσια βιβλιοθήκη, η οποία κήκε αργότερα επί ημερών του Κουρτ Πασσά.

Το τέλος της πολύπλευρης δράσης του τον βρήκε στο μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου, όπου πέθανε και τάφηκε το έτος 1711.

Το σκηνώμα του φλογερού καλόγερου με την αξιοθαύμαστη θρησκευτική και εθνική δράση τοποθετήθηκε σε λάρνακα με τη χρονολογία 1711, που έγινε τόπος ευλαβικού προσκυνήματος χιλιάδων χριστιανών και μωαμεθανών από τις γύρω περιοχές καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου και κυρίως την 26η Νοεμβρίου, επέτειο του θανάτου του. Έναν αιώνα αργότερα η ξύλινη λάρνακα αντικαταστάθηκε με ασημένια λειψανοθήκη από τον ηγούμενο της μονής Άνθιμο Σιάμο. Η ασημένια λειψανοθήκη βρισκόταν στο μοναστήρι μέχρι το 1945 και μεταφέρονταν στους αρρώστους ως θαυματουργική.¹²⁷

Ο λαός με το αλάθητο κριτήριό του, που ξέρει να αναγνωρίζει και να τιμάει τους πραγματικά άξιους και μεγάλους, ανακήρυξε το Σοφιανό τοπικό Άγιο και τιμούσε τη μνήμη του στις 26 Νοέμβρη, επέτειο του θανάτου του, με ευλαβικό πανηγύρι. Περισσότερες λεπτομέρειες

¹²⁶ Ι. Λαμπρίδης, *ό.π.*, σσ. 14-16.

Χ. Γιάνναρος, *Η Πολίτσανη Πωγωνίου*, τόμος Β', εκδ. ΕΝΝΟΙΑ, Αθήνα 1998, σσ. 162-163.

¹²⁷ Α. Λέκκας, *Πολίτσανη, κομμόπολη του Πωγωνίου της Βορείου Ηπείρου*, Αθήνα 1982, σ. 35.

και κρίσεις ιστορικών για τον επίσκοπο Σοφιανό θα βρει ο αναγνώστης στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στους ηγουμένους της μονής.

Περιουσιακά – Κοινωνική και φιλανθρωπική δράση

Η Μονή του Αγίου Αθανασίου κατά τον Μ. Τσελικίδη, είχε αρκετή κτηματική περιουσία, καθώς και έσοδα από την περιφορά των αγίων λειψάνων της: «Η Μονή συνετηρείτο εκτός των εντός της Πολίτσανης ανηκόντων αυτή αγρών και εις της Ζαγοριάς και ιδίως εκ της Σέπερης, ης πολλοί ευσεβείς χριστιανοί κατά διαφόρους εποχάς είχαν αφιερώσει πολλούς αγρούς. Τούτοις επίκουρος ήρχετο η άπαξ του έτους περιαγωγή των αγίων λειψάνων και του Σταυρού υπό εφημερίου ιερέως...».¹²⁸

Το έτος 1792 ο ηγούμενος Δαμιανός εκποίησε στην Κοινότητα Σέλτσης ένα μεγάλο τμήμα ιδιόκτητου δάσους της μονής (επτά δασωμένες λακκιές) στο βουνό Κρυονέρι της Πολίτσανης για 4.000 γρόσσια. Με τα χρήματα αυτά αγόρασε τα κειμήλια (ιερά άμφια και σκεύη), που είχαν αρπάξει πριν από χρόνια Γαρδικιώτες από το μοναστήρι της Παναγίας της Πέρα («Μπροδέτσι»).

Το 1850 ο ηγούμενος της μονής Χατζή Άνθιμος Σιάμος συμμετείχε ενεργά στην εξαγορά της Πολίτσανης από το τούρκικο δημόσιο. Την ίδια χρονιά πούλησε το μισογκρεμισμένο «Πύργο του Γουλά», για να ξοφλήσει το χρέος που αναλογούσε στο μοναστήρι από την εξαγορά.¹²⁹

Το 1876 ο ηγούμενος Χατζή Άνθιμος Σιάμος προικοδότησε το νεοϊδρυθέν Παρθεναγωγείο της Πολίτσανης με τα έσοδα του αλευρόμυλου και της νεροτρουβιάς του μοναστηριού.

Ο ηγούμενος Άνθιμος Σιάμος κατηγορήθηκε ότι κατά τα τελευταία του χρόνια έκανε κακή διαχείριση της περιουσίας του μοναστηριού, με αποτέλεσμα ο διάδοχός του, αρχιμανδρίτης Κωνστάντιος Κίτσος, να μην μπορέσει να αντιμετωπίσει την οικονομική του κατάρρευση, να το εγκαταλείψει και να το οδηγήσει στην καταστροφή, η οποία τελικά αποφεύχθηκε.

Ο Μηνάς Τσελικίδης σε άρθρο του στον *Ταχυδρόμο της Κωνσταντινουπόλεως* μάς δίνει περισσότερες πληροφορίες:

«... Της σφαλεράς υπό του Χ΄ Άνθιμου άνευ ευθύνης διαχείρισεως της μοναστηριακής περιουσίας τα πρώτα συμπτώματα ήρξαντο αναφαινόμενα από του 1880, ότε η ηλικία (ήτο τότε ο Χ΄ Άνθιμος εκατοντούτης) επέβαλε εις τον επί εξηκονταετίαν διαχειριστήν αποχήν από του ενεργού βίου.

Ο διάδοχος αυτού αρχιμανδρίτης Κωστάντιος, είτε ως εκ της ηλικίας, είτε εκ της μηχανορραφίας του ζώντος έτι ηγουμένου Χ΄ Άνθιμου, είτε ως μη καλώς εννοήσας τον της διαχείρισεως μηχανισμόν, είτε και πολλά ευρών τα προσκόμματα, ενώπιον των οποίων η ηλικία αυτού απεδειλία, δεν ηδυνήθη να συνεχίσει το έργον του Χ΄ Άνθιμου, διό και ταχέως εγκατέλειπεν αυτήν.

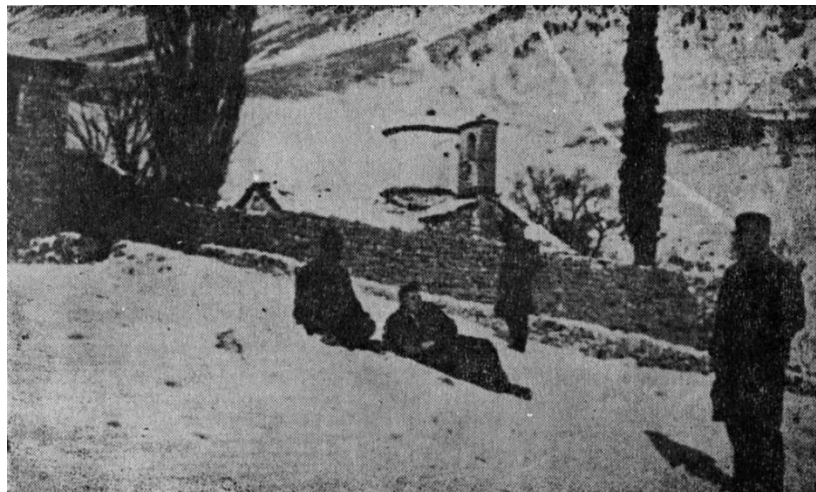
Έκτοτε τα εκ της Μονής έβαινον επί τα χείρω. Εις τοιαύτην δε μετά τον θάνατον του Χ΄ Άνθιμου έκρυθμον κατάστασιν είχαν φθάσει τα της Μονής, ώστε ελαφρά τη συνειδήσει απεφασίσθη η καταστροφή αυτής. Εις τον όλεθρον αυτής εκτός της ισχυρογνωμοσύνης του ηγουμένου Χ΄ Άνθιμου και πολλά άλλα συνετέλεσαν, δεν είναι δε εντελώς της ευθύνης απηλλαγμένος και ο της κοινότητος ημών κλήρος, όστις μετά τον θάνατον του ηγουμένου εξέλαβεν ταύτην (την μονήν) ως ίδιον αυτού τιμάριον.

¹²⁸ Μ. Τσελικίδης, *Η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και το μετόχιον αυτής εν Πολυτσήν*, εφημ. *Ταχυδρόμος Κωνσταντινουπόλεως*, αριθ. φύλλου 1285/8.12.1904.

¹²⁹ Μ. Ζώτος-Χ. Γιάνναρος, *Η Πολύτσανη της Βορείου Ηπείρου*, τόμος Α΄, έκδοση Ι.Β.Ε., Ιωάννινα 1989, σ. 915.

Ευτυχώς το προς τα πάτρια και την θρησκείαν σέβας των κατοίκων δεν εξέλιπε και ου μόνον η μελετηθείσα κατασκαφή δεν εξετελέσθη, αλλά και πολλά ετοιμόρροπα επισκευάσθησαν και νυν οπωσούν η Μονή παρουσιάζει ευπρόσωπον όψιν...». ¹³⁰

Στα περιουσιακά της Μονής Αγίου Αθανασίου πρέπει να προστεθούν η ετήσια επιχορήγηση από 200 γρόσσια που προέβλεπε το χρυσόβουλλο Σερμπάν μέχρι το 1790, τα δικά της ιδιόκτητα χωράφια στην τοποθεσία «Ξερ'κό», οι πρόσοδοι από τον αλευρόμυλο και τη νεροτρουβιά στην Γκρίκα της Σέλτσης, τα μισθώματα από έξι σπίτια στη Λιούκανη και τη Νίβανη, τα έσοδα από το εναπομείναν ιδιόκτητο δάσος στο βουνό Κρυονέρι και τις πλούσιες συνεισφορές των ξενιτεμένων της Πολίτσανης.

Η Μονή του Αγίου Αθανασίου
(Μ. Ζώτος-Χ. Γιάνναρος, *Η Πολύτσανη της Βορείου Ηπείρου*, σ. 65).

Άποψη της Μονής του Αγίου Αθανασίου
(Μ. Ζώτος-Χ. Γιάνναρος, *Η Πολύτσανη της Βορείου Ηπείρου*, σ. 257).

¹³⁰ Μ. Τσελικίδης, ό.π. (αριθ. φύλλου 1285/8.12.1904).

Από το πανηγύρι της Μονής Αγίου Αθανασίου, 8 Σεπτεμβρίου 1991
(Χ. Γιάνναρος, *Η Πολίτσανη Πωγωνίου*, σ. 83).

Αρχιτεκτονική – Καθολικό – αγιογράφηση

Η Μονή Αγίου Αθανασίου βρίσκεται χτισμένη σε κατηφορική πλαγιά λόφου με ανοιχτό ορίζοντα και μαγευτική θέα. Είναι χαμηλός ναός με σταυροεπίστεγη κεραμόσκεπη στέγη και τρούλο. Το ησυχαστήριο τούτο μοιάζει αρκετά σε ρυθμό με τη Μονή Μολυβδοσκεπάστης και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μικρογραφία της.

Για να μπει στο ναό ο προσκυνητής κατεβαίνει τα τρία σκαλιά που υπάρχουν στη δυτική πλευρά, μπαίνει στο νάρθηκα και από εκεί εισέρχεται στον κυρίως ναό. Το δάπεδο του κυρίως ναού καλύπτεται από εξαγωνικές πλάκες, ενώ το Ιερό είναι στρωμένο με τετράγωνα πλάκες. Το εσωτερικό του ναού φωτίζεται από 4 (τέσσερα) παράθυρα του τρούλου, ο οποίος στηρίζεται σε 4 (τέσσερις) κίονες.

Ο Ι. Λαμπρίδης μάς πληροφορεί ότι ο ναός αγιογραφήθηκε για δεύτερη φορά το έτος 1513: «... η του Αγ. Αθανασίου (μονή) το δεύτερον ζωγραφηθείσα τω 1513...».¹³¹ Από τη δεύτερη αγιογράφηση διασώζονται δύο αγιογραφίες (τοιχογραφίες), του Σωτήρος δεξιά της εισόδου και της Θεοτόκου στο Άγιο Βήμα. Για την αφιερωματική επιγραφή και τη χρονολογία που αναγράφει έγινε λόγος στην αρχή, στο κεφάλαιο που αναφέρεται στην ίδρυση της μονής. Ο αγιογράφος δεν μας άφησε το όνομά του.

Παλιότερα, μια ξύλινη σκάλα του νάρθηκα οδηγούσε στο γυναικωνίτη, ο οποίος είναι απομεμονωμένος από τον κυρίως ναό. Δεν έχει ούτε ένα παραθυράκι που να βλέπει στον κυρίως ναό.

Από δημοσίευμα του Μηνά Τσελικίδη στον *Ταχυδρόμο Κωνσταντινουπόλεως* μεταφέρω απόσπασμα περιγραφής του εσωτερικού του ναού, όπως ήταν στην εποχή του, δηλαδή στις αρχές του εικοστού αιώνα:

«Εκ του αρχαίου μεγαλείου αυτού νυν υπελείφθησαν... το υπερκείμενον του εικονοστασίου και ο άνωθεν τούτου μέγας σταυρός κεχρυσωμένα («βαρακωμένα») και η

¹³¹ Ι. Λαμπρίδης, *Πωγωνιακά*, Αθήνα 1889, σ. 35 (φωτοτυπική επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

απέναντι της Αγίας Τραπέζης δίπτυχος εικόν της Θεομήτορος, το πλείστον σκωληκόβρωτος και κατεστραμμένη. Άπαντα τα λοιπά σκεύη του ναού είναι μεταγενέστερα και τα πλείστα αριθμούς στην ύπαρξιν αυτών από του ιερομονάχου Χ' Ανθίμου του Σιάμου (1821-1890), εφ' ου και η νυν Μονή ανέλαβε την αρχαίαν αυτής έκλαμψιν.

Ο ηγούμενος της Μονής ούτος κατεσκεύασεν εξ αργύρου και το κιβώτιον προς εναπόθεσιν των του αγίου Σοφιανού λειψάνων και τον μέγαν αργυρούν Σταυρόν ως φαίνεται εκ της επιγραφής αυτών. Προς βορράν παραπλεύρως του ναού, εγείρονται κελλιά της Μονής εκ δύο απαρτιζόμενα δωμάτων, νοτιώς δε υψούται το κωδωνοστάσιον. Έμπροσθεν του Ιερού Βήματος λαχανόκηπος κατάφυτος εξ οπωροφόρων δένδρων προσδίδει εις την θέσιν της Μονής ρομαντικότητα τινα. Ευρεία προς δυσμάς του ναού εκτείνεται ορθογώνιος αυλή, εις την δυτικήν της οποίας γωνίαν υψούται μεμονωμένον διάροφον οικοδόμημα. Τρία τοιαύτα οικοδομήματα εξ ων το προς την δυτικήν γωνίαν είναι υπέρτερον, επεκτείνεται και επί της βορείας πλευράς της αυλής, ης η κυρία είσοδος ευρίσκεται προς νότον. Τα δωμάτια ταύτα εχρησίμευον ως κατάλυμα των κατά την 2αν Μαΐου εκ των περιχώρων, ων τινα είχαν και ίδιον διαμέρισμα των εις την πανήγυριν προσερχομένων». ¹³²

Κειμήλια

Μεταξύ των κειμηλίων, τα οποία διέθετε η Μονή Αγίου Αθανασίου τα παλιότερα χρόνια, μνημονεύονται τα παρακάτω:

- 1) Ιερά χρυσοκέντητα άμφια ρωσικής κατασκευής για τρεις ιερείς και για τους νέους που κρατούν τα εξαπτέρυγα.
- 2) Δύο ευαγγέλια με επίχρυσα καλύμματα στολισμένα με πολύτιμους λίθους.
- 3) Ένα ευαγγέλιο γραμμένο σε μεμβράνη. Πιθανότατα να είχε γραφεί από τον ιερομόναχο Διονύσιο της Μονής Μολυβδοσκεπάστης. Το χειρόγραφο τούτο ευαγγέλιο υπήρχε μέχρι το 1925.
- 4) Ασημένια δισκοπότηρα και ιερά σκεύη σταλμένα από Πολυτσιανίτες ξενιτεμένους στο Βουκουρέστι.
- 5) Καμπάνα φερμένη από την Κωνσταντινούπολη, δωρεά του Νικολάου Κωτσονότη.
- 6) Ιστορικός Κώδικας.
- 7) Το χρυσόβουλλο του Σερμπάν του Καντακουζηνού, βοεβόδα πάσης Ουγγροβλαχίας.
- 8) Ασημένια λειψανοθήκη του Σοφιανού, η οποία μεταφερόταν στους αρρώστους ως θαυματουργική.
- 9) Μεταλλικό κιβώτιο γεμάτο χειρόγραφα και εκκλησιαστικά βιβλία. Το αξιολογότερο απόκτημα απ' αυτά ήταν τα *Ηθικά* του Αριστοτέλη, πολυτελής τόμος που είχε εκδοθεί στη Βενετία το 1550. ¹³³

Στα παραπάνω κειμήλια συμπεριλαμβάνονται τα ιερά άμφια και τα πολύτιμα σκεύη της Παναγίας της Πέρα, τα οποία αρπάχτηκαν παλιότερα από Γαρδικιώτες και αγοράστηκαν χρόνια αργότερα από τον ηγούμενο Δαμιανό, εκποιώντας το δάσος της μονής στο βουνό Κρυονέρι. Την καμπάνα από την Κωνσταντινούπολη την άρπαξαν οι Γερμανοί στα χρόνια της Κατοχής. Τον Ιστορικό Κώδικα και το χρυσόβουλλο του Σερμπάν τα πήρε για μελέτη και δεν τα επέστρεψε ο Γιαννιώτης γιατρός Ζωσιμάς Δ. Ζιάγγος. Με την απώλεια του Ιστορικού Κώδικα χάθηκε και ένα μεγάλο κομμάτι από την ιστορία του μοναστηριού. Ευτυχώς ο ιστοριοδίφης Ι. Λαμπρίδης κράτησε αντίγραφο από το χρυσόβουλλο, που προσδίδει ιδιαίτερη αίγλη στην ιστορική μονή. Η

¹³² Μ. Τσελικίδης, ό.π..

¹³³ Μ. Ζώτος – Χ. Γιάνναρος, ό.π., σ. 258.

ασημένια λειψανοθήκη του Σοφιανού, όπως γράφουν οι νεότεροι ιστορικοί της Πολίτσιανης (Α. Λέκκας, Μ. Ζώτος και Χριστόφ. Γιάνναρος) υπήρχε μέχρι το 1945.¹³⁴

Σχετικά με τη διαφύλαξη και την τύχη των κειμηλίων της Μονής ο Αθανάσιος Λέκκας γράφει τα εξής:

«Το μεταλλικό κιβώτιο με τα χειρόγραφα και τα εκκλησιαστικά βιβλία καταστράφηκε από τουρκαλβανούς ληστοσυμμορίτες κατά τη διάρκεια μάχης, που έγινε στο μοναστήρι το 1921... Όλος αυτός ο θησαυρός του μοναστηριού, λόγω των επιδρομών των Τουρκαλβανών στο χωριό, φυλάγονταν από τον Γιάννη Λέκκα, ο οποίος ήταν πολλά χρόνια Εφοροεπίτροπος, από δε το 1920 μέχρι το 1935 από το παιδί του Παναγιώτη Λέκκα, οπότε είχε παραδοθεί στον εφημέριο της κεντρικής εκκλησίας των Ταξιάρχων Παπατέλη, ο οποίος καταγόταν από το χωριό Χλωμό. Τι απέγινε ο θησαυρός αυτός μετά το 1940 είναι άγνωστο. Άλλοι υποστηρίζουν ότι τον άρπαξαν οι Αλβανοί, άλλοι δε οι Γερμανοί. Κατά την παράδοση ολόκληρος ο παραπάνω θησαυρός είχε σταλεί από τους Πολυτσιανίτες, που ήταν εγκατεστημένοι στο Βουκουρέστι...».¹³⁵

Πανηγύρι

Το μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου πανηγύριζε τρεις φορές το χρόνο.

Σύμφωνα με μαρτυρία του Πολυτσιανίτη Μηνά Τσελικίδη μέχρι το 1870 το πανηγύρι της Παναγίας της Πέρα γινόταν στο μετόχι της, δηλαδή στο μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου στις 15 Αυγούστου, εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Είναι, όμως, γνωστό πως για πολλά χρόνια και μέχρι τις ημέρες μας το πανηγύρι αυτό γινόταν στις 8 Σεπτέμβρη, εορτή της Γεννήσεως της Θεοτόκου.¹³⁶

Το μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου πανηγύριζε κάθε χρόνο στις 2 Μαΐου, ημερομηνία κατά την οποία η εκκλησία μας γιορτάζει την ανακομιδή των λειψάνων του Αγίου Αθανασίου. Το μοναστήρι διέθετε και κελιά για να βρίσκουν κατάλυμα οι πιστοί που προσέρχονταν προσκυνητές από τα γύρω χωριά του Πωγωνίου και της Ζαγοριάς. Έψηναν περισσότερα από 20 (είκοσι) σφάγια και παρακάθονταν σε κοινή συνεστίαση. Ο χορός και το γλέντι κρατούσε μέχρι το βράδυ. Το πανηγύρι αυτό είχε διακοπεί λίγα χρόνια πριν από το 1930 και από τη χρονιά του 1931 ξανάρχισε να τελείται με μεγαλύτερη λαμπρότητα και επιτυχία μέχρι το 1935.¹³⁷

Σύμφωνα με τα παλιότερα πασχαλιάτικα έθιμα του τόπου οι εκκλησίες «άνοιγαν», λειτουργιόταν και πανηγύριζαν κατά την εβδομάδα της Διακαινησίμου. Ο χορός και το γλέντι άρχιζε μετά τη λειτουργία και κρατούσε μέχρι αργά το βράδυ.

Το μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου πανηγύριζε την Παρασκευή της Διακαινησίμου, ανήμερα της Ζωοδόχου Πηγής, με αθρόα συμμετοχή κόσμου. Το Σάββατο της Διακαινησίμου λειτουργιόταν και πανηγύριζε η «Παναγία η Πέρα», όπου οι πιστοί τραγουδούσαν και χόρευαν μέχρι το μεσημέρι.¹³⁸

Ηγούμενοι

Η απώλεια του Ιστορικού Κώδικα της Μονής έγινε αιτία να μη γνωρίζουμε σήμερα τον ακριβή αριθμό μοναχών και ηγουμένων. Από διάσπαρτα ιστορικά δημοσιεύματα διασώθηκαν τα ονόματα των παρακάτω ηγουμένων:

¹³⁴ Α. Λέκκας, ό.π., σ. 35.

¹³⁵ Α. Λέκκας, ό.π., σσ. 35, 36.

¹³⁶ Μ. Τσελικίδης, όπως παραπάνω.

¹³⁷ Α. Λέκκας, ό.π., σ. 38.

¹³⁸ Χ. Γιάνναρος, ό.π., σ. 80.

1) **Δαμασκηγός (1601)**: Το όνομά του διασώζεται στην αφιερωματική επιγραφή της τοιχογραφίας της Θεοτόκου, που υπάρχει στη μονή.

2) **Σοφιανός (1672-1711)**: Λεπτομέρειες για τη ζωή του ηγούμενου Σοφιανού δε γνωρίζουμε. Ο τόπος και ο χρόνος της γέννησής του παραμένουν άγνωστα, όπως άγνωστη είναι και η χρονολογία της χειροτονίας του ως άνω επισκόπου Δρυινοπούλεως, αφού το όνομά του δεν περιλαμβάνεται σε κανέναν από τους γνωστούς επισκοπικούς καταλόγους. Η πρώτη ιστορική μαρτυρία για τον επίσκοπο Σοφιανό εντοπίζεται στο έτος 1672, όταν ίδρυσε τη μοναστηριακή Σχολή («Σχολείο του νάρθηκα») στον Άγιο Αθανάσιο της Πολύτσιανης. Λίγο αργότερα παραιτήθηκε από τον επισκοπικό του θρόνο και έγινε μεγαλόσχημος μοναχός, δηλαδή ηγούμενος, στο μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου της Πολύτσιανης. Με τα φλογερά του κηρύγματα και την οργάνωση ενόπλων ομάδων κατάφερε να αναχαιτίσει τους εξωμότες και να εμποδίσει την εξάπλωση του ισλαμισμού.

Το έργο του Σοφιανού προκαλεί μέχρι σήμερα το θαυμασμό. Πολλοί τον συγκρίνουν και τον χαρακτηρίζουν ως πρόδρομο του Κοσμά του Αιτωλού, επειδή κατάφερε να εμποδίσει τον εξισλαμισμό όχι μόνον της δικής του περιοχής, αλλά και της υπόλοιπης Ηπείρου. Όλοι οι ιστορικοί μελετητές εκφράζονται επαινετικά για την ιεραποστολική και εθνική του δράση.

Ο μεγαλύτερος ιστορικός της Ηπείρου Π. Αραβαντινός γράφει για το Σοφιανό: «Ο σεβάσμιος ούτος ανήρ τα μέγιστα συνετέλεσεν εις αναχαίτισιν του χειμάρρου της εξωμοσίας, του απειλούντος να κατακλύσει ολόκληρον την Ήπειρον».¹³⁹

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης ανάμεσα σε πολλά άλλα αναρρωτιέται: «Εάν η οσημέραι παρατηρουμένη πρόοδος του εξισλαμισμού δεν αναχαιτιζέτο υπό του ιερού τούτου αποστόλου και δεν απομακρύνοντο εκ του τμήματος τούτου οι εξωμοτούντες, δεν θα εισέδυν άραγε ο ισλαμισμός εις Πωγώνι, βραδύτερον και εις Ζαγόριον, καίτοι οι κάτοικοι αμφοτέρων των τμημάτων, αγνοί Έλληνες είναι;»¹⁴⁰

Ακόμα και ο Γερμανός γεωγράφος A. Philippson αναφέρεται στο έργο του Σοφιανού και γράφει: «παραιτηθείς προσήλθεν εις την παρά την Πολίτσιανην Μονήν του Αγίου Αθανασίου, ίνα διδάξη τους περιοίκους και ενισχύσει αυτούς εις την εγκαρτέρησιν και την αποτροπήν του κινδύνου της εξωμοσίας».¹⁴¹

Ο Πολυτσανίτης λόγιος Μιλτιάδης Οικονομίδης προσθέτει το δικό του ύμνο για τον επίσκοπο Σοφιανό:

«Η σπουδαιότης και το μέγεθος του έργου του Σοφιανού είναι τοιούτον, ώστε να δικαιούται της απείρου ευγνωμοσύνης σύμπαντος του Ηπειρωτικού κόσμου. Εις τον Σοφιανόν οφείλομεν, εάν μη όλοι οι Ηπειρώται, τουλάχιστον οι ημίσεις, το ότι είμεθα Χριστιανοί και Έλληνες. Διά την Ήπειρον, ο κορυφαίος των ευεργετών της είναι ο Σοφιανός...».¹⁴²

Η παθολογική αγάπη του Μ. Οικονομίδη για τη γενέτειρά του Πολύτσιανη, όπου έζησε και έδρασε ο ηγούμενος Σοφιανός, τον ώθησε να γράψει υπερβολές για τον αγωνιστή ηγούμενο Σοφιανό (1672-1711). Η αλήθεια είναι ότι ο Σοφιανός υπήρξε ο πρόδρομος του Κοσμά του Αιτωλού (1714-1779).

Ο εξισλαμισμός στην Ήπειρο αναχαιτίστηκε πρωτίστως από τον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό. Ο Κοσμάς ο Αιτωλός ή Πατροκοσμάς γεννήθηκε στο Μέγα Δέντρο της Τριγωνίδας Αιτωλίας το 1714. Ο πατέρας του καταγόταν από το Γραμμένο της Ηπείρου. Κατά την εικοσαετή

¹³⁹ Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμος Β', Αθήναι 1856, σ. 21, σημ. 1.

¹⁴⁰ Ι. Λαμπρίδης, *ό.π.*, σ. 16.

¹⁴¹ Philippson, *Thessalien and Epirus*, Berlin 1897, σ. 319.

¹⁴² Μ. Οικονομίδης, *Ηπειρωτικόν Ημερολόγιον* του έτους 1914

εθναποστολή του (1760-1779) ο Πατροκοσμάς επισκέφθηκε την Ήπειρο και στις τρεις περιόδους του. Δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες για τα χωριά της Ηπείρου που επισκέφθηκε κατά την πρώτη περίοδό του. Κατά τη δεύτερη περίοδό του επισκέφθηκε το Μέτσοβο, τα χωριά της Κόνιτσας, τα Ζαγόρια, τη Βωβούσα, τη Ζίτσα, το Συρράκο και τους Καλαρρύτες.

Κατά την τρίτη περίοδό του επισκέφθηκε τα Τσαραπλανά (Βασιλικό), τους Κακουσιούς ή Καξιούς (Άγιος Κοσμάς), τη Βήσσανη και το Δελβινάκι στο Πωγώνι. Στη συνέχεια επισκέφθηκε την Κορυτσά, τη Μοσχόπολη, το Δέλβινο, τους Δρυμάδες, το Τεπελένι, το Αργυρόκαστρο, τη Δρόβιανη, τη Δίβρη, το Μεσοπόταμο, που βρίσκονται σήμερα στο αλβανικό έδαφος. Από εκεί επέστρεψε στα χωριά της Θεσπρωτίας Παραμυθιά, Φιλιάτες, Φανάρι, Μαργαρίτι, Πάργα, Σούλι, Δερβίζιανα, Βαρυάδες, Ιωάννινα, Τσαρκοβίστα, Ζίτσα, Κούρεντα, Λούρο, Χαλκιάδες Άρτας, Τσαμαντά, Πρέβεζα, Ζάλογγο και συνέχισε την περίοδό του στους Αγίους Σαράντα, στη Χειμάρρα και στα χωριά της Νίβιτσα, Άγιος Βασίλειος, Πικέρνι, Καπαριό, Βούνο, Παλέρμο, Δρυμάδες, Παλιάσα, Δουκάτες, Αυλώνα και Παλιά Άρτα Χειμάρρας.

Η παράδοση διέσωσε την πληροφορία ότι κατά την τρίτη περίοδό του επισκέφθηκε και φιλοξενήθηκε στις μονές Μακραλέξη και Βομπλό και επέναισε τους μοναχούς για την εύρυθμη λειτουργία τους.

Ο Πατροκοσμάς όργωσε ολόκληρη την Ήπειρο. Με τη φωτεινή φυσιογνωμία του, την καταπληκτική ευγλωττία και το θεόπνευστο ενθουσιασμό που χαρακτήριζαν τις εμφανίσεις του, σε κάθε κήρυγμά του προκαλούσε συναγερμό. Χιλιάδες πιστοί συνεπαρμένοι από τις διδαχές και τις προφητείες του έτρεχαν να ακούσουν τα εμπνευσμένα του λόγια. Το κήρυγμα του Αγίου γινόταν μπροστά από ένα μεγάλο ξύλινο σταυρό, που συνήθιζε να στήνει στη γη πριν από κάθε ομιλία του. Ο Πατροκοσμάς ήταν παθιασμένος με την παιδεία. Συμβούλευε τους δυστυχισμένους ραγιάδες να χτίζουν σχολεία, διότι «χωρίς το σχολείον περιπατάμεν εις το σκοτάδι», όπως έλεγε. «Καλύτερα ν' αφήνετε τα παιδιά σας πτωχά και γραμματισμένα, παρά πλούσια και αγράμματα».

Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός θέρμανε την αποσταμένη ελπίδα των ραγιάδων για το «ποθούμενο», δηλαδή την απελευθέρωση του γένους από τους Τούρκους. Κράτησε ζωντανή τη χριστιανική τους πίστη και μαρτύρησε στο Καλικόντασι της Βορείου Ηπείρου για το χριστιανισμό και την παιδεία, στις 24 Αυγούστου 1779. Δικαιολογημένα του ανήκει ο τίτλος του πρωτεργάτη και του πρωτομάρτυρα. Αναντίρρητα ο ηγούμενος Σοφιανός υπήρξε ο πρόδρομος του Πατροκοσμά και αγωνίστηκε για την αναχαίτιση του εξισλαμισμού στην Ήπειρο όχι μόνο με τα φλογερά του κηρύγματα, αλλά και με τα γιαταγάνια και τα καριοφίλια των πιστών συντρόφων του.¹⁴³

Ο Βασίλης Μπαράς γράφει τα παρακάτω:

«...Όταν η κατάσταση έγινε εκρηκτική και οι αρνησίθρησκοι επικίνδυνα απειλητικοί, ο Σοφιανός έζωσε το σπαθί του κι “επήρε δίπλα τα βουνά, δίπλα τα κορφοβούνια” της Νεμέρτσικας. Βρέθηκε από τους πρώτους, εκεί που τον καλούσε το καθήκον της τιμής, ανάμεσα στο αγωνιζόμενο ποίμνιό του και το εσκέπασε με τις ηγετικές του φτερούγες...».¹⁴⁴

Ο Φώτιος Οικονόμου εκφράζεται με θαυμασμό για το Σοφιανό και τον χαρακτηρίζει «μεγάλη εθνική φυσιογνωμία και πρόδρομο του 1821...».¹⁴⁵

Ατυχώς, η μεγάλη προσφορά του Σοφιανού προς τη θρησκεία και την πατρίδα δεν έχει αξιολογηθεί και δεν έχει προβληθεί όσο έπρεπε. Ο Σοφιανός, όμως, θα θαυμάζεται και θα

¹⁴³ Κ. Κώνστας, Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, σσ. 37, 62-63.

¹⁴⁴ Β. Μπαράς, ό.π., σ. 42.

¹⁴⁵ Φ. Οικονόμου, *Η εκκλησία της Ηπείρου*, Αθήνα 1969, σ. 38.

αγαπιέται από τους Ηπειρώτες λόγιους και ιστορικούς όλων των εποχών και ιδιαίτερα από τους Πολιτσιανίτες και τους κατοίκους της γύρω περιοχής, οι οποίοι τον λάτρεψαν ως Άγιο και περιέφεραν τη λειψανοθήκη του στα σπίτια των αρρώστων για να βρουν γιατρεία και στα χωράφια τους για να έχουν πλούσια σοδειά.¹⁴⁶

3) **Δαμιανός (1792-)**: Το όνομά του αναφέρεται σε σημείωση του Ι. Λαμπρίδη: «Μεταξύ των μεν ηγουμένων της μονής ταύτης μνημονεύεται Δαμιανός τις αναγκασθείς τω 1792 να εκποιήσει εις την κοινότητα Σέλτσης, όσον μέρος (επτά λακιάς) είχε υπό την κτίσιν αυτής η μονή επί του όρους Κρυονέρι αντί 4.000 γροσσίων, όπως εξαγοράσει τα υπό των Γαρδικιωτών διαρπαγέντα της μονής ιερά σκεύη και άμφια...».¹⁴⁷

4) **Χατζή Άνθιμος Σιάμος (1821-1881)**: Από τον Ιωάννη Λαμπρίδη χαρακτηρίζεται «φιλόμουσος», δηλαδή άνθρωπος που αγαπά και βοηθά την παιδεία:

«Και ο νυν Χατζή Άνθιμος Σιάμος, φιλόμουσος ανήρ, την πρόσδοδον της μονής αυτού εξ αλευρομούλου και νεροτριβείου εις την Γκρίκαν της Σέλτσης, ευθύς ως ήκουσε την σύστασιν Παρθεναγωγείου εις Πολύτσιανην (1876), καθιέρωσεν υπέρ αυτού».¹⁴⁸

Στο διάστημα της εξηντάχρονης ηγουμενίας του η μονή ξαναβρήκε την παλιά δύναμη και την ακτινοβολία της. Συντήρησε, ανακαίνισε και πλούτισε το μοναστήρι με περισσότερα ιερά άμφια και σκεύη. Όπως μας πληροφορεί ο Μηνάς Τσελικίδης «... τα πλείστα σκεύη του ιερού ναού είναι μεταγενέστερα και τα πλείστα αριθμούσι την ύπαρξιν αυτών από του ιερομονάχου Χατζή, εφ' ου και η μονή ανέλαβε την αρχαίαν αυτής έκλαμψιν...».¹⁴⁹

Ο Χ' Άνθιμος Σιάμος βελτίωσε τον κτιριακό εξοπλισμό της μονής, ομόρφυνε όλους τους χώρους και αξιοποίησε το γύρω τόπο δημιουργώντας λαχανόκηπο και οπωρώνα. Κατασκεύασε ασημένια λειψανοθήκη και εναπόθεσε τα ιερά λείψανα του προκατόχου του Σοφιανού. Παρόλο που κατηγορήθηκε για σπάταλη ζωή και ισχυρογνωμοσύνη, αύξησε τα έσοδα του μοναστηριού, άσκησε αξιόλογη θρησκευτική, εκπαιδευτική και κοινωνική πολιτική, που τον ανάδειξε σε σημαντικό παράγοντα της Πολύτσιανης.

Συμμετείχε ενεργά στην προσπάθεια για την εξαγορά του χωριού από το τούρκικο δημόσιο το 1845. Την ίδια χρονιά ο ηγούμενος Χ' Άνθιμος αναγκάστηκε να πουλήσει τον παλιό και μισογκρεμισμένο «Πύργο του Γουλά», για να ξεφλήσει το χρέος που αναλογούσε στο μοναστήρι από την εξαγορά, για να μπορέσει η Πολίτσιανη να γίνει «κεφαλοχώρι».

Προστάτευε και υποβοηθούσε κάθε πνευματική κίνηση και πρωτοβουλία. Ενίσχυε ηθικά και οικονομικά κάθε εκδοτική προσπάθεια και διατηρούσε επαφές και συνεργασία με γνωστούς λόγιους και πνευματικούς ανθρώπους, όπως ήταν ο Αραβαντινός, ο Λαμπρίδης, ο Ζωσιμάς Ζιάγγος, ο Αθ. Οικονομίδης, κ.ά.¹⁵⁰

Στα ελαττώματά του συγκαταλέγεται η γεροντίστικη ιδιοτροπία και ο εγωισμός, που τον έκανε να θεωρεί τον εαυτό του αναντικατάστατο και τον εμπόδιζε να προετοιμάσει διάδοχο για να του παραδώσει το πηδάλιο της μονής. Μέχρις ότου πήγε εκατό χρονών κρατούσε τη θέση του ηγούμενου. Ακόμα και όταν παρέδωσε την ηγουμενία στα δυσμά του βίου του, του άρεσε να διευθύνει παρασκηνακά. Απέθανε σε ηλικία 100 (εκατό) ετών.

¹⁴⁶ Μ. Ζώτος – Χ. Γιάνναρος, ό.π., σσ. 117-122.

¹⁴⁷ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπειρώ Σκηνώματα, εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, Αθήναι 1889 (επανάκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971), σ. 15.

¹⁴⁸ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 15.

¹⁴⁹ Μ. Τσελικίδης, ό.π.

¹⁵⁰ Μ. Τσελικίδης, ό.π.

4) **Κωνστάντιος Κίτσιος (1881)**: Αρχιμανδρίτης. Διαδέχτηκε τον Χ΄΄ Άνθιμο Σιάμο. Δεν ήταν ντόπιος. Στη μονή του Αγίου Αθανασίου Πολίτισιανης ήρθε από το Σιναϊκό Μετόχι της Κωνσταντινούπολης, στο οποίο έκανε και επίτροπος για ένα μικρό χρονικό διάστημα. Παρά το γεγονός ότι είχε αναλάβει την ηγουμενία, ο Χ΄΄ Άνθιμος Σιάμος, που ζούσε ακόμα, επέμενε να διακυβερνά τη μονή παρασκηνακά και του δημιουργούσε δυσκολίες και εμπόδια εξαιτίας της μεγάλης επιρροής που ασκούσε ακόμα στις κοινοτικές αρχές και στον κλήρο της Πολύτσιανης, που επιζητούσαν την κατάργηση της θέσης του ηγούμενου, ώστε να μεταβληθεί το μοναστήρι σε ενορία και να καρπωθεί ο κλήρος και οι επίτροποι τα εισοδήματα και τα τυχερά της μονής. Τον Κωνστάντιο δεν τον ήθελαν, επειδή ήταν ξενόφερτος. Στο βιβλίο των Μ. Ζώτου και Χ. Γιάνναρου δημοσιεύεται επιστολή του επιτρόπου και μέλους της Εφοροεπιτροπής Αντωνίου Αναστ. Γιούλη με την οποία προτείνεται σ' έναν παπα-Γιάννη από το χωριό Ντέρανη να αναλάβει ιερέας κενής ενορίας στην Πολύτσιανη με δελεαστικούς οικονομικούς όρους. Η επιστολή του Αντωνίου Γιούλη φέρει ημερομηνία 27 Αυγούστου 1880. Προφανώς η κενή ενορία αναφέρεται στη Μονή του Αγίου Αθανασίου.¹⁵¹

Κάποια στιγμή ο αρχιμανδρίτης Κωνστάντιος αγανάκτησε από τις μηχανορραφίες και τις μικροπρέπειες και αποφάσισε να εγκαταλείψει το μοναστήρι. Η φυγή του αποδείχτηκε καταστρεπτική για το μοναστήρι.

Έτσι άδοξα σταμάτησε τη λειτουργία του το φημισμένο και ξακουστό μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου, το απόρθητο κάστρο του Σοφιανού, ο άσβεστος φάρος του ελληνοχριστιανισμού, ο θεματοφύλακας των ιερών και οσίων παρακαταθηκών του γένους. Εξακολουθεί, όμως, να παραμένει ευλαβικό προσκύνημα για τη μεγάλη θρησκευτική, εθνική, πνευματική και κοινωνική προσφορά του.

¹⁵¹ Μ. Τσελικίδης, ό.π.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΑΚΡΑΛΕΞΗ

Θέση: Η Ιερή Μονή Μακραλέξη τιμάται στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Βρίσκεται χτισμένη στην ανατολική πλαγιά του βουνού Μουργκάνα, σε υψόμετρο 1.100 μ., ανάμεσα στα χωριά Κουρεμάδι, Αγία Μαρίνα και Κάτω Λάβδανη. Τα παλιότερα χρόνια η προσπέλασή της γινόταν από τα χωριά Λίστα-Κουρεμάδι (τρεις ώρες με τα πόδια), Αγία Μαρίνα (από τα βορεινά σπίτια του χωριού μία ώρα με τα πόδια) και από την Κάτω Λάβδανη (μιάμιση ώρα δύσκολη ανάβαση από το υδραγωγείο του χωριού).

Παλιότερα είχαν ανοιχτεί και δασικοί δρόμοι από το Κουρεμάδι και την Αγία Μαρίνα προς το μοναστήρι για την εκμετάλλευση του δάσους, αλλά εγκαταλείφθηκαν, καταστράφηκαν από νεροσυρμές και χειμάρρους και ξανάγιναν μονοπάτια. Γι' αυτό το λόγο η Μονή Μακραλέξη με το Καθολικό και τα ερείπια των κελιών της εξακολουθούσε να παραμένει δυσπρόσιτη, κρυμμένη μέσα στο δάσος. Η πυκνή βλάστηση έκανε την επίσκεψή της προβληματική.

Από την Κάτω Λάβδανη ανοίχτηκε πρόσφατα καινούργιος ασφαλτοστρωμένος δρόμος 3 χιλιομέτρων μέχρι το μοναστήρι και η Μονή Μακραλέξη είναι προσιτή σε προσκυνητές και εκδρομείς.

Κατά τη διάρκεια της ανάβασης και κατάβασης ο σημερινός προσκυνητής έχει την ευκαιρία να θαυμάσει την ομορφιά της φύσης σε όλο της το μεγαλείο και παράλληλα να νοιώσει στα κατάβαθα της ψυχής του το πικρό αίσθημα της εγκατάλειψης, της ερήμωσης και της σιωπής, αγναντεύοντας χέρσα χωράφια, αμπέλια και μισοξεραμένα οπωροφόρα δέντρα.

Πρόσφατα καθαρίστηκε το προαύλιο από τα ερείπια των κελιών της μονής, συντηρήθηκαν δύο μεγάλα κελιά, τοποθετήθηκαν πέτρινα πεζούλια για καθίσματα, κατασκευάστηκε βρύση στο προαύλιο και η μονή έγινε προσιτή σε προσκυνητές και εκδρομείς.

Ονομασία: Ο ιστορικός Π. Αραβαντινός πιστεύει ότι η μονή Μακραλέξη πήρε την ονομασία της από κάποιον ομώνυμο πλούσιο ιδρυτή, ο οποίος υπήρξε εξέχουσα ηπειρωτική φυσιογνωμία κατά τον ΙΔ' αιώνα:

«Ανεγέρτης του μοναστηρίου τούτου υπήρξεν Ηπειρώτης επίσημος, ο Μακραλέξης, ακμάσας επί Στεφάνου του Σέρβου κατά την ΙΔ' εκατονταετηρίδα, συντηρείται δε εκ της αξιολόγου κτηματικής περιουσίας του».¹⁵²

Από τους νεότερους ερευνητές ο πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης διατυπώνει τέσσερις εκδοχές για την ονομασία της μονής, ήτοι:

α) Ο κτήτορας λεγόταν Αλέξης, καταγόταν από το χωριό Λόγκος της Βορείου Ηπείρου, που είναι και το αμέσως επόμενο μετά τη γειτονική Κοσσοβίτσα και επειδή ήταν ψηλός τον φώναζαν «Μακρύ Αλέξη». Ενώθηκαν οι δύο λέξεις και στο στόμα του λαού έγινε «Μακραλέξη».

β) Η δεύτερη εκδοχή υποστηρίζει ότι η ονομασία δόθηκε από την εικόνα της Θεοτόκου, η οποία έφυγε από την εκκλησία της Παναγίας του κοντινού χωριού Καστάνιανη και πήγε σε μια χαράδρα κοντά στη σημερινή τοποθεσία του μοναστηριού, όπου τότε υπήρχε «Ασκηταργιό». Η εμφάνισή της εντυπωσίασε τους ασκητές μοναχούς, οι οποίοι θέλησαν να τη μεταφέρουν στην αρχική της θέση. Και πάλι η εικόνα έφυγε και πήγε στον ίδιο τόπο. Έτσι αποφάσισαν να χτίσουν εκεί προς τιμήν της μοναστήρι με την ονομασία Μακραλέξη, επειδή η εικόνα «μακράν είλξε» = πήγε μακριά, ήτοι απομακρύνθηκε από την αρχική της θέση.

¹⁵² Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, μέρος Γ', έκδοση Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών (ΕΗΜ), Ιωάννινα 1984, σ. 159.

γ) Η τρίτη εκδοχή πρεσβεύει ότι ο Αλέξης που έχτισε το μοναστήρι ονομάστηκε «Μακάριος Αλέξης», επειδή δαπάνησε τα χρήματα ανέγερσης της μονής.¹⁵³

δ) Η τέταρτη εκδοχή υποστηρίζει ότι ο κτήτορας Αλέξης κατοικούσε μακριά από το μοναστήρι. Ο κόσμος έλεγε ότι βρίσκεται «μακριά ο Αλέξης» και η φράση τούτη απλοποιήθηκε σε Μακραλέξη.¹⁵⁴

Αξίζει να παρατηρήσει κανείς ότι όλες οι εκδοχές που προαναφέρθηκαν κινούνται στα ακαθόριστα όρια του θρύλου.

Προσωπικά πιστεύω ότι η ονομασία της μονής Μακραλέξη προέρχεται από παραφθορά του αρχαίου ελληνικού λατρευτικού τίτλου Μακρολέκτης ο, η (= λάλος, μακρολόγος, πολυλογάς, φλύαρος) με τον οποίο λατρευόταν η θεά Φήμη.

Ίδρυση – Ιστορική αναδρομή

Στη μακραίωνη ιστορία της η Μονή Μακραλέξη λειτούργησε ως ανδρικό μοναστήρι. Μονάχα κατά τα τελευταία χρόνια λειτούργησε και ως γυναικεία μονή, όπως μαρτυρούν γυναικεία ονόματα από μοναχές, τα οποία βρίσκονται καταχωρημένα στο Δίπτυχο της Προσκομιδής. Ήταν σταυροπηγιακή και λογοδοτούσε μονάχα στο Πατριαρχείο.

Σύμφωνα με δύο επιγραφές που διασώζονται, το ιερό μοναστήρι του Μακραλέξη χτίστηκε τον 16ο αιώνα.¹⁵⁵

Ο Σπύρος Στούπης, ο Φώτιος Οικονόμου και ο Βορειοηπειρώτης λόγιος Βασίλειος Μπαράς γράφουν ότι το μοναστήρι του Μακραλέξη ιδρύθηκε επί της βασιλείας Κωνσταντίνου του Μονομάχου (1042-1055) ή το 1068 επί πατριάρχη Ιωάννου Ξιφιλίνου (1063-1075). Καταστράφηκε, όμως, το 1568 και ξαναχτίστηκε το έτος 1585. Σε μια πλευρά του τρούλου (από τη νότια πλευρά του Καθολικού) είναι γραμμένη με κόκκινα κεραμίδια η χρονολογία «ΕΤΟC λϚΓ´», ήτοι έτος 7093 από κτίσεως κόσμου και επομένως 7093-5508 = έτος ίδρυσης (ή επανίδρυσης): 1585 μ.Χ.¹⁵⁶

Κατά το Νικόλαο Μυστακίδη το μοναστήρι χτίστηκε το 1482.¹⁵⁷

Ο Δημήτρης Καμαρούλιας μάς δίνει τη δική του σύντομη ιστορική αναδρομή:

«Η Μονή Μακραλέξη ιδρύθηκε και “ιστορήθηκε” (= αγιογραφήθηκε) τον 11ον αιώνα, καταστράφηκε το 1568, ξαναχτίστηκε το 1585, ιστορήθηκε εκ νέου το 1599 και το 1902».

Πίσω και πάνω από το δεξιό ψάλτη υπάρχει μία κρύπτη, η οποία κατά την παράδοση χρησίμευε για «Κρυφό Σχολείο». Κατά τη γνώμη μου η πληροφορία δεν είναι αξιόπιστη. Στη θέση που βρίσκεται χτισμένη η ιστορική μονή δεν υπήρχε λόγος να λειτουργήσει «Κρυφό Σχολείο». Σπάνια πατούσε Τούρκος σε τέτοιο υψόμετρο (1.100 μ.) με τόσο ανηφορικό δρόμο. Οι Τούρκοι πήγαιναν στο μοναστήρι για να αρπάξουν χρήματα ή ζώα. Συν τοις άλλοις τα γειτονικά χωριά βρίσκονταν σε μεγάλη απόσταση από το μοναστήρι. Μονάχα αν φιλοξενούσε η μονή κανένα φτωχό και απροστάτευτο παιδί αναλάμβανε να το μάθει λίγα «κολυβογράμματα» κάποιος καλόγερος δίπλα στο αναλόγιο, για να τον βοηθάει στις ακολουθίες. Η κρύπτη είχε κάποιον άλλο προορισμό. Ίσως να χρησίμευε ως κρυψώνα ή ως αποθήκη λειτουργικών σκευών.

¹⁵³ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, *Η Ιερά Μονή Μακραλέξη – Πωγωνίου*, ανάπτυπο από την *Ηπειρωτική Εστία*, Ιωάννινα 1982, σσ. 9, 10.

¹⁵⁴ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, *ό.π.*, σ. 10.

¹⁵⁵ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, *ό.π.*, σ. 9.

¹⁵⁶ Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', Πάτρα 1962, σσ. 178, 179.

Φ. Οικονόμου, *Η Εκκλησία της Ηπείρου*, Αθήναι 1982, σσ. 171, 172.

¹⁵⁷ Ν. Μυστακίδης, «Σύντομος γεωγραφική και ιστορική περιγραφή του τμήματος Δρυινοπούλεως», *Ηπειρωτικός Αστήρ*, Αθήναι 1904, σσ. 67-73.

Κατά γενική ομολογία η ιστορία της μονής στα χρόνια της τουρκοκρατίας παραμένει άγνωστη.

Η πλούσια Μονή Μακραλέξη στα χρόνια της σκλαβιάς έδινε τροφή και κατοικία σε άπορους χριστιανούς, που δεν είχαν οικογένεια, καθώς και χρήματα για καθαρά εθνικούς σκοπούς.¹⁵⁸

Θρυλείται ότι επί τουρκοκρατίας επισκέφθηκε τη Μονή Μακραλέξη ο Πατροκοσμάς (Κοσμάς ο Αιτωλός). Σχετικά με την επίσκεψη του Πατροκοσμά ο πρεσβύτερος Δ. Τάτσης γράφει:

«Η παράδοση αναφέρει ότι ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός σε κάποια περιοδεία του επισκέφθηκε τη Μονή. Σε ερώτηση μάλιστα ενός αδελφού πώς βλέπει τη Μονή, απάντησε ότι σήμερα είναι όλα καλά. Θα έρθει, όμως, άτυχος καιρός, που θα λένε ότι κάπου εδώ υπήρχε ένα καλό μοναστήρι! Και σ' άλλη ερώτηση, πότε τούτο θα συμβεί, απάντησε: “Όταν οι Χριστιανοί γίνουν ατομιστές, υλόφρονες και αδιάφοροι!”».¹⁵⁹

Όπως γράφτηκε και παραπάνω, στα χρόνια της τουρκοκρατίας η Μονή Μακραλέξη έδινε χρήματα για εθνικούς σκοπούς και πολλές φορές στάθηκε το καταφύγιο των αγωνιστών της ελευθερίας, κλεφτών και αρματολών.¹⁶⁰

Το ίδιο χρήσιμη στάθηκε η Μονή Μακραλέξη και κατά τα νεότερα χρόνια, που είχε εγκαταλειφθεί από καλόγερους.

Κατά τη διάρκεια της Ιταλογερμανικής Κατοχής υπήρξε έδρα του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ). Στα λίγα μισοερειπωμένα κελιά του φιλοξενήθηκε η ηγεσία του ΕΑΜ, το επιτελείο, που μεταφέρθηκαν εκεί από το μοναστήρι της Σιούτιστας στον Κασσιδιάρη για περισσότερη ασφάλεια. Η Μονή Μακραλέξη αποτελούσε αληθινό κρησφύγετο λόγω υψομέτρου και βλάστησης και χρησιμοποιήθηκε ως ορμητήριο και έδρα του 15ου Συντάγματος που το αποτελούσαν τρεις λόχοι (Λάβδανης, Κερασόβου και Μαυρονόρους). Τον καιρό της Ιταλογερμανικής κατοχής το μοναστήρι δεν έπαθε σοβαρές ζημιές. Στις 16 Αυγούστου 1944 οι Γερμανοί λεηλάτησαν και πυρπόλησαν τη Λάβδανη, δίχως να επισκεφθούν την Κάτω Λάβδανη και τη Μονή Μακραλέξη.

Η Γερμανική Κατοχή έληξε στις 12 Οκτωβρίου 1944, οπότε αποχώρησαν και οι τελευταίες δυνάμεις των Γερμανών από την Ελλάδα.¹⁶¹

Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου η Μονή Μακραλέξη, που εξακολουθούσε να παραμένει το κέντρο διοίκησης του δημοκρατικού στρατού και δέσποζε σ' όλη την κοιλάδα της Λάκκας Πωγωνίου, έπαθε μεγάλες ζημιές από αεροπορικούς βομβαρδισμούς και σφοδρές συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο αντίπαλες παρατάξεις.¹⁶²

Οι ζημιές και οι καταστροφές επισκευάστηκαν και αποκαταστάθηκαν το 1950 από τον επίτροπο Β. Παπασταύρου από τη Λίστα, με τη φροντίδα του μητροπολίτη Δρυινοπούλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης Δημητρίου (μετέπειτα μητροπολίτη Ιωαννίνων).

¹⁵⁸ Δ. Καμαρούλιας, *Τα Μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α', εκδόσεις Μπάστας-Πλέσσας ΑΒΕΕ, Αθήνα 1996, σ. 245.

¹⁵⁹ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 13.

¹⁶⁰ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 14.

¹⁶¹ Κ. Παπανικολάου, *Η Λάκκα Πωγωνίου και το Ψηλόκαστρο Ιωαννίνων*, τόμος Α', εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2004, σ. 225.

¹⁶² Κ. Παπανικολάου, ό.π., σ. 239.

Τελευταίος ηγούμενος της Μονής Μακραλέξη υπήρξε ο αρχιμανδρίτης Θεοφάνης Τάσης, ενώ από τους ρασοφόρους του ως τελευταίος μοναχός αναφέρεται ο καλόγηρος Θωμάς από το Μαυρόπουλο.

Το έτος 1954, η Μονή Μακραλέξη χαρακτηρίστηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο με την υπ' αριθ. 1204/2685 απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού, που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 1431/1954.

Αρχές δεκαετίας 1970 με τη φροντίδα του βουλευτή Ιωαννίνων Κων/νου Φρόντζου και των τοπικών αρχών, μεταφέρθηκαν στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων τρεις δεσποτικές εικόνες της Μονής Μακραλέξη για να μην κλαπούν από αρχαιοκάπηλους. Για τις εικόνες αυτές θα γίνει εκτενέστερος λόγος.

Το 1994 η Μονή Μακραλέξη λεηλατήθηκε από τους Αλβανούς και στα τέλη Αυγούστου γλύτωσε ως εκ θαύματος από την πυρκαγιά που ήρθε μέσα από τη Δερόπολη. Η φωτιά άναψε κοντά στην Καστάνιανη. Μισόσβησε και κρυφόκαιγε. Στις 24 Αυγούστου αναζωπυρώθηκε, φύσηξε δυνατός αγέρας, φούντωσε και πέρασε σαν λαίλαπα τα χωριά. Έκαψε 30 σπίτια στην Αγία Μαρίνα και 10 σπίτια στην Κάτω Λάβδανη. Κάηκαν 7 άνθρωποι, πολλά ζώα, στάνες και μαντριά και βιος πολύ. Την τελευταία στιγμή, σαν από θαύμα της Παναγίας, φύσηξε αντίθετος άνεμος και το μοναστήρι γλύτωσε.¹⁶³

Καθολικό – Επιγραφές – Αγιογράφηση

Τα παλιά χρόνια η σταυροπηγιακή και κοινοβιακή Μονή Μακραλέξη αριθμούσε 20 κελιά και 70 μοναχούς.

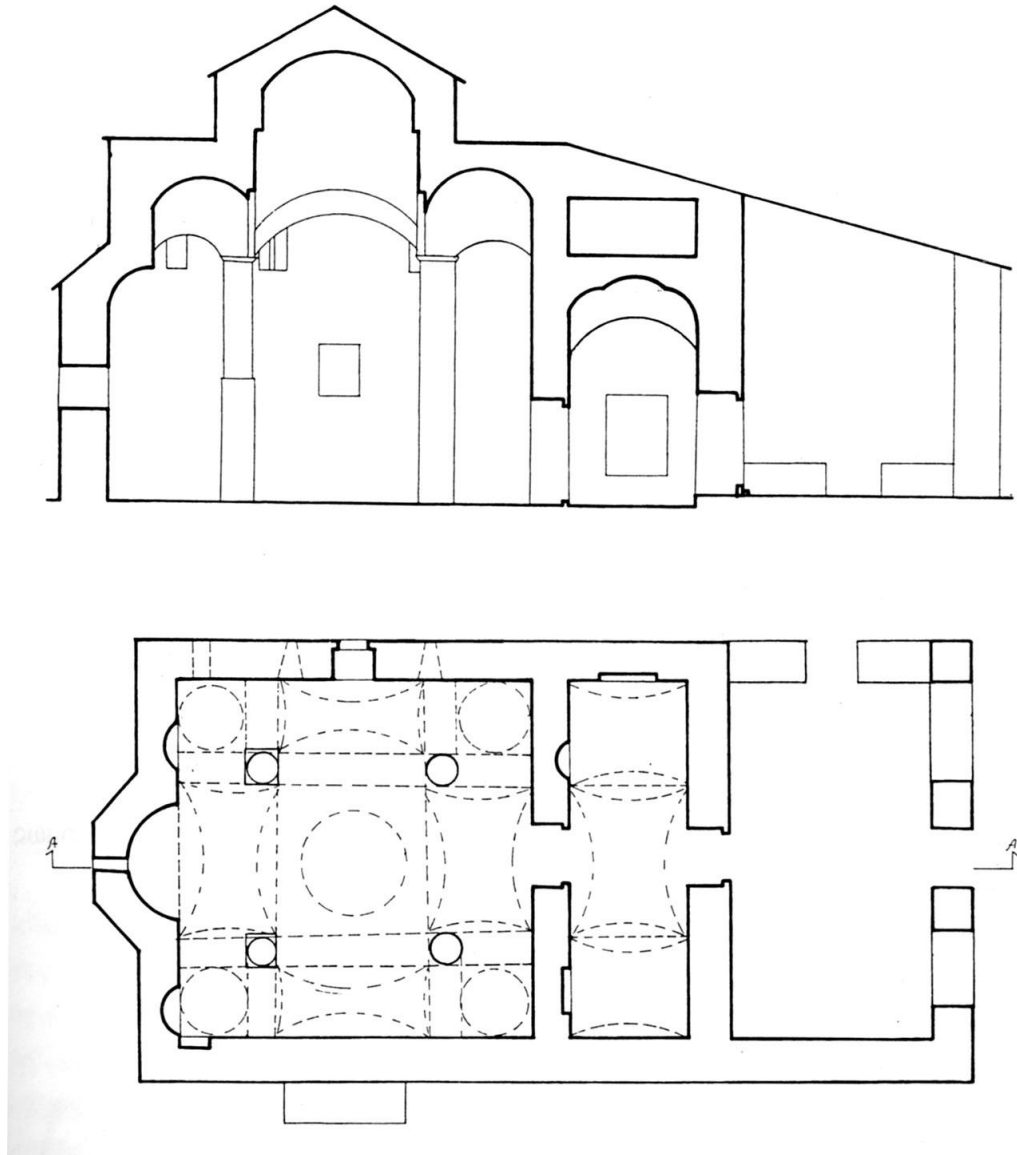
Με τη φροντίδα της 8ης Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων το ιστορικό μοναστήρι ανακαινίστηκε και αναστηλώθηκε. Ο προσκυνητής δεν αντικρύζει πλέον την εγκατάλειψη και την ερήμωση, που βασίλευε πριν από λίγες δεκαετίες.

Από το παλιό μοναστηριακό συγκρότημα σήμερα σώζονται μονάχα το Καθολικό και ένα μικρό συγκρότημα κελιών στη βορειοανατολική γωνία. Ο αρχιτέκτων Γεώργιος Σμύρης που ασχολήθηκε με τη μελέτη του Καθολικού και της μονής, γράφει τα παρακάτω:

«Το Καθολικό της μονής ανήκει στον τύπο του απλού τετρακίονιου ναού, με νάρθηκα στα δυτικά και οκτάγωνο χαμηλό τρούλο. Πρόσθετος νάρθηκας κατασκευάστηκε δυτικά. Ανατολικά φέρει τρίπλευρη αψίδα με ισάριθμα ανοίγματα, που περιβάλλονται από διπλό πλίνθινο πλαίσιο. Διακόσμηση με πλίνθους υπάρχει, επίσης, στα τοξωτά παράθυρα του τρούλλου, κάτω από τη στέγη του τρούλου και σε πολλά τμήματα της εξωτερικής τοιχοποιίας. Αποτελείται δε από οδοντωτές ταινίες και τεθλασμένες ζώνες. Οι εξωτερικές διαστάσεις του κυρίως ναού μαζί με τον αρχικό νάρθηκα είναι 10x7,5 μ., ενώ ο νεότερος δυτικά ανοιχτός νάρθηκας έχει πλάτος 4 μ. περίπου».¹⁶⁴

¹⁶³ Κ. Κωστούλας, «Ενθύμιση πυρκαγιάς», *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος Γ', Ιωάννινα 2001, σ. 15.

¹⁶⁴ Γ. Σμύρης, «Η Μονή Μακραλέξη στη Λάβδανη», *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος 2ος, Ιωάννινα 1996, σσ. 44-45.

Τομή κατά μήκος (πάνω) και κάτοψη του Καθολικού
(σχέδιο Γ. Σμύρη, *Πωγωνιακά Χρονικά*, σ. 45).

Ο ναός στεγάζεται με ενιαία στέγη, στο εσωτερικό δε αναπτύσσεται σύστημα από εγκάρσιες και επιμήκειες καμάρες, που τέμνονται από τον τρούλο, επάνω ακριβώς από τους τέσσερις κυκλικούς κίονες, οι οποίοι υποβαστάζουν το βάρος της οροφής. Στις τέσσερις γωνίες, που εγγράφουν το σταυρό, αναπτύσσονται χαμηλά φουρνικά, τα οποία εδράζονται σε επιμήκη και εγκάρσια τόξα.

Τα ίδια τόξα, αναπτυσσόμενα ανατολικά-δυτικά και βόρεια-νότια, ανακουφίζουν ολόκληρο το συγκρότημα της στέγης. Το ύψος στην κεντρική εγκάρσια κεραία του ναού είναι 4 μ. περίπου, ενώ το ύψος στο εσωτερικό του τρούλου δεν ξεπερνά τα 6,5 μ.

Ο αρχικός νάρθηκας στεγάζεται από δύο καμάρες βόρεια και νότια, και στο κέντρο επάνω από την είσοδο, με άλλη κατεύθυνση ανατολική. Το ύψος του είναι εκείνο των 3 μέτρων περίπου.

Ο ναός είναι κατασκευασμένος από λευκόγκριζο ασβεστόλιθο κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα, ενώ με ίδιους πλακοειδείς λίθους καλύπτεται και η στέγη.

Πλήθος κτιτορικές επιγραφές αναφέρονται στην ιστορία του ναού. Στη νότια πλευρά κοντά στα στενόμακρα τοξωτά παράθυρα, επιγραφή με τούβλα και κεραμίδια αναγράφει:

ΕΚ ΧΟΡ[Ι]Ο[Υ] ΛΟΚ[Η] ΖκΓ (= 1585)

ΗΓ[ΟΥ]Μ[Ε]Ν[Ο]Σ Λ[Ε]ΟΝ[Τ]ΙΟΣ

(ΕΚ ΧΩΡΙΟΥ ΛΟΓΚΟΥ 1585 ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΛΕΟΝΤΙΟΣ)

Στην αψίδα διακρίνεται: ΕΤ[Ο]C ΖκΓ (= 1585)

Νότια από αυτή: ΚΜΡΡ, ω ΙΧ

και στον τρούλο: ΕΤ[Ο]C ΖκΓ (= 1585)

Στην είσοδο του ναού εξωτερικά υπάρχει άλλη επιγραφή, δυσανάγνωστη όμως σήμερα. Διασώθηκε από τους ερευνητές ως εξής:

**ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΚΑΙ ΑΝΗΣΤΩΡΙΘΗ Ο ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ /
ΗΠΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΙΝΗΣ ΗΜΩΝ Θ(ΕΟΤΟ)ΚΟΥ ΚΑΙ ΑΪΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙ / ΑΣ ΔΗΑ
ΧΗΝΔΡΟΜΗΣ ΚΟΠΟΥ ΤΕ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ / ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΥΡ ΛΕΟΝΤΙΟΥ
ΗΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΔΕΜΕΤΙΟΥ / ΗΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ, ΑΧΗΡΙΘΗ (= ΙΣΤΟΡΗΘΗ)
ΙΟΥΝΙΟ Α΄ ΚΑΙ ΕΤΕΛΙΘΗ / ΑΥΓΟΥ[Σ]ΤΟΥ Ε΄ ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ ΗΜΩΝ ΖΩΓΡΑΦΟΥ /
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΙ ΜΗΧΑΗΛ ΕΚ ΧΟΡΑΣ ΠΟΛΕΟΣ ΛΗΝΟΤΟΠΙ / ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ ζρζ΄η,
ήτοι**

«Ανηγέρθη και ανιστορήθη ο θείος και πάνσεπτος ναός της Υπεραγίας Δεσποίνης ημών Θεοτόκου και Αειπαρθένου Μαρίας, διά συνδρομής, κόπου τε και εξόδων ηγουμένου Κυρ Λεοντίου Ιερομονάχου και Δεμετίου Ιερομονάχου. Ιστορήθη (= αγιογραφήθηκε) τον Ιούνιο Α΄ και ετελειώθη τον Αύγουστο του Ε΄ διά χειρός ημών ζωγράφου Νικολάου και Μιχαήλ από το χωριό Ληνοτόπι επί έτους ζρζ΄η».

Η παραπάνω επιγραφή καταμαρτυρά ότι η αγιογράφιση του ναού πραγματοποιήθηκε το έτος ζρζ΄, δηλ. το έτος 7107 από κτίσεως κόσμου, ήτοι 7107-5508 = 1599 μ.Χ. με τη φροντίδα των ιερομονάχων Λεοντίου και Δεμετίου. Άρχισε στις 1 Ιουνίου και τελείωσε στις... 5 Αυγούστου! Επειδή ο χρόνος των δύο μηνών και ολίγων ημερών είναι πολύ μικρός και δεν επαρκεί για την αγιογράφιση ολόκληρης εκκλησίας και του τέμπλου της, οι χρονολογικές ενδείξεις Α΄ και Ε΄ έχουν αλλοιωθεί στο πέρασμα του χρόνου από μεταγενέστερες επεμβάσεις για συντήρηση του ναού. Πιθανόν το κεφάλαιο Ε να αναφέρεται στην 5η χρονιά του έργου.

Στην είσοδο του ναού εξωτερικά, υπάρχει άλλη επιγραφή, δυσανάγνωστη, όμως, σήμερα. Σύμφωνα με το Σ. Μουσελίμη, που επισκέφθηκε το μοναστήρι πριν από αρκετές δεκαετίες και την αντέγραψε, η επιγραφή αυτή αναφέρεται στην κατασκευή του νέου πρόσθετου νάρθηκα στα δυτικά, στην αγιογράφησή του το έτος 1902, καθώς και στις επισκευές που έγιναν τότε στο ναό κατά την ίδια χρονιά.

«ΑΝΗΣΤΟΡΗΘΗ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ

(ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΥΠ)ΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΗΜΩΝ

ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΪΠΑΡΘΕΝΟΥ (ΜΑΡΙΑΣ)

ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝ ΔΡΥΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ Κ, ΚΥΡΙΟΥ

ΛΟΥΚΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ

ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ ΕΚ ΧΩΡΙΟΥ ΛΙΣΤΑΣ

ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΑΡΑμηθίας. Ο ζωγράφος

βασιλῆος Χρήστου εκ χωρίου μπαμπού(ρι)

**επί έτους ζυι έως Χριστού γεννήσεως
1902 Ιουνίου Α».**¹⁶⁵

Ο εξωνάρθηκας («χαγιάτι») είναι αψιδωτός. Η μεγαλύτερη αψίδα του βρίσκεται στη νότια πλευρά του, ενώ στη δυτική πλευρά φέρει άλλες τρεις αψίδες (καμάρες με πέτρινα τόξα), που στηρίζονται σε δύο πεσσούς. Σύμφωνα με την παραπάνω επιγραφή ο νάρθηκας αγιογραφήθηκε το 1902 επί μητροπολίτου Δρυινοπόλεως Λουκά με επιστασία του ιερέα Παπασταύρου από τον αγιογράφο Βασίλειο Χρήστου, ο οποίος καταγόταν από το Μπαμπούρι της Θεσπρωτίας. Ο πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης γράφει ότι ο Παπασταύρου υπηρέτησε ως ιερέας και ηγούμενος της Μονής Μακραλέξη από το 1867 μέχρι το 1920, δηλ. 53 ολόκληρα χρόνια.¹⁶⁶

Στο κεφάλαιο για την ίδρυση της μονής έγινε λόγος για την ιδρυτική επιγραφή του μοναστηριού, που είναι γραμμένη με κόκκινα κεραμίδια στην εξωτερική νότια πλευρά του Καθολικού, ψηλά στον τρούλο. Η ιδρυτική αυτή επιγραφή «ΕΤΟC λϚΓ´ καταμαρτυρεί ότι ο ναός χτίστηκε το έτος 7093 από κτίσεως κόσμου, ήτοι 7093-5508 = 1585. Η ιδρυτική αυτή χρονολογία είναι παραπλήσια με την ιδρυτική επιγραφή της Μονής Μέγκουλης. Το ζωνάρι με τα υπόλοιπα κεραμιδένια γράμματα είναι δυσανάγνωστο. Ο Δ. Καμαρούλιας το διάβασε ως εξής:

**«ΕΚ ΧΟΡ(Ι)Ο(Υ) ΛΟ(Γ)Κ(ΟΥ) - ΕΤΟC λϚΓ´
ΗΓ(ΟΥ)Μ(Ε)Ν(Ο)C Δ(Ι)ΟΝ(ΥC)ΙΟC».**¹⁶⁷

Ο τρούλος είναι οκτάπλευρος. Εσωτερικά είναι κατάγραφος από αγιογραφίες, που έχουν υποστεί φθορά από το χρόνο, την υγρασία και την εγκατάλειψη. Εξωτερικά, στην κορυφή του προβάλλει υπερυψωμένος ο σιδερένιος σταυρός. Τα τόξα από τα μικρά αψιδωτά παράθυρα φέρουν διακόσμηση με κεραμίδια βυζαντινού τύπου.

Το φως που μπαίνει στο ναό από τα τρία μικρά παράθυρα της νότιας πλευράς και από τους τέσσερις φεγγίτες του τρούλου είναι λιγιστό και υποβλητικό. Πίσω και πάνω από το δεξιό ψάλτη υπάρχει μία κρύπτη, για την οποία έγινε λόγος παραπάνω. Το δάπεδο είναι στρωμένο με μεγάλες πλάκες.

Σχετικά με την αγιογράφιση του ναού ο Γ. Σμύρης γράφει τα παρακάτω:

«Ο ναός ιστορήθηκε από τους ζωγράφους Νικόλαο και Μιχαήλ, από το Λινοτόπι Καστοριάς, το διάστημα μεταξύ Ιουνίου και Αυγούστου 1599.

Η γνωστή σχολή των Λινοτοπιτών ζωγράφων, ως νέο καλλιτεχνικό σύστημα άσκησης ζωγραφικής για εκατό περίπου χρόνια, θεμελιώνεται στη ζωγραφική παράδοση του 14ου και 15ου αιώνα στη βορειοδυτική Ελλάδα. Δεν πρέπει να αποκλεισθεί η εκδοχή ότι οι αγιογράφοι της Μονής Μακραλέξη κατάγονταν από το Λινοτόπι του Ζαγορίου, το οποίο εξέλιπε. Το χωριό Λινοτόπι αναφέρεται ως αφιερωτής και στον Κώδικα («βιβλίο Προσκομιδής») της Ιεράς Μονής Σωσίνου.

¹⁶⁵ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 244.

¹⁶⁶ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 10, υποσημείωση 1.

¹⁶⁷ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 242.

Παναγία η Βρεφοκρατούσα. Φυλάσσεται στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων
(φωτογραφία Δημητρίου Μήτση).

Εμπλουτίζεται από τη γόνιμη επαφή της με τη σύγχρονή της και παλαιότερή της Κρητική ζωγραφική και καθιερώνει θέματα και μορφές που ταιριάζουν στη δική τους άποψη, στην άποψη των πολιτιστικών παραδόσεων της βορειοδυτικής Ελλάδος και συνήθως στις αισθητικές προτιμήσεις των κτιτόρων.

Η “σχολή” αυτή εμφανίζεται λίγο μετά την παρουσία των Κρητικών ζωγράφων στα μοναστικά κέντρα του Αγίου Όρους και των Μετεώρων. Πέρα από τις προσωπικές προτιμήσεις των δύο ζωγράφων, οι τοιχογραφίες της μονής εκφράζουν κατανοητά για τους πιστούς τις εκδοχές της ευαγγελικής διήγησης και έχουν μεγάλη διδακτική αξία». ¹⁶⁸

Για την αγιογράφιση ο πρεσβύτερος Δ. Τάτσης γράφει τα παρακάτω:

«Εσωτερικά ο ναός είναι κατάγραφος από βυζαντινές αγιογραφίες, αξιόλογες και ωραίες. Μόνο στο ιερό υπάρχουν μερικές που είναι μεταγενέστερες, άτεχνες και κακόγουστες. Άξιος ιδιαίτερης προσοχής είναι ο Παντοκράτορας στον τρούλο, καθώς και οι τοιχογραφίες του νάρθηκα, που σώζονται σε άριστη κατάσταση. Στη βόρεια πλευρά, η υγρασία έχει αλλοιώσει κάπως τα χρώματα των παραστάσεων. Δεν παύουν, όμως, να είναι ενδιαφέρουσες.

Το τέμπλο είναι απλό και υπάρχουν τέσσερις εικόνες: Του Κυρίου, που είναι πλαισιωμένη από τους μαθητές Του, της Παναγίας, του Προδρόμου και της Κοιμήσεως». ¹⁶⁹

Το σημερινό τέμπλο της εκκλησίας είναι σανιδένιο, δίχως ιδιαίτερη αξία. Δύο δεσποτικές εικόνες του τέμπλου, φιλοτεχνημένες το 1599, ήτοι «ο Χριστός ένθρονος» και η θαυματουργή «Παναγία η Βρεφοκρατούσα» φυλάσσονται από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 στο Βυζαντινό

¹⁶⁸ Γ. Σμύρης, ό.π., σ. 48.

¹⁶⁹ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 11.

Μουσείο Ιωαννίνων για ασφάλεια και προστασία. Υπάρχουν ακόμη στο τέμπλο και μικρές εικόνες των Αποστόλων.

Ο Σπύρος Στούπης κάνει λόγο για μία εικόνα του Σωτήρος που υπήρχε στο εικονοστάσι και είχε στο πλαίσió της τους 318 Πατέρες: «Στο εικονοστάσι του ναού (της Μονής Μακραλέξη) υπάρχει εικόν του Σωτήρος, που έχει ως πλαίσιο τους 318 Πατέρες που υπερεμάχησαν στη Νίκαια κατά των Αρειανών...».¹⁷⁰

Δικαιολογημένα ο Δ. Τάτσης υποθέτει ότι πρόκειται για σύγχυση, γιατί η εικόνα του «Ένθρονου Χριστού» πλαισιώνεται από τους δώδεκα μαθητές του και όχι από τους 318 Πατέρες της Συνόδου της Νίκαιας.¹⁷¹ Η εικόνα φυλάσσεται στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων.

Ο Χριστός ένθρονος. Φυλάσσεται στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων (φωτογραφία Δημητρίου Μήτση).

Θαύματα της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας

Ο λόγιος πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης, όταν υπηρετούσε ως εφημέριος στην Καστάνιανη της Λάκκας Πωγωνίου, λειτούργησε πολλές φορές στην τότε εγκαταλελειμμένη Μονή Μακραλέξη. Στο χρονικό αυτό διάστημα είχε την ευκαιρία να ακούσει από το στόμα του λαού τα θαύματα που έγιναν στο μοναστήρι του Μακραλέξη και να καταγράψει μερικά απ' αυτά:

¹⁷⁰ Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Β', Κέρκυρα 1964, σ. 78.

¹⁷¹ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 11.

1) Κάποτε ένας Τούρκος τόλμησε να πυροβολήσει την αγιογραφία της Παναγίας, που ήταν ζωγραφισμένη στο νάρθηκα («χαγιατί»). Το βόλι εξοστρακίστηκε, γύρισε στο μέτωπό του και τον άφησε νεκρό.

2) Κάποιος από την Κάτω Λάβδανη, που αρνήθηκε να δώσει το «ήμορο» (γεώμορο) στο μοναστήρι τιμωρήθηκε από την Παναγία και το σπίτι του έγινε σωρός από ξύλα και πέτρες.

3) Οι Τούρκοι, που χύμηξαν νύχτα στο μοναστήρι για να κλέψουν τα άλογα της μονής, έχασαν τον προσανατολισμό τους και δεν μπόρεσαν να φύγουν. Όλη τη νύχτα στριφογυρίζανε στο ίδιο σημείο κι έκαναν σαν παλαβοί. Τα χαράματα διαπίστωσαν το πάθημά τους. Το απέδωσαν σε θαύμα της Παναγίας και έγιναν άφαντοι.

4) Ένας γέροντας ασκητής του μοναστηριού παρακάλεσε κάποιον από την Κάτω Λάβδανη, που πήγαινε και έκλεβε σύκα, να μη μαζεύει σύκα από τα χαμηλά κλωνάρια, αλλά από τα ψηλά. Εκείνος, όμως, δε συμμορφώθηκε. Μια μέρα μάζεψε τα σύκα από τα χαμηλά κλωνάρια, έβαλε το τσεκούρι του στο ζωνάρι και κίνησε να φύγει. Στο δρόμο διαπίστωσε ότι το τσεκούρι δεν βρισκόταν στο ζωνάρι του. Γύρισε στη συκιά και βλέπει το τσεκούρι του κρεμασμένο σ' ένα ψηλό κλωνάρι. Σκαρφάλωσε, το πήρε και έφυγε μετανοιωμένος με την απόφαση να μην ξαναπειράξει τίποτα το βακούφικο.¹⁷²

Το τελευταίο θαύμα της «Παναγίας της Βρεφοκρατούσας» ήταν το σταμάτημα της φωτιάς το καλοκαίρι του 1977 λίγα μέτρα από το μοναστήρι. Η πυρκαγιά ξέσπασε στη Μουργκάνα από το θεσπρωτικό μέρος. Την ευνοούσε ο άνεμος και κατέβαινε προς το μοναστήρι με πολύ γρήγορο ρυθμό. Στρατός και πυροσβέστες μάταια προσπαθούσαν να την αναχαιτίσουν. Οι φλόγες πλησίαζαν προς το μοναστήρι. Όταν η πυρκαγιά έφτασε λίγα μέτρα έξω από το μοναστήρι, άλλαξε ο αγέρας κατεύθυνση, γύρισε προς τα επάνω τις φλόγες και το μοναστήρι σώθηκε.¹⁷³

Περιουσία

Τα παλιά τα χρόνια η Μονή Μακραλέξη ήταν πολύ πλούσιο μοναστήρι. Την εποχή της δόξας του διατηρούσε κοπάδια από γιδοπρόβατα με πολλούς πιστικούς. Ο Σ. Στούπης γράφει ότι τα γιδοπρόβατα της μονής ξεπερνούσαν τις 3.000 κεφάλια: «(Η Μονή Μακραλέξη) ήταν σταυροπηγιακή, με 70 καλογήρους, και είχε στην κατοχή της μεγάλες εκτάσεις όπου έτρεφαν 3.000 (τρεις χιλιάδες) αιγοπρόβατα...».¹⁷⁴

Η παράδοση διέσωσε την πληροφορία ότι η ποσότητα του γάλακτος ήταν μεγάλη και δυσκολεύονταν να το κουβαλήσουν στο μοναστήρι από τα ποιμνιοστάσια και τις στρούγκες, που τις είχε το μοναστήρι σ' ένα οροπέδιο που έφερε την ονομασία «Σιάδι του Καλόγερου». Γι' αυτό το λόγο οι βοσκοί εκμεταλλεύτηκαν την κατηφορία και το γάλα διοχέτευαν στο μοναστήρι με πήλινα κιούγκια («σούγελα») από απόσταση τριών χιλιομέτρων περίπου.

Ο πρεσβύτερος Δ. Τάτσης γράφει ότι απομεινάρια από τέτοια πήλινα «σούγελα» σώζονται και σήμερα.

Προσέτι το μοναστήρι είχε στην κατοχή του 22 στρέμματα ποτιστικά χωράφια στην Κάτω Λάβδανη και αρκετά ξερικά, δύο νερόμυλους, έναν ελαιώνα στην Κοκκινιά Φιλιατών, λιβάδια, κήπους, οπωρώνες, δάση, βοσκοτόπια, ιδιόκτητα χειμαδιά στη Βροσίνα (στο Ζαλογγίτικο ποτάμι), ένα μετόχι στον Ξεροπόταμο και πολλά αμπέλια. Έφθασαν μέχρι τις ημέρες μας τα πελώρια βαρέλια («βαένια»), στα οποία αποθήκευαν μεγάλη ποσότητα κρασιού. Η μονή ήταν

¹⁷² Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 15.

¹⁷³ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σσ. 12, 18.

¹⁷⁴ Σ. Στούπης, *Πρωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', Πάτρα 1962, σ. 179.

αυτάρκης σε δημητριακά και γαλακτοκομικά προϊόντα, κρέας και μαλλιά και διέθετε πολλά υποζύγια για τις μεταφορές των προϊόντων της.

Τα κελιά της φιλοξενούσαν και πολλούς «χοσμεκιάρηδες», οι οποίοι δούλευαν στα κτήματά της και διεκπεραιώναν πολλές από τις εξωτερικές εργασίες του μοναστηριού.

Τέλος, η Μονή Μακραλέξη είχε πολλές δωρεές από τους προσκυνητές και εθελοντικές μεταβιβάσεις εκτάσεων από τα γύρω χωριά, τα οποία ήθελαν να αποφύγουν την τσιφλικοποίηση και την υποδούλωσή τους στους Τουρκαλβανούς μπέηδες.

Σχετικά με την εκποίηση «κοινοτικών γαιών» στη Μονή Μακραλέξη ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει τα παρακάτω:

«Από του 1622 οι κάτοικοι της Καστάνιανης προέβαινον εις εκποίησην κοινοτικών γαιών, διανέμοντες εις ισχυρούς μπέηδες από κοινού δώρα και χρήματα, ίνα προστατεύονται κατά των επιτρεχόντων και ληζόντων αυτούς. Αλλά και ούτως μη δυνάμενοι ν' αναχαιτίσωσι τας ορμάς των επιδρομέων εκείθεν διερχομένων και παν είδος ατιμασμού διαπραττόντων, εκποίησαντες δε και το πλείστον των κοινοτικών αυτών γαιών εις τε την Κοινότητα Στρατινιστα και τας Μονάς Μακρή Αλέξη και Μέγγουλιν...».¹⁷⁵

Με τα πλούσια έσοδά της η Μονή Μακραλέξη συντηρούσε το σχολείο του χωριού Κοσσοβίτσα, έδινε τροφή και κατοικία σε άπορους χριστιανούς, που δεν είχαν οικογένεια, και διέθετε μεγάλα χρηματικά ποσά για καθαρά εθνικούς σκοπούς.

Κειμήλια

Η Μονή Μακραλέξη είχε πολλά ιερά κειμήλια, όπως άγια λείψανα, χρυσοποίκιλτα ευαγγέλια, χρυσούς και ασημένιους σταυρούς, χρυσοκέντητο επιτάφιο, ασημένα δυσκοπότερα στολισμένα με διαμάντια, εικόνες περίτεχνες από τη Βλαχία και τη Ρωσία, αφιερώματα πλουσίων ομογενών κ.ά., που χάθηκαν, καταστράφηκαν ή κλάπηκαν από ιερόσυλους.

Σ' ένα χειρόγραφο τρισέλιδο κείμενο του αποβιώσαντος δικηγόρου Δημητρίου Κ. Οικονόμου από την Κάτω Λάβδανη, που έχει στη διάθεσή του ο λόγιος πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης, αναφέρεται και μία μεταλλική σφραγίδα της Μονής με ανάγλυφη την εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και τη χρονολογία 1071, που σημαίνει ότι η Μονή Μακραλέξη είναι ακόμα αρχαιότερη.¹⁷⁶

Σχετικά με την αρχαιότητα της Μονής Μακραλέξη ο Γεώργιος Σμύρης παρατηρεί τα εξής:

«Προϋπαρξη βέβαια βυζαντινού ναού είναι πολύ πιθανή, διότι ανατολικά του κτίσματος και κοντά στην αγίδα διακρίνονται θεμέλια τρίπλευρης ασίδας. Πέραν τούτου η σχετικά πλούσια κεραμοπλαστική διακόσμηση, σπάνια στους Ηπειρωτικούς ναούς του 2ου μισού του ΙΣΤ' αιώνα, υποθέτει νωπή την παράδοση, που οφείλεται σε προϋπάρχοντα βυζαντινό ναό. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε τμήματα της ασίδας παραβάλλονται στους οριζόντιους αρμούς οπτόπλινθοι κατ' απομίμηση βεβαίως της βυζαντινής κεραμοπλαστικής...»

Η χρονολογία 1071 βασίζεται σε μεταλλική σφραγίδα της Ι. Μονής, με ανάγλυφη τη σκηνή της Κοίμησης της Θεοτόκου.

Νεότεροι ιστορικοί εξάλλου, στηριζόμενοι κυρίως σε οθωμανικά έγγραφα, αναφέρουν την ύπαρξη θέσης ή κοινότητας με το όνομα Μακραλέξη στην περιοχή, πριν το έτος 1432, δηλ. πριν την οθωμανική κατάκτησή της...».¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ι. Λαμπρίδης, *Πογωνιακά* (επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971), Αθήναι 1889, σ. 66.

¹⁷⁶ Δ. Καμαρούλιας, *ό.π.*, σ. 247.

¹⁷⁷ Γ. Σμύρης, *ό.π.*, σσ. 47, 48.

Ηγούμενοι και Ιερομόναχοι

Ο Φ. Οικονόμου γράφει ότι η σταυροπηγιακή Μονή Μακραλέξη στην ακμή της αριθμούσε 70 (εβδομήντα) μοναχούς.¹⁷⁸

Ο Β. Παπασταύρου από τη Λίστα, ο επιστάτης που επέβλεψε την επιδιόρθωση των ζημιών της μονής μετά τον Εμφύλιο, μετά το πέρας των εργασιών άφησε στο μοναστήρι δύο χειρόγραφα σημειώματα σχετικά με το ιστορικό της μονής και τα ονόματα των ηγουμένων και ιερομονάχων που ασκήτεψαν σ' αυτή.

Τα αναγραφόμενα ονόματα είναι ελλιπή. Στο πρώτο χειρόγραφο σημείωμα ο Β. Παπασταύρου αναφέρεται στα ονόματα των ηγουμένων και σημειώνει: «επέρασαν και άλλοι ηγούμενοι, αλλά δεν εγράφησαν εις τον κώδικα διά να ευρίσκονται ως ενθύμιον».¹⁷⁹

Παραμένει άγνωστο εάν τα αναγραφόμενα ονόματα τα αντέγραψε από κανένα κατεστραμμένο βιβλίο προσκομιδής («κώδικα») ή από τον τοίχο της κόγχης της προσκομιδής, όπου γράφονταν τα ονόματα για να μνημονεύονται.

Στο δεύτερο χειρόγραφο σημείωμα ο Β. Παπασταύρου σημειώνει ότι στον τοίχο της προσκομιδής είναι «γεγραμμένα ονόματα ιερομονάχων και μοναχών».¹⁸⁰

Χάριν της ιστορίας σημειώνω ότι τα χειρόγραφα σημειώματα του Β. Παπασταύρου τα βρήκε πρώτος ο Θεσπρωτός λόγιος Σπύρος Μουσελίμης στο Καθολικό της μονής και τα δημοσίευσε στο βιβλίο του *Αρχαιότητες της Θεσπρωτίας*, απ' όπου τα αναδημοσίευσε λίγες δεκαετίες αργότερα ο Δημήτρης Καμαρούλιας. Από τα αναγραφόμενα γυναικεία ονόματα καταμαρτυρείται ότι η Μονή Μακραλέξη για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα λειτούργησε και ως γυναικείο μοναστήρι. Επειδή τα γυναικεία ονόματα αναγράφονται μετά το όνομα του ηγούμενου Βησσαρίωνα, το χρονικό τούτο διάστημα πρέπει να τοποθετηθεί αμέσως μετά την κήρυξη της ελληνικής επανάστασης, επειδή ο Βησσαρίων μέχρι τα έτη 1820 και 1821 αναφέρεται ως ηγούμενος της Μονής Σωσίνου, απ' όπου έφυγε και πήγε ηγούμενος στη Μονή Μακραλέξη. Πρόκειται για τον ηγούμενο που φιλοξένησε ψηλά στο Σώσινο πολλές γιαννιώτικες οικογένειες το 1822, όταν τα Γιάννινα τα πολιορκούσαν οι Τούρκοι. Στα χειρόγραφα σημειώματα του Β. Παπασταύρου δεν αναγράφονται χρονολογίες πλάι στα ονόματα ηγουμένων και ιερομονάχων.

Από το βιβλίο του Δ. Καμαρούλια συγκέντρωσα τα παρακάτω ονόματα:

Διονύσιος (1585), ιδρυτής

Σεραφείμ, ιερομόναχος

Παρθένιος, »

Ζωσιμάς, »

Παυσανίας, »

Χριστόφορος, ηγούμενος από Δολιανά

Χρυσανθος, ιερομόναχος από τη Βραστοβά ή Βρίστοβο

Ζαχαρίας, ιερομόναχος

Διονύσιος, »

Λεόντιος, »

Σαμουήλ, »

Πανάρετος, »

Ιωακείμ, »

¹⁷⁸ Φ. Οικονόμου, ό.π., σ. 70.

¹⁷⁹ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 242.

¹⁸⁰ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 243.

Βησσαρίων, ηγούμενος
Διονυσία, μοναχή
Βασιλική, »
Αγαθονίκη, »
Μαρία, »
Παρασκευή, »
Ιωαννίκιος, ιερομόναχος
Παΐσιος Τσίτης, ιερομόναχος από Λάβδανη
Κωνσταντίνος, » » »
Ιωσήφ, ιεροδιάκονος
Ιωάννης, ιερομόναχος
Δημήτριος, »
Χριστόδουλος, »
Αθανάσιος, »
Σπυρίδων, »
Παπασταύρος, ιερέας από Λίστα. Υπηρέτησε στο μοναστήρι 53 ολόκληρα χρόνια ως μόνιμος ιερέας.
Ιωάννης, ιερομόναχος
Θεοφάνης Τάσης, αρχιμανδρίτης (1954), ηγούμενος
Θωμάς, ιερομόναχος από το Μαυρόπουλο.

Το πανηγύρι

Η Μονή Μακραλέξη τα παλιά χρόνια πανηγύριζε δύο φορές το χρόνο, τη μία φορά του Λαζάρου ανήμερα (παραμονή της Κυριακής των Βαΐων) και την άλλη το Δεκαπενταύγουστο («της Παναγίας»).

Τα παλιά τα χρόνια ήταν έθιμο και παράδοση στο χωριό Κοσσοβίτσα κάθε παραμονή των Βαΐων (ανήμερα του Λαζάρου) όλες οι νιόπαντρες εκείνης της χρονιάς να φορούν τις νυφιάτικες παραδοσιακές φορεσιές τους και να πηγαίνουν πεζοπορώντας στο **Λάκκο της Κουρούνας**¹⁸¹ κοντά στο μοναστήρι του Μακραλέξη, για να κόψουν δάφνες και να τις φέρουν ζαλωμένες στο χωριό για να στολιστεί η εκκλησία την Κυριακή των Βαΐων.

Στην επιστροφή οι νιόπαντρες νυφάδες περνούσαν από το μοναστήρι του Μακραλέξη, ξεζαλώνονταν για να ξεκουραστούν και άφηναν ένα ζάλωμα δάφνες στο μοναστήρι, για να το στολίσουν οι καλόγεροι. Ο ηγούμενος τους έστρωνε τραπέζι με αλάδωτη φασουλάδα, «καθάργιο» (= σιταρένιο) ψωμί και ελιές. Μετά το φαγητό οι νυφάδες σηκώνονταν με χαρά και άρχιζαν τα τραγούδια και τους χορούς, που αχολογύσαν οι λόγγοι και τα βουνά.¹⁸²

¹⁸¹ **Λάκκος της Κουρούνας**: Μυθολογικό τοπωνύμιο, κατάλοιπο λατρείας της Κορωνίδας ή Κουρούνας, μητέρας του Ασκληπιού από το θεό Απόλλωνα. Σύμφωνα με ιερή παράδοση, που διασώθηκε σε επιγραφή της Επιδαύρου, η Κορωνίδα λεγόταν αρχικά Αίγλη και μετονομάστηκε σε Κορωνίδα («κουρούνα») εξαιτίας της μεγάλης ομορφιάς της (αρχ. ελλην. κορωνίς, η = κορυφή, κολοφώνας).

Η ονομασία «**Κουρούνα**» καταμαρτυρεί ότι κοντά στη Μονή Μακραλέξη υπήρχε κατά την αρχαιότητα και ιερό του Ασκληπιού (Ασκληπιείο). Ως γνωστόν, ο θεός της ιατρικής Ασκληπιός έφερε το λατρευτικό τίτλο **Κορωνίδης**, επειδή γεννήθηκε από την Κορωνίδα (*Οβιδίου Μεταμορφώσεις* 2, 551 και Pierre Grimal, *Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 370).

¹⁸² Γ. Γκίτζιος: «Το ξεχασμένο μοναστήρι», *Δελτίο Ηπειρωτικής Εταιρείας*, τεύχος 218, Νοέμβριος 1994, σσ. 571-577.

Εκτός από το μικρό σαρακοστιανό πανηγύρι το μοναστήρι του Μακραλέξη πανηγύριζε κάθε χρόνο στις 15 Αυγούστου, που γιορτάζει η εκκλησία μας την Κοίμηση της Θεοτόκου. Το λαμπρό πανηγύρι συγκέντρωνε προσκυνητές από τα γύρω χωριά, καθένα από τα οποία είχε δικό του κελί στο μοναστήρι. Στο πανηγύρι ερχόταν ο Δεσπότης, που λειτουργούσε περιστοιχισμένος από παπάδες της Λάβδανης, της Βατσουνιάς (Αγίας Μαρίνας) και του Κουρεμαδιού. Οιπραματευτές αράδιαζαν τιςπραμάτειες τους σε κουβέρτες κάτω από τις βαλανιδιές. Το μεσημέρι οι προσκυνητές παρακάθονταν σε κοινό τραπέζι με τριών ή τεσσάρων λογίων αχνιστά παραδοσιακά φαγητά («καβουρμάς», «κοφτός», «πιλάφι με γίδινο κρέας» και ηπειρώτικη «πίττα»). Μετά το φαγητό άρχιζαν οι χοροί με τα «βιολιά» κάτω από τα θεόρατα πλατάνια και το γλέντι συνεχιζόταν μέχρι το βράδυ.¹⁸³

Στις 7 Αυγούστου 2016 με πρωτοβουλία του τοπικού Προέδρου της Λάβδανης Δημήτρη Φέτα και του μοναχού Αρσένιου που διακονεί στη Μονή Μολυβδοσκεπάστου και έχει στην επίβλεψή του όλες τις μονές που δεν έχουν μοναχούς, έγινε προσπάθεια να αναβιώσει το πανηγύρι της Μονής Μακραλέξη. Οι οργανωτές ζήτησαν από το Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων να τους παραχωρήσει τη σεπτή εικόνα της «Παναγίας της Βρεφοκρατούσας», προκειμένου να κοσμήσει τη λειτουργία και να ευλογήσει το εκκλησίασμα και η θαυματουργή εικόνα μεταφέρθηκε στη μονή συνοδεία αστυνομικής δύναμης. Μετά τη θεία λειτουργία οι προσκυνητές γευμάτισαν σε κοινό τραπέζι με νόστιμη παραδοσιακή φασολάδα και ελιές και άρχισε το γλέντι με τα παραδοσιακά όργανα και τους παραδοσιακούς χορούς μέσα σ' ένα πανέμορφο τοπίο με καστανιές, βαλανιδιές, πλατάνια και σφεντάμια.

Μετά την ανακαίνισή της από την Αρχαιολογική Υπηρεσία η Μονή Μακραλέξη διαθέτει βρύση, καθιστικά, πέτρινα πεζούλια, ασφαλιστοστρωμένο δρόμο από την Κάτω Λάβδανη και ενδείκνυται για εκδρομές και θρησκευτικές επισκέψεις.¹⁸⁴

Το Καθολικό και το Ηγουμενείο της Μονής Μακραλέξη
μετά την αναστήλωση και ανακαίνισή τους
(περιοδικό *Άπειρος Χώρα*, τεύχ. 184, σ. 29).

¹⁸³ Β. Τσιάτης, *Της Παναγίας στον Μακραλέξη*, Πειραιάς 1979, σσ. 10-15.

¹⁸⁴ Ανωνύμου, «Εκκλησιασμός και Θεία Λειτουργία στη μονή Μακραλέξη Πωγωνίου», *Άπειρος Χώρα*, τεύχος 184, Σεπτέμβριος 2016, σσ. 28, 29.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΕΓΚΟΥΛΗΣ Ή ΜΕΓΓΟΥΛΗΣ

Θέση-ονομασία: Βρίσκεται στο χωριό Μέγκουλη (Περιστέρι), απέχει 58 χλμ. από τα Γιάννινα και είναι αφιερωμένη στα Εισόδια της Θεοτόκου.

Κατά τους ιστορικούς μελετητές το χωριό Μέγκουλη πήρε την ονομασία του από τη Μονή της Μέγκουλης. Σχετικά με την ονομασία ο Αναστάσιος Μηλιώνης γράφει: «Υποστηρίχτηκε ότι η ονομασία Μέγγουλη σημαίνει βαθύς λάκκος (χαράδρα), εξαιτίας της χαρακτηριστικής εδαφολογικής διαμόρφωσης, που περιβάλλει το χωριό... Η Μέγγουλη είναι μέρος, που συχνά σκεπάζεται με ομίχλη...».¹⁸⁵

Πιθανόν η ονομασία να οφείλεται σε μετοικεσία από τη Μίγκουλη της Λιούτζης στη Βόρειο Ήπειρο και να προέρχεται από την αλβανική λέξη mjegull = αχλός, ομίχλη, καταχνιά ή από την τούρκικη menkul = εκτοπισμένος, εξόριστος.

Η γραφή **Μέγκουλη** φαίνεται ορθότερη από τη συνηθισμένη **Μέγγουλη**.

Βάσει του Ν.Δ. της 17ης Σεπτεμβρίου 1926 «περί μετονομασίας συνοικισμών, πόλεων ή κωμών», η ονομασία Μέγκουλη θεωρήθηκε ξενόφερτη και προτάθηκε η μετονομασία του χωριού σε Περιστέρι.

Ίδρυση-Ιστορικό: Ο Β. Μπαράς γράφει ότι «η ενοριακή Μονή Μέγκουλης στο χωριό Μέγκουλη Πωγωνίου ιδρύθηκε το 1585 μ.Χ.».¹⁸⁶

Σύμφωνα με μία επιγραφή που είναι σκαλισμένη σε πέτρα και βρίσκεται εντοιχισμένη πάνω από το μοναδικό παράθυρο της βόρειας πλευράς του ναού, η μονή πρέπει να χτίστηκε στη διετία 1587-1588. Η επιγραφή «Μοναχός έτους Λϛζ´» κατά το Δ. Καμαρούλια καταμαρτυρεί ότι ο ναός χτίστηκε το έτος 7096 από κτίσεως κόσμου ήτοι: 7096-5508 = 1588 μ.Χ. Κάτω από την πέτρα αυτή είναι εντοιχισμένη και μία πλάκα με ανάγλυφη παράσταση του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου.¹⁸⁷

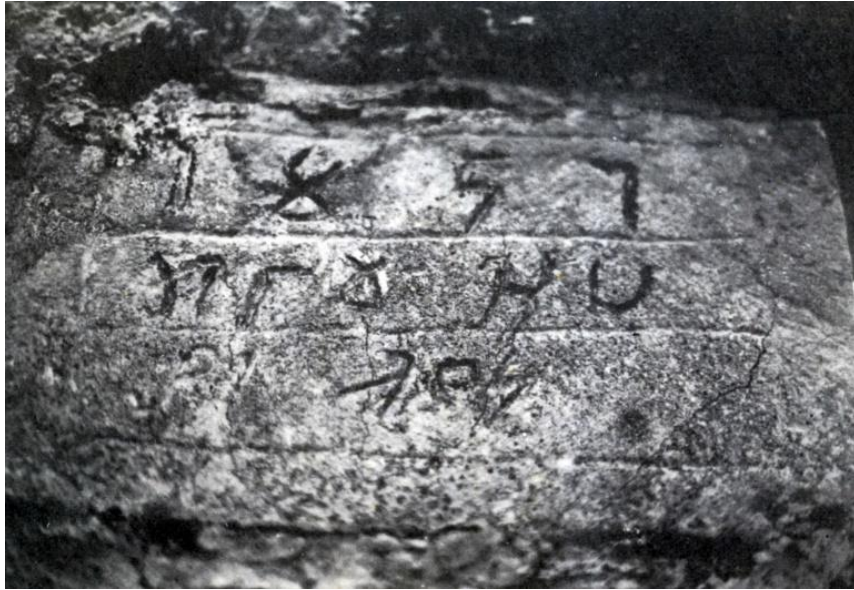
Σ' ένα έγγραφο της Κοινότητας Μέγγουλης, που βρέθηκε στη Μητρόπολη Ιωαννίνων, η χρονολογία Λϛζ´ διαβάστηκε λαθεμένα ως 945. Στο υπέρθυρο τοίχου ο οποίος χώριζε παλιότερα τον κυρίως ναό από το γυναικωνίτη και γκρεμίστηκε το 1933, υπήρχε μία άλλη ανορθόγραφη ιδρυτική επιγραφή σύμφωνα με την οποία ο ναός χτίστηκε το έτος ΖΡΙΒ´ από κτίσεως κόσμου, ήτοι: 7112-5508 = 1604 μ.Χ.

Για την ιδρυτική αυτή επιγραφή γίνεται εκτενέστερος λόγος στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στο Καθολικό και στην αγιογράφηση του ναού.

¹⁸⁵ Α. Μηλιώνης, *Το Περιστέρι Πωγωνίου (Μέγγουλη)*, έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998, σσ. 15, 16.

¹⁸⁶ Β. Μπαράς, *Το Δέλβινο της Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, επιμέλεια Λ. Βρανούση, Αθήνα 1966, σ. 242.

¹⁸⁷ Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α', εκδ. Μπάστας-Πλέσσας ΑΒΕΕ, Αθήνα 1996, σ. 232.

Η επιγραφή του καμπαναριού
(Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 40).

Η επιγραφή στην είσοδο της μονής
(Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 40).

Το εικόνισμα «Σιλή» (Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 22).

Κατά την παράδοση το μοναστήρι βρισκόταν παλιότερα στη θέση όπου βρίσκεται σήμερα το εικόνισμα «**Σιλή**» ή «**Σεντούκια**».¹⁸⁸ Εκεί υπήρχε μία σκήτη με λίγους ασκητές. Κοντά στη σκήτη υπήρχε μία μικρή πηγή, στην οποία ξεδιψούσαν όσοι γύριζαν τα βράδια από τις δουλειές τους στον κάμπο. Το καλοκαίρι η πηγή στέρευε και οι καλόγεροι αναγκάζονταν να πάνε στο «Γυφτοπόταμο» για να πάρουν νερό.

Η έλλειψη νερού τούς ανάγκασε να βρουν άλλη τοποθεσία να ασκητέψουν. Άφησαν την τοποθεσία «**Βαρύ**»¹⁸⁹ και εγκαταστάθηκαν στο «Σιαδαράκι» κοντά στην πηγή «Ζόγκζα», όπου έχτισαν και το μοναστήρι της Μέγκουλης. Διασώθηκε μάλιστα και ο θρύλος σχετικά με την εικόνα της Παναγίας, η οποία έφυγε από την αρχική της θέση στην περιοχή «Βαρύ» και πήγε στην κουφάλα ενός πλατανιού στο «Σιαδαράκι», κοντά στην πηγή «Ζόγκζα», το νερό της οποίας βρισκόταν σε επίπεδο χαμηλότερο από το μοναστήρι και η μεταφορά του για το πότισμα των καλλιεργειών ήταν αδύνατη. Γι' αυτό το λόγο οι καλόγεροι μετέφεραν το νερό μιας άλλης πηγής, η οποία βρισκόταν κοντά στη σημερινή πηγή «**Μπουκουβάλα**».¹⁹⁰

¹⁸⁸ **Σιλή (η)**:

(αλβαν.) qeli, (βουλγ.) κιλιά, (σερβοκρ.) celija, (ιταλ.) cella, (γαλλ.) cilla, (ισπαν.) qel, δάνεια από το (λατιν.) cella (-ae) = θάλαμος, οικίσκος, αποθήκη, σηκός.

Σεντούκια (τα): Η ονομασία προσδιορίζει τόπο αποχωρισμού εκείνων που έφευγαν για την ξενιτιά και υποκρύπτει την ύπαρξη αρχαίου νεκροταφείου.

(αλβαν.) sënduk (= σεντούκι, μπαούλο), (σερβοκρ.) sanduk (= κιβώτιο, λάρνακα) και (σερβοκρ.) mitvački sanduk (= φέρετρο), (τούρκ.) sanduka (= φέρετρο, σαρκοφάγος), (λατιν.) senduco = αποκρύπτω, αποχωρίζω και seduction = αποχωρισμός, χωρισμός.

¹⁸⁹ **Βαρύ (το)**: Η ονομασία προσδιορίζει πεδινή τοποθεσία με υγρό έδαφος. Πιθανόν να υποκρύπτει και ύπαρξη αρχαίου νεκροταφείου.

(αλβαν.) gur varri (= ταφόπετρα, ταφόπλακα)

αρχ. ελλην. βαρύς, -εία, -ύ = βαρύς, διάβροχος, ανιαρός, καταθλιπτικός (Παντο**βαρύς** Άδης;).

¹⁹⁰ **Μπουκουβάλα (η)**:

Για να αυξήσουν την περιουσία του μοναστηριού οι μοναχοί γύριζαν τα χωριά και έκαναν έρανο. Με τα χρόνια που περνούσαν οι έρανοι των μοναχών καρποφόρησαν. Η κτηματική περιουσία της μονής αυξήθηκε σημαντικά. Σχηματίστηκε το κοπάδι με τα ζώα. Χτίστηκε ο ναός και τα κτίσματα γύρω απ' αυτόν και διαμορφώθηκε ο χώρος σύμφωνα με τις αυξημένες ανάγκες.

Οι μοναχοί έφεραν λαϊκούς με τις οικογένειές τους για την καλλιέργεια των κτημάτων και τις λοιπές βοηθητικές εργασίες, τους γνωστούς «χοσμεκιάρηδες», οι οποίοι δούλευαν ως ζευγίτες γεωργοί, βοσκοί, κηπουροί, ζυμωτές κ.ά.

Σημείωση: Τις περισσότερες πληροφορίες για το μοναστήρι τις δανείστηκα από το καλογραμμένο βιβλίο *Το Μοναστήρι της Μέγγουλης* του συναδέλφου ιατρού Αναστασίου Μηλιώνη με την ευγενική του άδεια. Αισθάνομαι την ψυχική ανάγκη να τον ευχαριστήσω δημόσια και να του ευχηθώ υγεία και μακροήμερηση.

Το χρονικό της ερήμωσης

Από το αρχιτεκτονικό συγκρότημα της μονής σώζεται σήμερα μονάχα το Καθολικό της.

Τα παλιότερα χρόνια γύρω από το ναό υπήρχαν αρκετά κτίσματα, τα οποία καταστράφηκαν με το πέρασμα του χρόνου, είτε από πυρκαγιά, είτε από πολέμους, είτε από εγκατάλειψη και ερήμωση.

Σχεδιάγραμμα-κάτοψη του μοναστηριού
(Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 59).

(βουλγ.) похвала, (σερβοκρ.) pohvala = έπαινος, εγκώμιο

(βουλγ.) похвален (-лна, -лно) και (σερβοκρ.) pohvalan, (-lna, -lno) = επαινετός ή επαινετικός, εγκωμιαστικός.

Προφανώς η ονομασία της πηγής δόθηκε από κάποια επαινετική ή εγκωμιαστική επιγραφή που υπήρχε εκεί παλιότερα, όπως συνήθιζαν οι Τούρκοι που έχτιζαν βρύσες για τη σωτηρία της ψυχής τους.

Στην ανατολική πλευρά υπήρχε το «αγελαδομάντρι» (= υπαίθρια μάντρα για τα βοοειδή), ο «Οντάς» (= χώρος φιλοξενίας και υποδοχής, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε παλιότερα και ως αίθουσα διδασκαλίας, μέχρις ότου χτίστηκε το σχολείο και ως «Χοροστάσι» κατά τις βροχερές γιορτινές μέρες. Προσέτι, στην ανατολική πλευρά υπήρχε το «Ηγουμενείο», όπου έμενε ο ηγούμενος της μονής. Το «Ηγουμενείο» είχε δύο δωμάτια. Στο ένα έμενε ο ηγούμενος και δεχόταν τις Κυριακές μετά τη Θεία Λειτουργία τους μουχταρογέροντες για να συζητήσουν τα κοινοτικά προβλήματα και το δεύτερο δωμάτιο χρησίμευε ως βοηθητικός χώρος.

Κάτω από τα δωμάτια υπήρχαν κατώγια. Το ένα απ' αυτά είχε ένα μεγάλο «καδί» (= ξύλινο βαένι μεγάλης χωρητικότητας) για το κρασί του μοναστηριού.

Μετά την ερήμωση στο «Ηγουμενείο» φιλοξενήθηκαν για λίγο χρονικό διάστημα ένας δάσκαλος από την Κοσσιοβίτσα, καθώς και ο ιερέας του χωριού Κερασόβου Μιχάλης Νοτίδης, γνωστός και με το παρωνύμιο «παπα-Ρεντζούλας», από το παλιό και τριμμένο ράσο που φορούσε.

Στη δυτική πλευρά υπήρχε το «Μαγειριγιό» και άλλα δύο δωμάτια, κάτω από τα οποία υπήρχαν αποθηκευτικοί χώροι για κρασί, λάδι και άλλα γεωργικά προϊόντα, που μάζευε το μοναστήρι ως γεώμορο από καλλιεργητές των κτημάτων του.

Στη βόρεια πλευρά υπήρχε μία μεγάλη θολωτή κυρία είσοδος με δίφυλλη ξύλινη πόρτα, η οποία κατασκευάστηκε μετά τη φωτιά του 1910.

Επίσης, στη βορεινή πλευρά υπήρχαν τα «Καλαντζίτικα» που φιλοξενούσαν τους περαστικούς καλαντζήδες και η «Τραπεζαρία» του μοναστηριού, όπου έτρωγαν οι μοναχοί, το υπηρετικό προσωπικό της μονής και οι περαστικοί.

Η νότια πλευρά στέγαζε 4-5 κελιά για τους μοναχούς και το «δωμάτιο του Κύρ'λου», στο οποίο έμενε ο ηγούμενος Κύριλλος. Κάτω από τα κελιά των μοναχών υπήρχαν κατώγια για βοοειδή και αιγοπρόβατα, ενώ μπροστά από τα κελιά υπήρχε μια μακρόστενη ξύλινη κρεββάτα με ξύλινο υπόστεγο.¹⁹¹

Στο πέρασμα του χρόνου όλα τα παραπάνω κτίσματα σωριάστηκαν σε ερείπια. Το μοναστήρι κάηκε δύο φορές. Η πρώτη πυρκαγιά συνέβη το 1910. Η φωτιά άρχισε από ένα κελί της νότιας πλευράς, στο οποίο έμενε ο καντηλανάφτης και χοσμεκιάρης (= υπηρέτης) της μονής Κώστας Γκαλμπάκης. Είχε μαζέψει στο κελί του «τσιόγκαλα» από ξεσπειρισμένο καλαμπόκι, για να ανάβει φωτιά και να ζεσταίνεται. Αποκοιμήθηκε και η φωτιά επεκτάθηκε γρήγορα κι έκαψε και τον ίδιο.

Η φωτιά εκείνη αποτέφρωσε τη νότια πλευρά και μέρος της ανατολικής. Ο ιερέας Χριστόδουλος θεωρήθηκε ως υπεύθυνος και απομακρύνθηκε από τη θέση του. Στα χρόνια που ακολούθησαν οι κάτοικοι βοήθησαν εθελοντικά και αρκετές ζημιές της πυρκαγιάς αποκαταστάθηκαν.¹⁹²

Το μοναστήρι κάηκε για δεύτερη φορά από τους Γερμανούς το 1944. Η πυρκαγιά των Γερμανών αποτέφρωσε τη βόρεια και την ανατολική πλευρά. Τα κτίσματα γύρω από το ναό εγκαταλείφθηκαν. Οι κάτοικοι του χωριού δεν μπόρεσαν να τα συντηρήσουν. Τα περισσότερα γκρεμίστηκαν από την ερήμωση και την εγκατάλειψη. Οι πέτρες και οι σχιστόπλακες μεταφέρθηκαν στη θέση «Κοτσιέκι»¹⁹³ και χρησιμοποιήθηκαν για την ανέγερση του Δημοτικού Σχολείου. Οι ελάχιστοι χώροι που διατηρήθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν για άλλους σκοπούς. Στις

¹⁹¹ Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 60-62.

¹⁹² Α. Μηλιώνης, ό.π., σ. 110.

¹⁹³ Αποθήκη δημητριακών, για το «χαράτσι» (δεκάτη) που πλήρωνε το χωριό στον Τούρκο. Η αλβανική *koçek* και η βουλγάρικη *kyochek* (= αποθήκη δημητριακών) δάνεια από τη λατινική έκφραση «caution est» = «φυλακτέον, όπως μη...»

βροχερές γιορτινές ημέρες γινόταν χοροστάσι. Σ' έναν απ' αυτούς στεγάστηκε το παντοπωλείο του χωριού και σ' έναν άλλον ο δάσκαλος του χωριού.¹⁹⁴ Όπως γράφτηκε παραπάνω, το μόνο κτίσμα που γλύτωσε από τη φθορά και την καταστροφή είναι το Καθολικό της μονής.

Τα παλιότερα χρόνια ο περίβολος του ναού χρησιμοποιήθηκε και ως χώρος ταφής μοναχών και λαϊκών. Στον ίδιο χώρο θάφτηκε το 1923 η Αλεξάνδρα Γ. Μητσηγιώργη (γνωστή με το παρωνύμιο Μπέτσιω), η οποία ζούσε ασκητική ζωή στο μοναστήρι σαν καντηλανάφτισσα, πιστικός του κοπαδιού και φύλακας του μοναστηριού.

Στις 25 Νοέμβρη 1940 θάφτηκε στον περίβολό του ο αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Τσιοκώνας, ιερέας του 40ού Συντάγματος, ο οποίος σκοτώθηκε σε μια επιδρομή ιταλικών αεροπλάνων. Τρία χρόνια αργότερα τα οστά του μεταφέρθηκαν στη γενέτειρά του, το Δελβινάκι.

Καθολικό – επιγραφές - αγιογράφιση

Το Καθολικό είναι εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός μετά τρούλου του τύπου των τετρακονίων. Ο τρούλος είναι δεκατετράπλευρος, με ισάριθμα ανοίγματα. Απ' αυτά τα έντεκα είναι κλειστά και τα υπόλοιπα τρία ανοιχτά για φωτισμό.

Η αψίδα είναι τρίπλευρη με τυφλά τα αψιδώματα. Το κτίσιμο είναι αργολιθοδομή. Η δίκλινη στέγη του, ο τρούλος και η κόγχη του ιερού καλύπτονται από σχιστόπλακες.

Το Καθολικό χτίστηκε σε τρεις φάσεις. Πρώτα-πρώτα χτίστηκαν ο κυρίως ναός και το Ιερό ή Άγιο Βήμα. Στη συνέχεια χτίστηκε ο γυναικωνίτης και στο τέλος προστέθηκαν ο πρόναος (νάρθηκας) και το καμπαναριό. Ο ναός έχει συνολικό μήκος 19,50 μ. και πλάτος 7μ.

Στις μέρες μας ο εσωτερικός χώρος του ναού είναι ενιαίος. Τα παλιότερα χρόνια ανάμεσα στον κυρίως ναό (ανδρωνίτη) και στο γυναικωνίτη υπήρχε χώρισμα με μια μικρή ξύλινη πόρτα επικοινωνίας. Στο υπέρθυρο τόξο βρισκόταν η κτητορική επιγραφή του ναού, η οποία και καταστράφηκε. Το περιεχόμενό της διασώθηκε από τον καθηγητή Χριστόφορο Μ. Μηλιώνη, ο οποίος την αντέγραψε διατηρώντας την ανορθογραφία και το βυζαντινό τύπο γραφής.¹⁹⁵

ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΟΝ ΕΚΔΛΙΕΡΓΘΗ
ΚΑΙ ΑΝΗΣΩΡΙΘΕΙ ΉΘ ΘΕΙΟΣ ΞΤΟΣ ΚΑΙ Π'Α
ΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ Η ΠΕΡΕΥΛΟΘΗΜΕΝΗΣ
Δ'ΕΣΤ'ΙΝΗΣ ΗΜΩΝ ΘΚΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΠΑΘΕ
ΝΣ ΜΑΡΙΑΣ ΤΗ ΚΑΛΩΣΜΕΝΗ ΕΙΣΘΔΗΘΝ

¹⁹⁴ Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 107, 115.

¹⁹⁵ Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 41, 42.

ΔΙΑ ΣΗΝΔΡΟΜΗΣ ΔΑΪΤΑΗ ΚΟΠΥΤΑΙ Κ' Ε
ΖΟΔΑ ΖΩΣΙΜΑ Κ' ΚΑΛΛΗΣΑ Κ' ΓΑΒΡΙ
ΗΛ ΤΟΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧ ΑΡΧΙΕΡΨΥΘΟΝΤ
ΟΣ ΔΕ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΛΕΣΑΤ' ΕΤΗΣΚΟ
ΠΑ ΚΥΡ ΝΕΟΦΥΤΑ 'ΕΤΕΛΙΩΘΗ ΗΣΦΡ
ΡΙΑ ΣΕΠΕΒΡΙΑ Ψ' ΕΤΑΣ, Ζ.Ρ.Ι.Β' ι...

Η ιδρυτική επιγραφή, όπως την αντέγραψε ο καθηγητής Χ. Μηλιώνης
(Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 41-42).

Σύμφωνα με την παραπάνω κτητορική επιγραφή η αγιογράφηση τελείωσε γύρω στο 1603 ή 1604. Ο αγιογράφος παραμένει άγνωστος. Το όνομά του που αναγραφόταν στην τελευταία σειρά της παραπάνω επιγραφής, ήταν σβησμένο λόγω φθοράς και δεν αντιγράφηκε από τον καθηγητή Χ. Μηλιώνη. Εικάζεται ότι πρόκειται για Ηπειρώτη αγιογράφο, που ακολουθούσε την τεχνοτροπία της Μακεδονικής Σχολής. Δυστυχώς, οι αγιογραφίες έχουν υποστεί μεγάλες φθορές.

Τρεις σειρές αγιογραφιών καλύπτουν το βόρειο και το νότιο τοίχο του ανδρωνίτη (κυρίως ναού). Η αγιογράφηση αρχίζει από το ύψος 1,20 μ., επειδή μέχρι αυτό το ύψος οι τοίχοι καλύπτονται από τα στασίδια.¹⁹⁶ Στο βόρειο τοίχο (από τα ανατολικά προς τα δυτικά) υπάρχουν οι παρακάτω αγιογραφίες:

Στην πρώτη σειρά απεικονίζονται ολόσωμες οι μορφές των αγίων Θεοδώρου Στρατηλάτη, Νέστορα, Αρτεμίου, Ιακώβου του Πέρση, Μερκούριου, Λεοντίου και Λουκιανού.

Η δεύτερη σειρά απεικονίζει μέσα σε κυκλικά πλαίσια τις μορφές των αγίων Βάκχου, Πόβου, τεσσάρων άλλων αγίων των οποίων οι μορφές είναι δυσδιάκριτες και του Αγίου Βίκτορος, ενώ η τρίτη σειρά καλύπτεται με παραστάσεις της Γέννησης και των Εισοδίων της Θεοτόκου.

Στο νότιο τοίχο και στην πρώτη σειρά αγιογραφήθηκαν ολόσωμες οι μορφές των αγίων Αγαθαγγέλου, Προκοπίου, Κοσμά, Μυριόφυτου, Τρύφωνος και Αγίας Μαρίνας. Στη δεύτερη σειρά και μέσα σε κυκλικά πλαίσια απεικονίζονται οι μορφές των Αγίων Κηρύκου, Γεροβασίου, Πηγασίου, Γυμνασίου, Αγαπίου, Μακαρίου και Θεοπίστου. Η τρίτη σειρά καλύπτεται με παραστάσεις από τη θεραπεία του τυφλού και του Μυστικού Δείπνου.

Στην ανατολική πλευρά του δυτικού τοίχου, όπου υπήρχε παλιότερα το χώρισμα ανδρωνίτη και γυναικωνίτη, διακρίνονται οι παραστάσεις της Σταύρωσης και λίγο χαμηλότερα της Κοίμησης της Θεοτόκου. Οι κοίλες επιφάνειες των τόξων, που σχηματίζουν οι κίονες με την τοιχοποιία, είναι αγιογραφημένες με τις μορφές των αγίων Μαρκιανού και Αλφίου (νότιος κίονας) και Αγίου Αυξεντίου (βόρειος κίονας). Στην επιφάνεια που εκτείνεται μεταξύ του τελευταίου κίονα και του χωρίσματος υπάρχουν οι αγιογραφίες με τη Σταύρωση και την Αποκαθήλωση. Ο Παντοκράτορας ψηλά στον τρούλο και οι μορφές των ευαγγελιστών δεν διακρίνονται εύκολα.

Αγιογράφηση υπάρχει και στο γυναικωνίτη («γυναικείο»). Στον εσωτερικό του τρούλο διακρίνονται η Πλατυτέρα και άλλες δυσδιάκριτες μορφές αγίων. Στο βόρειο τοίχο υπάρχουν

¹⁹⁶ Α. Μηλιώνης, ό.π., σ. 45.

ολόσωμες οι μορφές των αγίων Νείλου, Θεοδώρου και Μελετίου.¹⁹⁷ Στο νότιο τοίχο αρκετές μορφές αγίων έχουν καταστραφεί. Διακρίνονται ολόσωμες οι μορφές των αγίων Αλεξίου και Ζωσιμά και λίγο ψηλότερα, μέσα σε κυκλικά πλαίσια, οι μορφές των αγίων Ιουλιανού και Στεφάνου.

Στο χάρισμα με το νάρθηκα διακρίνεται μονάχα η μορφή του αγίου Μακαρίου (αριστερά του τόξου) και δεξιά των αγίων Θηβαίου και Κυριακού του αναχωρητού. Ο νάρθηκας δεν έχει αγιογραφίες.

Η κόγχη του Ιερού Βήματος αγιογραφήθηκε με τις μορφές των αγίων Ιγνατίου, Γρηγορίου του Θεολόγου και Αθανασίου του Κυρίλλου. Οι άγιοι είναι ολόσωμοι, ευδιάκριτοι και κρατούν ειλητάρια. Το κάτω μέρος της κόγχης ελαιοχρωματίστηκε, με αποτέλεσμα οι μορφές των αγίων να καλυφθούν κατά το κάτω τριτημόριο τους. Ψηλότερα υπάρχει η Πλατυτέρα. Μεταξύ της μεγάλης κόγχης και εκείνης της Πρόθεσης, υπάρχει ολόσωμη η μορφή του αγίου Στεφάνου. Ψηλότερα και μέσα σε κυκλικό πλαίσιο διακρίνεται η μορφή του αγίου Παύλου. Ανάμεσα στη μεγάλη κόγχη και στη μικρή «πόρτα του Κύρ'λου» υπάρχουν δύο δυσδιάκριτες ολόσωμες μορφές αγίων. Ψηλότερα και σε κυκλικά πλαίσια διακρίνονται οι μορφές των αγίων Βαβύλα και Ανθίμου και λίγο ψηλότερα ο Προφήτης Ηλίας. Τα υπόλοιπα μέρη του Αγίου Βήματος έχουν ελαιοχρωματιστεί.¹⁹⁸

Ως σύνολο η αγιογράφηση του Καθολικού είναι πλούσια και αξιόλογη. Ατυχώς, οι αγιογραφίες στο πέρασμα των αιώνων έπαθαν μεγάλες φθορές και μερικές έχουν καταστραφεί. Κρίνεται αναγκαίος και επιβεβλημένος ο καθαρισμός και η συντήρησή της, προτού αφανιστούν από τον πανδαμάτορα χρόνο.

Το τέμπλο

Το τέμπλο του ναού είναι ενιαίο, κατακόρυφο και αποτελείται από τρία μέρη, τη βάση, το θριγκό και τα λυπηρά. Έχει μήκος 5,60 μ. και ύψος 3 μ. Είναι επίχρυσο και τα κενά των διακοσμητικών είναι βαμμένα πράσινα.

Η βάση του σχηματίζεται από απλά βαμμένα σανιδώματα με γραπτές παραστάσεις σταυρών και φυτών.

Οι παραστάδες της Ωραίας Πύλης φέρουν στις απολήξεις προς τα πάνω μικρά κιονόκρανα στα οποία επικάθεται ο θριγκός. Τα υπέρθυρα τόξα είναι ημικυκλικά με δαντελωτές προεξοχές προς τα κάτω. Ιδιαίτερα εκείνο της Ωραίας Πύλης σχηματίζει τρίλοβο τόξο και το κόσμημά του στηρίζεται σε μικρά κιονόκρανα. Ποικιλόχρωμοι φυτικοί βλαστοί καλύπτουν τις παραστάδες της Ωραίας Πύλης, τα στυλώματα-πλαίσια των μεγάλων εικόνων και τα υπέρθυρα τόξα.

Υπάρχουν πέντε δεσποτικές εικόνες, δύο δεξιά της Ωραίας Πύλης, δύο αριστερά και μία αριστερά από το αριστερό παραπόρτι. Η τελευταία είναι μικρότερη από τις άλλες και εικονίζει τον οίκο κάποιου αγίου. Υπήρχε και μία άλλη εικόνα δεξιά από το δεξιό παραπόρτι, που αφαιρέθηκε και το κενό της καλύφθηκε από σανίδωμα.

Στο θριγκό σχηματίζονται τρεις ζώνες. Η πρώτη έχει μια γλυπτή ταινία. Η δεύτερη σχηματίζεται από μία σειρά με 19 (δέκα εννέα) μικρές εικόνες με σκηνές από το Δωδεκάορτο. Τις εικόνες αυτές επιστέφει γλυπτή τοξοστοιχία με μικρά ημικυκλικά τόξα, τα άκρα των οποίων καταλήγουν πάνω σε γλυπτούς διαχωριστικούς κιονίσκους. Η τρίτη ζώνη κοσμείται με δώδεκα μικρές εικόνες. Λείπουν οι δύο. Εδώ οι εικόνες δεν έχουν γλυπτά τόξα και γλυπτούς κιονίσκους,

¹⁹⁷ Α. Μηλιώτης, ό.π., σσ. 46, 47.

¹⁹⁸ Α. Μηλιώτης, ό.π., σσ. 46, 47.

αλλά γραπτούς. Ο θριγκός προς τα επάνω καταλήγει σε ταινία σανιδώματος βαμμένη με σταυρούς και φυτικό διάκοσμο.¹⁹⁹

Τα «λυπηρά» βρίσκονται στην κορυφή του τέμπλου. Αποτελούνται από το σταυρό, δύο ζεύγη δράκοντες στη βάση του και τα εικονίδια της Παναγίας και του Ιωάννη να στηρίζονται στο ανοιχτό στόμα τους.

Τα διακοσμητικά θέματα αποτελούνται από ποικιλόμορφους φυτικούς, ελικοφόρους και ανθοφόρους βλαστούς. Η γλυπτή ταινία του θριγκού έχει ως θέμα βλαστούς αμπέλου με σταφύλια που ραμφίζονται από πτηνά. Στη μέση της ταινίας και ακριβώς πάνω από το υπέρθυρο τόξο της Ωραίας Πύλης εικονίζονται δύο γρυπολέοντες, έτοιμοι να αναμετρηθούν. Σε άλλα σημεία υπάρχουν γλυπτές παραστάσεις άλλων πτηνών και ζώων, πραγματικών και φανταστικών. Γλυπτά κοσμήματα στολίζουν τα τριγωνικά κενά της πρώτης σειράς εικόνων.

Το βημόθυρο της Ωραίας Πύλης αντικαταστάθηκε από ένα νεότερο. Σήμερα σώζεται ολόκληρο το δεξιό θυρόφυλλο και από το αριστερό μόνο το άνω και κάτω τμήμα του. Το μεσαίο συμπλήρωσε κάποιο κενό τέμπλου άλλης εκκλησίας του χωριού. Στο κάτω μέρος του βημόθυρου υπάρχουν παραστάσεις ιεραρχών (δύο σε κάθε θυρόφυλλο), στο μεσαίο οι μορφές του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και στο επάνω οι προφητάνακτες Σολομώντας και Δαβίδ, μέσα σε μικρά κυκλικά πλαίσια. Φυτικές και άλλες γλυπτές παραστάσεις στολίζουν τα κενά ανάμεσα στα πλαίσια των παραπάνω μορφών.

Το τέμπλο είναι εξαιρετικής τέχνης. Φιλοτεχνήθηκε γύρω στα 1600-1630 μ.Χ. και τοποθετήθηκε μετά την αγιογράφιση.

Η εικόνα των Εισοδίων της Θεοτόκου φέρει την αφιέρωση: «Διά δαπάνης Ιωάννου Παλιόβη εν τη Βασιλευούση Μόσχα της Ρωσσίας 1803».

Στην εικόνα του Χριστού υπάρχει η επιγραφή: «Δαπάνη Ιωάννου Παπαπέτρου 1834».²⁰⁰

Κειμήλια

Στα κειμήλια του μοναστηριού συγκαταλέγονται τα παρακάτω:

Ιερά λείψανα: Ήταν οστάρια αγίων μέσα σε ειδικές λειψανοθήκες. Τα περισσότερα χάθηκαν στους εράνους που έκανε στη Θεσπρωτία ο παπα-Ρεντζούλας (ιερέας Μιχάλης Νοτίδης).

Το μοναστήρι της Μέγκουλης είχε στην κατοχή του λείψανα των Αγίων Τρύφωνα, Χαραλάμπους, Θεοδώρου, Προκοπίου, του Αγίου Θωμά, του Αγίου Στεφάνου και της Αγίας Παρασκευής. Σήμερα σώζονται μονάχα τα οστάρια από τα λείψανα του Αγίου Θωμά και του Αγίου Στεφάνου. Η λειψανοθήκη τους έχει διαστάσεις 0,12x0,25. Είναι ασημένια και οι επιφάνειές της έχουν διακοσμηθεί έντεχνα με παραστάσεις φυτών. Στο κάλυμμα υπάρχει η παράσταση του Αγίου Θωμά με τ' όνομά του. Στο βασικό χείλος όλων των πλευρών υπάρχει η παρακάτω επιγραφή:

+ 1823 ΜΑΪΟΥ 20 ΕΓΙΝΕ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΥΤΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΛΕΙΨΑΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΘΩΜΑ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΕΠΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΑΝΘΙΜΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΜΕΓΚΟΥΛΗΣ ΧΡΥΣΙΚΟΙ ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΗΣ ΜΕΤΣΟΒΙΤΕΣ +

¹⁹⁹ Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 43, 44.

²⁰⁰ Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 43-45.

Οι λειψανοθήκες λειψάνων των αγίων Θωμά (αριστερά) και Στεφάνου (δεξιά)
(Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 48).

Η λειψανόπλακα (Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 48).

✦ ΙΧΩΒ ΜΑΙΧΩΟ ΕΓΙΝΙ ΤΟΠΑΡΟΝ
ΚΧΤΙΟΝ ΤΧΑΠΙΧ ΛΙΨΑΝΧΑΠΟΣ ΤΟΛΧ
Θ°ΜΑΔΙΑΔΡΟΜΙΣΕΠΙΓΧΜΕΝΧΑ
ΝΘΙΜΧΗΕΡΟΜΟΝΑΧΧΜΑΝΑΣΤΙΡΙ
ΜΕΓΚΧΛΗΧΡΙΣΙΚΙΠΑΝΙΚΕΑΛΕ
ΞΙΜΕ>ΣΟΒΙΤΕΣ ✦

Η επιγραφή της λειψανοθήκης του Αγίου Θωμά
(Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 49).

Διασώθηκε η ιστορία ότι η λειψανοθήκη ήταν δωρεά γυναίκας από το χωριό Βήσσανη και κατασκευάστηκε στα Γιάννινα.

Στο μοναστήρι σώζονται αδειανές μία μεγάλη θήκη λειψάνων και μία μικρότερη, που φέρει την επιγραφή: «ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΚΥΤΙΟΝ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΓΚΟΥΛΗ 1783 ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ».²⁰¹

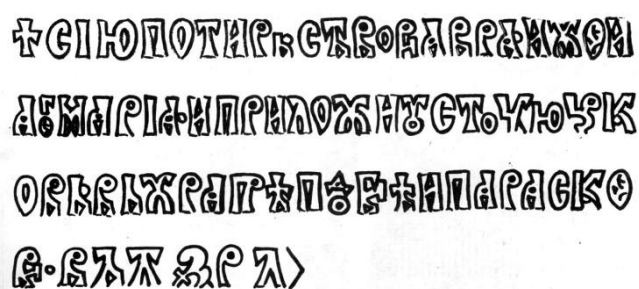
Από τα υπόλοιπα κειμήλια του μοναστηριού ξεχωρίζει ένας παλιός χρυσοκέντητος επιτάφιος, ένα σλοβένικο Άγιο Ποτήριο, εγκόλπια, δύο ξύλινα αρτοφόρια, δύο ζεύγη ρωσικά χρυσοκέντητα άμφια, το ιερό Ευαγγέλιο, ένα παλιό μηνιαίο και κάμποσα άλλα παλιά ιερατικά βιβλία.

Ο επιτάφιος είναι μεταξένιος και χρυσοκέντητος. Η μία πλευρά του έχει υποστεί φθορές.

Το Άγιο Ποτήριο. Διακρίνεται μέρος της επιγραφής του (Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 52).

Το Άγιο Ποτήριο δεν έχει μίσχο, ούτε βάση. Στην επιφάνεια του χείλους του υπάρχει η παρακάτω σλοβένικη επιγραφή:

Η σλοβένικη επιγραφή του Αγίου Ποτηρίου (Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 51).

Η παραπάνω επιγραφή αντιστοιχεί με την ακόλουθη σλάβικη:

²⁰¹ Α. Μηλιώνης, ό.π., σ. 49.

† СІЮ ПОТИРЬ СЪТВОРИ АВРА[ΑΜ:] И ЖЕНА
 [Ε]ΓΟ ΜΑΡΙΑ• ΠΡΙΛΟЖИ ХСТОЧІЮ [ΠΟ]ΚРОВЬ
 ЖР[ΥΤΒ]Δ[Σ:] ΠΡΥΠΟΔ[Ο]ΥΗΥΙ ΠΑΡΑΣΚΕΒИ•
 ВЪПЪ[Ο]• ΖΡΛ.

Η σλοβένικη επιγραφή μεταφράζεται ως εξής: «Τούτο το ποτήριο το έκαμε (αφιέρωσε) ο Αβραάμ και η σύζυγός του Μαρία και πρόσθεσε κάλυμμα του στομίου με τη θυσία του Χριστού, επ' ονόματι της οσίας Παρασκευής –εν έτει 7130 από κτίσεως κόσμου, ήτοι: 7130-5508 = 1622 μ.Χ.».²⁰²

Ο ασημένιος σταυρός στη μία όψη φέρει στα κεντρικά παραστάσεις της Θεοτόκου και περιφερικά 4 προφητών από την Παλαιά Διαθήκη. Σε κεντρικό του σημείο ο σταυρός φέρει την επιγραφή:

... Ο ΥΠΑΡΧΩΝ (πρώτη σειρά δυσανάγνωστη)
 ΚΑΛΛΗΝΙΚΟΥ
 ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ

Η επιγραφή στο σταυρό με τους Προφήτες
 (Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 54).

Στην άλλη όψη του ίδιου σταυρού υπάρχουν οι παραστάσεις της Σταύρωσης και άλλων 4 προφητών της Παλαιάς Διαθήκης. Στο μίσχο του υπάρχει η χρονολογία 1610 και στη βάση η επιγραφή: 1891 ΕΓΙΝΙ ΤΟ ΚΑΘΙΣΜΑ

Ασημένιος σταυρός με ξύλινο εσωτερικό ανάγλυφο, το οποίο φέρει γλυπτές τις παραστάσεις Σταύρωσης και Ανάστασης. Στο μίσχο του υπάρχει η παρακάτω επιγραφή και χρονολογία:

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΜΕΓΚΟΥΛΗΣ 1788

²⁰² Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 51, 52, 53.

Ο σταυρός του Αγίου Κοσμά: Είναι ξύλινος και έχει μήκος 0,35 μ. Στη μία όψη του υπάρχει γραπτή η παράσταση της Σταύρωσης. Λέγεται ότι κατασκευάστηκε από τον ίδιο τον Άγιο. Βρισκόταν μέσα στο προσκυνητάρι του Αγίου.

Το θυμιατό: Είναι ένα από τα πιο αξιόλογα κειμήλια του μοναστηριού. Στη βασική του επιφάνεια και σε δύο ομόκεντρους κύκλους υπάρχει η παρακάτω επιγραφή:

«ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΙΩΝ
ΜΕΓΚΟΥΛΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΘΕΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΚΑΙ ΔΑΠΑΝΗ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΜΟΝΗΣ
Α.Ψ.Π.Ε. ΜΑΡΤΙΩ 1785».

Η επιγραφή του θυμιατού (Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγγουλης*, σ. 54).

Τρία εγκόλπια, εκ των οποίων τα δύο είναι ασημένια και το τρίτο ξύλινο. Είναι στρογγυλά και φέρουν παραστάσεις.

Το ένα από τα ασημένια εγκόλπια στη μία όψη του φέρει παράσταση του Αγίου Χαραλάμπου και στην άλλη της Θεοτόκου Μητέρας. Λέγεται ότι ήταν θήκη λειψάνου του αγίου. Είναι κενό.

Το δεύτερο ασημένιο εγκόλπιο είναι συμπαγές. Στη μία του όψη υπάρχει η παράσταση της Θεοτόκου και στην άλλη των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου. Φημιζόταν για τις θεραπευτικές του ιδιότητες.

Δύο ζεύγη ιερά άμφια, από τα οποία το ένα έχει κατασκευαστεί στη Ρωσσία και ανήκει στον ηγούμενο. Το άλλο προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη.

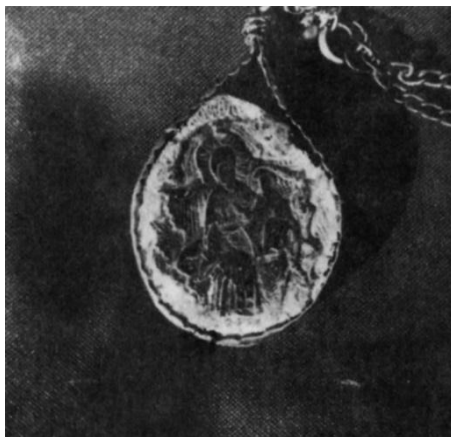
Βιβλία:

Το Ιερό Ευαγγέλιο. Στην πρώτη σελίδα του αναφέρεται ότι τυπώθηκε το 1748 από το Νικόλαο Γλυκύ στη Βενετία.

Μηνιαίο Ιουνίου. Τυπώθηκε από το Νικόλαο Γλυκύ στη Βενετία το 1775.

Στο μοναστήρι σώζονται Μηνιαία έκδοσης 1873, 1874 και 1879, ένα Τριώδιο έκδοσης 1815 και δύο πεντηκοστάρια έκδοσης 1836 και 1872.

Το μοναστήρι της Μέγκουλης ήταν πλούσιο σε αφιερώματα και κειμήλια. Αρκετά απ' αυτά κάηκαν στις δύο πυρκαγιές των κτισμάτων γύρω από το ναό, άλλα χάθηκαν και άλλα κλάπηκαν από ανθρώπους που φιλοξενήθηκαν στο μοναστήρι.²⁰³

Τα δύο ασημένια εγκόλπια
(Α. Μηλιώνης, *Το μοναστήρι της Μέγκουλης*, σ. 57).

Από τα κειμήλια που προαναφέρθηκαν, οι κάτοικοι της Μέγκουλης (Περιστερίου) έτρεφαν μεγάλο σεβασμό και πίστη στα ιερά λείψανα της μονής και τα θεωρούσαν θαυματουργά.

Τα παλιότερα χρόνια το λείψανο του Αγίου Στεφάνου μεταφερόταν την ημέρα της σποράς στα χωράφια, για να δώσει η γη περισσότερο καρπό. Το ίδιο λείψανο περιφερόταν στους αγρούς για να απομακρύνει τα σμήνη των ακρίδων.

Το λείψανο του Αγίου Θωμά το τοποθετούσαν οι κάτοικοι στο δωμάτιο του αρρώστου επί 20 μέρες, γιατί πίστευαν ότι είχε θεραπευτικές ιδιότητες. Για να το πάρουν έδιναν στο μοναστήρι μία χρυσή λίρα.

²⁰³ Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 51, 53, 55, 56.

Επίσης, το ξύλινο εγκόλπιο με τις παραστάσεις της Παναγίας, του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Δημητρίου φημιζόταν για τις θεραπευτικές του ιδιότητες. Η κάτοχος οικογένεια δεχόταν επισκέψεις αρρώστων κατοίκων του χωριού και άλλων ασθενών της γύρω περιοχής.²⁰⁴

Περιουσία

Η περιουσία του μοναστηριού ήταν σημαντική. Η θέση «Βίλλιες» και ολόκληρη η έκταση του κάμπου, περίπου 3.000 (τρεις χιλιάδες) στρέμματα, ανήκε στο μοναστήρι. Την καλλιεργούσαν οι «χουσμεκιάρηδες», δηλαδή το υπηρετικό προσωπικό της μονής και αμείβονταν με «γέννημα», δηλαδή μέρος της παραγωγής. Οι «χουσμεκιάρηδες» ή «χουσμεκιάρηδες» δούλευαν ως γεωργοί, ζευγίτες, κηπουροί, ζυμωτές και χτίστες. Οι γυναίκες τους καλλιεργούσαν τ' αμπέλια. Εκτός από την αμοιβή τους σε είδος, οι μοναχοί μάθαιναν τα παιδιά τους γράμματα. Εκτός από εργασία το μοναστήρι τούς πρόσφερε και προστασία στα δύσκολα εκείνα χρόνια.

Η θέση Γκίνκα, ανατολικά του χωριού και κοντά στο βουνό Κασσιδιάρης, ήταν κατάφυτη από αμπέλια, που ανήκαν στο μοναστήρι.²⁰⁵ Είχε στην κυριότητα έναν αγρό στη θέση Γάλιανη και άλλο ένα χωράφι 6 στρέμματα στο χωριό Κουκλιό, που το μίσθωνε.

Το μοναστήρι είχε πολλά κτήματα στο χωριό Καστάνιανη και συγκεκριμένα στις θέσεις «Σιόγκα» και «Φέγγους».²⁰⁶

Εκτός από τα παραπάνω το μοναστήρι είχε κτηματική περιουσία και στη Θεσπρωτία έναν υδρόμυλο στη Λίστα Φιλιατών και έναν ελαιώνα στη θέση «Μπολιάνα», δώρο των κατοίκων του Παλαιοχωριού.

Επίσης το μοναστήρι είχε υδρόμυλο στη θέση «Ντόβες» και τον νοίκιαζε για 2-3 χρυσές λίρες το χρόνο. Στην περιουσία της μονής ανήκε και το Μετόχι, ένα ψηλό κτίριο στον κάμπο, που χρησίμευε ως χώρος αποθήκευσης και διαμονής εκείνων που φυλούσαν τα ζώα. Το μοναστήρι είχε και αρκετά ζώα. Οι υπερήλικες διηγούνται ότι είχε 40 ζώα (βόδια και υποζύγια), 500 πρόβατα και 600 γίδια. Τα καλοκαίρια έβοσκαν στα βουνά της Βήσσανης και του Βασιλικού. Τους χειμώνες σταυλίζονταν στη στάνη του μοναστηριού, στο «Καλοερικό» και στις «Βαλαριές».

Σε ονομαστική κατάσταση ακινήτων Ιερών Μονών του ΟΔΕΠ (Οργανισμού Διαχείρισης Εκκλησιαστικής Περιουσίας) το 1935 η Μονή Μέγκουλης είχε στην κυριότητά της 670 στρέμματα χωράφια.

Η περιουσία της Μονής Μέγκουλης περιλάμβανε και αρκετές κυσέλες μελισσών, που είχαν τοποθετηθεί στη θέση «Μελισσαριό».

Από τα πλούσια έσοδά του το μοναστήρι συντηρούσε σχολείο και πλήρωνε δάσκαλο.

Το 1870 πέθανε ο τελευταίος ηγούμενος Κύριλλος και τη διαχείριση της περιουσίας της μονής ανέλαβε επιτροπή από κατοίκους του χωριού μέχρι το 1910.

Το έτος 1926 απαλλοτριώθηκαν τα κτήματα της μονής σε όφελος κατοίκων των χωριών Καστάνιανης, Κερασόβου και Κουκλιών. Τα υπόλοιπα έμειναν στους αρχικούς καλλιεργητές.

Το 1959 πραγματοποιήθηκε η οριστική διανομή των κτημάτων. Τότε έγινε και η σύνταξη του κτηματολογίου του χωριού, που ισχύει μέχρι σήμερα.²⁰⁷

Την ίδια τύχη είχε και το κοπάδι της μονής.

Ο βοσκός Μητρο-Νικόλας ή Μητροπιστικός, όπως τον έλεγαν, που δούλεψε τζομπάνος στο μοναστήρι από το 1896 μέχρι το 1912, δέχτηκε να πάρει τα ζώα με όρους. Τα μισά πρόβατα

²⁰⁴ Α. Μηλιώνης, ό.π., σ. 76.

²⁰⁵ Α. Μηλιώνης, ό.π., σ. 76.

²⁰⁶ Από την αρχαία ελληνική φέγγος, το = φως, λάμψη // το φως της Σελήνης (κατάλοιπο λατρείας της θεάς Σελήνης).

²⁰⁷ Α. Μηλιώνης, ό.π., σσ. 79, 80, 81, 85.

να είναι δικά του, τα άλλα μισά και τα γίδια να τα επιστρέψει όταν του τα ζητήσουν. Ο Μητρο-Νικόλας πήρε το κοπάδι στο χωριό του, το Μαυρονόρος, και βόσκησε τα ζώα μέχρι το 1912, οπότε κράτησε τα μισά πρόβατα, αγόρασε τα άλλα μισά και επέστρεψε τα γίδια στο μοναστήρι.

Όταν άρχισαν οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913) από το χωριό περνούσαν πολλοί Τουρκαλβανοί, οι οποίοι ζητούσαν τρόφιμα, έκλεβαν και λήστευαν. Οι κάτοικοι του χωριού για να γλυτώσουν τα δικά τους ζώα, έδιναν από τα ζώα του μοναστηριού και το κοπάδι λιγότευε.

Η εκκλησιαστική επιτροπή μοίρασε τα εναπομείναντα ζώα στις οικογένειες του χωριού με τον όρο να τα επιστρέψουν μόλις τελειώσει ο πόλεμος. Όμως, ούτε ζητήθηκαν, ούτε επιστράφηκαν.

Το 1933 η εκκλησιαστική επιτροπή γράφει στους ξενιτεμένους Μεγκουλίτες της Βοστώνης ότι τα κτήματα του μοναστηριού και των άλλων εκκλησιών απαλλοτριώθηκαν και η μονή δεν εισπράττει καθόλου γεώμορο, για το λάδι και τις άλλες ανάγκες της και τα οικονομικά της βρίσκονται σε άθλια κατάσταση.

Μοναχοί και ηγούμενοι

Ο αριθμός των μοναχών του μοναστηριού ήταν πάντοτε μικρός. Στον πίνακα δωρητών αναφέρονται πολλά ονόματα ιερομονάχων, πάνω από 60 (εξήντα). Ο αριθμός φαίνεται υπερβολικός, επειδή τα κτίσματα γύρω από το μοναστήρι ήταν λίγα. Οι καλόγεροι έρχονταν, έμεναν λίγα χρόνια και έφευγαν. Πολλοί από τους αναγραφόμενους ιερομονάχους είναι δωρητές από ξένες μονές.

Από βιβλιογραφικές πηγές, ενθυμήσεις και αφιερωματικές επιγραφές ο Αναστάσιος Μηλιώνης συγκέντρωσε τα ονόματα των παρακάτω ιερομονάχων και ηγουμένων:

Κάλλιστος, Γαβριήλ και Ζωσιμάς, ιερομόναχοι. Αναφέρονται στην κτιτορική επιγραφή του ναού, που καταστράφηκε, με χρονολογία το έτος 1603.

Μελέτιος Σιγάλας, ιερομόναχος. Αναφέρεται στο περιθώριο σελίδας μηνιαίου Ιουνίου με χρονολογία 1775.

Χρυσανθος, ιερομόναχος. Το όνομά του αναγράφεται στη θήκη λειψάνων του Αγίου Θωμά με χρονολογία 1783.

Δαμασκηνός, ιερομόναχος. Αναφέρεται στην επιγραφή του θυμιατού με χρονολογία 1785.

Ιερεμίας, ιερομόναχος. Αναφέρεται από τον Ιωάννη Λαμπρίδη στα *Πογωνιακά* του (σ. 46). Ο Λεάνδρος Βρανούσης μάς πληροφορεί ότι ο ιερομόναχος Ιερεμίας άφησε αντίγραφο από το *Χρονικό της Δρυοπίδος*, που χρησιμοποίησε ο Αθανάσιος Πετρίδης από τη Δρόβιανη της Βορείου Ηπείρου.²⁰⁸

Ηγούμενοι:

Ανθιμος: Το όνομά του αναφέρεται στη μεγάλη θήκη του λειψάνου του Αγίου Θωμά με χρονολογία 1823.

Κύριλλος: Ήταν ο τελευταίος ηγούμενος της μονής. Το όνομά του αναφέρεται στη λειψανόπλακα με χρονολογία 1852, σε επιγραφή του καμπαναριού με χρονολογία 1875 και στην «Πόρτα του Κύρ'λου» με χρονολογία 1864. Ήρθε στο μοναστήρι από μικρό παιδί, έμαθε σ' αυτό γράμματα και έγινε μοναχός. Πέθανε σε μεγάλη ηλικία.

²⁰⁸ Λ. Βρανούσης, *Χρονικά της Μεσαιωνικής και τουρκοκρατούμενης Ηπείρου*, έκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1962, σ. 123.

Η Μονή Μέγκουλης, αν και δεν έχει ανακηρυχτεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο, τα καταφέρνει να διατηρείται, χάρη στο ενδιαφέρον των κατοίκων της Μέγκουλης, οι οποίοι «διά στόματος του γιατρού Α. Μηλιώνη ομολογούν ότι: “... σ’ αυτό το μοναστήρι οι κάτοικοι της περιοχής και ιδιαίτερα εμείς οι Μεγγουλίτες, χρωστάμε κάτι. Κάτι από τον εαυτό μας... τη ζωή μας ... την ύπαρξή μας!...”».²⁰⁹ Επιβάλλεται, όμως, να γίνουν οι δέουσες ενέργειες για την ανακήρυξη της Ιεράς Μονής σε ιστορικό διατηρητέο μνημείο, για να μεριμνήσει περαιτέρω η πολιτεία σε ό,τι αφορά τη συντήρηση και διατήρησή του.

²⁰⁹ Α. Μηλιώνης, ό.π., σ. 119.

ΜΟΝΗ ΙΑΚΩΒΟΥ ή ΜΟΝΗ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ ΔΟΛΙΑΝΩΝ

Το καθολικό της Μονής Ιακώβου Δολιανών
(φωτογραφία Δ. Καμαρούλια).

Θέση – Ονομασία: Σε απόσταση ενός χιλιομέτρου από το «Χάνι Δολιανών», όπου η εθνική οδός Ιωαννίνων-Κακαβιάς διακλαδίζεται προς Παρακάλαμο, ένας μακρύς χωματόδρομος οδηγεί μετά από 200 (διακόσια) μέτρα στους πρόποδες ενός μικρού, κατάφυτου από βάλανιδιές λόφου, πάνω στον οποίο βρίσκεται χτισμένη η Μονή Ιακώβου ή Μονή Δολιανών. Στις δυτικές υπώρειες του λόφου και πολύ κοντά στο μοναστήρι κυλάει τα νερά του το ποτάμι του Γορμού.

Η Μονή Ιακώβου είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου, αλλά γιορτάζει και της Ζωοδόχου Πηγής. Η κεντρική εκκλησία των Δολιανών, κτίσμα του 1790, είναι αφιερωμένη στο Γενέθλιο της Θεοτόκου. Προφανώς το δεύτερο πανηγύρι της Μονής Ιακώβου ανήμερα της Ζωοδόχου Πηγής καθιερώθηκε εξαιτίας της λειτουργίας που γίνεται στο μοναστήρι κάθε χρόνο την Παρασκευή της Διακαινισμού. Ως είθισται μετά τη λειτουργία ακολουθεί τρικούβερτο γλέντι και φαγοπότι μέσα στην όμορφη φύση κοντά στο ποτάμι του Γορμού.

Κατά τον Π. Αραβαντινό πήρε την ονομασία της από τον ιδρυτή της μοναχό Ιάκωβο:

«Η Μονή Ιακώβου είναι κτίσμα αρχαιότατον του της Αρτσίστης· έλαβε την ονομασία της από τον ιδρυτή της, μοναχό Ιάκωβο...».²¹⁰

Στον κατάλογο επισκόπων και μητροπολιτών της Επισκοπής Δρυινοπούλεως αναφέρεται και ένας επίσκοπος ονόματι Ιάκωβος χωρίς χρονολογίες. «Το μόνο που γνωρίζουμε γι' αυτόν», γράφει ο Β. Μπαράς, «είναι ότι η χειροτονία του σε επίσκοπο έγινε επί της β' πατριαρχείας του Ιερεμίου του Β', ήτοι μετά το 1587 και προ του 1595».²¹¹

²¹⁰ Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, μέρος Γ', εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1984, σσ. 160, 161.

²¹¹ Β. Μπαράς, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, επιμέλεια Λ. Βρανούσης, Αθήνα 1966, σ. 129.

Αραγε πρόκειται για το μητροπολίτη Ζιχνών Ιάκωβο, ο οποίος καταγόταν από το Βομπλό και ανήγειρε τη μονή του Σωτήρος στην Τσιάτιστα κατά τον 16ο αιώνα;²¹²

Σύμφωνα με την ιδρυτική της επιγραφή η Μονή Αρτσίστας (= Αρίστης Ζαγορίου) χτίστηκε το έτος 1665. Η χρονολογία δικαιώνει την άποψη του Αραβαντινού και μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε την ίδρυση της μονής στον 16ο αιώνα.

Ιστορικό: Ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει ότι η Μονή Ιακώβου ή Μονή Δολιανών έφτασε στη μεγαλύτερη ακμή της, όταν είχε ηγούμενο τον ιερομόναχο Δοσίθεο Γεννάδιο, αδελφό του διδασκάλου του έθνους Γ. Γεννάδιου από τα Δολιανά της Ηπείρου. Ο ίδιος μάς πληροφορεί ότι η Μονή Ιακώβου διέθετε τρεις χιλιάδες γρόσσια το χρόνο για τη λειτουργία του σχολείου Δολιανών: «Η των Δολιανών (Μονή), ης η προαγωγή οφείλεται εις τον ιερομόναχον Δοσίθεον τον Γεννάδιον, αδελφόν του αιιδίμου διδασκάλου του Έθνους Γ. Γενναδίου, υπό επιτροπείας κυβερνωμένη υπέρ της εν τη κοινότητι ταύτη ελληνικής Σχολής γρ. 3.000».²¹³

Ο Γάλλος πρόξενος στα Γιάννινα Φραγκίσκος Πουκεβίλ στο γνωστό οδοιπορικό του *Ταξίδι στην Ελλάδα* γράφει ότι επισκέφθηκε τη Μονή Ιακώβου το 1809. Στο οδοιπορικό του ο Γάλλος πρόξενος στην Αυλή του Αλή Πασά γράφει τα εξής:

«Μου είχαν ορίσει να διανυκτερεύσω στο μοναστήρι του Αγίου Ιακώβου, που βρίσκεται σ' ένα πλάτωμα ανάμεσα στους δύο βραχίονες, που κυλούν από τις πηγές του Θύαμι. Μετά το δείπνο ξαπλώσαμε στο πάτωμα και προσπαθήσαμε να κοιμηθούμε. Επειδή δεν μ' έπιανε ο ύπνος σ' αυτό το άθλιο κελί, που ήταν γεμάτο καπνό, έβραζα μέσα στο μοναστήρι να βρω κάποιον, που είχε όρεξη για κουβέντα. Περιπλανήθηκα στη στοά του μοναστηριού, όταν στο βάθος του διαδρόμου συνάντησα τον ηγούμενο. Λανάριζε μαλλί. Με πληροφόρησε ότι το μοναστήρι είχε παλιότερα 30 (τριάντα) μοναχούς και άλλους τόσους υποταχτικούς και ότι το εισόδημά του από τα κτήματα ήταν δέκα χιλιάδες “πιάστρα” το χρόνο. Τον ρώτησα αν είχε χειρόγραφα.

– Α, είπε, παλιές ιστορίες! Ο Θεός να μας φυλάει απ' αυτά! Εμείς είμαστε ορθόδοξοι και όλα αυτά που έχουν γράψει οι Έλληνες ειδωλολάτρες, έχουν πια καεί. Και θα έκαιγα και άλλα, αν έπεφταν στα χέρια μου οι περγαμινές τους!

– Αλλά, του είπα, αλλού οι μοναχοί διατήρησαν αυτά τα μνημειώδη έργα και στις φροντίδες τους αυτές χρωστάμε τη διατήρηση των ωραίων έργων της αρχαιότητας.

– Δεν τα γνωρίζω εγώ αυτά, είπε. Θα είχαν κάμει καλύτερα να λαναρίζουν το μαλλί τους!...

Αγανακτισμένος από τη βάρβαρη αυτή συμπεριφορά του αμόρφωτου και άξεστου ηγούμενου, ξαναγύρισα στο κελί μου».²¹⁴

Αρχιτεκτονική – Καθολικό

Από τη Μονή Ιακώβου σώζεται σήμερα μονάχα το Καθολικό της, το οποίο περιβάλλεται από μία μάντρα («οβωρό») και πολλά πυκνά δέντρα, που το κάνουν αόρατο, ακόμα και από μικρή απόσταση.

Στην αυλόθυρα του μοναστηριού υπάρχει πινακίδα με την επιγραφή: «**ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1969 ΥΠΟ Γ.Σ.Μ.Ε.Κ. ΔΟΛΙΑΝΩΝ**».

²¹² Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', Πάτρα 1962, σ. 59.

²¹³ Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, μέρος Α', Αθήνα 1880 (επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971), σ. 60.

²¹⁴ F. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, tome second, Paris 1820 (μετάφραση Παναγιώτα Κώτσου, εκδ. Αφων Τολίδη, Αθήνα 1994, σσ. 68-70).

Το Καθολικό της μονής είναι μονόκλιτη βασιλική με τετράριχτη κεραμοσκεπή στέγη. Οι εξωτερικοί του τοίχοι υποστηρίζονται από πετρόχτιστα αντερείσματα για καλύτερη αντισεισμική προστασία. Έχει 4 (τέσσερα) ψηλά παράθυρα στη βόρεια πλευρά και άλλα τόσα στη νότια πλευρά του.

Στη δυτική πλευρά του υπάρχει ένα μικρό χαγιάτι με δύο μεγάλα τόξα. Εκεί βρίσκεται και η μοναδική είσοδος του ναού. Στην εξωτερική επιφάνεια του δυτικού τοίχου, δεξιά και αριστερά από την είσοδο, διακρίνονται υπολείμματα από ξεθωριασμένες και ασβεστωμένες αγιογραφίες. Η κόγχη του Ιερού είναι πολυγωνική και φέρει επιμήκη τυφλά αψιδώματα. Σκεπάζεται με σχιστολιθικές πλάκες και στο γείσο της στολίζεται με μία οδοντωτή ταινία, η οποία θυμίζει βυζαντινά πρότυπα.

Το δάπεδο του ναού είναι πλακόστρωτο. Τα παλιότερα χρόνια το εσωτερικό του Καθολικού ήταν κατάγραφο. Στις μέρες μας διασώζονται λίγες ξεθωριασμένες αγιογραφίες. Η πιο εντυπωσιακή είναι αυτή στο βόρειο τοίχο του κυρίως ναού, που εικονίζει τον Άγιο Χριστόφορο τον Ρέπρεβο με κεφάλι σκύλου (κυνοκέφαλο).

Ο Άγιος Χριστόφορος, τοιχογραφία του Καθολικού της Μονής Ιακώβου
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 586).

Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού είναι εξαιρετικής τέχνης. Το σκάλισαν οι αδελφοί Ταλιαδόροι, ξυλογλύπτες από το Τούρνοβο της Κόνιτσας. Ο Δ. Καμαρούλιας γράφει ότι οι φημισμένοι ξυλογλύπτες σκάλισαν το τέμπλο της Μονής Ιακώβου από ευγνωμοσύνη προς τον ηγούμενό της, ο οποίος τους έκρυψε στο μοναστήρι για ένα χρόνο περίπου, όταν τους έδιωξε ο

Αλή Πασάς από τα Γιάννινα.²¹⁵ Η Αγγελική Χατζημιχάλη, που επισκέφθηκε το μοναστήρι το 1950, εντυπωσιάστηκε από τη λεπτή τέχνη του τέμπλου και έγραψε τα παρακάτω:

«Η λεπτή του εκτέλεση ακολουθεί τη λιτότητα και την απλότητα των μοτίβων της βυζαντινής διακόσμησης. Αν και εκτελεσμένο προς το τέλος του 18ου αιώνα, θυμίζει σε πολλά τα ανάγλυφα πάνω σε μάρμαρο του Αγίου Βασιλείου στην Άρτα».²¹⁶

Το Άγιο Βήμα στη στέγη του φέρει εσωτερικό θόλο και ένα μικρό σιδερόφραχτο παράθυρο πάνω από την κόγχη.

Περιουσία

Επί τουρκοκρατίας το μοναστήρι είχε πολλά χωράφια και οικόσιτα ζώα, που τα φρόντιζαν καμιά τριανταριά «χοσμεκιάρηδες» (= υπηρετικό προσωπικό).

Το 1809 ο ηγούμενος της μονής σε συζήτηση που είχε με το Γάλλο πρόξενο Πουκεβίλ, του είπε ότι το μοναστήρι είχε παλιότερα 30 (τριάντα) καλογήρους και το ετήσιο εισόδημα από τα κτήματά του έφτανε τις 10.000 (δέκα χιλιάδες) «πιάστρα» ή γρόσσια.

Όπως γράφει ο Λαμπρίδης, το μοναστήρι όταν είχε ηγούμενο τον ιερομόναχο Δοσίθεο Γεννάδιο, διέθετε για τη λειτουργία του σχολείου Δολιανών 3.000 (τρεις χιλιάδες) γρόσσια το χρόνο.

Κατά τον Κ. Βλάχο, η Μονή Ιακώβου το 1865 είχε περιουσία 35 χωράφια και πολλά αμπέλια. Συνολικά η περιουσία της έφτανε τα 478 στρέμματα.²¹⁷

Λεπτομέρεια από το ξυλόγλυπτο τέμπλο.

²¹⁵ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 587.

²¹⁶ A. Hadjimichali, "L'art populaire de la Grèce. La sculpture sur bois", *L'hellenisme contemporain*, Mars-April 1950, p. 103-139.

²¹⁷ Κ. Βλάχος, «Κτηματολόγια των μονών της περιοχής Κουρέντων Ιωαννίνων, 4. Το Ιερόν Μοναστήριον της Κοιμήσεως της Παναγίας, το επιλεγόμενον του Ιακώβου Δολιανών», *Ηπειρωτική Εστία*, 25, Ιωάννινα 1976, σσ. 743-747.

ΙΕΡΗ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΑΚΗ ΜΟΝΗ ΣΩΣΙΝΟΥ

Η Ιερά Μονή Σωσίνου (από το βιβλίο του Δ. Καμαρούλια *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*).

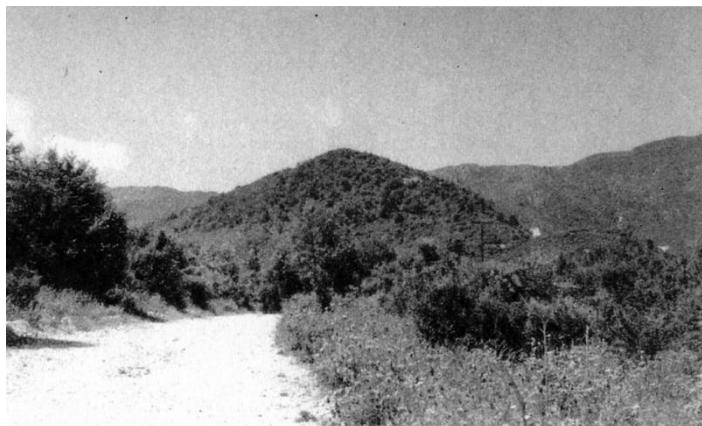
Θέση: Στην ακριτική επαρχία Πωγωνίου της Ηπείρου, 42 χιλιόμετρα από τα Γιάννινα και 3 χιλιόμετρα από την Παρακάλαμο, πολύ κοντά στους πρόποδες του Κασσιδιάρη («Σιούτιστας»), ορθώνεται το μοναχικό, κωνικό και δασωμένο βουναλάκι Σώσινο, που στεφανώνεται από το ομώνυμο μοναστήρι. Στην κορυφή ακριβώς του βουνού και σε υψόμετρο 735 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας το κτιριακό συγκρότημα της μονής μαζί με την εσωτερική και εξωτερική αυλή του καταλαμβάνει ένα ίσιωμα έκτασης πέντε περίπου στρεμμάτων.

Το Σώσινο κατέχει σπουδαία γεωγραφική και στρατηγική θέση. Βρίσκεται στα μέσα της κεντρικής οδικής αρτηρίας Ιωαννίνων-Αργυροκάστρου και αποτελεί προφυλακή των στενών της λίμνης Ζαραβίνας. Το κωνικό και απομεμονωμένο βουναλάκι στη νοτιοδυτική άκρη του κάμπου της άνω λεκάνης Καλαμά εξασφαλίζει φυσική προστασία απ' όλες τις πλευρές και καθιστά το μοναστήρι φρούριο απόρθητο. Ως ακρόπολη το Σώσινο συγκεντρώνει πλεονεκτήματα παρόμοια μ' εκείνα των Μυκηνών και της Τίρυνθας.

Ο επισκέπτης για να πάει στο Σώσινο, φθάνει πρώτα στον Παρακάλαμο Πωγωνίου, μια ζωντανή γεωργική κωμόπολη με πλούσια παράδοση στην ηπειρώτικη μουσική και λαμπρό μέλλον. Στον Παρακάλαμο υπάγεται ως συνοικισμός πλέον η Παλαιά Πογδόργιανη ή Βλαχοπογδόρ(γ)ιανη ή Άνω Παρακάλαμος, πλησίον της οποίας βρίσκεται χτισμένη η ιστορική Μονή Σωσίνου. Ο αυτοκινητόδρομος που συνδέει τον Κάτω Παρακάλαμο με τον Άνω είναι ασφαλτοστρωμένος και βατός. Στην αρχή περίπου της μεγάλης «Χαλικαργιάς», ο επισκέπτης στρίβει αριστερά και ανηφορίζει το νέο ασφαλτοστρωμένο αμαξιτό δρόμο, που οδηγεί στην κορυφή του βουνού, όπου βρίσκεται το ιστορικό μοναστήρι. Τα παλιότερα χρόνια ο επισκέπτης-προσκυνητής ανέβαινε στο μοναστήρι ακολουθώντας ένα στενό, ανηφορικό και φιδίσιο μονοπάτι, που άρχιζε από τη «Βρύση του Καπετάνιου» και οδηγούσε στην κορυφή ύστερα από εικοσάλεπτη ανάβαση. Ο αμαξιτός δρόμος ανοίχτηκε το 1972, ανακατασκευάστηκε και ασφαλτοστρώθηκε το 2008.

Ψηλά από το μοναστήρι η θέα είναι μαγευτική. Ολόκληρη η κοιλάδα του Άνω Καλαμά, όπου γράφτηκε το ηρωικό και αθάνατο έπος του Σαράντα, προβάλλει μπροστά σου σαν όμορφο

κεντημένο και πολύχρωμο χαλί. Ο επισκέπτης αγκαλιάζει με το βλέμμα του τις κατάφυτες πλαγιές του Κασσιδιάρη, το Πάπιγκο με το άγριο μεγαλείο του, τα βουνά του Ζαγοριού, τη Ρονίτσα με το Λέπενο και τη Μερόπη (Νεμέρτσικα), η οποία ξεπροβάλλει περήφανα στο βάθος και φαντάζει από μακριά σαν κοιμισμένη νεράιδα με τα πλούσια και ξέπλεκα μαλλιά της ριγμένα προς τα πίσω. Από την κορυφή του κωνικού βουνού προβάλλουν σε πανοραμιακή άποψη τα περισσότερα χωριά της λεκάνης του Άνω Καλαμά.

Το Σώσινο (υψ. 735 μ.), το μεμονωμένο κωνικό βουνό Παρακαλάμου με τη μεγάλη ιστορία του. Πίσω απ' αυτό, στο βάθος διακρίνεται η κορυφογραμμή του Κασσιδιάρη. Μπροστά είναι ο δρόμος που πάει από τον Κάτω προς τον Άνω Παρακάλαμο (Α. Γκόγκος, *Παρακάλαμος*, Α', σ. 438).

Ονομασία μονής Σωσίνου και Πογδόριανης

Όλοι οι ιστορικοί ερευνητές συμφωνούν ότι η ονομασία Σώσινο ή Σώζινο της ιστορικής μονής προήλθε από το ομώνυμο βουνό της Πογδόριανης, όπου βρίσκεται χτισμένη.

Η πρώτη γραπτή μαρτυρία περί του τοπωνυμίου εμφανίζεται σε σημείωση του ιδρυτικού σιγιλίου²¹⁸ της μονής, που εκδόθηκε τον Μάρτιο του 1598 από τον πατριάρχη Αλεξανδρείας και τότε τοποτηρητή του πατριαρχικού θρόνου της Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιο Πηγά. Σε σύντομη ανορθόγραφη και ιδιόχειρη σημείωσή του στο τέλος του κειμένου του ιδρυτικού σιγιλίου της μονής ο μητροπολίτης Βελλάς Μανασσής αναγνωρίζει ως σταυροπηγιακή²¹⁹ την «αγίαν μονήν της Εβαγγελιστρίας εν τω όρη του Σουσίηνου...»²²⁰, που βρίσκεται στη δική του περιφέρεια.

Η αρχική ονομασία «Σούσινο» της μονής διατηρήθηκε μονάχα κατά την πρώτη επταετία από της ιδρύσεώς της. Στο σιγίλιο, που εξέδωσε ο πατριάρχης Ραφαήλ Β' τον Ιούλιο του έτους 1605 η μονή αναγράφεται ως Σόσινο: «... οι ενασκούμενοι τω σεβασμίω και θείω μοναστηρίω τω ημετέρω πατριαρχικώ σταυροπηγιώ... εις το Σόσινον πλησίον της χώρας Μπογδοριανής...»²²¹.

²¹⁸ «Σιγίλιον» ή «σιγιλιώδες γράμμα» ονομάζεται το πατριαρχικό και συνοδικό γράμμα, που φέρει κρεμασμένη τη μολυβένια «βούλα» (= σφραγίδα) του Πατριάρχη ή της Συνόδου. Με τα σιγίλια επικυρώνονταν τα προνόμια των πατριαρχικών ή σταυροπηγιακών μονών και κατά κύριον λόγον το αναπαλλοτρίωτο της μοναστηριακής περιουσίας.

²¹⁹ «Σταυροπηγιακόν» (σταυρός + πήγνυμι) καλείται το μοναστήρι, που έχει μηγμένο πατριαρχικό σταυρό στα θεμέλιά του και απολαμβάνει ειδικών προνομίων από τον Πατριάρχη και τη Σύνοδο.

²²⁰ Λ. Βρανούσης, «Η εν Ηπειρώ μονή Σωσίνου», *Επετηρίς Ακαδημίας Αθηνών*, τόμος ΣΤ', Αθήναι 1957, σ. 117.

²²¹ Κώστας Βλάχος, «Πατριαρχικό και Συνοδικό γράμμα προς τη μονή Ευαγγελισμού στο Σώσινο Πωγωνίου», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, έτος 1974, σ. 172.

Τέλος, στο σιγίλιο, που εξέδωσε στις 22 Μαΐου 1626 ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος Λούκαρης, για πρώτη φορά η ονομασία της μονής αναγράφεται με ωμέγα αντί όμικρον: «... ούτως αποφαινόμεθα συνοδικώς, μη τολμώντων και των πατέρων του σταυροπηγίου του Σωσίνου εναντιωθήναι περί τούτου»²²².

Προφανώς ο λόγιος γραμματεύς του «συνοδικού σιγιλλιώδους επιβεβαιωτηρίου γράμματος», αγνοώντας το αρχαίο ελληνικό επίθετο «σούσινος» (= λείρινος, κρινόεις, ηλεκτροφαής) ή προσπαθώντας να εξαφανίσει κάθε τεκμήριο θύραθεν παιδείας, καθιέρωσε τη γραφή της ονομασίας της μονής με ωμέγα (από το ρήμα σώζω), ήτοι Σώσινο αντί Σούσ(ι)νο. Η νέα γραφή υιοθετήθηκε πρόθυμα και τελικά επικράτησε, γιατί συσχετίστηκε από μοναχούς και πιστούς με τη σωτηρία της ψυχής.

Ο Λεάνδρος Βρανούσης στη μελέτη του για το Σώσινο παρατηρεί ότι «το όνομα του όρους και του μοναστηρίου ακούεται εις τα περίχωρα και υπό τον παχυπρόφερτον τύπον Σούσ(ι)νο και διευκρινίζει ότι δεν πρόκειται για ακουστική διαφορά μεταξύ βορείου και νοτίου γλωσσικού ιδιώματος»²²³.

Οι ηλικιωμένοι της κωμόπολης Παρακαλάμου, που ρωτήθηκαν από τον Ανδρέα Γκόγκο «γιατί το λένε Σώσινο;», έδωσαν αρνητικές ή αόριστες απαντήσεις: «Δεν ξέρω!» ή «ποιος ξέρει!» ή «δεν ξέρω! Ίσως γιατί έσωζε κόσμο!»²²⁴. Ο ίδιος ο Γκόγκος θεωρεί την ονομασία ως κυριώνυμο τοπωνύμιο: «Ο Ιωάννης Σιμωτάς το 1598 έχτισε το μοναστήρι πάνω στα ερείπια παλιότερου βυζαντινού μοναστηριού. Ιδρυτής του παλιότερου αυτού μοναστηριού ήταν κάποιος Σώσινος, που από το όνομά του το μοναστήρι καλείται Σώσινο. Η φήμη του ιδρυτή θα ήταν μεγάλη, αφού και το βουνό, πάνω στο οποίο χτίστηκε το μοναστήρι, πήρε το όνομά του»²²⁵.

Από τους Ηπειρώτες ιστορικούς ο Παναγιώτης Αραβαντινός είναι ο μόνος που χρησιμοποιεί την ονομασία Σώζινο («Ιερά μονή Σωζίνου»). Στο σύγγραμμά του «Χρονογραφία της Ηπείρου» και συγκεκριμένα στο λήμμα που αναφέρεται στην Πογδόρ(γ)ιανη, γράφει τα εξής: «Πογδοριανή· χωρίον της Ηπείρου, κώμη άλλοτε αξιόλογος εν τη περιοχή των Κουρέντων, όπου άλλοτε πλούσιον και νυν πτωχόν μοναστήριον Σταυροπηγείον υπάρχει, καλούμενον του Σωζίνου, ούτινος οι ηγούμενοι προ πλείστων ετών διέπουσιν εξαρχικώς μόνην ταύτην την χριστιανικήν κοινότητα...»²²⁶.

Σχετικά με την ονομασία Σώσινο ο Λαμπρίδης γράφει: «...εκτίσθη προ της κατακτήσεως Μονή επ' ονόματι του Ευαγγελισμού, επωνυμουμένη εκ του κτίτορος αυτής ίσως “Σωσίνου”»²²⁷.

Τη γνώμη του Λαμπρίδη επαναλαμβάνει και ο Ν. Τσιγαράς: «...Η σεμνή αύτη μονή τιμωμένη επ' ονόματι της Θεοτόκου της Ευαγγελιστρίας ή του Ευαγγελισμού, προσωνυμείται Μονή του Σωσίνου, ίσως εκ του πρώτου κτίτορος αυτής... »²²⁸. Ο Πωγωνήσιος ιστοριοδίφης Σπύρος Στούπης γράφει ότι η ιστορική μονή πήρε την ονομασία της από τον υψηλό και απότομο λόφο Σώσινο²²⁹. Αντίθετα, ο ιστοριοδίφης δάσκαλος Στέφανος Μπέττης τάσσεται με την άποψη

²²² Λ. Βρανούσης, ό.π., σ. 124.

²²³ Λ. Βρανούσης, ό.π., σ. 73-74 (υποσημείωση 2).

²²⁴ Α. Γκόγκος, *Παρακάλαμος*, τόμος Α', εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1995, σ. 437.

²²⁵ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 536-537.

²²⁶ Π. Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμος Β', Αθήνα 1856, σ. 131.

²²⁷ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα* (επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971), σ. 13.

²²⁸ Ν. Τσιγαράς, «Ηπειρωτικά», *Αττικόν Ημερολόγιον*, ΚΕ', Αθήνα 1896, σ. 309.

²²⁹ Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α, Πάτρα 1962, σ. 56.

του Αραβαντινού, γράφοντας ότι το μοναστήρι πήρε την ονομασία του «ίσως εκ του κτήτορος αυτού»²³⁰.

Περιγραφές ξένων περιηγητών - Αρχαία ερείπια

Το μοναστήρι ζώνεται με περίβολο, που θυμίζει τείχη αρχαίας ακρόπολης. Ίχνη από παλαιά τείχη μαρτυρούν ότι το μοναστήρι παλιότερα ήταν οχυρωμένο και προστατεύονταν από έναν πλατύτερο περίβολο, ο οποίος με το πέρασμα του χρόνου σωριάστηκε σε λιθοσωριές. Αυτά τα ίχνη αντίκρουσε ο άγγλος περιηγητής Ερρίκος Χόλλαντ (Henry Holland) και τα χαρακτήρισε ως Κυκλώπεια τείχη.

Ο Ερρίκος Χόλλαντ επισκέφθηκε το Σώσινο στις 13 Μαρτίου του έτους 1813 εφοδιασμένος με «μπουγιουρντί» του Αλή Πασά, μεταφορικά υποζύγια και τέσσερις φρουρούς για την ασφάλειά του (δύο μουσουλμάνους και δύο χριστιανούς), όπως μας πληροφορεί ο ίδιος στην αρχή του XXIII κεφαλαίου των *Ταξιδίων*, η περιοδεία του στα βόρεια της Αλβανίας άρχισε στις 12 Μάρτη 1813. Την πρώτη μέρα διανυκτέρευσαν στη Ζίτσα, στο σπίτι του κοτζάμπαση. Στο «μπουγιουρντί» του –έγγραφο άδεια για ελεύθερη κυκλοφορία– ο Αλής συνιστούσε στους υπηκόους του να φιλοξενήσουν τον άγγλο γιατρό, όπως θα φιλοξενούσαν και τον ίδιο το βεζύρη τους, αλλιώς «θα τους έτρωγαν τα φίδια!...». Τη δεύτερη μέρα του ταξιδιού ο άγγλος περιηγητής επισκέφθηκε τον καταρράκτη της Γλύζιανης και συνέχισε την πορεία του προς το Σώσινο, τη Μόσσιορη, τη λίμνη της Ζαραβίνας και το Δελβινάκι.

Σχετικά με το Σώσινο ο Χόλλαντ γράφει τα εξής:

«... Περνώντας αντίκρου στη δυτική όχθη του ποταμού (Καλαμά), συνέχισα την πορεία μου στο πάνω τμήμα της κοιλάδας, προς το μοναστήρι του Σωσίνου, έξι μίλια παραπάνω από τη Γλύζιανη. Το μοναστήρι δεσπόζει στην κορυφή ενός απομονωμένου κωνικού λόφου, ο οποίος υψώνεται πεντακόσια πόδια και κάτι πάνω από την κοιλάδα που απλώνεται στους πρόποδες. Γνωρίζοντας ότι εκεί υπήρχαν λίγα ερείπια, αποφάσισα να σκαρφαλώσω στο λόφο, στέλνοντας προπομπές δύο από τους φρουρούς μαζί με τ' άλογα που κουβαλούσαν τις αποσκευές. Ένα μονοπάτι με πολλές στροφές μας οδήγησε στην κορυφή, όπου, ύστερα από κάποιο δισταγμό εξαιτίας του αιφνιδιασμού τους, με υποδέχτηκαν ευγενικά τέσσερις-πέντε ηλικιωμένοι καλόγεροι, οι μοναδικοί κάτοικοι της τοποθεσίας αυτής.

Εξέτασα προσεκτικά το ναό και το εσωτερικό της μονής, πλην όμως δεν ανακάλυψα κάτι το σημαντικό. Μια επιγραφή κοντά στο παράθυρο της κόγχης του ιερού θα μπορούσε ίσως να διευκρινίσει το έτος ανέγερσης, αλλά ο χρόνος την έκαμε δυσανάγνωστη. Έξω από τα τείχη του μοναστηριού, τα οποία κατά τα φαινόμενα έζωναν όλη την κορυφή του λόφου, βρήκα ερείπια από Κυκλώπεια τείχη. Δε χωράει αμφιβολία ότι αποτελούν μέρος αρχαίου φρουρίου, καθόσον ο ανεπαρκής χώρος δεν ευνοεί σημαντική οικοδομική επέκταση άλλου είδους. Δεν μπόρεσα ν' ανακαλύψω κάποια επιγραφή, ούτε οι καλόγεροι ήξεραν αν υπάρχουν άλλα ίχνη αρχαιοτήτων σ' αυτή την τοποθεσία.

Από το μοναστήρι φαίνεται ολόκληρο το πάνω τμήμα της κοιλάδας του Καλαμά, που απλώνεται μέσα σε μια εκτεταμένη πεδιάδα, γόνιμη, πυκνοκατοικημένη και καλώς καλλιεργημένη. Ανατολικά εκτείνεται μέχρι τις υπώρειες των βουνών του Ζαγορίου και στα βόρεια υψώνεται σιγά-σιγά σε διαδοχικές σειρές από λόφους και βουνά, τα οποία απολήγουν στη

²³⁰ Σ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, εκδ. Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1997, σ. 488.

μεγάλη οροσειρά της Νεμέρτσικας, που καλύπτει μια μεγάλη έκταση και σχηματίζει ένα από τα πιο υψηλά ορεινά συγκροτήματα σ' αυτό το τμήμα της Αλβανίας²³¹.

Αφού πήρα μέρος σ' ένα γεύμα από ρύζι, μέλι και αυγά, που ετοίμασαν για μένα οι κάτοικοι της ερημικής αυτής τοποθεσίας κατέβηκα από το μοναστήρι του Σωσίνου...»²³².

Ο ηπειρολάτρης άγγλος ιστορικός Hammond (Χάμμοντ), γνωστός για τις αδιάκοπες εξερευνήσεις του στον ηπειρωτικό χώρο σ' αναζήτηση αρχαίων ερείπια, επισκέφθηκε το Σώσινο το 1930. Στο βιβλίο του «EPIRUS» (ΗΠΕΙΡΟΣ) γράφει πώς έφθασε στην Πογδόριανη και πώς είδε τα αρχαία τείχη στο Σώσινο:

«Περπάτησα από το Χάνι Ζαραβίνας μέσα από όμορφα δάση θαμνώδους βαλανιδιάς, για να φθάσω στο χωριό Πογδόριανη σε δύο ώρες. Βορείως του χωριού ορθώνεται ο δασωμένος λόφος πάνω στον οποίο βρίσκεται το μοναστήρι Σώσινο. Ο λόφος στην κορυφή του είναι οχυρωμένος μ' ένα περιτείχισμα, η περίμετρος του οποίου είναι 700 βήματα. Το τείχος είναι 3 μέτρα πλατύ. Αμφότερες οι επιφάνειές του (εσωτερική και εξωτερική) έχουν λιθοδομή πάχους 0,50 μ. Το εσωτερικό του τείχους είναι γεμισμένο με πέτρες και χώμα.

Στη νότια πλευρά, όπου ένα αντέρεισμα πέφτει σε απότομες πλαγιές, ένα τμήμα τείχους 30 βημάτων διατηρείται σε ύψος 2,20 μ. σε τέσσερις σειρές (στρωματώσεις). Οι αρχαίοι τεχνίτες χρησιμοποίησαν και τις δύο τεχνοτροπίες, ισοδομική και πολυγωνική. Υπάρχουν ίχνη ενός εσωτερικού τείχους βαλμένου σε ορθές γωνίες προς το περιτείχισμα σ' αυτό το σημείο.

Στην ανατολική πλευρά κάτω από το μοναστήρι του Σωσίνου ένα τμήμα τείχους μήκους 21 βημάτων διατηρείται σε ύψος 1,50 μ. σε τρεις σειρές. Οι ογκόλιθοί του έχουν διαστάσεις 1,30 x 0,68 x 0,50 μ. και δεν χρησιμοποιήθηκαν μικροί ογκόλιθοι.

Προς τα βορειοανατολικά αυτού του σημείου υπάρχει τείχος σε δύο σειρές, χτισμένο με μεγάλους και τραχείς στην επιφάνεια πολυγωνικούς ογκόλιθους, διαστάσεων 1,30 x 1,00 x 0,45 μ. Εδώ ο βράχος είναι πελεκημένος για να υποδέχεται τη θεμελιακή σειρά. Η βορειοανατολική πλευρά της θέσης είναι οχυρωμένη μ' ένα μεταγενέστερο τείχος χτισμένο με μικρές πέτρες και λάσπη με ασβέστη.

Στα νοτιοανατολικά και πιθανόν έξω από το περιτείχισμα μια πρόσοψη βράχου είναι πελεκημένη για να σχηματίζει μια ημικυκλική εσοχή, με μέτωπο προς νοτιοανατολικά, η διάμετρος της οποίας είναι 4,50 μέτρα.

Το μοναστήρι, που ήταν κλειδωμένο, παίρνει νερό από μια στέρνα. Υπάρχει μια πηγή χαμηλά, κάτω στη βόρεια πλευρά του λόφου. Χτισμένο σ' αυτή τη θέση το μοναστήρι, ψηλά πάνω από τη λεκάνη του Καλαμά, δεσπόζει μιας υπέροχης θέας...»²³³.

Το 1983 ο Ανδρέας Γκόγκος μελέτησε τα ερείπια της ακρόπολης στην κορυφή του Σωσίνου και κατάφερε να φιλοτεχνήσει το σχεδιάγραμμα των αρχαίων τειχών της. Από το περιεκτικό βιβλίο του *Παρακάλαμος* δανείζομαι ορισμένες χρήσιμες και ακριβείς πληροφορίες και το κατατοπιστικό σχεδιάγραμμα της αρχαίας ακρόπολης Σωσίνου. Οι μετρήσεις του Παρακαλαμιώτη συγγραφέα έγιναν με μετροταινία και ως εκ τούτου είναι λεπτομερείς, ακριβείς και ικανές να βοηθήσουν την περαιτέρω αρχαιολογική έρευνα.

Σύμφωνα με τις μετρήσεις του Ανδρέα Γκόγκου το συνολικό μήκος της περιμέτρου των αρχαίων τειχών είναι 673 μ. και το συνολικό μήκος των σωζομένων τμημάτων (μαζί με τους

²³¹ Ο Henry Holland δημοσίευσε τα ταξίδια του το 1815, όταν ακόμα ζούσε ο Αλή Πασάς. Τότε ολόκληρη η Ήπειρος ανήκε στο πασσαλίκι του και χαρακτηρίζονταν από τους ξένους περιηγητές ως «Αλβανία».

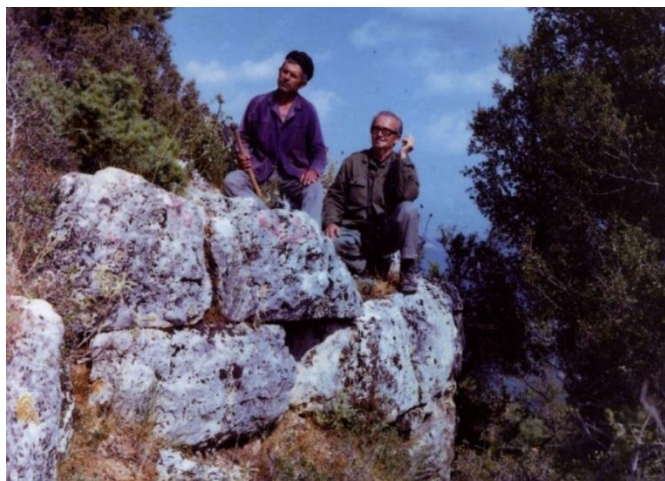
²³² H. Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albania...*, p.p. 477-478 (μετάφραση Δημητρίου Β. Μήτση).

²³³ N. G. L. Hammond, *Epirus*, Oxford 1967, p. 196.

ενσωματωμένους σ' αυτά βράχους) είναι 187,40 μ. Η έκταση του περιτειχισμένου χώρου, δηλαδή το εμβαδόν του, είναι 23 στρέμματα.

Το πλάτος των τειχών είναι 3 μέτρα. Κανένα από τα τμήματα του αρχαίου τείχους δεν διατηρήθηκε σε όλο του το ύψος. Τα ύψη των σωζομένων τειχών κυμαίνονται από 1,30 μ. μέχρι 2,50 ν. το ψηλότερο. Τα τμήματα του τείχους που σώζονται, αλλού είναι πολυγωνικά, χτισμένα δηλ. με πέτρες πολυγωνικές και αλλού ισοδομικά, χτισμένα δηλ. με πέτρες τετραγωνισμένες, ορθογώνιες. Τα σωζόμενα τμήματα του τείχους είναι 20 (είκοσι). Έχουν μήκος από 1,50 μ. το μικρότερο μέχρι 20 μ. το μεγαλύτερο. Τα κυριότερα απ' αυτά τα τμήματα, όσα δηλ. φαίνονται καλλίτερα, είναι επτά και στο σχεδιάγραμμα τα αρχαίας ακρόπολης σημειώνονται με τα γράμματα α, β, γ, δ, ε, ζ και η.

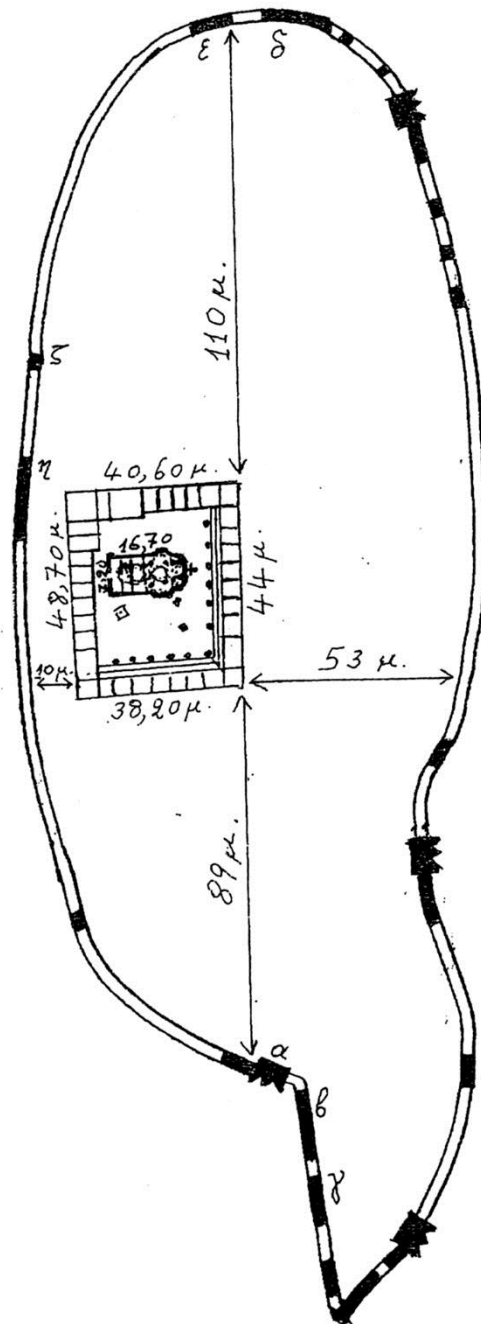
Τα πιο εντυπωσιακά είναι το β και το γ, που κρύβονται μέσα σε πυκνή βλάστηση από πουρνάρια και κέδρα. Στο τμήμα η, κοντά στη νότια πλευρά του μοναστηριού, όπου κατέληγε ο παλιός ανηφορικός και φιδίσιος δρόμος που άρχιζε από τη «Βρύση του Καπετάνιου», πρέπει να βρίσκονταν η είσοδος του αρχαίου τείχους²³⁴.

Σώσινο: Τμήμα από τα «κυκλώπεια» τείχη της ακρόπολης. Η φωτογραφία είναι παρμένη από το εξώφυλλο του βιβλίου του Α. Γκόγκου *Παρακάλαμος*.

²³⁴ Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σσ. 193-205.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΠΑΡΑΚΑΛΑΜΟΥ
 ΣΤΗΝ ΚΟΥΡΥΦΗ ΤΟΥ ΣΩΣΙΝΟΥ
 4ος ΑΙΩΝΑΣ Π.Χ.

ΚΛΙΜΑΚΑ 1:2.000
 ΠΕΡΙΜΕΤΡΟΣ 673 μ.
 ΕΜΒΑΔΟΝ 23.000μ²

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

— Σωζόμενα τμήματα του τείχους.

— Ίχνη τείχους στα μη σωζόμενα τμήματά του.

— Φυσικοί βράχοι ενσωματωμένοι στα τείχη.

Οι κάθετες, που διασταυρώνουν το σχέδιο, τραβήχτηκαν για ευκολία μετρήσεων και κατατοπισμού.

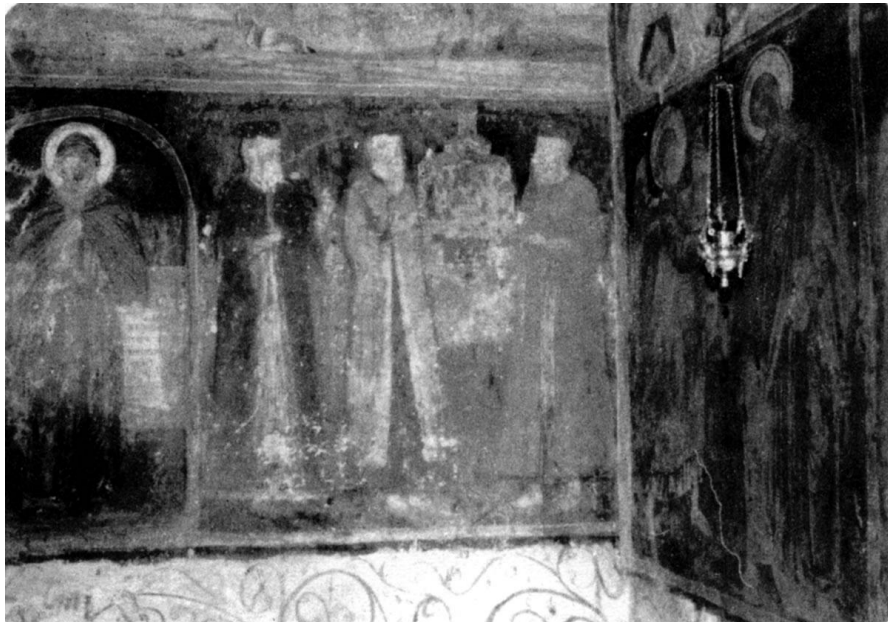
Ύστερα από πολλούς αιώνες, στα ερείπια πλέον του αρχαίου οικισμού, χτίστηκε το μοναστήρι του Σώσινου, όπως φαίνεται στο σχέδιο.

Τα γράμματα α, β, γ, δ, ε, ζ και η δείχνουν τα τμήματα του τείχους, που διατηρούνται καλλίτερα. Τα πιο εντυπωσιακά είναι το β και το γ.

Σχεδιάγραμμα ακρόπολης Σωσίνου (Α. Γκόγκος, *Παρακάλαμος*, τόμος Α', σ. 195).

Σώσινο: Ανατολική πλευρά. Τείχη (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού, 1981, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σελ. 69).

Τοιχογραφία τριών αρχόντων της Πογδόριανης στο νάρθηκα του ναού, στο Σώσινο. Οι δύο πρώτοι είναι οι επίτροποι Ιωάννης Κονταράτος και Εμμανουήλ Κονταράτος, ενώ ο τρίτος είναι ο κήτορας του μοναστηριού Ιωάννης Σιμοτάς (φωτογραφία Α. Γκόγκου, 1981).

Η ίδρυση του μοναστηριού και η διαμάχη για τους κτήτορες

Στο Λαογραφικό Μουσείο Παρακαλάμου φυλάγεται το Βιβλίο Προσκομιδής Σωσίνου, που χαρακτηρίζεται από τους μελετητές ως «κώδικας». Στην πρώτη σελίδα του και πριν αρχίσει η καταχώριση των ονομάτων των αφιερωτών, υπάρχει η παρακάτω ανορθόγραφη επιγραφή:

«1427: σω(τήριον) έτος, βραβίον της υπεραγίας Δεσπίνης η(μών)...»²³⁵.

Προφανώς η επιγραφή αναφέρεται στο έτος ιδρύσεως της Μονής.

Ο Ηπειρώτης ιστορικός Παναγιώτης Αραβαντινός γράφει ότι «η Ιερά Μονή Σωζίνου είναι μοναστήριον λίαν αρχαίον» και ανάγει την ίδρυσή της στη βυζαντινή εποχή. Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι «η Ιερά Μονή Σωζίνου εκέκτητο χρυσόβουλλον απωλεσθέν προ τινων ετών...»²³⁶.

Προσέτι, ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει ότι ένας ηγεμόνας της Βλαχίας ονόματι Νιάγος Βοεβόδας προίκισε την Ιερά Μονή Σωσίνου με τριακόσια βλάχικα γρόσσια το έτος 1517»²³⁷. Επομένως, το μοναστήρι υπήρχε το 1517 και έχει κάποια λογική βάση ο ισχυρισμός του Αραβαντινού ότι το μοναστήρι ιδρύθηκε προ της κατακτήσεως της Ηπείρου υπό των Τούρκων.

Σε άρθρο του για το Σώσινο στη «Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια του Πυρσού» ο γυμνασιάρχης Χρήστος Σούλης ασπάζεται τη γνώμη του Αραβαντινού και γράφει: «Η μονή εκτίσθη προ της κατακτήσεως της Ηπείρου υπό των Τούρκων, ερημωθείσα δε κατ' αυτήν ανακαινίσθη κατά το 1598»²³⁸.

Κατά τον Φώτιο Γ. Οικονόμου το Σώσινο «κατ' αρχάς ήτο ησυχαστήριο αναχωρητών, βραδύτερον δε ανεπτύχθη εις πλουσίαν μονήν»²³⁹.

Ο Λεάνδρος Βρανούσης στην τεκμηριωμένη μελέτη του για το Σώσινο αναφέρεται στην ιδρυτική επιγραφή, που βρίσκεται εντοιχισμένη στην εξωτερική κόγχη του ιερού του Καθολικού, χαραγμένη σε λίθινη πλάκα διαστάσεων 1,12 x 0,46 μ. και διαβάζεται ως εξής:

«+ Δέση του δούλου του Θ(εο)υ Ιωάν(ν)η Σημω(τά)

.....

..... αρχηρατέβοντος Βελάς Μανασή(ς)

έτος ζρστ' αφ'η' ιν(δικτιώνος) ια'»

Στη συνέχεια ο Βρανούσης σχολιάζει ότι το έτος ζρστ' (= 7106) από κτίσεως κόσμου αντιστοιχεί πράγματι προς το έτος αφ'η' (= 1598) από Χριστού, το οποίο συμπίπτει με τη σημειουμένην 11^η Ινδικτιώνα και επιβεβαιώνεται από τα δύο ιδρυτικά σιγίλια, που εκδόθηκαν κατά το ίδιο έτος 1598. Σύμφωνα με την εντοιχισμένη λίθινη επιγραφή το μοναστήρι ιδρύθηκε το έτος 1598. Κατά τη γνώμη του στα σφυρηλατημένα γράμματα της δεύτερης και τρίτης σειράς της λίθινης επιγραφής αναγράφονταν τα ονόματα των αδελφών Ιωάννη και Εμμανουήλ Κονταράτου, που ήταν επίτροποι στο Σώσινο και επιστατούσαν στη ριζική ανακαίνιση της Μονής ως αντιπρόσωποι του Ιωάννη Σιμωτά, ο οποίος ζούσε μόνιμα στο Ιάσιο της Μολδαβίας²⁴⁰.

Ως φαίνεται, τα δύο φιλόδοξα αδέλφια υποχρέωσαν τους αγιογράφους που «ιστόρησαν» το 1602 το μοναστήρι, να τους εικονογραφήσουν στον τοίχο μέσα στο ναό δίπλα στο «μέγιστο κτήριο» Ιωάννη Σιμωτά ως «πρότιστους κτήτορες» του μοναστηριού²⁴¹. Πράγματι στο

²³⁵ Α. Γκόγκος, ό.π., σ. 552.

²³⁶ Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, τόμος Γ', εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 175.

²³⁷ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 13.

²³⁸ *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια του Πυρσού*, τόμος 22ος, σσ. 725-726.

²³⁹ Φ. Οικονόμου, *Η Εκκλησία της Ηπείρου*, Αθήναι 1982, σ. 173.

²⁴⁰ Λ. Βρανούσης, ό.π., σ. 77.

²⁴¹ Σύμφωνα με επιγραφή που σώζεται στο νάρθηκα ακριβώς πάνω από την είσοδο για τον κυρίως ναό, η πρώτη αγιογράφηση του ναού έγινε κατά το έτος ζρι' (= 7110) από Αδάμ, που αντιστοιχεί με το έτος 1602 από Χριστού. (Βλέπε και Α. Γκόγκου, Παρακάλαμος, τόμος Α', σελ. 472-473).

Καθολικό του μοναστηριού σώζονται δύο τοιχογραφίες, οι οποίες εικονίζουν τρεις κτήτορες αντί για ένα. Η μία βρίσκεται στο νάρθηκα και η άλλη στην κόγχη της Προσκομιδής. Και στις δύο τοιχογραφίες οι τρεις κτήτορες στέκονται σε ικετευτική στάση, έχουν πλούσια γενειάδα και είναι ντυμένοι με την κοσμική στολή των αρχόντων της τουρκοκρατίας. Στην τοιχογραφία κτητόρων του νάρθηκα αναγράφονται τα ονόματα:

«Ιωάννης κονδαράτος επίτροπος [...] κυρ Μανουήλ [...] και νέος κτίτωρ κυρίτζι ιωάνν [...]. Στην τοιχογραφία της Προσκομιδής σημειώνεται μονάχα η επιγραφή:
«ιωάννου [μανουήλ] κυρίτζι – οι κτήτορες»²⁴².

Η παράσταση των κτητόρων σε τοιχογραφία προσκομιδής του Ιερού
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*).

Η τοιχογραφία της Προσκομιδής απεικονίζει τρεις γενειοφόρες αντρικές μορφές με την κοσμική αμφίεση των αρχόντων της τουρκοκρατίας, που χαρακτηρίζεται από έντονους χρωματισμούς. Οι δύο κρατούν ομοίωμα του ναού και ο τρίτος στέκεται κοντά τους σε ικετευτική στάση. Δίπλα στα κεφάλια τους διακρίνονται από αριστερά προς τα δεξιά τρία ονόματα: Ιωάννης Κονδαράτος, επίτροπος, κυρ Μανουήλ [...] και ο κτίτωρ Κυρίτζι Ιωάνν[...]. Η τοιχογραφία φέρει εμφανή ίχνη ανανέωσης σε μεταγενέστερους χρόνους. Ο «μέγιστος κτίτωρ» πρέπει να ταυτιστεί με τον ιδρυτή της μονής Ιωάννη Σιμωτά και οι άλλοι δύο με τους επιστάτες συγχωριανούς του Εμμανουήλ Μανόπουλο και Κυριακό Κονδαρίτη, οι οποίοι τοιχογραφήθηκαν ως... συνιδρυτές!²⁴³

Στη συνέχεια οι δύο φιλόδοξοι άρχοντες της Πογδόργιανης Κονταράτοι αλλοίωσαν και τα δύο ιδρυτικά σιγίλια του έτους 1598, που φυλάσσονταν στο Σώσινο. Έσβησαν το επώνυμο του

²⁴² Λ. Βρανούσης, ό.π., σ. 78.

²⁴³ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 13.

Ιωάννη Σιμωντά και στη θέση του έγραψαν το όνομα Μανουήλ. Έτσι το ονοματεπώνυμο «Ιωάννης Σιμωντάς» έγινε «Ιωάννης και Μανουήλ».²⁴⁴

Ο σφετερισμός του τίτλου του ιδρυτού έγινε γνωστός στο Ιάσιο της Βλαχίας και στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Ο πατριάρχης Ραφαήλ Β΄ (1603-1607) εξέδωσε σιγίλιο για τη δημόσια καταδίκη εκείνων, οι οποίοι σφετερίστηκαν τον τίτλο του κτήτορα του μοναστηριού. Το σιγίλιο που καταδικάζει τους δύο σφετεριστές του τίτλου του ιδρυτού της μονής, είχε εξαφανισθεί από το μοναστήρι επί μία εκατονταετία.

Το έτος 1974 το σιγίλιο αυτό βρέθηκε ξεχασμένο και καταχωνιασμένο στο φάκελλο του κληροδοτήματος Αγγελικής Α. Παπάζογλου στη Μητρόπολη Ιωαννίων και δημοσιεύτηκε στα «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» από τον Κώστα Π. Βλάχο²⁴⁵. Στο σιγίλιο τούτο του 1605 είναι γραμμένο καθαρά, χωρίς σβησίματα και ξυσίματα, ότι κτήτορας του μοναστηριού του Σωσίνου είναι «ο περιφανέστατος εν άρχουσι κυρ Ιωάννης ο Σιμωντάς, μέγας πραγματευτής της Μπογδανίας...».

Η εντοιχισμένη λίθινη επιγραφή στην εξωτερική κόγχη του ιερού του Καθολικού συμφωνεί με τα ιδρυτικά σιγίλια. Η χρονολογία 1427 που αναγράφεται στην αρχή του βιβλίου Προσκομιδής επιβεβαιώνει τον Αραβαντινό, τον Σούλη και τα γραφόμενα του Δημητρίου Καμαρούλια ότι «η αρχική ίδρυση του μοναστηριού ανάγεται πριν από το 1430 (άγνωστο τότε), αλλά καταστραφείσα, ανακαινίστηκε εκ βάθρων το 1598 από τον Ιωάννη Σιμωντά και αφιερώθηκε στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου»²⁴⁶.

Όθεν, η χρονολογία 1598 αφορά ουσιαστικώς την επανίδρυση της ιεράς μονής από τον Ιωάννη Σιμωντά.

Ο ιδρυτής του μοναστηριού «κυρίτζης (= κύριος) Ιωαννάκης ή Γιαννάκης Σιμωντάς» γεννήθηκε στην Πογδόργιανη. Η ακριβής ημερομηνία της γέννησής του δεν είναι γνωστή. Ακολουθώντας τη συνήθεια των Ηπειρωτών ο Ιωάννης Σιμωντάς ξενιτεύτηκε από μικρός στη Βλαχιά, όπου ασχολήθηκε με το εμπόριο και πλούτισε. Τα πλούτη του χάρισαν φήμη και γνωριμίες με υψηλά πρόσωπα. Ανακατεύτηκε στις επιχειρήσεις του ηγεμόνα της Βλαχίας Πέτρου Χωλού (1574-1591). Στη συνέχεια έγινε ο άνθρωπος της αυλής ενός άλλου ισχυρού ηγεμόνα της Βλαχίας, του Ιερεμία Μογίλα (1595-1606). Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το πέρασε στο Ιάσιο και στο Χοτίνι. Διατηρούσε στενές φιλικές σχέσεις με τους πατριάρχες Κύριλλο Λούκαρη και Μελέτιο Πηγά. «Ευγενέστατος και μεγαλοπρεπής άρχων», «μέγας πραγματευτής», «θεοσεβής και φιλαναγνώστης», όπως αναφέρεται στα πατριαρχικά σιγίλια, ο Ιωάννης Σιμωντάς δεν άργησε ν' αναδειχτεί σε ισχυρό τοπικό παράγοντα της Βλαχίας και οικονομικό υποστηρικτή της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η φλογερή και άσβεστη αγάπη του για τη γενέτειρά του την Πογδόργιανη, καθώς και η θεοσεβεία που τον διέκρινε σ' ολάκερη τη ζωή του, τον ώθησαν ν' ανακαινίσει εκ βάθρων και να επανιδρύσει το μοναστήρι του Σώσινου.

Από μιας αρχής φρόντισε ν' ανακηρύξει το Σώσινο σε πατριαρχικό σταυροπήγιο και να του εξασφαλίσει όλα τα σχετικά προνόμια (ελεύθερο, αδούλωτο, ακαταπάτητο, ασύδοτο, κ.λπ.) με την έκδοση των πατριαρχικών σιγιλίων. Το εφοδίασε με βαρύτιμα ιερά σκεύη, χρυσά άμφια και βιβλία. Δώρισε στο μοναστήρι πολλά κτήματα (χωράφια, αμπέλια και λιβάδια) εξασφαλίζοντας έτσι την ήσυχη κοινοβιακή ζωή των μοναχών.

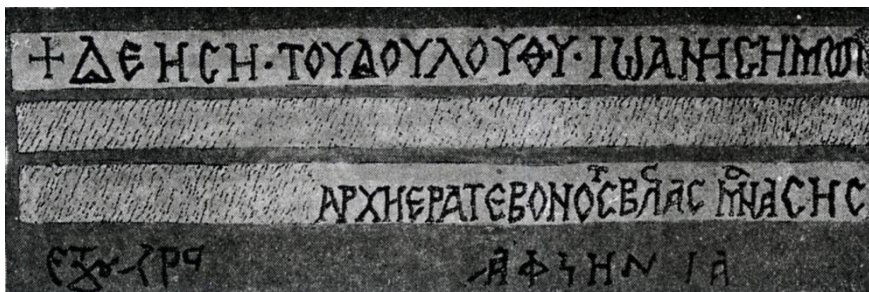
²⁴⁴ Λ. Βρανούσης, ό.π., σ. 78.

²⁴⁵ Κ. Π. Βλάχος, «Πατριαρχικό και Συνοδικό γράμμα προς τη Μονή Ευαγγελισμού στο Σώσινο Πωγωνίου», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, περίοδος Β΄, Ιωάννινα 1974, σσ. 792-798.

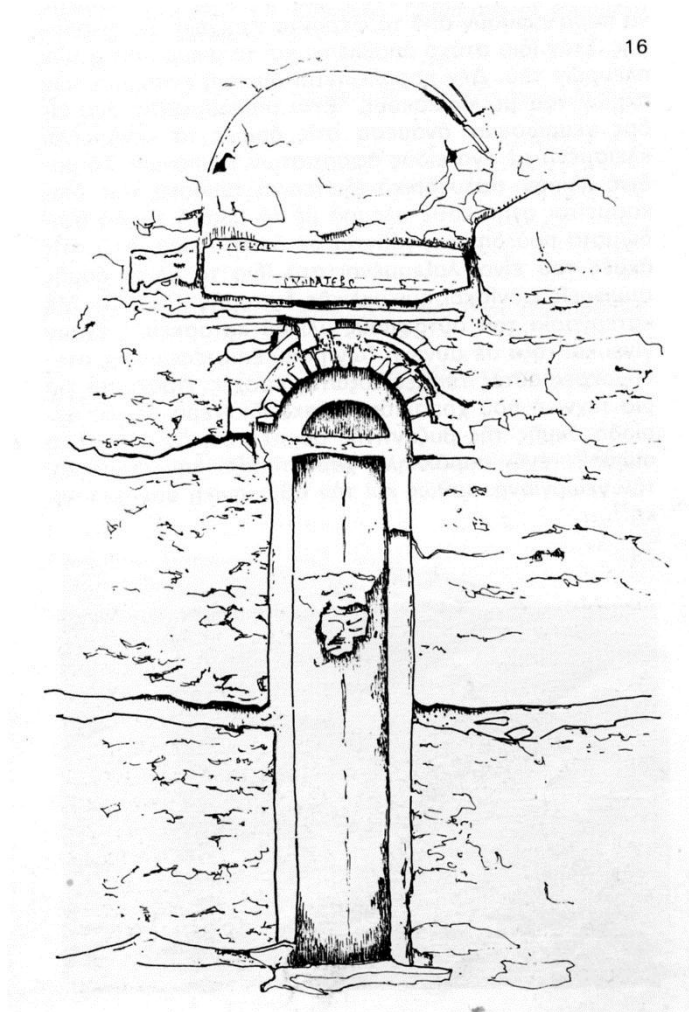
²⁴⁶ Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α΄, εκδ. Μπάστας-Πλέσσας, Αθήνα 1996, σ. 573.

Η πλάκα με την ιδρυτική επιγραφή του Σωσίνου, που είναι εντοιχισμένη στην εξωτερική επιφάνεια της αψίδας του ιερού. Είναι σκαλισμένο σ' αυτή το όνομα του κτήτορα του μοναστηριού, Ιωάννη Σιμωτά, και το έτος ιδρύσεως, ζρς' και ΑφΨΗ' = 1598 (φωτογραφία Ανδρέα Γκόγκου, 1978). Για να τη φωτογραφίσει ο Γκόγκος, άσπρισε την πλάκα με κιμωλία και στη συνέχεια μαύρισε τα σκαλισμένα γράμματα.

Η ιδρυτική επιγραφή της μονής
(Λ. Βρανούσης, *Η εν Ηπείρω μονή Σωσίνου*, σ. 78).

Η λίθινη επιγραφή στην εξωτερική κόγχη του Ιερού με το κλεισμένο παράθυρο (Σχέδιο Ρέας Στυλιανού, 1981, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 75).

Ξενάγηση στο εσωτερικό προαύλιο της Μονής

(Ερειπωμένα κελιά, Καθολικό, στέρνες, υπόγειοι χώροι, κρύπτες)

Στα χρόνια της ακμής του μοναστηριού ο χώρος που περικλείεται από τον τειχόγυρο, στολίζονταν με σειρές από κελιά και άλλα κτιριακά συγκροτήματα (Καθολικό, στέρνες, ηγουμενείο, ξενώνας, σχολή, βιβλιοθήκη, αποθήκες, φούρνος, τραπεζαρία, κ.ά.).

Άλλοτε το μοναστήρι είχε 90 κελιά και ισάριθμους μοναχούς, οι οποίοι ζούσαν κοινοβιακά. Ανάμεσά τους υπήρχε παραδειγματική κατανομή εργασίας στους διάφορους τομείς (λατρευτικά καθήκοντα, διδασκαλία, κήρυγμα, περιοδείες, νομή κοπαδιών, ζύμωμα, φούρνισμα, μαγείρεμα, επίβλεψη λαϊκών, που πρόσφεραν την εργασία τους έναντι αμοιβής, κ.ά. Στον παραπάνω αριθμό των μοναχών πρέπει να προστεθεί και το λοιπό βοηθητικό προσωπικό, που ξεπερνούσε τα 15 άτομα.

Δυστυχώς, ο πανδαμάτορας χρόνος, η φωτιά που έβαλαν οι Τούρκοι το 1912 και η εγκατάλειψη τα σώριασαν σε άμορφες λιθοσωριές. Από την καταστροφή γλύτωσαν μονάχα το Καθολικό και οι στέρνες.

Με πρωτοβουλία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων και ειδικότερα του Νομάρχη Ιωαννίνων Αλέξανδρου Καχριμάνη, το ιστορικό μοναστήρι εντάχθηκε στο πρόγραμμα INTEREG III Ελλάδας – Ιταλίας, το οποίο χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και αποβλέπει στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των χωρών της Ένωσης. Ειδικότερα, προβλέπεται η συντήρηση και αναστήλωση των βυζαντινών μνημείων της χώρας μας σε συνεργασία με την Ιταλία. Στην τριετία 2008-2011 το Σώσινο ηλεκτροδοτήθηκε και υδροδοτήθηκε από το δίκτυο του συνοικισμού Άνω Παρακαλάμου, προκειμένου ν' αρχίσουν τα έργα αναστήλωσης. Στη συνέχεια αναστηλώθηκε ένα τμήμα από τα πεσμένα κελιά του ηγουμενείου και συντηρήθηκαν τα θολωτά υπόγεια και η στέγη του Καθολικού. Αφαιρέθηκε η μισοκατεστραμμένη πλάκα και σκεπάστηκε με κεραμίδια βυζαντινού τύπου, προς αποφυγήν της υγρασίας, που κατέστρεφε τις αγιογραφίες.

Ο οικείος Μητροπολίτης Ανδρέας και αριστερά του ο Νομάρχης Ιωαννίνων Αλέξανδρος Καχριμάνης κατά την επίσκεψή τους στα έργα αναστήλωσης της ιεράς μονής (από το βιβλίο του πρεσβ. Δ. Τάτση *Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*, σ. 79).

Για την καλλίτερη ξενάγηση του επισκέπτη δανείζομαι το σχεδιάγραμμα του ιερού χώρου, που φιλοτέχνησε ο Παρακαλαμιώτης συγγραφέας Ανδρέας Γκόγκος μαζί με τις σχετικές φωτογραφίες και επεξηγήσεις²⁴⁷. Το σχεδιάγραμμα δείχνει σε κάτοψη το μοναστήρι, όχι όπως είναι σήμερα, αλλά όπως ήταν στα χρόνια της ακμής του. Στο σχέδιο του μοναστηριού τα κελιά παριστάνονται με 35 τετράγωνα, ήτοι ένα κελί για κάθε τετράγωνο σχήμα. Το σχέδιο δείχνει μόνο τα 35 ανώγεια κελιά. Οι άλλες σειρές δεν διακρίνονται, επειδή βρίσκονται ακριβώς κάτω από αυτή τη σειρά. Συνολικά πρέπει να υπολογίσουμε 35 κελιά ανώγεια, 35 ισόγεια και 20 κελιά ημιυπόγεια (στην ανατολική και δυτική πλευρά μονάχα), ήτοι σύνολο 90 κελιά, όπως γράφει και ο ιστορικός Λαμπρίδης²⁴⁸.

²⁴⁷ Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σσ. 442, 445-446, 456-457.

²⁴⁸ Ι. Λαμπρίδης, *ό.π.*, σ. 13.

Το Καθολικό με τη στεγασμένη στέρνα και τα αναστηλωμένα κελιά, όπως είναι σήμερα (φωτογραφίες Ευτυχίας Μπούμπα).

Στο κέντρο περίπου της εσωτερικής αυλής βρίσκεται το Καθολικό του μοναστηριού, το οποίο τιμάται στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, της θαυματουργής Βαγγελίστριας ή

Βαγγελίστρας, όπως το αποκαλούν μέχρι σήμερα οι ντόπιοι. Για το Καθολικό, την αρχιτεκτονική, την αγιογράφιση και τις επιγραφές του γίνεται εκτενέστερος λόγος σε ξεχωριστό κεφάλαιο.

Λοιπές επεξηγήσεις:

α. Ο δίδυμος τάφος του ηγουμένου Φιλοθέου και της αδελφής του Αλεξάνδρας, που σκοτώθηκαν από τους Τούρκους τον Οκτώβριο του 1912 στις πλαγιές του Κασσιδιάρη.

Ο δίδυμος τάφος του ηγουμένου Φιλοθέου και της αδελφής του Αλεξάνδρας στο Σώσινο, όπως διαμορφώθηκε μετά τα έργα αναστήλωσης της μονής.

β. Ογκόλιθος από το τείχος της αρχαίας ακρόπολης. Έχει διαστάσεις 1,10x1,00x0,80μ.

Κατά τον Ανδρέα Γκόγκο ο ογκόλιθος μεταφέρθηκε σ' αυτή τη θέση από τους μαστόρους για τεμαχισμό, αλλά εγκαταλείφτηκε²⁴⁹. Δεν υπάρχει στις ημέρες μας. Απομακρύνθηκε όταν έγιναν τα έργα αναστήλωσης.

γ. Στεγασμένη στέρνα. Βρίσκεται κοντά στο Καθολικό, στη δυτική πλευρά της εσωτερικής αυλής. Η στεγασμένη στέρνα συγκεντρώνει το βρόχινο νερό με λούκια από τα κεραμίδια του Καθολικού. Στο εσωτερικό της είναι αλειμμένη με «κορασάνι» (κεραμοκονίαμα) και στον πυθμένα της στο πλάι έχει κάνουλα για ν' αδειάζουν το νερό και να την καθαρίζουν. Για τη συντήρησή της κατεβαίνουν έναν κατηφορικό διάδρομο με σκαλοπάτια, ο οποίος οδηγεί στον πυθμένα της. Τα τελευταία χρόνια καθαρίζεται τακτικά και έχει πόσιμο βρόχινο νερό, όπως άλλοτε. Παλιότερα οι καλόγεροι ανεβοκατέβαζαν τον κουβά άντλησης με το «ροδάνι» (τροχαλία).

Η θέση και η αρχιτεκτονική της στέρνας (καμάρες και τετράριχτη στέγη, πάνω σε λιθόχτιστους πεσσούς) θυμίζουν τις «φιάλες» των μοναστηριών του Αγίου Όρους.

²⁴⁹ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 443-444.

Κατά τη διάρκεια των έργων αναστήλωσης και αποκατάστασης της Ιεράς Μονής Σωσίνου αποκαταστάθηκε και στερεώθηκε η στεγασμένη στέρνα, τοποθετήθηκε σύγχρονο δίκτυο ύδρευσης με υδροδεξαμενή χωρητικότητας δέκα κυβικών μέτρων και πραγματοποιήθηκαν υδραυλικές εγκαταστάσεις στα λουτρά των κελιών που αναστηλώθηκαν. Το νερό μεταφέρθηκε από το δίκτυο του συνοικισμού Άνω Παρακαλάμου.

Νότια άποψη του Καθολικού με τη στεγασμένη στέρνα (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού, 1981, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τόμος Β', σ. 67).

Το Καθολικό της Ιεράς Μονής πριν από την ανακαίνισή του με τη χορταριασμένη πλακόστρωτη στέγη του (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

Η στεγασμένη στέρνα και το Καθολικό μετά την ανακαίνισή τους (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα)

Σημερινή μορφή εσωτερικού ανακαινισμένης στέρνας με το ροδάνι
(φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

δ. Αστέγαστη στέρνα. Είναι παλαιότερη από τη στεγασμένη στέρνα. Οι μελετητές υποστηρίζουν ότι κατασκευάστηκε στη θέση αρχαίας δεξαμενής. Μέχρι το 1925 το νερό της το χρησιμοποιούσαν μονάχα για να ποτίζουν τα κοπάδια και τα μεταφορικά υποζύγια της μονής. Το στόμιό της το κάλυπτε ένας πεπλατυσμένος ογκόλιθος διαστάσεων 0,90 x 0,90 x 0,75 μ., τρυπημένος στη μέση κάθετα για να περνάει ο κουβάς άντλησης. Στις μέρες μας η αστέγαστη στέρνα δεν χρησιμοποιείται. Πάνω από το μονοκόμματο στόμιό της έκαναν μια στρώση από τσιμέντο, που κάλυψε την οπή άντλησης και γίνεται εκεί ο αγιασμός. Στο τσιμέντο είναι χαραγμένος ο χρόνος τσιμεντόστρωσης (1977) και τα αρχικά γράμματα από τα ονόματα των δύο οικοδόμων²⁵⁰.

²⁵⁰ Α. Γκόγκος, ό.π., σ. 445.

Το Καθολικό της Ιεράς Μονής Σωσίνου. Σχέδιο του αρχιτέκτονα Β. Χαρίση, που φιλοτεχνήθηκε το 1956 για τη μελέτη του Λεάνδρου Βρανούση *Η εν Ηπείρω μονή Σωσίνου*, η οποία δημοσιεύτηκε στην Επετηρίδα του Μεσαιωνικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών (τόμος ΣΤ', 1957). Στο σχέδιο τούτο απεικονίζονται το Καθολικό με τον ψηλό του τρούλο, οι δύο στέρνες (στεγασμένη και αστέγαστη), ο εγκαταλελειμμένος ογκόλιθος και το ερειπωμένο ηγουμενείο (πίσω αριστερά).

ε. Ξύλινη σκάλα από την οποία ανέβαιναν οι καλόγεροι στην κρεβάτα (βεράντα), για να μπουν στα ανώγεια κελιά της νοτιοανατολικής πλευράς. Σύμφωνα με τα γραφόμενα του Ανδρέα Γκόγκου η ξύλινη σκάλα υπήρχε μέχρι το 1920. Παλιότερα, ίσως να ήταν πέτρινη²⁵¹.

ζ. Οι πεσσοί (χτιστές, τετράπλευρες κολόνες). Στο σχέδιο σημαδεύονται με μαύρες βούλες 12 τετράπλευρες χτιστές πέτρινες κολόνες, έξι στη νότια πλευρά και άλλες έξι στην ανατολική. Εξ αυτών οι εννιά πεσσοί σώζονται σε όλο σχεδόν το ύψος τους, ενώ οι υπόλοιποι τρεις σώζονται σε ύψος μισού μέτρου περίπου²⁵². Οι πεσσοί που σώζονται ολόκληροι έχουν ύψος 4,50 μ. Ο Λεάνδρος Βρανούσης γράφει ότι είναι απομεινάρια της άλλοτε τοξωτής στοάς, η οποία περιέτρεχε τη νότια και ανατολική πλευρά στη θέση των κελιών²⁵³. Ο Ανδρέας Γκόγκος σημειώνει απλώς ότι οι πεσσοί συγκρατούσαν μια ξύλινη κρεβάτα (εξώστη) με ξύλινα κάγκελα, από την οποία μπαινόβγαιναν οι καλόγεροι στα ανώγεια κελιά τους²⁵⁴. Για την ξύλινη κρεβάτα γίνεται εκτενέστερος λόγος παρακάτω. Κατά την αναστήλωση διατηρήθηκαν μονάχα οι πεσσοί στα σημεία όπου ανηγέρθη κτίριο.

η – θ – ν. Με τα σημεία τούτα σημειώνεται η θέση όπου βρίσκονταν τρεις σκάλες, δύο πέτρινες και μία ξύλινη. Εξ αυτών η σκάλα του σημείου η ήταν πέτρινη και ημικυκλική και οδηγούσε στα ανώγεια κελιά της βορειοανατολικής πλευράς, αλλά και έξω από το μοναστήρι. Ένα τμήμα της σκάλας αυτής διασώζεται ημικατεστραμμένο. Βορειοδυτικά, στο σημείο θ σώζεται μία άλλη πέτρινη και ημικυκλική σκάλα με έξι σκαλοπάτια σε καλή κατάσταση, που

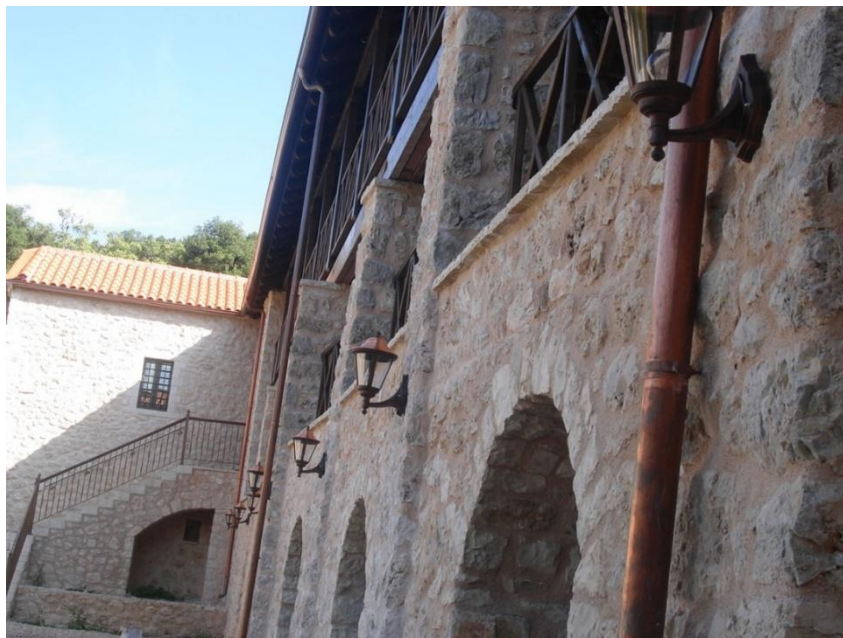
²⁵¹ Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σ. 446.

²⁵² Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σ. 446.

²⁵³ Λ. Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 79.

²⁵⁴ Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σ. 446.

οδηγούσε στα υπερυψωμένα ισόγεια κελιά, ενώ στο σημείο ν της βόρειας πλευράς υπήρχε μία εξωτερική σκάλα, η οποία οδηγούσε στην κρεβάτα και στην εξωτερική σκάλα. Η σκάλα τούτη κατερειπώθηκε στην πυρκαγιά του 1912. Στις μέρες μας ελάχιστα ίχνη της διακρίνονται, επειδή βρίσκεται πλακωμένη με πέτρες και χώματα²⁵⁵.

Η σημερινή σκάλα που οδηγεί στα αναστηλωμένα κελιά (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

κ. Παλιά μικρή είσοδος του μοναστηριού με οξυκόρυφη καμάρα. Έχει ύψος 1,80 μ. και πλάτος 1 μ. Πρόκειται για μία σχεδόν κρυφή είσοδο στη νότιο πλευρά, που ήταν οχυρωμένη με συστήματα ασφαλείας. Για να φθάσεις σ' αυτήν και να μπεις στο μοναστήρι, βιάδιζες πρώτα μέσα σ' ένα βαθύ δρόμο (βάθος 1 μ., πλάτος 2 μ. και μήκος 15 μ.). Έπειτα έκανες στροφή αριστερά και αμέσως περνούσες κάτω από μια μικρή οξυκόρυφη πύλη δίχως πόρτα. Στη συνέχεια προχωρούσες μέσα σ' ένα στεγασμένο σκοτεινό διάδρομο με καμάρα, μήκους 4 μ. Πάνω από τον σκοτεινό διάδρομο υπήρχαν καταχύτρες από τις οποίες έρριχναν ζεματιστό νερό ή λάδι στους εισβολείς, ενώ από τις πλαϊνές πλευρές του διαδρόμου υπήρχαν «μασγκάλια» (πολεμίστρες), για ν' αποκρούονται οι εισβολείς από τους μοναχούς. Στο βάθος του σκοτεινού διαδρόμου υπήρχε χοντρή ξύλινη πόρτα, ντυμένη με χοντρή λαμαρίνα και χοντρά πλατυκέφαλα καρφιά. Εκεί φώναζες για να σου ανοίξουν. Κατά τη διάρκεια της νύχτας την είσοδο τη φρουρούσαν 3-4 σκυλιά, τα οποία, όταν άκουγαν ύποπτο θόρυβο γαύγιζαν δυνατά. Τα φορτωμένα υποζύγια για να περάσουν τα ξεφόρτωναν. Δεν τα χωρούσε η μικρή είσοδος. Αυτός ήταν ο λόγος που ανάγκασε τον ηγούμενο Ζούπα ν' ανοίξει το 1915 τη νέα μεγάλη είσοδο στη δυτική πλευρά, για την οποία γίνεται λόγος παρακάτω. Μέχρις ότου γίνουν τα έργα αναστήλωσης η παλιά μικρή είσοδος με την οξυκόρυφη καμάρα ήταν κλεισμένη με ξερολιθιά.²⁵⁶ Αποκαταστάθηκε σε μεγαλύτερο ύψος και λειτουργεί μετά τα έργα αναστήλωσης, όπως και η ημικυκλική πέτρινη σκάλα με τα έξι σκαλοπάτια που οδηγεί στα ανώγεια κελιά.

²⁵⁵ Α. Γκόγκος, ό.π., σ. 447.

²⁵⁶ Α. Γκόγκος, ό.π., σ. 448.

Η παλιά αψιδωτή είσοδος με το οξυκόρυφο τόξο στη νότια πλευρά λίγο πριν από την έναρξη των έργων αναστήλωσης της Ιεράς Μονής.

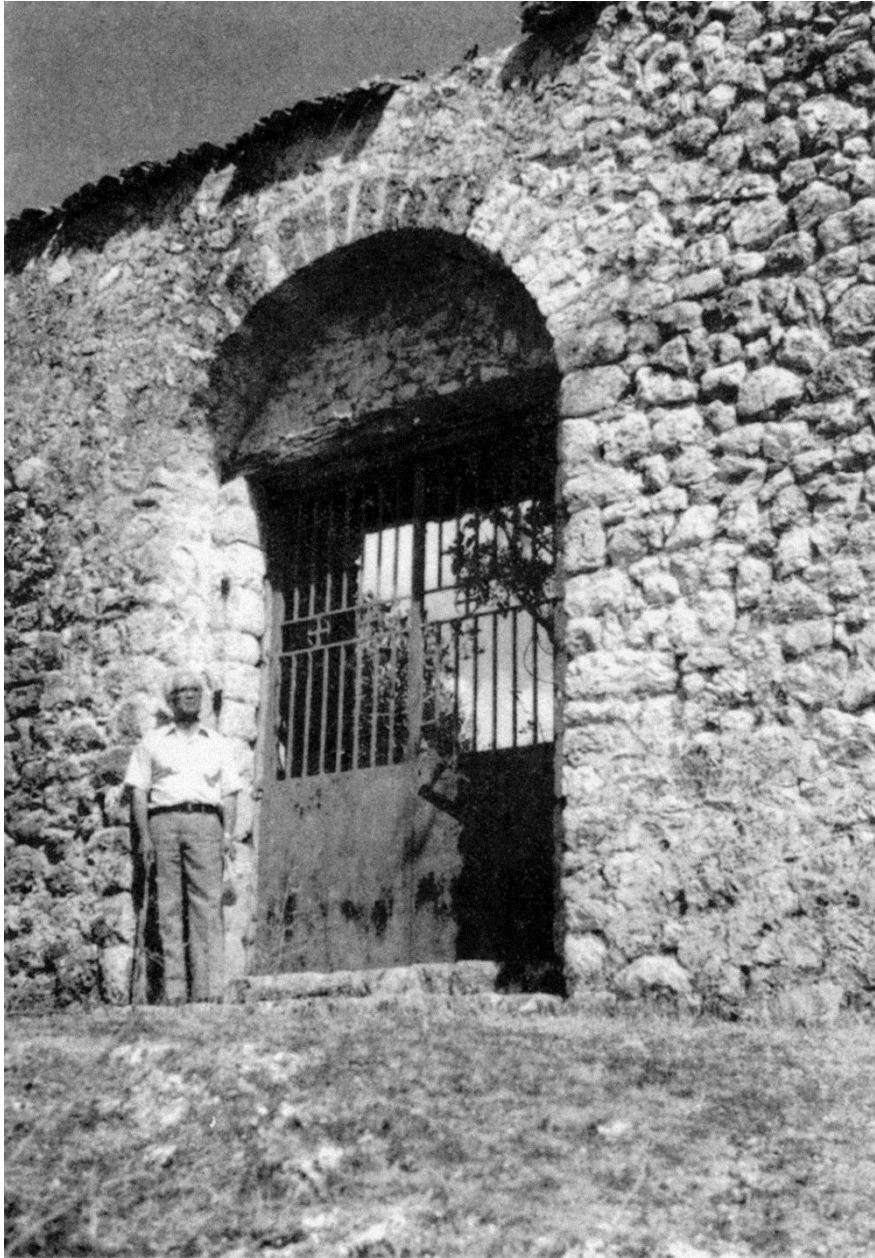

Η μικρή αψιδωτή είσοδος κατά τη διάρκεια των έργων αναστήλωσης (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

Η παλιά αψιδωτή είσοδος με το οξυκόρυφο τόξο όπως είναι σήμερα (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

ι. Στο σημείο ι, κάτω αριστερά, βρίσκεται η νεότερη μεγάλη τοξωτή είσοδος του μοναστηριού, που χρησιμοποιείται σήμερα. Έχει ύψος 3,60 μ. και πλάτος 2,6 μ. Κατασκευάστηκε επί ηγουμένου Ιωάννου Ζούπα στη διετία 1915-1916. Είναι δίφυλλη σιδερένια με απλή διακόσμηση από τέσσερις κύκλους με σταυρούς στο κέντρο των κιγκλίδων της.

Η νέα (δυτική είσοδος του Σώσινου, που κατασκευάστηκε επί ηγουμένου Ιωάννη Ζούπα (1914-1925). Αριστερά όρθιος ο συγγραφέας Ανδρέας Γκόγκος (φωτογραφία 1978 από το βιβλίο του *Παρακάλαμος*).

Η μεγάλη είσοδος του Σώσινου, κατά την έναρξη των έργων αναστήλωσης (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα). Αξιοπρόσεκτες είναι οι διαφορές στο ύψος, στο κάτω μέρος και στα σχέδια της σιδερένιας εξώπορτας σε σύγκριση μ' εκείνα που εικονίζονται στη φωτογραφία του Ανδρέα Γκόγκου. Οι ιερόσυλοι δε δίστασαν να κλέψουν την παλιά σιδερένια πόρτα, που αντικαταστάθηκε με νεότερη χαμηλότερη, δίχως διακόσμηση.

μ. Στο σημείο **μ** (στην άλλη άκρη της ανατολικής πλευράς) πιθανολογείται ότι υπήρχε μυστική έξοδος από υπόγειο στοά. Τώρα δε φαίνεται τίποτε.

ξ. Μικρή αψιδωτή είσοδος προς τα υπόγεια. Ίσως απ' αυτήν να έμπαζαν στα υπόγεια τα βαένια για τα κρασιά. Φαίνεται μονάχα το επάνω τμήμα της, η καμάρα, σε ύψος 0,25 μ. από τις πέτρες. Δίπλα σ' αυτήν την είσοδο υπήρχε αποχετευτικό αυλάκι, που διοχέτευε τα βρόχινα νερά της αυλής στον κατήφορο.

Επίσης, στο σημείο **ν** της βόρειας πλευράς υπήρχε μια εξωτερική σκάλα που οδηγούσε στην κρεβάτα και στην εσωτερική σκάλα. Καταερειπώθηκε στην πυρκαγιά του 1912 και στις μέρες μας διακρίνονται ελάχιστα ίχνη της²⁵⁷.

²⁵⁷ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 447 και 452.

Πέτρινη ημικυκλική σκάλα με έξι σκαλοπάτια, που οδηγεί στα κελιά υπερυψωμένου ισογείου στο Σώσινο. Κάτω αριστερά διακρίνεται παράθυρο ημιυπόγειου κελιού (φωτογραφία Ανδρέα Γκόγκου, 1982).

Πέτρινη ημικυκλική σκάλα με έξι σκαλοπάτια, που οδηγεί στα κελιά υπερυψωμένου ισογείου στο Σώσινο μετά τα έργα αναστήλωσης (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

Ερειπωμένα κελιά:

π, ρ, σ: Στο ανώγειο μεγάλο κελί της ανατολικής πλευράς, που σημειώνεται με το σημείο π κατοίκησε αρχικά ο ηγούμενος Ζούπας. Το έλεξαν και «κελί του Χρύσανθου», γιατί παλιότερα

διέμενε σ' αυτό ο ηγούμενος Χρύσανθος. Σε αυτό το κελί στεγάζονταν ανέκαθεν το ηγουμενείο της μονής. Η θέση του ηγουμενείου ήταν πλεονεκτική. Ήταν ηλιόλουστο και είχε την καλύτερη θέα προς την κοιλάδα του Καλαμά. Μπροστά του είχε στεγασμένον εξώστη. Από τη στέγη του κρέμονταν η καμπάνα του μοναστηριού. Ο ηγούμενος βαρούσε την καμπάνα βγαίνοντας στον εξώστη ή τραβώντας το σχοινί (τριχιά) μέσα από το κελί²⁵⁸.

Ο εξώστης από το «Κελί του Χρύσανθου» (Ηγουμενείο), όπως διαμορφώθηκε μετά τα έργα αναστήλωσης (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

²⁵⁸ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 454-457.

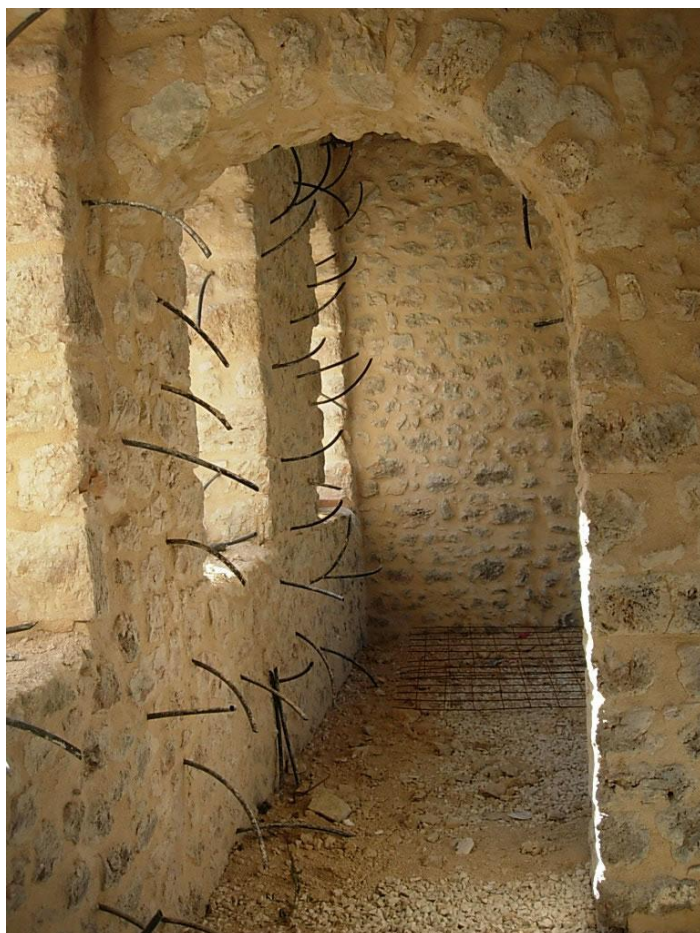

Το καμπαναριό της Ιεράς Μονής, όπως διαμορφώθηκε μετά τα έργα αναστήλωσης (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

Τα κελιά **ρ** και **σ** της ανατολικής και βόρειας πλευράς διατηρήθηκαν μέχρι τις χρονιές 1927-1928 και σωριάστηκαν σε ερείπια στο τέλος της δεκαετίας του 1930²⁵⁹.

τ – υ – φ. Κελιά που κάηκαν από τους Τούρκους το 1912, εξαιτίας της αντάρτικης δράσης του καπετάν Κρομμύδα, με τον οποίο είχε στενή συνεργασία ο ηγούμενος της μονής Φιλόθεος, ως εκπρόσωπος του «Ηπειρωτικού Κομιτάτου», που αγωνιζόταν για την απελευθέρωση της Ηπείρου. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα δύο νοτιότερα κελιά **φ** είχαν σωριαστεί σε ερείπια πριν από την πυρκαγιά του 1912. στα ανώγεια κελιά **υ** και **τα** οδηγούσε η ημικυκλική σκάλα, που σημειώνεται στο σημείο **θ**.

²⁵⁹ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 454-457.

Ημιυπόγειο θολωτό κελί κατά τη διάρκεια των έργων αναστήλωσης
(φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

Στα ημιυπόγεια κελιά **τ** της βορεινής πλευράς βρισκόταν ο φούρνος του μοναστηριού, που συγκοινωνούσε με τα υπόγεια θολωτά κελάρια (= αποθήκες). Μια παλιότερη γενική επισκευή και συμπλήρωση του βορειοδυτικού τμήματος του μοναστηριού φαίνεται ότι έγινε το 1862. Οι μαστόροι που δούλεψαν το 1980 για τη μετατροπή των κελιών **υ** και **τ** σε διαμέρισμα, βρήκαν στο βάθος του στεονόμακρου κελιού **τ** ένα φούρνο, που τον γκρέμισαν. Δίπλα στο φούρνο βρέθηκε μια εντοιχισμένη πλάκα με σκαλισμένη τη χρονολογία «1862, Απριλίου Α΄». Η λίθινη πλάκα φυλάσσεται τώρα μέσα στο ναό. Πίσω ακριβώς από το φούρνο υπήρχε μία καταπακτή, η οποία οδηγούσε στα υπόγεια θολωτά κελάρια²⁶⁰.

²⁶⁰ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 455-456.

Ο φούρνος του μοναστηριού, όπως διαμορφώθηκε μετά τα έργα αναστήλωσης (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

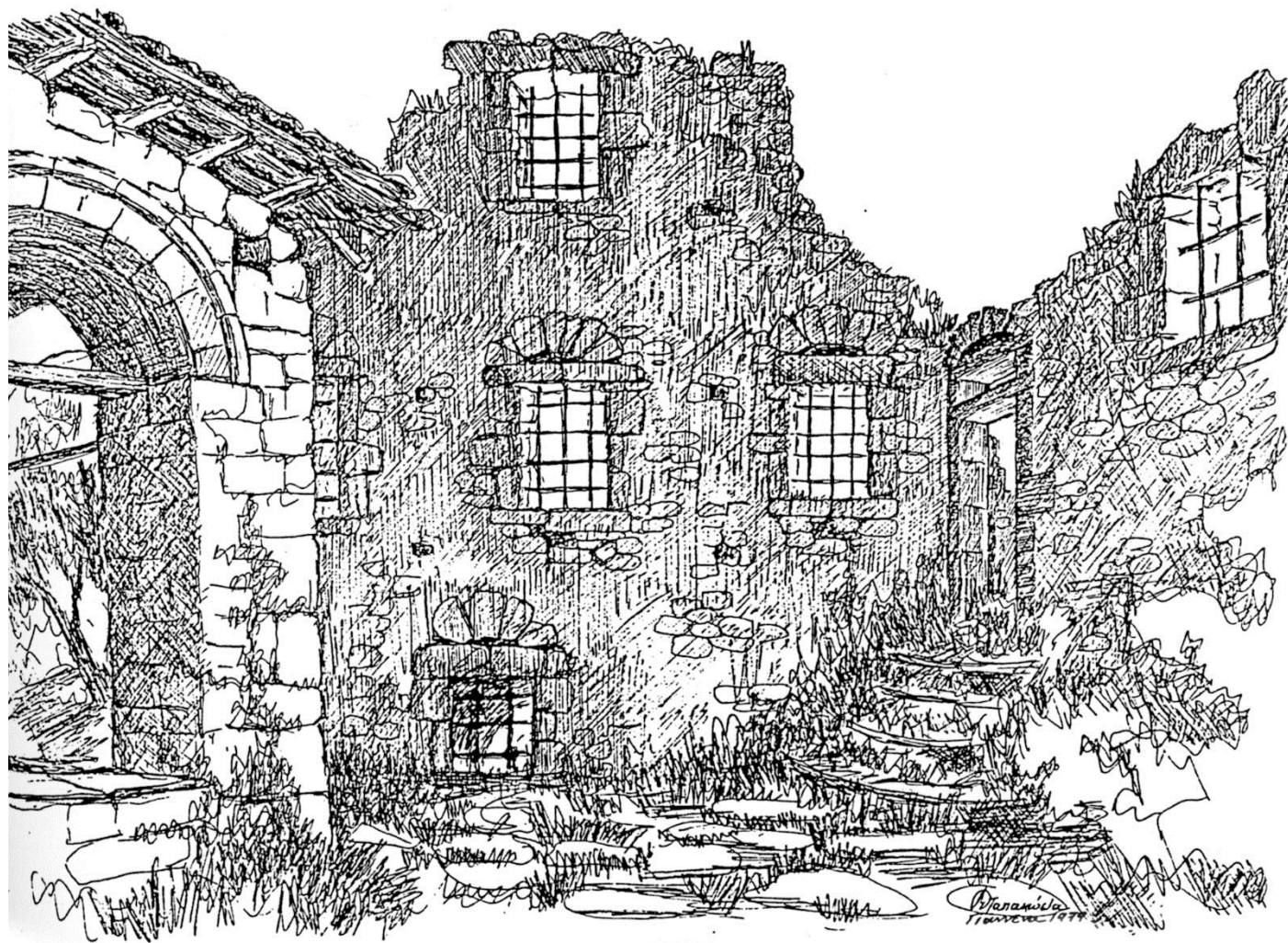
Στα χρόνια της μεγάλης ακμής του μοναστηριού τα βόρεια κελιά **τ** και **υ** μαζί με τα δύο πρώτα κελιά **φ** (από βορρά προς νότον), που ήταν και τα μεγαλύτερα, στέγασαν τη φημισμένη Σχολή Σωσίνου και την πλούσια βιβλιοθήκη της.

Τα κελιά **τ**, **υ** και **φ** κάηκαν από τους Τούρκους το 1912. Δυο χρόνια αργότερα, το 1914, επισκευάστηκαν από το νέο ηγούμενο παπα-Ιωάννη Ζούπα, ο οποίος μετέφερε το ηγουμενείο του στο μεγάλο ανώγειο κελί **υ**, στη βορειοδυτική γωνία, επειδή το «κελί του Χρύσανθου» (σημείο **π**) είχε γίνει ακατοίκητο. Στη διετία 1925-1926 τα παραπάνω κελιά επισκευάστηκαν εκ νέου από τον παπα-Χαράλαμπο Χαλδούπη, που ήταν τότε εφημέριος Άνω Παρακαλάμου και εκτελούσε χρέη τοποτηρητού στο Σώσινο. Δυστυχώς, τα κελιά διατηρήθηκαν μέχρι τον ελληνοϊταλικό πόλεμο (1940-1941), οπότε και σωριάστηκαν σε ερείπια, εκτός από δύο υπερυψωμένους τοίχους από τα κελιά **τ** της βόρειας πλευράς, που διατηρήθηκαν σε καλή κατάσταση σε όλο το ύψος τους μέχρι το 1980²⁶¹.

Το έτος 1983 ο παπα-Αλέξης Μανούρης, εφημέριος Κάτω Παρακαλάμου, ύστερα από σύσταση του μητροπολίτη Δρυινουπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης Σεβαστιανού, έβαλε μαστόρους και διαμόρφωσαν τα δύο αυτά κελιά σε διαμέρισμα. Κατασκευάστηκε νέα στέγη με κεραμίδια και οροφή («ταβάνι»), τοποθετήθηκαν κουφώματα στα δύο παράθυρα και την πόρτα και σοβατίστηκαν οι εσωτερικοί τοίχοι. Τα δύο παράθυρα και οι σιδεριές τους, καθώς και η

²⁶¹ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 455-456.

είσοδος διατηρήθηκαν όπως ήταν. Σκάβοντας στα θεμέλια βρήκαν το φούρνο και τη λίθινη πλάκα με σκαλισμένη τη χρονολογία επισκευής, για την οποία έγινε λόγος παραπάνω.

Σώσινο: Λεπτομέρεια από τα καμένα κελιά (σχέδιο Νίτσας Σινίκη-Παπακώστα, παρμένο από το βιβλίο της *Ήπειρος, εκκλησίες και μοναστήρια*, θέμα Νο 47).

Το ΒΔ τμήμα του Σώσινου, όπου οι τοίχοι σώζονται σ' όλο το ύψος τους (φωτογραφία Ανδρέα Γκόγκου, 1983).

ο'. Σειρά από κελιά της νότιας πλευράς. Τα δύο πρώτα ημιυπόγεια κελιά από την αριστερή μεριά, που ήταν και τα μεγαλύτερα, χρησίμευαν ως μαγειρείο, τραπεζαρία και αποθήκες τροφίμων²⁶².

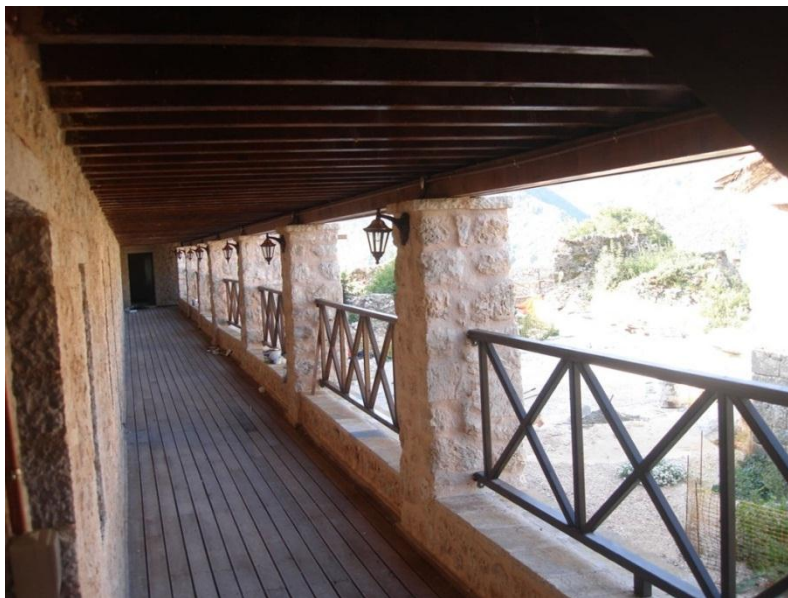
χ'. Η κρεβάτα (εσωτερικός εξώστης) του μοναστηριού. Στο σχεδιάγραμμα η κρεβάτα απεικονίζεται με κάθετες και οριζόντιες παράλληλες γραμμές, που σχηματίζουν γωνία. Σύμφωνα με πληροφορίες του Ανδρέα Γκόγκου η κρεβάτα ήταν ξύλινη και είχε ξύλινα κάγκελα σε όλο το μήκος της. Το πλάτος της έφτανε τα 2,5 μ. και το πάτωμά της βρισκόταν στο ίδιο ύψος με το δάπεδο των ανωγείων κελιών. Από την κρεβάτα μπαινόβγαιναν οι καλόγεροι στα ανώγεια κελιά. Δύο σκάλες (μία πέτρινη στο σημείο η και μία ξύλινη στ σημείο ε) διευκόλυναν την επικοινωνία της με το προαύλιο και τα ημιυπόγεια κελιά.

Η κρεβάτα στηρίζονταν σε δώδεκα «πεσσούς» (χτιστές, πέτρινες, τετράπλευρες κολόνες ύψους 4,5 μέτρων) για τους οποίους έγινε λόγος παραπάνω. Κάτω από το υπόστεγό της ξενυχτούσαν γλεντώντας οι πανηγυριστές και γινόταν το κοινό τραπέζι, που το πρόσφερε το μοναστήρι²⁶³. Όσοι πανηγυριστές ήθελαν, κάθονταν στο τραπέζι κι έτρωγαν αντάμα τον

²⁶² Α. Γκόγκος, ό.π., σ. 454.

²⁶³ Α. Γκόγκος, ό.π., σ. 444.

παραδοσιακό «κοφτό», τον «καβρουμά» και στο σπειρωτό πλάφι που καβουρδίζονταν με γίδινο βούτυρο. Στο τέλος οι επίτροποι με τη συνοδεία των λαλητάδων έβγαζαν δίσκο και έρριχνε ο καθένας ό,τι είχε ευχαρίστηση. Πιθανόν οι δώδεκα πεσσοί της κρεβάτας να συμβολίζουν τους δώδεκα αποστόλους.

Οι σημερινοί εξώστες (κρεβάτες) από τα αναστηλωμένα κελιά
(φωτογραφίες Ευτυχίας Μπούμπα).

Κάτω από τα θολωτά ημιπόγεια κελιά της βόρειας πλευράς το μοναστήρι είχε υπόγειους χώρους, που συγκοινωνούσαν μεταξύ τους με θολωτές στοές. Οι ντόπιοι ισχυρίζονται ότι μία απ' αυτές οδηγούσε έξω από το μοναστήρι, στην ανατολική πλευρά, από κάποια μυστική έξοδο. Στα υπόγεια οι καλόγεροι έβαζαν τα βαένια με το κρασί, τα τυριά κ.λπ. Η είσοδος προς τα υπόγεια γινόταν από μία μικρή αφιδωτή πόρτα στη βόρεια πλευρά, στο σημείο ξ. Δίπλα σ' αυτή την

είσοδο, δυτικά, υπήρχε αποχετευτικό αυλάκι για να φεύγουν τα βρόχινα νερά έξω από τον προαύλιο χώρο, στην κατηφορική πλαγιά.

Χάρη στο έργο «Στερέωση-αποκατάσταση και ανάδειξη της Ιεράς Μονής Σωσίνου, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTEREG III Ελλάδας-Ιταλίας 2000-2006, πραγματοποιήθηκε η στερέωση, αποκατάσταση και αναστήλωση όλων των ερειπίων των κελιών, έγιναν διάφορες εργασίες καθαρισμού και αποχωμάτωσης των ερειπίων, που διατάσσονται κατά μήκος της βόρειας και νότιας πλευράς του αυλείου χώρου της μονής, αποκατάσταση του διώροφου κτιρίου του ηγουμενείου στη ΒΔ γωνιά της μονής, ανακατασκευή της ερειπωμένης ανατολικής πτέρυγας και πλακόστρωση των δαπέδων υπογείου, ισογείου.

Οι εργασίες αναστήλωσης ξεκίνησαν από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων το Μάρτη του 2008 και συνεχίστηκαν κατά διαλείμματα μέχρι τον Οκτώβριο του 2011, κάτω από την επίβλεψη της Διεύθυνσης Τεχνικών Υπηρεσιών της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης με την άμεση επίβλεψη της 8^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Στο παραπάνω χρονικό διάστημα υδροδοτήθηκε και ηλεκτροφοτίστηκε το μοναστήρι από τα δίκτυα του συνοικισμού Άνω Παρακαλάμου και ανακατασκευάστηκε και ασφαλτοστρώθηκε ο δρόμος προς την Ιερά Μονή. Ο προϋπολογισμός του έργου ανήλθε στο ποσό των 770.000 ευρώ.

Οι πληροφορίες για τα έργα αναστήλωσης της Ιεράς Μονής, μου δόθηκαν από την προϊσταμένη του έργου, κ. Ευτυχία Μπούμπα, προς την οποίαν εκφράζω και δημόσια τις ευχαριστίες μου.

Με την ευκαιρία σημειώνω ότι με πρωτοβουλία του σεβασμίου μητροπολίτου Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης κ. Ανδρέα και την επίβλεψη του άοκνου πρεσβύτερου Διονυσίου Τάτση κατασκευάστηκε αργότερα ένα πανέμορφο εσωτερικό παρεκκλήσι στο δεύτερο όροφο της νότιας πλευράς των κελιών αφιερωμένο στον Κονιτσιώτη Άγιο Παΐσιο, που μόνασε για πολλά χρόνια στην Ιερά Μονή Στομίου Κόνιτσας. Το παρεκκλήσι του Αγίου Παΐσιου εγκαινιάστηκε τον Αύγουστο του 2015.

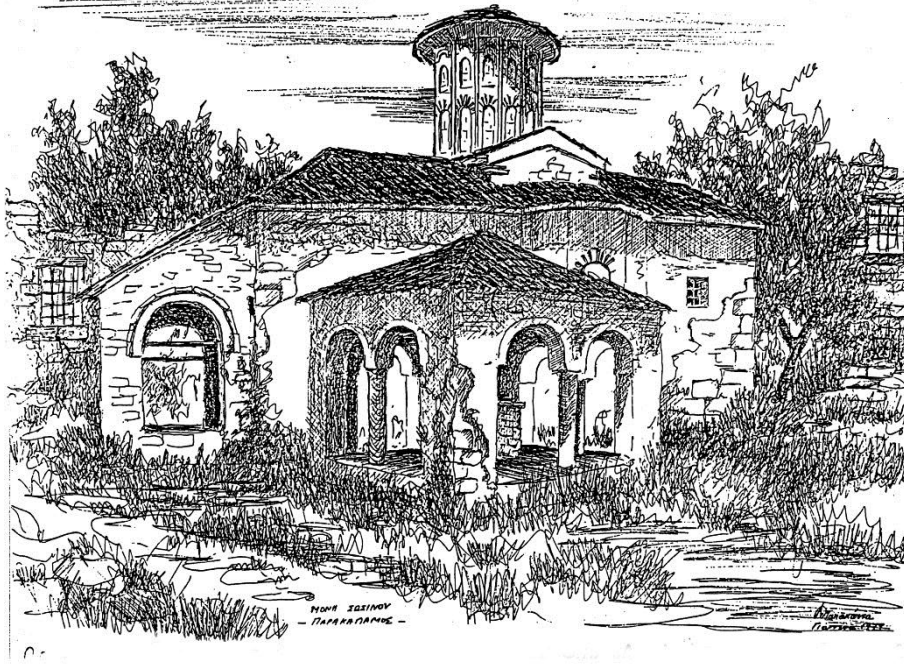

Αναστηλωμένα κελιά (φωτογραφίες Ευτυχίας Μπούμπα).

Θολωτά υπόγεια στο μοναστήρι του Σώσινου, όπως φαίνονται απ' έξω, από τη δυτική πλευρά του, σε σημεία που ο τοίχος είναι πεσμένος ή μισοπεσμένος (φωτογραφία Α. Γκόγκου, 1982).

Σώσινο: Άποψη του Καθολικού από την πλευρά της στεγασμένης στέρνας (σχέδιο Νίτσας Σινίκη-Παπακώστα, παρμένο από το βιβλίο της *Ήπειρος, εκκλησίες και μοναστήρια*, θέμα Νο 46).

Το Καθολικό (αρχιτεκτονική - επιγραφές - αγιογράφηση)

Στη βορειοδυτική άκρη της αυλής, ανάμεσα στα ερείπια, ορθώνεται κυρίαρχο το Καθολικό, δηλαδή η κεντρική μεγάλη εκκλησία του μοναστηριού. Εξωτερικά έχει μήκος 17,20 και πλάτος 7,20 μ. χωρίς τους πλάγιους χορούς²⁶⁴. Οι εξωτερικοί τοίχοι είναι χτισμένοι με ντόπια κοινή πέτρα («μαντέμι»), δίχως στολίδια από κεραμίδια και τούβλα που χαρακτηρίζουν τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική. Ο υψηλός τρούλος του, οι μισοεξάπλευρες κόγχες του ιερού και οι τρίπλευρες κόγχες των χορών στη βορεινή και νότια όψη με τις τυφλές ανίδες τους, καθώς και τα παράθυρα με τα μικρά ανοίγματα, παρόλο που δεν έχουν καμιά έντονη διακόσμηση, χαρίζουν στο ναό περίσσια χάρη.

Το ταπεινό Καθολικό αποχτάει έξαρση και μεγαλοπρέπεια χάρη στον υψηλό και πολυεδρικό τρούλο του, ο οποίος στηρίζεται ανάλαφρα και περίτεχνα πάνω στην αμφίκλινη στέγη. Το πολύπλευρο στεφάνι του τρούλου λεπταίνει ακόμα περισσότερο με τις κατακόρυφες νευρώσεις, που δημιουργούν στις ακμές των πλευρών τα διαχωριστικά ημιστύλια. Το βάρος του τρούλου μετριάζεται από τον ελαφρύ λαξευτό πωρόλιθο, που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή του. Ο πωρόλιθος που χρησιμοποιήθηκε και σαν γείσο στην κατάληξη της τοιχοποιίας, δεν είναι ντόπιο υλικό. Ο τρούλος δεν έχει παράθυρα. Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι τα τύμπανα, που υπάρχουν στα πλάγια, αρχικά ήταν παράθυρα και κλείστηκαν με παλιότερες επεμβάσεις, οι οποίες αλλοίωσαν τη γενική εικόνα της εκκλησίας, τόσο σαν εξωτερική εντύπωση,

²⁶⁴ Χοροί ονομάζονται οι εξωτερικές προεξοχές της βορεινής και νότιας πλευράς, επειδή στο εσωτερικό τους υπήρχαν τα αναλόγια όπου στέκονταν οι χοροί των ψαλτάδων.

όσο και σαν αίσθηση εσωτερικού χώρου²⁶⁵. Ο τρούλος και η στέγη παλιότερα ήταν σκεπασμένα με πλάκες από σχιστόλιθο. Κατά τη διάρκεια των έργων αναστήλωσης η παλιά επικάλυψη της δίκλινης στέγης και του τρούλου με σχιστόπλακες αντικαταστάθηκε με βυζαντινό κεραμίδι. Το εξωτερικό σχήμα της στέγης μαρτυράει το εσωτερικό σταυρικό σχήμα του ναού.

Το Καθολικό έχει μία μονάχα είσοδο, η οποία βρίσκεται στη δυτική πλευρά του. Μπροστά από τη μοναδική αυτή είσοδο προστέθηκε αργότερα ο **εξωνάρθηκας**, ο οποίος στηρίζεται σε μια λίθινη τοξοστοιχία προς τη δυτική πλευρά και σε δύο ακόμα τόξα – ένα νότιο κι ένα βορεινό, που έχουν διαφορετικό άνοιγμα. Το αξονικό τόξο της δυτικής πλευράς είναι πολύ μικρότερο από τα δύο πλαϊνά και πατάει σε δύο λιθόχτιστες κολόνες. Τα δύο πλαϊνά τόξα στηρίζονται στις ίδιες κολόνες και σε «πεσσούς»²⁶⁶.

Το Καθολικό της Ιεράς Μονής Σωσίνου, περιβαλλόμενο από ερείπια κατά την έναρξη των έργων αναστήλωσης. Τμήμα από το αρχαίο περίβολο έχει γκρεμιστεί για να μεταφερθούν τα οικοδομικά υλικά (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

²⁶⁵ Ρ. Στυλιανού, «Το Καθολικό της Μονής Σωσίνου στο Πωγώνι της Ηπείρου», *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τόμος Β΄, Αθήνα 1982, σ. 74.

²⁶⁶ Λ. Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 81.

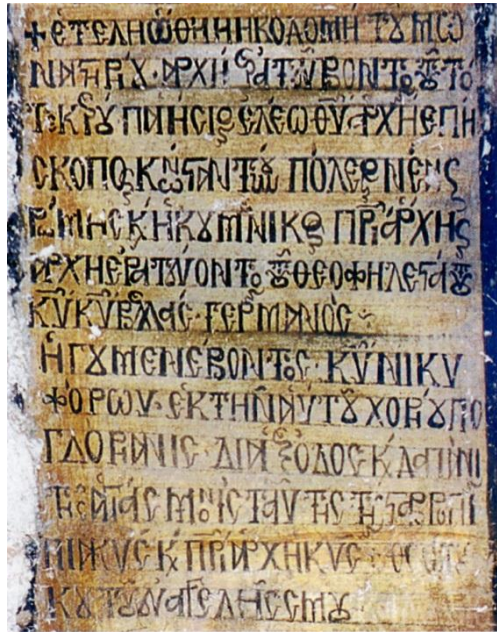
Μονή Σωσίνου-Καθολικό: Αέτωμα. Διακρίνονται τα πώρινα γείσα, στρώσεις από σχιστόπλακες, τα κεραμίδια και η τοξωτή εσοχή (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού 1981).

Μονή Σωσίνου: Λεπτομέρεια κορνίζας (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού 1981).

Η νότια όψη του εξωνάρθηκα είναι πιο καλοδουλεμένη. Οι πέτρες είναι λαξεμένες με προσοχή και συναρμόζουν τέλεια. Αντίθετα, στη δυτική όψη η κατασκευή δείχνει κάποια προχειρότητα. Η ξύλινη στέγη του εξωνάρθηκα είναι μονόριχτη και σκεπάζεται με βυζαντινά κεραμίδια. Δεξιά, καθώς μπαίνουμε στον εξωνάρθηκα, οι σοβάδες φέρουν την παρακάτω μεγαλογράμματη και ανορθόγραφη επιγραφή:

«+ ετελήώθη η οικοδομή του μοναστηρίου· αρχήερατέβοντος του τότε κερού Παήσιος ελέω Θυ αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης κ(αι) ηκουμενικός Π(ατ)ριάρχης αρχιερατέβοντος του θεοφλεστάτου κϋ κϋ Βελλάς Γερμανός· ηγουμενέβοντος κϋ Νικηφόρων, εκ την αυτού χορήου Πογδόρηανης διά έξοδος κ(αι) δαπάνις της αγίας Μονίς ταύτης της σταβροπηγιακός κ(αι) π(ατ)ριαρχηκός + Θεοτόκου του Ευαγγελισσμού».

Επιγραφή στον εξωνάρθηκα, δεξιά πριν μπούμε στον εσωνάρθηκα, του Καθολικού στο Σώσινο (φωτογραφία Δ. Καμαρούλια από το βιβλίο *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*).

Μονή Σωσίνου - Καθολικό: Τόξο στον εξωνάρθηκα (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού, 1981, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 76).

Καθολικό Σωσίνου: Νότιο τόξο στον εξωνάρθηκα (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού, 1981).

Η ξύλινη εξώθυρα είναι στολισμένη με πλατυκέφαλα γυφτόκαρφα μπηγμένα σε ευθείες γραμμές, που διασταυρώνονται ή σε τόξα διπλής καμπυλότητας.

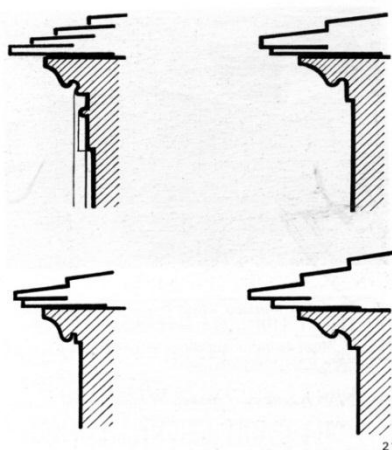
Η ξύλινη εξώθυρα με τα γυφτόκαρφα διατηρείται ακόμα στη θέση της. Για την καλύτερη προστασία και ασφάλεια του μοναστηριού προστέθηκε και εξωτερική σιδερένια θύρα (από το βιβλίο του πρωτοπρεσβύτερου Διονυσίου Τάτση *Ιερά Μονή Σωσίνου*).

Εσωτερικός νάρθηκας ή εσωνάρθηκας ή νάρθηκας: Διαβαίνοντας σκυφτά τη χαμηλή τοξωτή θύρα, μπαίνουμε στον εσωτερικό νάρθηκα. Στον εσωνάρθηκα και πάνω από την είσοδο του κυρίως ναού υπάρχει η παρακάτω ανορθόγραφη επιγραφή:

Η επιγραφή του εσωνάρθηκα (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού).

«Ο μεν θείος ούτος ναός προσκυνείται επ' ονόματι του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου / επιλέγεται Σώσινον, κ(αι) σταυροπηγιακή αξία υπάρχει τετιμημένον. Οι προ ημών ζωγράφοι / δεν εχάραξαν το έτος οικοδομής, ει μη μόνον της ζωγραφίας αυτόν γενομένης κατά / τας ΖΡΙ: από Αδάμ [-]. Εύρηται δε ο πρότιστος κτίτωρ Ιωάννης Κονδαράτος / κ(αι) Εμανουήλ Κονδαράτος κ(αι) ο μέγιστος κτίτωρ Κυρίτζης Ιωαννάκη. Επιδή δε η ζωγραφία έγινε ως ουδέν [...] εκρίθη εύλογον να δοθώσιν εκ νέου χρώματος / κατά τα πρόην σχέδια [...] κ(αι) εστάθη έως ου εξετελέσθη το έργον επιτροπέβοντος ο ευγενέστατος / κυρ Προκόπιος Φιλάτης· πατριαρχούντος Κωνσταντινουπόλεος Κού Γριγορίου· επί αρχιερέων Ιωσήφ Βελάς / [...] υπό χειρών ημών των ταπινών αυταδέλφων Δημητρίου κ(αι) Χριστοδούλου / Ζωγράφων των Δολιανητών, έτι: 1838: Μαρτίου 1»²⁶⁷.

Μονή Σωσίνου - Καθολικό: Μορφές κυματίων του πόρινου γείσου (σχέδια Ρέας Στυλιανού, 1981, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 77).

²⁶⁷ Λ. Βρανούσης, ό.π., σ. 80.

Ο Άγιος Γρηγόριος Ακραγαντίνων και ο Άγιος Μόδεστος Ιεροσολύμων
(από το βιβλίο του πρεσβ. Διον. Τάτση, *Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*, σ. 74).

Μονή Σωσίνου - Καθολικό: Ο Άγιος Ευστάθιος (δείγμα αιογράφησης Καθολικού)
(φωτογραφία Ρέας Στυλιανού, 1981).

Η παραπάνω επιγραφή δε μνημονεύει τους αιογράφους που αιογράφησαν τη μονή Σωσίνου για πρώτη φορά. Από την επιγραφή τούτη του εσωνάρθηκα μαθαίνουμε ότι η δεύτερη αιογράφηση του Καθολικού πραγματοποιήθηκε από τους Δολιανίτες ζωγράφους Δημήτριο και Χριστόδουλο, που ήταν αδέρφια, το έτος 1838.

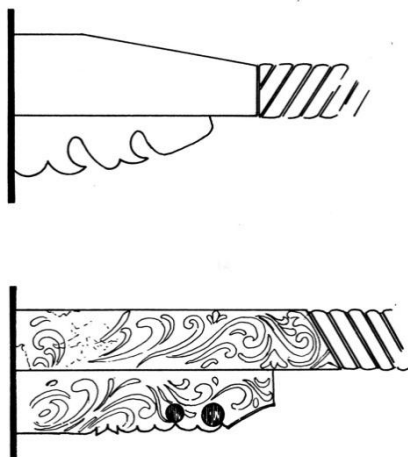
Στο νάρθηκα αξίζει να προσέξει κανείς την τοιχογραφία με τους κτήτορες, παρόλο που δε σώζεται σε καλή κατάσταση. Παρουσιάζει καταπληκτικές ομοιότητες με παρόμοια τοιχογραφία κτητόρων, που βρίσκεται στην προσκομιδή. Γι' αυτό το λόγο θα την περιγράψουμε με περισσότερες λεπτομέρειες παρακάτω. Το λιγιστό φως της ημέρας, που τρυπώνει από την εξωτερική χαμηλή πόρτα, φωτίζει τις θαυμάσιες αγιογραφίες του Ευαγγελισμού, του Αγίου Σάββα, του Αγίου Αντωνίου, του Αγίου Ευθυμίου, του Αγίου Αρσενίου και των άλλων αγίων, που στολίζουν το νάρθηκα, δημιουργώντας μια ατμόσφαιρα επιβλητική και κατανυκτική. Το δάπεδο του νάρθηκα είναι λίγο χαμηλότερο από το δάπεδο του κυρίως ναού και σκεπάζεται με ακανόνιστες πλάκες, οι οποίες σε αρκετά σημεία έχουν αντικατασταθεί με μικρότερες τετράγωνες. Ο τοίχος που χωρίζει το νάρθηκα από τον κυρίως ναό έχει πάχος 0,70 μ.

Περνώντας μια μικρή χαμηλή πόρτα με τοξωτό ανώφλι, μπαίνουμε στον **κυρίως ναό**, ο οποίος είναι πλακόστρωτος και οι τοίχοι του σκεπάζονται με σκοτεινές και μισοκατεστραμμένες αγιογραφίες. Στο κέντρο του κυρίως ναού υπάρχουν τέσσερις κίονες με χαρακτηριστικά κιονόκρανα, τα οποία εντυπωσιάζουν με τον απλοϊκό τους ρυθμό, τη συμμετρία και τα ξυλόγλυπτα φουρούσια. Οι τέσσερις κίονες στηρίζουν τον κεντρικό τρούλο, που είναι εσωτερικά κυλινδρικός. Το βάρος του μοιράζεται ανάλογα στις κυλινδρικές καμάρες, οι οποίες σχηματίζουν σταυρό. Η οροφή του τρούλου στολίζεται με την Πλατυτέρα και τα κυλινδρικά του τοιχώματα με τους δώδεκα Αποστόλους. Ο κεντρικός τρούλος έχει διάμετρο 2 μέτρα²⁶⁸.

Καθολικό: Κιονόκρανο (φωτογραφία της Ρέας Στυλιανού, 1981).

²⁶⁸ Ρ. Στυλιανού, ό.π., σ. 79.

Καθολικό: Μορφές από ξυλόγλυπτα φουρούσια (σχέδια Ρέας Στυλιανού, 1981).

Μονή Σωσίνου: Καθολικό (δυτική όψη) (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού, 1981, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 70).

Η κατά μήκος κυλινδρική καμάρα (από δυσμάς προς ανατολάς) διασταυρώνεται κάτω από τον τρούλο με την εγκάρσια κυλινδρική καμάρα. Τα τέσσερα σκέλη του σταυρού, που σχηματίζεται μ' αυτόν τον τρόπο, εγγράφονται σ' ένα τετράγωνο χώρο, στην ανατολική πλευρά του οποίου είναι κολλημένο το ιερό.

Στις τέσσερις γωνιές του τετραγώνου χαμηλότεροι θόλοι συμπληρώνουν τα κενά που αφήνουν οι τέσσερις κεραίες του εγγεγραμμένου σταυρού. Ο ναός ανήκει στην κατηγορία των εγγεγραμμένων σταυροειδών μετά τρούλου και μάλιστα στον «τετρακιόνιο τύπο» της βυζαντινής

αρχιτεκτονικής. Οι κόγχες των χορών των ψαλτάδων, που προεξέχουν στις πλάγιες πλευρές (βόρεια και νότια) του κυρίως ναού, αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα των μοναστηριών του Αγίου Όρους, το οποίο αντέγραψαν πολλά μεταβυζαντινά μοναστήρια στο Καθολικό τους. Το Καθολικό του Σώσινου ανήκει τυπολογικά στους βυζαντινούς ναούς του απλουστευμένου αγιορείτικου τύπου²⁶⁹.

Όταν οι χοροί των ψαλτών έπαψαν να λειτουργούν, οι πλάγιες κόγχες τους χτίστηκαν μέχρι ένα ύψος 1,23 μ. περίπου και δημιουργήθηκε μια νέα επίπεδη επιφάνεια κατάλληλα για ν' ακουμπήσουν τα στασίδια. Τα τόξα που παρεμβάλλονται ανάμεσα στα γωνιακά διαμερίσματα και τις κεραίες του εγγεγραμμένου σταυρού, καθώς ανταμώνουν πάνω από τους κίονες φαίνονται σαν κιονόκρανα, που έχουν τονισμένες χρωματικά τις αποτμημένες γωνίες τους. Τη βάση του τρούλου τη ζώνει ένα απλό διακοσμητικό δαχτυλίδι. Ακριβώς από κάτω ένα απλοϊκό σε μορφή και κατασκευή κυκλικό «ομφάλιο»²⁷⁰ στολίζει το πλακόστρωτο δάπεδο, τονίζοντας μια θέση με ξεχασμένη πια λειτουργική σημασία²⁷¹.

Στο διάβα του χρόνου η διάβρωση εξαιτίας της κλεισούρας και της υγρασίας προκάλεσε μεγάλες φθορές στην αγιογράφηση του ναού. Τα μουντά χρώματα και η ανάδυση του κατώτερου στρώματος αγιογράφησης προκαλούν στον πιστό προσκυνητή ένα βαθύ αίσθημα κατάνυξης και δημιουργεί ατμόσφαιρα μυστικισμού. Ο κυρίως ναός φωτίζεται ελάχιστα από ένα μικρό άνοιγμα στο βορεινό χορό κι άλλο ένα μικρών διαστάσεων ψηλά στο νότιο τοίχο, στη θέση του ιερού. Εξαιτίας του λειπού φωτισμού ανοίχτηκε μεταγενέστερα το ορθογώνιο καγκελόφραχτο παράθυρο στο δεξιό χορό. Τα λιγοστά ανοίγματα και ο άτονος θαμπός φωτισμός προκαλούσαν παλιότερα ένα θρησκευτικό δέος ανάμικτο με κάποια δόση μελαγχολίας και θλίψης. Ανάβοντας, όμως, τα καντήλια και τα κεριά στα μανουάλια, δημιουργούσε μια γλυκιά κατανυκτική και μυστηριακή ατμόσφαιρα, που οδηγούσε ακούσια στην αυτοσυγκέντρωση και στην προσευχή. Στις ημέρες μας ο ηλεκτροφωτισμός του ναού έλυσε το πρόβλημα του ελλιπούς φωτισμού, αλλά απομάκρυνε τη μοναστηριακή ατμόσφαιρα των παλαιότερων χρόνων.

Αγιο Βήμα: Σε μικρή απόσταση από τους κίονες του κυρίως ναού υψώνονται οι παραστάδες του τέμπλου. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο παλιότερα έφερε καφασωτά στο κάτω μέρος του. Δεν έχει βημόθυρα. Τα βημόθυρα κλάπηκαν παλιότερα. Ο Ανδρέας Γκόγκος γράφει ότι το 1974 «έφυγαν» από το Σώσινο οι τέσσερις μεγάλες («δεσποτικές») εικόνες του τέμπλου και ένα φαιλόνιο. Το φαιλόνιο είναι εκείνο που είχε αφιερώσει στο μοναστήρι ο Ηπειρώτης ευεργέτης Γεώργιος Χατζηκόστας το 1838.

Κατά καιρούς κυκλοφόρησαν διαδόσεις ότι οι «δεσποτικές» εικόνες του ξυλόγλυπτου τέμπλου αφαιρέθηκαν από τον τότε βουλευτή Ιωαννίνων Κωνσταντίνο Φρόντζο με τη συγκατάθεση των αρμοδίων, για να φυλαχτούν αρχικά στην Πινακοθήκη της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών και μετέπειτα στο «Λαογραφικό Μουσείο Κώστας Φρόντζος» στα Γιάννινα²⁷². Η αλήθεια είναι ότι οι τρεις «δεσποτικές» εικόνες και τα βημόθυρα κλάπηκαν από αρχαιοκάπηλους. Οι εικόνες που βρίσκονται στο λαογραφικό μουσείο «Κώστας Φρόντζος» έχουν μεταφερθεί από την Ιερά Μονή Μακραλέξη που βρίσκεται κοντά στη Λάβδανη Πωγωνίου με τη συγκατάθεση των αρμοδίων αρχών προς αποφυγήν κλοπής. Οι αρχαιοκάπηλοι δεν αφαίρεσαν

²⁶⁹ Λ. Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 76.

²⁷⁰ Ομφάλιο (το) = κύκλος στο κέντρο του ναού, κάτω από τον πολυέλειο.

²⁷¹ Λ. Βρανούσης, *ό.π.*, σσ. 79-80.

²⁷² Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σ. 593.

από τη Μονή Σωσίνου την εικόνα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, η οποία έκτοτε φυλάσσεται για λόγους ασφαλείας στον κεντρικό ναό Παρακαλάμου²⁷³.

Οι σημερινές εικόνες φιλοτεγήθηκαν από το Γιαννιώτη αγιογράφο Τάτση το 1966. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η κλοπή των εικόνων δεν πραγματοποιήθηκε το 1974 αλλά το 1965, και τον επόμενο χρόνο τοποθετήθηκαν στη θέση τους καινούριες.

Οι 14 μικρές εικόνες του τέμπλου δεν πειράχτηκαν και βρίσκονται στη θέση τους.

Τα όρια του ιερού καθορίζουν δύο πεσσοί ορθογώνιοι και το ψηλό τέμπλο, που το απομονώνει οπτικά από τον κυρίως ναό. Μια χτιστή Αγία Τράπεζα στη μεσαία κόγχη, τρεις εσοχές ενταγμένες στο πάχος του τοίχου, ένα ντουλάπι, ένα παράθυρο και ένα στενό άνοιγμα – είσοδος κρύπτης, αποτελούν τα κύρια γνωρίσματα του Ιερού. Το ξύλινο δάπεδο του ίδιου χώρου, που δημιουργούσε κάποτε ένα είδος υποτυπώδους σολέας, ελάχιστα υπερυψωμένης από το υπόλοιπο δάπεδο του κυρίως ναού, τώρα δεν υπάρχει. Το Άγιο Βήμα βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με τον κυρίως ναό²⁷⁴.

Στην εσωτερική κόγχη του ιερού και σε ύψος 2 μέτρα πάνω από την Αγία Τράπεζα, εικονίζεται ειλητάριο²⁷⁵ το οποίο ξετυλίγεται οριζόντια σε διαστάσεις 0,40 x 0,18 και φέρει την παρακάτω μεγαλογράμματη και ανορθόγραφη επιγραφή:

«+ Σταυροπήγιον πατριαρχικόν, αγιασθέν επ' ονόματι της υπεραγίας Θ(εοτό)κου Ευαγγελιστριας εν όρ(ε)ι Σοσήνου της Πογδόργιανης».

Επιγραφή στο ειλητάριο του ιερού (φωτογραφία της Ρέας Στυλιανού, 1981).

Ο Λ. Βρανούσης ισχυρίζεται ότι η παραπάνω επιγραφή του Ιερού Βήματος ανήκει πιθανότατα στην πρώτη αγιογράφιση του ναού²⁷⁶. Αντίθετα, η Ρέα Στυλιανού την κατατάσσει στη δεύτερη αγιογράφιση και γράφει τα εξής: «Αν κρίνει κανείς από τον σταυρό, που σε χαμηλό ανάγλυφο προϋπήρχε και διακρίνεται σήμερα από την επιγραφή, τον ζωηρό τόνο του χρώματος των γραμμάτων, τη σχετική ομοιότητα του τύπου των γραμμάτων με τα γράμματα της επιγραφής του νάρθηκα του 1838, καθώς και τον όμοιο τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι δύο επιγραφές πάνω σε ειλητάρια οριζόντια ανοιγόμενα, φαίνεται να είναι μάλλον σύγχρονες, δηλαδή να ανήκουν στη δεύτερη, ίσως και τρίτη αγιογράφιση της εκκλησίας στα 1838»²⁷⁷.

²⁷³ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, *Η Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*, Ιωάννινα 2009, σ. 22.

²⁷⁴ Ρ. Στυλιανού, *ό.π.*, σ. 71.

²⁷⁵ Ειλητάριο (το): πάπυρος περιτυλιγμένος ή δερμάτινη μεμβράνη περιτυλιγμένη.

²⁷⁶ Λ. Βρανούσης, *ό.π.*, σ. 80.

²⁷⁷ Ρ. Στυλιανού, *ό.π.*, σ. 78.

Στη μικρή κόγχη της προσκομιδής, αριστερά από την Αγία Τράπεζα, είναι ζωγραφισμένη μια τοξωτή κιονοστοιχία, η οποία μοιράζει το διάζωμα σε επτά ανιδωτά τμήματα. Τα τμήματα αυτά δημιουργήθηκαν για να περιλάβουν τα ονόματα των κτιτόρων, ευεργετών και αφιερωτών του μοναστηριού, ώστε να μπορεί ο λειτουργός του Υψίστου να τα μνημονεύει στις δεήσεις των ιερών ακολουθιών. Μερικά ονόματα αφιερωτών αναγράφονται στο δεύτερο τόξο. Στο πρώτο τόξο, καθώς και στα δύο τελευταία, ο χώρος έμεινε άγραφος. Στα τρία μεσαία ανιδώματα εικονίζονται ολόσωμες οι μορφές των τριών κτητόρων με την επιγραφή: «Ιωάννου [μανουήλ] κυρίτζι - οι κτίτορες».

Η τοιχογραφία των κτητόρων και τα γράμματά της φέρουν ολοκάθαρα μεταγενέστερα ίχνη ανανέωσης. Οι τρεις κτίτορες στέκονται σε ικετευτική στάση. Όπως και στην τοιχογραφία του νάρθηκα, οι τρεις κτήτορες έχουν πλούσια γενειάδα και είναι ντυμένοι με την κοσμική στολή των αρχόντων της τουρκοκρατίας. Οι δύο απ' αυτούς κρατούν ένα μικρό ομοίωμα του ναού και ο τρίτος στέκεται δίπλα τους στην ίδια στάση προσευχής. Ο πρώτος απ' τα δεξιά πρέπει να ταυτιστεί με τον Ιωάννη Σιμωτά. Ο «μέγιστος κτήτωρ», όπως αναφέρεται στην επιγραφή του νάρθηκα, είναι ο «κυρίτζης Ιωαννάκης», δηλαδή ο κύριος Ιωάννης Σιμωτάς. Αν μάλιστα ληφθεί υπ' όψιν το γεγονός ότι στα διάφορα έγγραφα της εποχής γίνεται λόγος για τον «κυρίτση Γιαννάκη Σιμωτά», η παραπάνω άποψη για ταύτιση φαίνεται απόλυτα σωστή. Οι άλλοι δύο κτήτορες, που εικονίζονται μαζί με τον Ιωάννη Σιμωτά, είναι –ίσως– οι συγγενείς και επίτροποί του, οι οποίοι κατηγορήθηκαν και δημόσια για σφετερισμό του τίτλου του κτήτορος²⁷⁸.

Καθολικό. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο (φωτογραφία Ρέας Στυλιανού, 1981, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 83).

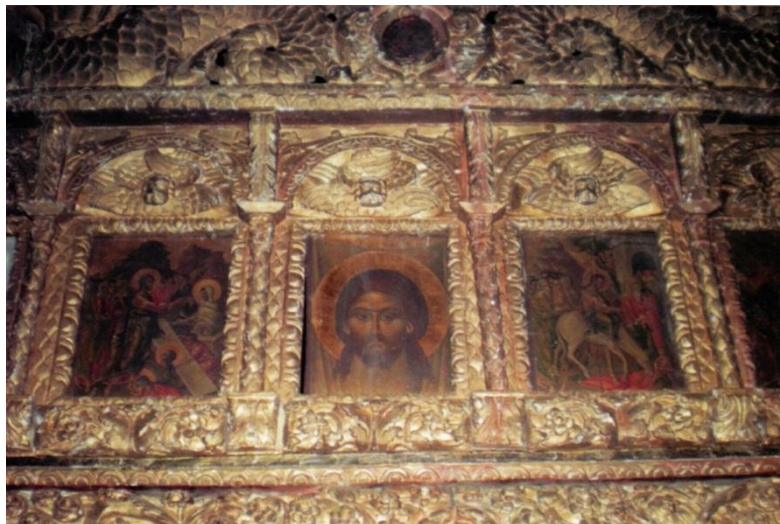
²⁷⁸ I. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 13.

Το τέμπλο του ναού στο Σώσινο. Στην Ωραία Πύλη είναι ο παπα-Αλέξης Μανούρης (φωτογραφία Α. Γκόγκου, 1981).

Το τέμπλο είναι ξυλόγλυπτο με τέσσερις δεσποτικές εικόνες και δεκατέσσερις μικρές. Παρά το γεγονός ότι λείπουν τα κομμάτια κάτω από τις μεγάλες εικόνες αφαιρέθηκαν παλιότερα και αντικαταστάθηκαν από άτεχνα καφασωτά, το ξυλόγλυπτο τέμπλο παραμένει επιβλητικό και εντυπωσιακό. Τα βημόθυρα της Ωραίας Πύλης αφαιρέθηκαν παλιότερα από αρχαιοκάπηλους²⁷⁹.

Κατά τη διάρκεια των έργων αναστήλωσης αρμολογήθηκαν και στερεώθηκαν όλες οι εξωτερικές όψεις και ηλεκτροδοτήθηκε ολόκληρο το καθολικό.

Λεπτομέρεια του τέμπλου
(από το βιβλίο του πρεσβ. Διον. Τάτση, *Η Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*, σ. 67).

²⁷⁹ Δ. Τάτση, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 22.

Δείγματα αγιογράφησης

Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου
(από το βιβλίο του Δημ.
Καμαρούλια,
Τα μοναστήρια της Ηπείρου).

Οι άγιοι Σάββας και Αντώνιος
(από το βιβλίο του Δημ.
Καμαρούλια,
Τα μοναστήρια της Ηπείρου).

Το Χαίρε των Μυροφόρων
(από το βιβλίο του Δ. Τάτση, *Η Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*).

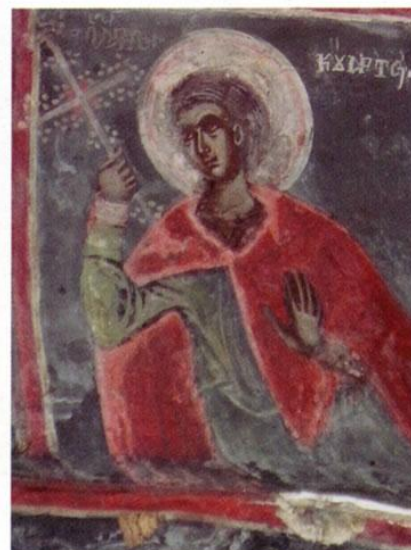
33. Ὁ Άγιος Αζεψιμᾶς.

34. Ὁ Προφήτης Ἀαρών.

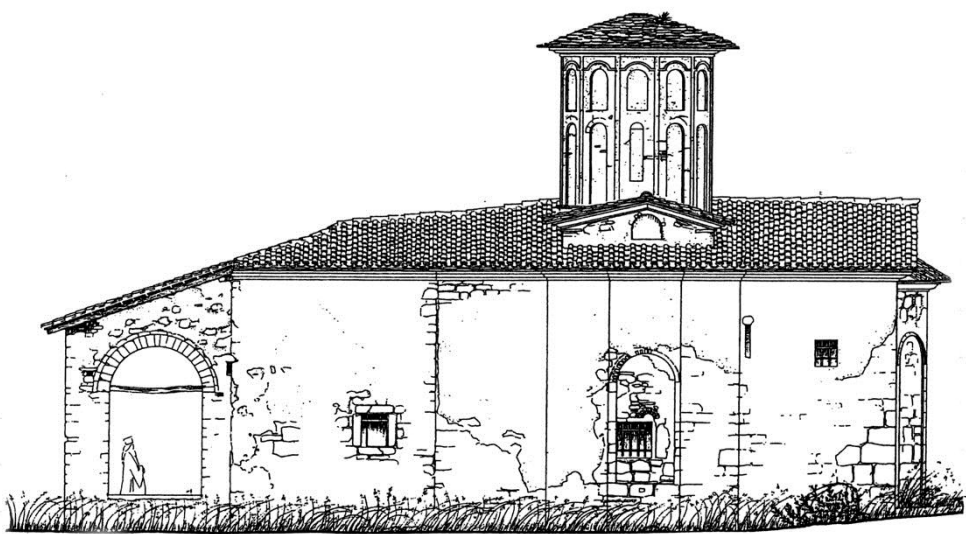
35. Ὁ Προφήτης Σαμουήλ.

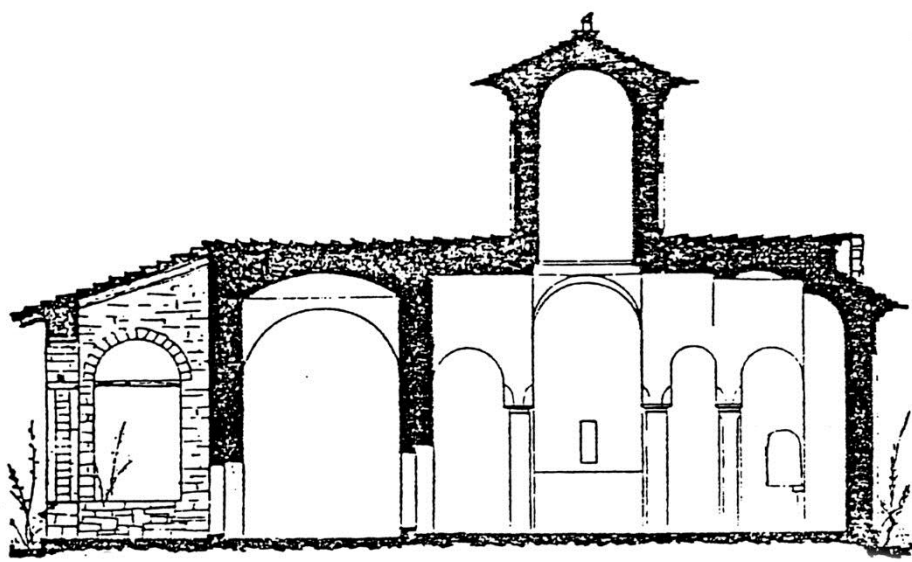
36. Ὁ Άγιος Κουάρτος.

Δείγματα αιογρᾶφησης Καθολικοῦ Ιεράς Μονῆς Σωσίνου
(ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ πρεσβ. Διονυσίου Τάτση, *Ἡ Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*, σ. 76).

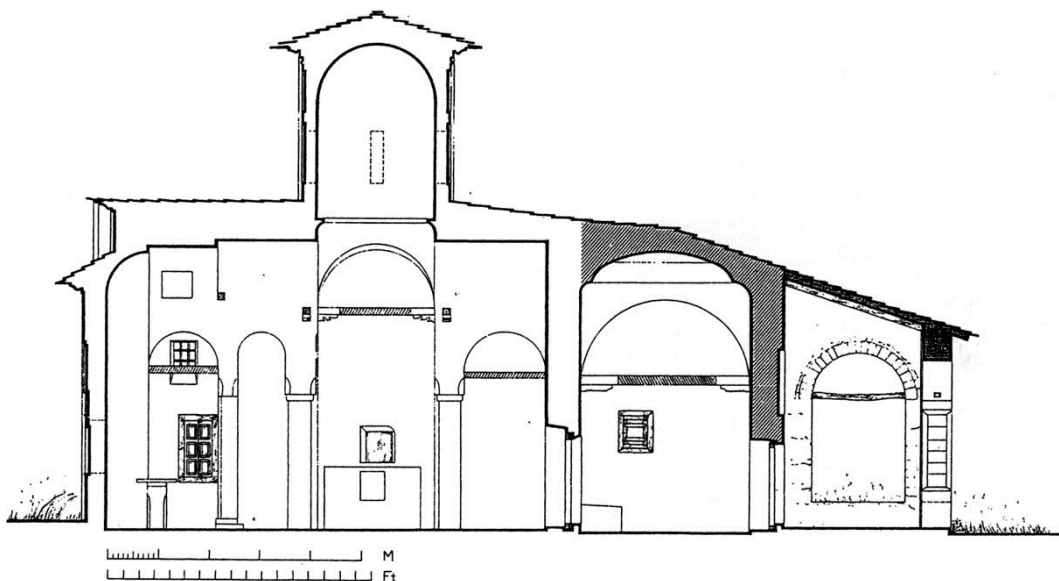
Αρχιτεκτονικά σχέδια Καθολικού (τομές - κατόψεις)

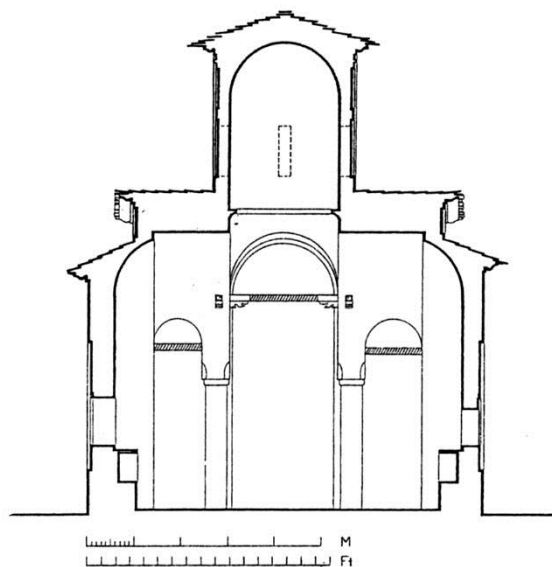
Σώσινο: Καθολικό. Νότια όψη, σχέδιο Ρέας Στυλιανού
(*Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 71).

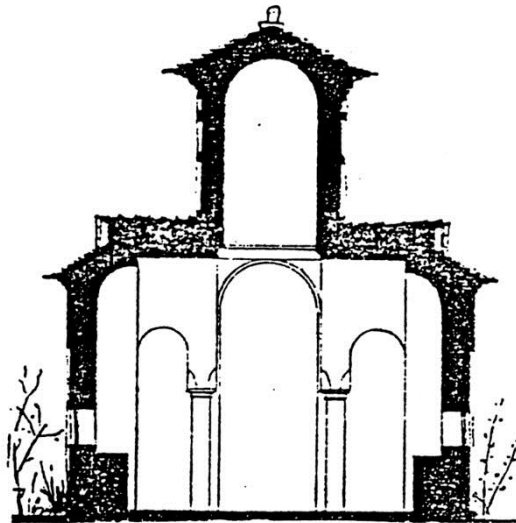
Σώσινο. Καθολικό. Τομή κατά μήκος, σχέδιο Β. Χαρίση
(*Λ. Βρανούσης, Η εν Ηπείρω μονή Σωσίνου*, σ. 77).

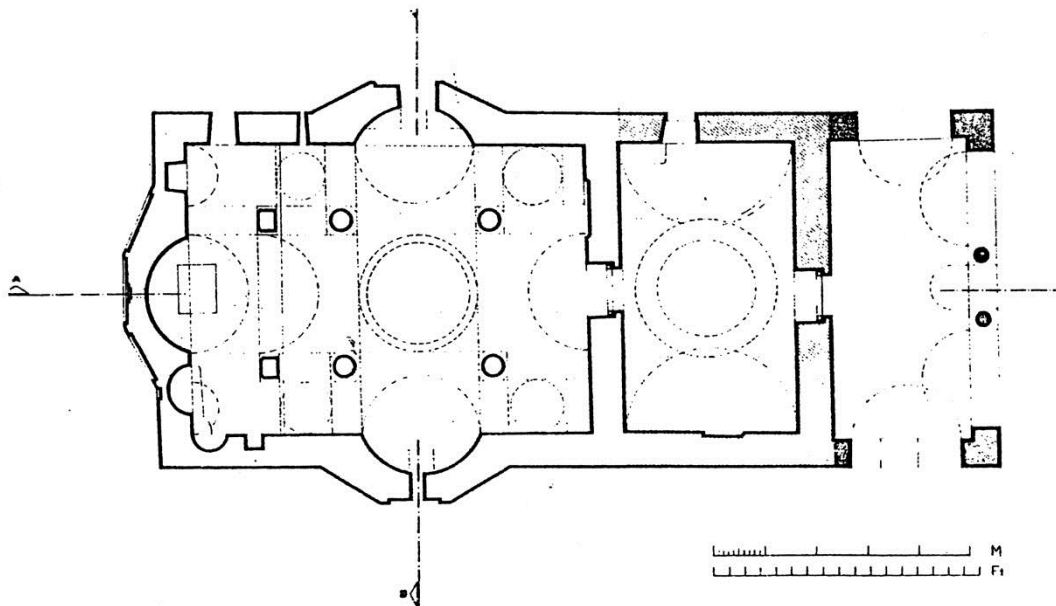
Σώσινο: Καθολικό. Τομή κατά μήκος, σχέδιο Ρέας Στυλιανού
(*Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Αλωση*, σ. 70).

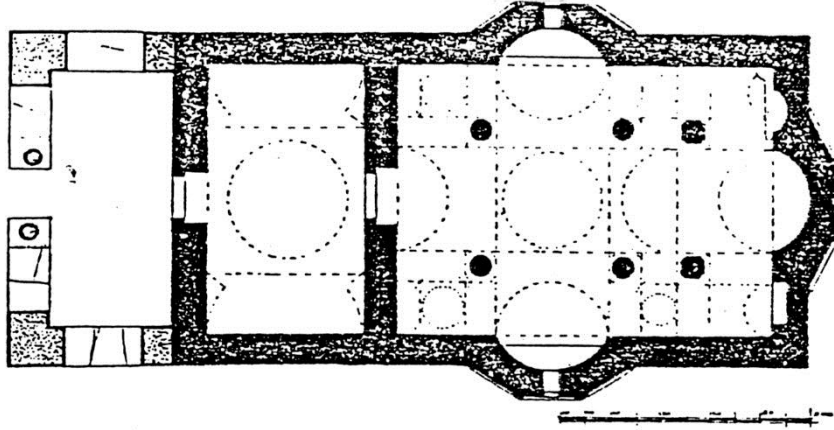
Σώσινο: Καθολικό. Τομή κατά πλάτος, σχέδιο Ρέας Στυλιανού
(*Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Αλωση*, σ. 74).

Σώσινο: Καθολικό. Τομή κατά πλάτος, σχέδιο Β. Χαρίση
(Λ. Βρανούσης, *Η εν Ηπείρω μονή Σωσίνου*, σ. 76].

Σώσινο. Καθολικό. Κάτοψη, σχέδιο Ρέας Στυλιανού
(*Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τόμος Β', σ. 72).

Σώσινο. Καθολικό. Κάτοψη, σχέδιο Β. Χαρίση
(Λ. Βρανούσης, *Η εν Ηπείρω μονή Σωσίνου*, σ. 76]

Σχολή Σωσίνου, βιβλιοθήκη και διδάσκαλοι

Στο ιδρυτικό σιγίλιο του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ματθαίου Β' (1598) διαβάζουμε ότι ο ιδρυτής Ιωάννης Σιμωνάς πλούτισε το μοναστήρι με πολλά βιβλία. Στα «Ηπειρωτικά Μελετήματα» ο Ι. Λαμπρίδης μας πληροφορεί ότι ο Ιωάννης Σιμωνάς έδωσε διαταγή να χρησιμεύσει το Σώσινο σαν σχολείο των κατοίκων της περιοχής. Ο ίδιος ιστορικός ερευνητής αναφέρει ότι επί 120 χρόνια, δηλαδή μέχρι το 1718 οπότε καταστράφηκε η Πογδόργιανη, η «Ανώτερη Κεντρική Σχολή Σωσίνου» λειτουργούσε ομαλά και «πολλαχώς τα γράμματα εκαλλιεργούντο... εν τη κεντρική ταύτη εστία, όπου κατά την παράδοσιν 80 μαθηταί των αληθειών της τε θύραθεν και ιεράς ημών παιδείας εμούντο, εδίδασκον μοναχοί πεπαιδευμένοι και φιλογενείς...»²⁸⁰.

Ένας άλλος Ηπειρώτης λόγιος, ο Νικόλαος Τσιγαράς, βεβαιώνει ότι στη βιβλιοθήκη του μοναστηριού κατά τον 17^ο αιώνα υπήρχαν πάρα πολλά βιβλία και σημειώσεις, που αναφέρονταν στους αρχαίους έλληνες συγγραφείς²⁸¹. Η πλούσια βιβλιοθήκη του ιστορικού μοναστηριού φυλούσε ως κόρη οφθαλμού χειρόγραφες επιστολές του Ιωάννου του Χρυσοστόμου (345-407 μ.Χ.) γραμμένες σε μεμβράνη τον 13^ο αιώνα²⁸².

Προσέτι ο Φώτιος Οικονόμου μάς πληροφορεί ότι η Μονή Σωσίνου «διετήρει πλουσίαν βιβλιοθήκην με πολλούς χειρόγραφους κώδικας, από τους οποίους σήμεραν σώζεται μόνο το βιβλίο της Προσκομιδής»²⁸³.

Μέχρι τους ελληνοβαλκανικούς πολέμους σώζονταν πολλά συγγράμματα, ελληνικά και λατινικά, από την πλούσια βιβλιοθήκη, η οποία στεγαζόταν στα βορεινά κελιά υ και τ (βλέπε σχεδιάγραμμα Γκόγκου), που κάηκαν από τους Τούρκους το 1912. Όσα γλύτωσαν από τη φωτιά

²⁸⁰ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 13.

²⁸¹ Ν. Τσιγαράς, ό.π., σσ. 309, 310.

²⁸² Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, μέρος Γ', εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1984, σ. 175.

²⁸³ Φ. Οικονόμου, *Η εκκλησία της Ηπείρου*, Αθήνα 1982, σ. 173.

καταστράφηκαν από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, τις βροχές και τα χιόνια, επειδή τα κελιά έμειναν ασκέπαστα μέχρι το 1914, οπότε επισκευάστηκαν και σκεπάστηκαν από τον ηγούμενο Ιωάννη Ζούπα. Τα ελάχιστα βιβλία που διασώθηκαν καταγράφηκαν το 1915 και φυλάχτηκαν αρχικά στα επισκευασμένα κελιά και μετέπειτα στο Ιερό του Καθολικού.

Το 1982 η 8^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων βρήκε και κατέγραψε στο Σώσινο 34 έντυπα βιβλία. Δε βρήκε κανένα χειρόγραφο. Τα βιβλία μεταφέρθηκαν για ασφάλεια και προσωρινή φύλαξη στο σπίτι του εφημερίου Κάτω Παρακαλάμου παπα-Αλέξη Μανούρη, για να μη χαθούν. Στις μέρες μας φυλάσσονται στο Λαογραφικό Μουσείο Παρακαλάμου.

Σε μια έκθεσή του για την Ιερά Μονή Σωσίνου που συνέταξε στις 2 Αυγούστου 1954 ο οικονόμος Χρήστος Σκαρώνης, εφημέριος τότε του Παρακαλάμου, και την υπέβαλε στην Ιερά Μητρόπολη Δρυινοπούλεως, Πωγωνιανής και Κονίτισης, αναφέρεται συνοπτικά στα ερείπια του ιστορικού μοναστηριού και μεταξύ των άλλων γράφει και τα παρακάτω:

«... Υπόγεια εκτισμένα εις ικανόν βάθος, εχρησίμευον δι' αποθήκας της Μονής, αλλά εκεί ήτο και το κρυφό Σχολείο επί τουρκοκρατίας, διά να μανθάνουν τα παιδιά ολοκλήρου της περιοχής γράμματα, κατά τον διωγμόν των Σχολείων υπό του κατακτητού...»²⁸⁴.

Από τα γραφόμενα του ιερέως Χρήστου Σκαρώνη διαδόθηκε στην περιοχή ότι ψηλά στο Σώσινο λειτούργησε κρυφό Σχολείο. Η πληροφορία τούτη είναι εντελώς ψευδής και επειδή μεταδίδεται κατά την ξενάγηση σε κάθε επισκέπτη της ιστορικής μονής, πρέπει να διαψευστεί εξ ολοκλήρου. Η αλήθεια είναι ότι ψηλά στο Σώσινο λειτούργησε επί 120 ολόκληρα χρόνια η φημισμένη Σχολή Σωσίνου, εντελώς ελεύθερα και φανερά. Η Σχολή Σωσίνου σταμάτησε τη λειτουργία της στα χρόνια του Αλή Πασά, ο οποίος σφετερίστηκε ένα σεβαστό μέρος της μεγάλης περιουσίας του μοναστηριού, με αποτέλεσμα να επιδεινωθεί η οικονομική κατάσταση του μοναστηριού και να περιοριστεί στο ελάχιστο ο αριθμός των μοναχών.

Διδάσκαλοι: Στο σχολείο του Σωσίνου δίδαξε ο Πογδοργιανίτης ηγούμενος **Δανιήλ**. Ο φημισμένος Πογδοργιανίτης δάσκαλος αρχικά ασκήτεψε στο Σώσινο. Χάρη στη μεγάλη του μόρφωση αναδείχτηκε αργότερα μητροπολίτης Σίδης. Στα γεράματά του ξαναγύρισε στο Σώσινο σαν ηγούμενος και δάσκαλος μαζί. Στο πρόγραμμα διδασκαλίας του η ερμηνεία των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων κατείχε ξεχωριστή θέση. Ο Ι. Λαμπρίδης μας πληροφορεί ότι ο ηγούμενος Δανιήλ δίδασκε ψηλά στο Σώσινο Δημοσθένη και Πλάτωνα!...²⁸⁵ Ο Δανιήλ δίδαξε στο Σώσινο από το 1672 μέχρι τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, οπότε και το μοναστήρι έφτασε στη μεγαλύτερη άνθηση και ακμή του. Η εμπνευσμένη διδασκαλία του άφησε εποχή.

Τον ηγούμενο Δανιήλ διαδέχτηκε ο παπα-Χρήστος Φιλίτης από τους Φιλιάτες της Θεσπρωτίας. Ο απλός και ταπεινός λευίτης είχε αρκετή μόρφωση και πίστευε, όπως και ο προκάτοχός του, ότι η παιδεία ήταν το πιο απαραίτητο εφόδιο για τον ξεσηκωμό του Γένους. Η πνευματική αναγέννηση έπρεπε να προηγηθεί από την εθνική αναγέννηση. Μετά την καταστροφή της Πογδόργιανης και τη διάλυση της Σχολής Σωσίνου, ο παπα-Χρήστος συνέχισε το πνευματικό του έργο ως «ιερέυς και διδάσκαλος των κοινών γραμμάτων»²⁸⁶ στο σχολείο της Πογδόργιανης.

Στο Σώσινο ασκήτεψε και ο γιος του παπα-Χρήστου Δημήτριος Φιλίτης (1721-1826). Στο Σώσινο ο Δημήτριος πήρε το καλογερίστικο όνομα Δοσίθεος, με το οποίο έγινε γνωστός στο πανελλήνιο.

²⁸⁴ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ό.π., σ. 38.

²⁸⁵ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σσ. 9-10 και τόμος Β' *Περί των εν Ηπείρω αγαθοεργημάτων*, έκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 251.

²⁸⁶ Β. Κ. Οικονόμου, *Η Ζίτσα*, Αθήνα 1969, σσ. 179-187.

Δοσίθεος Φιλίτης: Γεννήθηκε στην Πογδόργιανη το 1734. Ήταν το τέταρτο και τελευταίο παιδί του παπα-Χρήστου Φιλίτη. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στο σχολείο της Πογδόργιανης από τον πατέρα του παπα-Χρήστο Φιλίτη και τα συνέχισε στο μοναστήρι του Σώσινου, όπου ως καλογεροπαιδί πήρε το μοναχικό όνομα Δοσίθεος. Δεν πρόλαβε να διδάξει στο Σώσινο.

Σε ηλικία 12 ετών ορφάνεψε από γονείς, έφυγε από το Σώσινο και πήγε καλόγερος στο μοναστήρι του Αϊ-Λια Ζίτσας, για να βρίσκεται κοντά στην αδερφή του, που ήταν παντρεμένη στη Ζίτσα. Στον Αϊ-Λια της Ζίτσας ο Δοσίθεος εμόνασε 18 ολόκληρα χρόνια. Επέδειξε μεγάλο ζήλο, σπάνια επίδοση στα γράμματα και άριστο ήθος. Εκείνα τα χρόνια το μοναστήρι του Αϊ-Λια της Ζίτσας είχε ένα μετόχι στο Βουκουρέστι, τη μονή του Αϊ-Γιάννη. Ο υπέργηρος ηγούμενος της μονής εκείνης ζήτησε από τον ηγούμενο του Αϊ-Λια Ζίτσας να του στείλει ένα μορφωμένο και τίμιο μοναχό, για να τον έχει διάκονο και βοηθό του, με την προοπτική να τον διαδεχτεί. Τότε ο ηγούμενος του Αϊ-Λια Ζίτσας έστειλε στο Βουκουρέστι τον Δοσίθεο, που ήταν μόλις 30 ετών.

Εκεί ο Δοσίθεος δεν άργησε να γίνει αρχιμανδρίτης και ηγούμενος στο ίδιο μοναστήρι. Στη νέα του θέση έδειξε τα ηγετικά του προσόντα και απέσπασε την αγάπη και το σεβασμό των μοναχών και του ποιμνίου του.

Το 1787 γίνεται επίσκοπος Μπουζαίου και το 1793 μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας με έδρα το Βουκουρέστι. Στη θέση τούτη παρέμεινε μέχρι το 1810, ήτοι επί 17 ολόκληρα χρόνια διατέλεσε μοναδικός μητροπολίτης σ' ολόκληρη την Ουγγροβλαχία. Ως μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας ο Δοσίθεος σχετίζεται με φιλομαθείς Έλληνες και Ρουμάνους και αλληλογραφεί με τον Αδαμάντιο Κοραή στο Παρίσι. Και οι δύο άνδρες πιστεύουν ότι το Έθνος για ν' απελευθερωθεί, πρέπει να μορφωθεί, με την ίδρυση σχολείων και τη χρηματοδότηση της λειτουργίας τους.

Κατά τη διάρκεια του ρωσσοτουρκικού πολέμου το 1810 διώχτηκε από την έδρα του και εξορίστηκε στη Βεσσαραβία. Όταν τελείωσε ο ρωσσοτουρκικός πόλεμος, το 1812, ο Δοσίθεος αποσύρθηκε σ' ένα μοναστήρι στο Πλοέστι και το 1818 στο Μπρασόβ (Στεφανούπολη) της Τρανσυλβανίας, όπου έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του και πέθανε σε ηλικία 92 ετών.

Ο Δοσίθεος Φιλίτης δεν δίδαξε ψηλά στο Σώσινο. Επί πολλά χρόνια ενίσχυε χρηματικά το μοναστήρι και ξόδευε τεράστια ποσά για την ίδρυση, συντήρηση και λειτουργία των σχολείων στα χωριά των περιφερειών Ζίτσας και Πογδόργιανης. Στη διαθήκη του άφησε 8.000 «βασιλικά» (χρυσά) φλουριά για ν' αγοραστούν μεγάλα, μόνιμα και επικερδή κτήματα στη Βλαχία, από τις προσόδους των οποίων ν' αποστέλλονται 2.000 (δύο χιλιάδες) γρόσσια κάθε χρόνο στην πατρίδα του την Πογδόργιανη και στη Ζίτσα, ως ετήσιος μισθός των διδασκάλων (από 1.000 γρόσσια το χρόνο στον καθένα). Με τα υπόλοιπα έσοδα των κτημάτων άφησε εντολή να βοηθούνται πτωχοί, άποροι και επιμελείς σπουδαστές και να στέλνονται για περαιτέρω σπουδές σε πανεπιστήμια της Ευρώπης.

Τέλος, άφησε 500 «βασιλικά» φλουριά για τα μοναστήρια της γενέτειράς του Πογδόργιανης. Απ' αυτά τα 300 βασιλικά φλουριά τα άφησε στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, στο κοιμητήριο του οποίου ενταφιάστηκαν οι γονείς του, με την επιθυμία να τελείται ετήσιο μνημόσυνο για την ανάπαυση της ψυχής τους²⁸⁷.

Ο Δοσίθεος Φιλίτης για τις ανεκτίμητες υπηρεσίες του στο δουλωμένο γένος ονομάστηκε «προστάτης της ελληνικής παιδείας», «πανελλήνιος ευεργέτης» και «καύχημα του γένους».

Η λειτουργία σχολείου επί 120 χρόνια ψηλά στο Σώσινο μονάχα σαν θαύμα μπορεί να χαρακτηριστεί. Οι τραγικές συνθήκες της σκλαβιάς, η σφαγή της Πογδόργιανης, οι ταραχές, οι

²⁸⁷ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 718-729.

ληλασίες και οι φοβερές καταστροφές που δοκίμασε όχι μόνο το «Χάσι της Πογδόριανης»²⁸⁸, αλλά και ολόκληρη η μαρτυρική επαρχία Πωγωνίου από τα ληστρικά στίφη των Τουρκαλβανών, ανάγκασαν τον πνευματικό τούτο φάρο να διακόψει το εκπαιδευτικό του έργο και να μεταβληθεί σε εθνικό προμαχώνα. Τα υπόγεια θολωτά κελιά του γλύτωσαν πολλούς κατατρεγμένους από το τούρκικο γιαταγάνι.

Μορφές αγίων Αποστόλων (Δ. Τάτσης, *Η Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*).

²⁸⁸ «Χάσι της Πογδόριανης»: Περιφέρεια από το χωριά Πογδόριανη και Μαυρονόρος και τα μετόχια του Αϊ-Λια Κρετσούνιστας, Αϊ-Λια Παηδονιάς και του Αγίου Αθανασίου Ζαγόριανης και έξαρχο τον ηγούμενο της μονής Σωσίνου. Απολάμβανε προνομιακή μεταχείριση από το οθωμανικό κράτος. Υπαγόταν απ' ευθείας στη βασιλομήτορα («βαλιδέ»), ήταν απαλλαγμένο από σπαχήδες και πλήρωνε κατ' αποκοπήν φόρο 18.000 γρόσσια ετησίως (Π. Αραβαντινού: Χρονογραφία Ηπείρου, τόμος Β', σελ. 131-132).

Δοσίθεος Φιλίτης (1734-1826), μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας
(από το βιβλίο του Α. Γκόγκου, *Παρακάλαμος*, τόμος Α΄, σ. 719).

Περίθαψη ασθενών με ψυχικά νοσήματα – καταφύγιο κατατρεγμένων και πεινασμένων

Μέχρι το 1925 εξακολουθούσαν να καταφεύγουν στο Σώσινο άνθρωποι που έπασχαν από διανοητικές ταραχές και διάφορες άλλες ψυχικές παθήσεις. Οι συγγενείς τους τους έφερναν στη θαυματουργή «Βαγγελίστρα» ή «Βαγγελίστρια», για να τους γιατρέψει η χάρη της. Πολλοί απ' αυτούς έμεναν επί μήνες στο μοναστήρι και θεραπεύονταν με τα «θεοτικά». Οι συγγενείς έκαναν σαρανταλείτουργα κι ευχέλαια, πήγαιναν «λειτουργίες» (= πρόσφορα), άναβαν τα καντήλια με δικό τους λάδι και έζωναν με μελισσοκέρι το Καθολικό του μοναστηριού. Κάθε μέρα ο ιερέας μέσα στην εκκλησία τους διάβαζε ευχές ακουμπώντας το πετραχήλι πάνω από το κεφάλι τους. Σε κάθε λειτουργία, όταν έβγαινε ο ιερέας με τα Άγια ο άρρωστος τον πλησίαζε και άγγιζε τα ιερά του άμφια. Λίγο πριν από την ανάγνωση του ιερού ευαγγελίου ο συνοδός οδηγούσε τον ασθενή μπροστά στην Ωραία Πύλη. Εκεί γονάτιζε, του έρριχνε ο ιερέας το πετραχήλι και διάβαζε το ευαγγέλιο πάνω από το κεφάλι του. Η θεραπεία του αρρώστου γινόταν με «θεοτικά» και «διάβασες», ήτοι με την ανάγνωση ιερών ευχών.

Στο βιβλίο του «Παρακάλαμος» ο Ανδρέας Γκόγκος καταγράφει την περίπτωση μιας νιόνυμφης που είχε πάθει από το μυαλό και την πήγε η αντραδέρφη της στο Σώσινο, για να γίνει

καλά. Σαράντα νύχτες κοιμήθηκε με την «καλόγρια», όπως αποκαλούσαν την αδερφή του ηγούμενου οι ντόπιοι. Οι συγγενείς της έκαναν σαρανταλείτουργο, ο ηγούμενος της διάβαζε ευχές και έγινε καλά.

Επίσης, ο Ανδρέας Γκόγκος αναφέρει την περίπτωση ενός ορφανού παιδιού, που έπασχε από επιληψία και φιλοξενήθηκε στο μοναστήρι μέχρις ότου πέθανε, καθώς και ενός άλλου παράφρονα, ο οποίος έβγαλε τα κάγκελα από το κελί που τον φιλοξενούσε και δραπέτευσε από το μοναστήρι²⁸⁹.

Στα παιδικά μου χρόνια στο Κρυονέρι συχνά άκουγα τη γιαγιά μου να μολογάει για γυναίκες του χωριού, που ήταν «πειραγμένες στο μυαλό» και τις πήγαιναν στο Σώσινο για «διάβασες».

Στο Κρυονέρι ο γέροντας Νικόλαος Μήτσης μου διηγήθηκε την ιστορία ενός νόθου, ορφανού και απροστάτευτου παιδιού, που περιμαζεύτηκε από τον ηγούμενο στο Σώσινο, όπου μεγάλωσε, μορφώθηκε και στάλθηκε δάσκαλος αρχικά στο Κρυονέρι και μετέπειτα στη Ζαραβίνα, όπου και παντρεύτηκε. Επειδή τον είχε μεγαλώσει ο ηγούμενος στο Σώσινο, ο δάσκαλος εκείνος πήρε το επίθετο Ηγουμενίδης.

Το Σώσινο ήταν πάντοτε ανοιχτό για τους φτωχούς, τους περαστικούς, τους πεινασμένους και τους κατατρεγμένους. Ο ηγούμενος τους έδινε φαγητό και αν είχαν ανάγκη τους διέθετε και κελιά, για να κοιμηθούν. Οι κυνηγημένοι κρύβονταν στις υπόγειες θολωτές κρύπτες, για να γλυτώσουν από το τούρκικο γιαταγάνι.

Όταν πυρπολήθηκαν τα Γιάννινα από τα Σουλτανικά στρατεύματα το Δεκέμβρη του 1820, πολλές Γιαννιώτικες οικογένειες ζήτησαν άσυλο στο μακρινό Σώσινο. Ο μεγάλος τους αριθμός έφερε σ' αμηχανία και απόγνωση τον ηγούμενο του μοναστηριού Βησσαρίωνα, ο οποίος σ' ένα συγκινητικό του γράμμα, που βρέθηκε στο αρχείο του Σταύρου Ιωάννου²⁹⁰ γράφει τα εξής:

«... είναι φαμίλιες από τα Ιωάννινα ή και χωριάτες· έχουν τρεις και τέσσερις μήνες όπου κάθονται εδώ μέσα στο μοναστήρι· τώρα εσώθηκε το νερό από τη στέρνα και ξύλα δεν έχω, εδώ είναι βουνί και οι στέρνες μου σώθηκαν· είναι πενήντα-εξήντα νομάτοι όπου κάθονται μέσα· βρύση να είχα και δεν επρόφταινα...»²⁹¹.

Πατριαρχικά σιγίλια (κατά χρονολογική σειρά)

«Σιγίλιο» ή «σιγιλιάδες γράμμα» ονομάζεται το πατριαρχικό και Συνοδικό γράμμα, που φέρει κρεμασμένη τη μολυβένια «βούλα» (= σφραγίδα) του Πατριάρχη ή της Συνόδου. Με τα σιγίλια επικυρώνονταν τα προνόμια των πατριαρχικών ή σταυροπηγιακών μοναστηριών και κατά κύριον λόγο το αναπαλλοτρίωτο της μοναστηριακής περιουσίας.

Τα πατριαρχικά σιγίλια, που εκδόθηκαν κατά καιρούς για το Σώσινο, φτάνουν τα οκτώ. Τέσσερα απ' αυτά βρέθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 στα χέρια ενός Γάλλου παλαιοπώλη ονόματι Telosa. Ένας μορφωμένος Γάλλος ιερωμένος, ο πατήρ J. Darrouzès τα φωτογράφησε και κατέθεσε το σχετικό μικροφίλμ στο Μεσαιωνικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών. Εκεί τα βρήκε, τα αντέγραψε, τα μελέτησε και τα δημοσίευσε ο ακούραστος και άξιος Ηπειρώτης ιστορικός ερευνητής Λεάνδρος Ι. Βρανούσης. Από το βιβλίο του «Η εν Ηπείρω μονή

²⁸⁹ Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σ. 497.

²⁹⁰ Ο Σταύρος Ιωάννου είναι ο πατέρας του Γεωργίου Σταύρου, του ιδρυτού της Εθνικής Τραπέζης Ελλάδος.

²⁹¹ Σ. Β. Κουγέα, «Το Ηπειρωτικόν Αρχείον Σταύρου Ιωάννου», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, έτος 1939, σ. 224.

Σωσίνου» δανειζόμαστε τη συμπληρωματική πληροφορία ότι τα σιγίλια που φωτογράφησε ο Γάλλος ιερέας πουλήθηκαν από τον Γάλλο παλαιοπώλη στον αείμνηστο Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδωνα Βλάχο, η μητέρα του οποίου καταγόταν από τη Ρουσιά Πωγωνίου. Η πώληση πραγματοποιήθηκε λίγον καιρό πριν από το θάνατό του²⁹² και πιθανόν να φυλάσσονται ακόμα στο προσωπικό του αρχείο. Από το Κέντρο Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών η διευθύνουσα κ. Ρόδη-Αγγελική Σταμούλη, προς την οποία εκφράζω και δημόσια τις ευχαριστίες μου, είχε την ευγενή καλοσύνη να μου παραχωρήσει αντίγραφο του μικροφίλμ με τα τέσσερα σιγίλια για την ψηφιακή φωτογράφησή τους. Την ευχαριστώ θερμά. Για λόγους ιστορικούς και από σεβασμό προς την ορθόδοξη παράδοση διατηρήθηκαν το πολυτονικό σύστημα και τυχόν ανορθογραφίες, καθόσον θεωρούνται ιστορικά ντοκουμέντα, τίτλοι τιμής, πολύτιμη και ανεκτίμητη κληρονομιά.

Τα σιγίλια έχουν ανυπολόγιστη ιστορική αξία, επειδή μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε την ιστορία του μοναστηριού. Χωρίς την ανακάλυψή τους το μοναστήρι του Σώσινου θα εξακολουθούσε να παραμένει στην αφάνεια. Δίχως αυτά η ιστορική μονή θα έχανε τα προνόμια και τη μεγάλη περιουσία της. Γι' αυτούς τους λόγους εκθέτουμε παρακάτω κατά χρονολογική σειρά το περιεχόμενό τους:

Α' σιγίλιο (ιδρυτικό)

Σιγίλιο του πατριάρχου Αλεξανδρείας και τοποτηρητού του οικουμενικού θρόνου
Κωνσταντινουπόλεως Μελετίου του Πηγά²⁹³
(Μάρτιος 1598)

Ο πατριάρχης αναγνωρίζει ως πατριαρχικό σταυροπήγιο την «εν τη Πογδοριανή» μονήν του Ευαγγελισμού, την οποίαν ανήγειρε και συνεστήσατο» ο «χρησιμώτατος άρχων και πραγματευτής Μπογδανίας κύρ Ιωάννης [ο Σιμωτάς]». Το σιγίλιο αναφέρεται στην ίδρυση του μοναστηριού και την ανακήρυξή του σε πατριαρχικό σταυροπήγιο. Προσέτι, κάνει λόγο για τα κτήματα και τα προνόμια της μονής Σωσίνου.

Το σιγίλιο προσυπογράφει ο επίσκοπος Βελλάς Μανασσής, ο οποίος αποδέχεται το πατριαρχικόν «πρόσταγμα» και αναγνωρίζει ως σταυροπηγιακήν την εντός της περιφέρειάς του «αγίαν μονήν της Ευαγγελιστρίας εν τω όρει του Σουσίνου».

«† Μελέτι(ος) ἐλέω Θε(ο)ῦ πάπ(ας) κ(αί) π(ατ)ριάρ(χης) Ἀλεξανδρ(είας) κ(αί) ἐπιτηρητῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου.

† Χρήσιμον, ἀναγκαῖόν τε καὶ ἐπωφελές ἔργον ὑπάρχει τὸ ἀνεγείρειν κ(αί) ἀνακτίζειν εὐσεβῶς καὶ θεαρέστ(ως) σεβάσμια μοναστ(ή)ρ(ια) κ(αί) ναοὺς θείους καὶ θεῖα καταγώγια, καὶ οὐ μόνον προθυμεῖσθαι περιτειχίζειν λίθοις καὶ πλίνθοις αὐτὰ καὶ παντοίαις ἄλλαις οἰκοδομαῖς τε καὶ εὐθεσίαις, ἀφιερῶσεσί τε καταπλουτίζειν καὶ προσόδοις ἄλλαις, ἀλλὰ καὶ φροντίδα ποιήσασθαι διατηρεῖσθαι καὶ συνέχεσθαι αὐτὰ εἰς δόξαν Θε(ο)ῦ· ἴδιον γὰρ φρονίμου οὐ μόνον κτήσασθαι τὰγαθά, ἀλλὰ καὶ φυλάξαι καὶ ἀυξῆσαι, ὡς δυναπ(όν). Ἐπειδὴ τοίνυν κ(αί) ὁ χρησιμώτ(ατος) ἄρχων καὶ πραγματευτής Μπογδανί(ας) κῦρ Ἰω(ά)ν(νης) [...], ὁ υἱὸς ἀγαπητὸς τ(ῆς) ἡμῶν μετριότ(ητος), πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτ(οῦ) ἀγαθοῖς ἐπιχειρήμασι καὶ ἐλεημοσύναις, θεοφιλεῖ κινηθεὶς γνώμη, ἐξ ἰδί(ων) ἀναλωμάτ(ων) ἀνήγειρε καὶ συνεστήσατο εἰς δόξαν Θε(ο)ῦ μοναστ(ή)ρ(ιον) ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τοῦ τῆς Θε(οτό)κου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐν τῇ Πογδοριανῇ καὶ τοῦτ(ο) ἐκ θεμελί(ων) αὐτῶν καὶ βάθρων ἀνοικοδομήσας ἀδεῖα ἡμετ(έ)ρ(α) στ(αυ)ρὸν ἱερὸν

²⁹² Λ. Βρανούσης, ὀ.π. σ. 5.

²⁹³ Λ. Βρανούσης, ὀ.π. σσ. 115-117.

ἐπήξατο κ(αὶ) σ(αυ)ροπήγιον ἡμέτ(ε)ρ(ον) π(ατ)τριαρχικ(ὸν) εἶναι κ(αὶ) ὀνομάζεσθαι κανονικῶς ἀπεδείξατο καὶ ὡς δυνατὸν αὐτὸ παντοίοις σκεύεσιν ἱεροῖς καὶ ἄλλοις πολλοῖς κτήμασι κατεπλούτισεν, ταῦτα πάντα προσηλώσας αὐτῷ, ὅπως οἱ εἰς δόξαν Θεοῦ συναχθησόμενοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοί, ἔχοντες τὰ πρὸς ζωάρκειαν, ἐν ἡσυχία ζῶσι καὶ Θεῷ μόνῳ δουλεύουσιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ κτήτωρ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ, ὁ χρησιμώπ(ατος) ἄρχων καὶ πραγματευτῆς καὶ τὴν σύστασιν αὐτοῦ φροντίζων, ἠτήσατο ἵνα τὸ μοναστήριον αὐτό, ὡς π(ατ)τριαρχικὸν σ(αυ)ροπήγιον, εἶη ἀδούλωτον καὶ ἀκαταπάτητον, διὰ τοῦτ(ο) κ(αὶ) ἡ μετριότης ἡμῶν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ μὴ παριδοῦσα, ὡς εὐλογον, γράφει κ(αὶ) ἐν ἀγί(ω) πνεύματι ἀποφαίνεται διὰ τοῦ παρόντος σιγιλλιώδους γράμματος, ἵνα καὶ τὸ σεβάσιμον αὐτὸ μοναστήριον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἶη ἀδούλωτον, ἀκαταπάτητον καὶ αὐτόνομον, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ἡμέτ(ε)ρ(α) π(ατ)τριαρχικὰ σ(αυ)ροπήγια, μηδενὶ μηδὲν ὀφείλ(ον) ἀποδιδόναι ἄχρι καὶ ὀβολοῦ, εἰμὴ μόν(ον) αὐτῷ τῷ κατὰ καιροὺς οἰκουμενικῷ π(α)τριάρχ(η) φλωρί(ον) ἐν χρυσοῦν καὶ οὐδὲν ἄλλο, καὶ {καὶ} οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι ἱερομόναχοι μνημονεύωσι μόνου τοῦ ὀνόματος τοῦ οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχ(ου), καὶ οὐ τοῦ κ(α)τ(ὰ) τόπον ἀρχιερέως γινέσθω δὲ ἡγούμενος ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ ἐκλεγόμε(εν)ος ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἐνασκουμ(έν)(ων) πάντων, ὡς κ(αὶ) ἐν τοῖς λοιποῖς γίνετ(αι) μοναστηρίοις κ(αὶ) π(ατ)τριαρχικοῖς σ(αυ)ροπηγίοις· αἱ δὲ χειροτονίαι αὐτῶν π(α)ρὰ τοῦ κ(α)τ(ὰ) τόπον ἀρχιερέ(ως) γινέσθωσαν ἀμισθί τε κ(αὶ) ἀδοτί, μηδενὸς ἄδειαν ἔχοντος ἀργεῖν ἢ ἀφορίζεῖν αὐτοὺς ἢ ἀνακρίνειν πλὴν τῆς ἡμῶν μετριότητος) καὶ τοῦ κατὰ καιρ(ὸν) οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου πρὸς δὲ τούτοις, ὅσα κτήματά τε καὶ πράγματα, ἀμπέλια καὶ χωράφια κ(αὶ) λοιπὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα προσηλώθησαν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἄρχοντος ἐν αὐτῷ τῷ σεβασίῳ μοναστηρίῳ) καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς προσηλωθήσονται ἐν αὐτῷ, ὅσιν ἀναφαίρετα καὶ ἀναπόσπαστα καὶ ἀνεκποίητα, μηδενὸς ἢ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλου προσώπου τολμήσοντος ἀποσπασσάσθαι τι τούτ(ων) κ(αὶ) ἰδιοποιήσασθαι, ἐν ἀργία ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀφορισμῷ ἀλύτῳ καὶ ἐξώσει τῆς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησί(ας) καὶ ὁμηγύρε(ως)· τὰ γὰρ ἅπαξ τῷ Θεῷ ἀφιερωθέντα ἀναπόσπαστά εἰσι καὶ ἀναφαίρετα καὶ ἀνεκποίητα, ὡς οἱ θεῖ(οι) κανόνες διορίζουσι. Ὅστις οὖν φυλάξει ὅσα προείπομεν, οὗτος συγκεχωρημ(έν)ος ἔστω ἀπὸ Θεοῦ, ὃς δὲ ἀθετήσῃ ἐν τούτ(ων) ἢ κατὰ τι ἐναντιωθῆναι τολμήσῃ ἢ ἐπηρεάζῃ τὸ ῥηθὲν μοναστ(ή)ριον) κ(αὶ) τὰ κτήματα αὐτοῦ, ὁ τοιοῦτος τῶν ἱερωμένων ἀργὸς εἶη πάσ(ης) ἱεροπραξί(ας), τῶν λαϊκῶν δὲ ἀφορισμ(έν)ος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μ(ε)τ(ὰ) θάνατον ἄλυτος. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν τῆς ἡμῶν μετριότη(ος) σιγιλλιώδες γράμμα κ(αὶ) ἐπεδόθη τῷ χρησιμωπ(άτῳ) ἄρχοντι κῦρ Ἰω(ά)ν(νη) [...] τῷ κτήτορι τοῦ θείου μοναστηρίου αὐτοῦ καὶ π(ατ)τριαρχικοῦ σ(αυ)ροπηγίου, καὶ δι' αὐτοῦ τῇ σεβασίᾳ ταύτῃ μονῆ. Ἐν ἔτει αφη^ο, ἐν μηνὶ μαρτί(ω) ἰν(δικτιῶνος) ια^{ης}.

† Μελέτιος ἐλέφ Θεοῦ πάπας κ(αὶ) πατριάρχης τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας κ(αὶ) κριτῆς τῆς οἰκουμέν(ης), ὁ ἐπιτηρητῆς Κωνσταντινοπόλεως.

† Ἐπειδεὶ ὁ παναγιώπ(α)τ(ος) ὁ οἰκουμένοικδς π(ατ)τριάρχ(ης) ὄρησεν κ(αὶ) ἐτίμησεν τὴν αγί(αν) μον(ήν) τ(ῆς) εβγγεληστορή(ας) ἐν το ὄρη τοῦ σδσήνου, στέργο καγὸ βελ(ᾶς) μανασσῆς κ(αὶ) πηθομε το εαυτοῦ προστάγματι ἰδιοθελος²⁹⁴.

²⁹⁴ Διατηρούνται οι ανορθογραφίες του ιδιοχειρου σημειώματος, που πρόσθεσε στο τέλος ο Βελλάς Μανασσής.

Τὸ κλειδί τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀγορῆς ἐστὶν ἐν τῷ ἁγίῳ...

Ἐπειδὴ ἡμεῖς ἀγαπᾶμεν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν λαόν... ἡμεῖς οὖν ἐπιτάσσομεν... ἵνα ἡ πόλις καὶ ἡ ἀγορὰ...

Ἐπιτάσσομεν ἡμᾶς ἡμεῖς οὖν ἐπιτάσσομεν ἵνα ἡ πόλις καὶ ἡ ἀγορὰ...

Ἐπιτάσσομεν ἡμᾶς ἡμεῖς οὖν ἐπιτάσσομεν ἵνα ἡ πόλις καὶ ἡ ἀγορὰ...

Σιγίλιο του πατριάρχη Αλεξανδρείας και τοποτηρητή του οικουμενικού θρόνου Κωνσταντινουπόλεως Μελετίου Πηγά, 1598 (Κέντρο Ερεύνης Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών).

Β' σιγίλιο (ιδρυτικό)

Σιγίλιο του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ματθαίου Β'²⁹⁵

(Απρίλιος 1598)

Ο πατριάρχης αναγνωρίζει ως πατριαρχικό σταυροπήγιο το «εν τη επαρχία της αγιωτάτης επισκοπής Βελλάς, εν χώρα Ποδοργιανή» μοναστήρι του Ευαγγελισμού, το οποίο «ανήγειρε και συνεστήσατο» ο «χρησιμώτατος και περιφανής κυρ Ιωάννης [ο Σιμωνιάς], πραγματευτής Μπογδανίας».

Η έκδοσή του λίγες ημέρες μετά το πρώτο σιγίλιο κρίθηκε αναγκαία εξαιτίας της αλλαγής του πατριάρχη. Κατά το μεγαλύτερο μέρος του αποτελεί πιστό αντίγραφο του πρώτου. Το δεύτερο σιγίλιο μας πληροφορεί ότι το μοναστήρι είναι κοινοβιακό, νουθετεί τους μοναχούς και κάνει λόγο για τα ιερά σκεύη, τα αφιερώματα και τα περιουσιακά στοιχεία της μονής.

«† Ματθαῖ(ος) ἐλέω Θεοῦ ἄρχιεπίσκοπος Κων(σταντινου)πόλε(ως), Νέ(ας) Ρώμ(ης) κ(αί) οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

† Χρήσιμον, ἀναγκαῖόν τε καὶ ἐπωφελὲς ἔργον ὑπάρχει τὸ ἀνεγείρειν κ(αί) ἀνακτίσειν εὐσεβῶς καὶ θεαρέστως σεβάσμια μοναστήρια, ναοὺς θεῖους καὶ θεῖα καταγῶγια· καὶ οὐ μόνον προθυμῆσθαι περιτειχίζειν λίθοις καὶ πλίνθοις αὐτά, καὶ παντοίαις ἄλλαις οἰκοδομαῖς καὶ εὐθεσίαις, ἀφιερῶσεσί τε καταπλουτίζειν καὶ προσόδοις ἄλλαις, ἀλλὰ καὶ φροντίδα ποιήσασθαι διατηρεῖσθαι καὶ συνέχεσθαι αὐτὰ εἰς δόξαν Θεοῦ· ἴδιον γὰρ φρονίμου οὐ μόνον κτήσασθαι τὰγαθά, ἀλλὰ καὶ φυλάξαι καὶ αὐξήσαι, ὡς δυνατόν. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ ὁ χρησιμώτ(α)τ(ος) ἄρχων καὶ περιφανής κῦρ Ἰωάν(νης) [...], πραγματευτής Μπογδανίας, θεοφιλεῖ κινηθεὶς γνώμη, ἐξ ἰδί(ων) ἀναλωμάτων, ἀνήγειρε καὶ συνεστήσατο εἰς δόξαν Θεοῦ μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τιμώμενον τῆς ὑπεραγίας μου Θεοτόκου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς ἀγιοτάτ(ης) ἐπισκοπῆς Βελλάς, ἐν χώρᾳ Ποδοργιανῇ, καὶ τοῦτ(ο) ἐκ θεμελίων αὐτῶν καὶ βάθρων ἀνοικοδομήσας, ἀδεία ἡμετέρα σ(αυ)ρὸν ἱερὸν ἐπήξατο καὶ σ(αυ)ροπήγιον ἡμέτερον π(ατ)ριαρχικ(ὸν) εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι κανονικῶς ἀπεδείξατο, ἐν ᾧ καὶ ἱερομονάχους καὶ μοναχοὺς συνῆξεν, καὶ ὡς δυνατόν παντοίοις σκεύεσιν ἱεροῖς καὶ βιβλίοις, ἀμπελῶσί τε καὶ χωραφίοις καὶ ἄλλοις κτήμασι κατεπλούτισεν, ταύτ(α) πάντα προσηλώσας αὐτῷ, ὅπως οἱ εἰς δόξαν Θεοῦ συναθροισθέντες ἱερομόναχοι καὶ μοναχοί, ἔχοντες τὰ πρὸς ζωάρκειαν, ἐν ἡσυχί(α) ζῶσι καὶ Θεῷ μόνῳ δουλεύουσιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ κτήτωρ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ, ὁ περιφανής ἄρχων οὗτος ἠτήσατο, ἵνα εἴη τὸ μοναστ(ή)ρ(ιον) τοῦτο, ὡς π(ατ)ριαρχικ(ὸν) σ(αυ)ροπήγιον, ἐλεύθερον, ἀδούλωτόν τε καὶ ἀκαταπάτητον, διὰ τοῦτ(ο) ἡ μετριότη(ης) ἡμῶν καὶ αὐτοῦ τὴν δέησιν μὴ παριδοῦσα, γράφει καὶ ἐν ἀγίῳ πν(εύματι) ἀποφαίνεται διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς σιγιλλιώδους γράμματος, ἵνα πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ σεβάσμι(ον) καὶ θεῖ(ον) μοναστήρι(ον), τὸ π(ατ)ριαρχικ(ὸν) σ(αυ)ροπήγιον τῆς ὑπεραγί(ας) μου Θεοτόκου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ὑπάρχη αὐτόνομον, αὐτοδέσποτον, ἀδούλωτον καὶ ἀκαταπάτητον π(α)ρὰ παντὸς προσώπου, μηδενὶ μηδὲν ὀφείλ(ον) ἀποδιδόναι ἄχρι κ(αί) ὀβολοῦ, εἰμὴ μόνον τῷ κατὰ καιροῦς π(ατ)ριάρχ(η) ἐτησί(ως) φλωρί(ον) ἐν χρυσοῦν λυχνοκαΐ(ας) ἔνεκα κ(αί) οὐδὲν ἄλλο· καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμε(εν)οι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοί, νέοι τε καὶ γέροντες, διάγωσι κοινοβιακῶς, μηδὲν ἴδιον ἔχοντες, ἀλλὰ πάντα κοινά, βρώματά τε καὶ πόματα, σκεπάσματά τε καὶ ὑποδήματα, ζῶντες καὶ αὐτοὶ ἐν Χ(ριστῷ) εἰρηνικῶς καὶ σκανδάλ(ων) ἐκτός, ἔχοντες καὶ γνώμην φιλάδελφον καὶ κατὰ Θε(ο)ν ὑπάρχωσί τε ἀδούλωτοι καὶ ἀκαταπάτητοι καὶ αὐτόνομοι, μνημονεύωσι δὲ ἐν ταῖς

²⁹⁵ Λ. Βρανούσης, ὁ.π. σσ. 117-120.

ἱεραῖς τελεταῖς μόνου τοῦ ὀνόματος τοῦ κατὰ καιρὸν οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου· γινέσθω δὲ ὁ ἡγούμενος αὐτῶν, ἀποφαινόμεθα, ἐκλεγόμενος ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς γίνε(αι) κοινοβίοις, αἱ δὲ χειροτονίαι αὐτῶν γινέσθωσαν π(α)ρὰ ἀρχιερέ(ως), οὗ ἂν αὐτοὶ ἐθελήσωσιν, ἀμισθὶ καὶ δίχα τινὸς δόσεως, μηδενὸς ἀργεῖν ἢ ἀφορίζε(ιν) αὐτοὺς ἄδειαν ἔχοντος ἢ ἀνακρίνειν, πλ(ῆν) τῆς ἡμῶν μετριότ(η)τ(ος) καὶ τοῦ κ(α)τ(ὰ) καιρὸν οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου· πρὸς δὲ τούτοις, ὅσα κτήματά τε καὶ πράγματα καὶ λοιπὰ ἱερὰ σκευὴ ἀφιερῶθησαν καὶ προσηλώθησαν ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρί(ω) παρὰ τοῦ ῥηθέντος ἄρχοντος, ὧσιν ἀναφαίρετα καὶ ἀναπόσπαστα, καὶ ὅσα ἀπὸ τοῦ νῦν ἀφιερῶθησονται ἢ παρ' αὐτοῦ ἢ καὶ παρὰ ἄλλου ἱερωμένου καὶ λαϊκοῦ ἢ καὶ ἱερομονάχου καὶ μοναχοῦ, καὶ ταῦτα ὑπάρχουσιν ἀνεκποίητα καὶ ἀναπόσπαστα, μηδενὸς τῶν συγγενῶν αὐτῶν ἢ καὶ ξένων ὀψέποτε τολμήσοντος ἀποσπάσασθαι τι τούτων καὶ ἰδιοποιήσασθαι, ἐν ἀργία ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀφορισμῷ ἀλύτῳ τῷ ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτ(ο)ρ(ος) καὶ ἐξώσ(ει) τῆς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησί(ας) καὶ ὁμηγύρε(ως)· τὰ γὰρ ἅπαξ τῷ Θεῷ ἀφιερῶθέντα ἀνεκποίητα εἰσιν καὶ ἀναπόσπαστα, ὡς οἱ θεῖοι κανόν(ες) διορίζοντ(αι). Πρὸς δὲ τούτοις ἀποφαινόμεθα, ἵνα μηδεὶς τῶν ἐν αὐτῷ ἐνασκουμέν(ων) ἱερομονάχων ἢ μοναχῶν ἄδειαν ἔχη ἐξέρχεσθαι τοῦ μοναστηρί(ου) αὐτοῦ καὶ ἐν ἑτέρῳ ἀπέρχεσθαι μοναστ(η)ρί(ω), ἐν ἀργία ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀφορισμῷ ἀλύτῳ τοῦ τε ἀποδράσαι τολμήσοντος καὶ τῶν δεχθησομέν(ων) αὐτόν· ὡσαύτ(ως) ποιοὺς φανῆ, ἢ διορθωσάτ(ω) ἑαυτὸν καὶ τῶν σκανδάλ(ων) παυσάτ(ω) ἢ, μ(ε)τ(ὰ) πρώτην καὶ δευτέραν παραίνεσιν, ἐὰν ἀδιόρθωτος μεί(νη), ἐκβληθῆτ(ω) τῆς μονῆς, ὡς ἂν οἱ λοιποὶ ἐν ἡσυχία καὶ ἡρεμία βιῶσιν. Ὅστις οὖν φυλάξει καὶ διατηρήσει ὅσα ἀνωτέρω προείπομ(εν), περὶ τε τῆς κοινοβιακῆς καταστάσε(ως) τοῦ αὐτοῦ θεῖου μοναστηρ(ίου) καὶ τῶν προσηλωθέντ(ων) καὶ προσηλωθησομέν(ων) κτημάτ(ων), τῆς τε εἰρηνικῆς διαγωγῆς καὶ τοῦ μηδένα ἐξέρχεσθαι τοῦ μοναστηρί(ου) καὶ ἀποδρᾶν, καὶ τῶν ἄλλων, οὗτος συγκεχωρημ(έν)ος ἔστω ἀπὸ Θεοῦ· ὃς δὲ ἀθετήσῃ ἐν τούτ(ων) ἢ κατὰ τι ἐναντιωθῆναι τόλμησ(ει) ἢ ἐπηρεάσαι τὸ ῥηθὲν μοναστ(η)ρι(ον) κ(αὶ) τὰ ἐν αὐτῷ ἀφιερῶθέντα ἢ καὶ ἀφιερῶθησόμενα, ἀργία ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀφορισμῷ ἀλύτῳ τῷ ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτ(ο)ρ(ος) ἔστω ὑπόδικος. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτ(ων) δήλωσιν καὶ ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν τῆς ἡμῶν μετριότ(η)τ(ος) σιγιλλιῶδες γράμμα καὶ ἐπεδόθη τῷ διαληφθέντι ἄρχοντι κϋρ Ἰω(ά)ν(νη) [...], κτήτορι τοῦ σπ(αυ)ροπηγί(ου) αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ τῇ σεβασμῖα ταύτ(η) π(ατ)ριαρχικῇ μονῇ τῆς ὑπεραγί(ας) μου Θεοτό(κου) καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἐν ἔτει τῷ ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ αφιη^ο, ἐν μηνὶ ἀπριλλί(ω), ἰν(δικτιῶνος) ια^ϛ †.

† Ματθαῖος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπ(ος) Κωνσταντινουπόλ(εως), Νέ(ας) Ρώμ(ης) καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχος: †

Γ' σιγίλιο

Συνοδικό σιγιλιώδες επιβεβαιωτήριο γράμμα του πατριάρχου
Κωνσταντινουπόλεως Ανθίμου Β' (Ιούλιος 1605)²⁹⁶

Βρέθηκε μέσα σε φάκελο του κληροδοτήματος Αγγελικής Α. Παπάζογλου, στα Αγαθοεργά Καταστήματα Ιωαννίνων, χωρίς κανείς να ξέρει από πότε φυλάσσονταν εκεί.

Στο πίσω μέρος του με αδέξια και ανορθόγραφη γραφή έχει σημειωθεί:

²⁹⁶ Κώστας Π. Βλάχος, «Πατριαρχικό και συνοδικό γράμμα προς τη Μονή Ευαγγελισμού στο Σώσινο Πωγωνίου», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, (περίοδος Β'), τόμος ΙΗ', Ιωάννινα 1974, σσ. 171-174.

τω παρών π(ατ)ριαρχικόν / γραφι στ(ην) παναγια στω σοσι(νο) ιωαν / σιμοτά αφιερομα / ζριγ.

Το γράμμα «απελύθη» από τον Πατριάρχη Ραφαήλ τον Β΄ (1603-1607) τον Ιούλιο του 1605. Αποδέκτες είναι οι ενασκούμενοι στη σταυροπηγιακή μονή του Ευαγγελισμού στο Σώσινο Πωγωνίου.

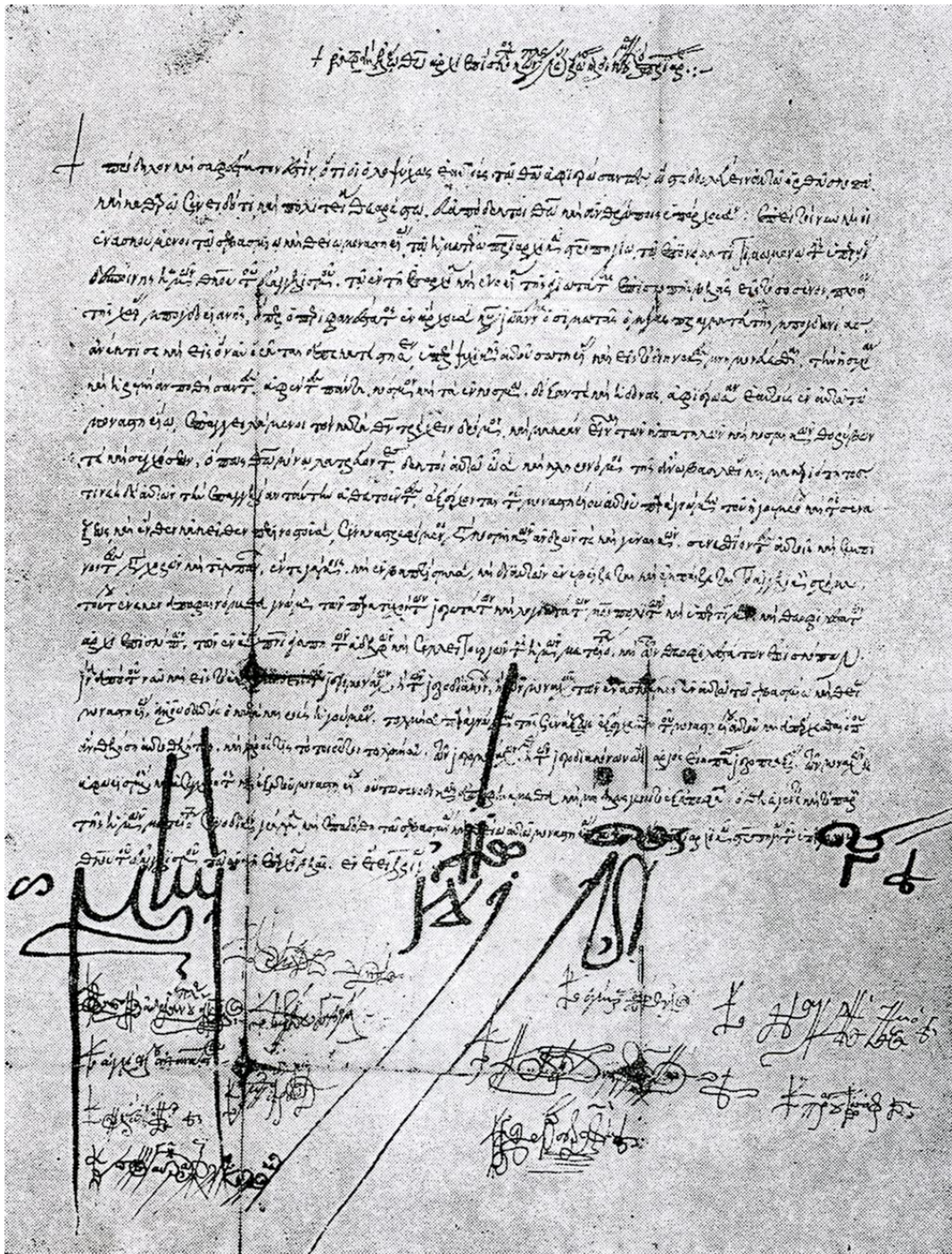
Ο πατριάρχης και οι περί αυτόν παρατυχόντες αρχιερείς, από αφορμή ίσως προηγούμενη αναφορά του ηγούμενου της μονής για εξόδους χωρίς άδεια των μοναχών και για παρεκτροπές τους σε κοσμικά πανηγύρια, απαγορεύει επί ποινή αργίας ή και αφορισμού στους μοναχούς να βγαίνουν πια από το μοναστήρι χωρίς άδεια. Το ίδιο ισχύει και για τον ηγούμενο, που για να απομακρυνθεί από τη μονή, θα πρέπει να έχει την άδεια της Σύναξης.

«† Ραφαήλ ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων(σταντινου)πόλε(ως) Νέ(ας) Ῥώ(μης) κ(αὶ) οἰκουμ(ενικὸς) π(ατ)ριαρχ(ης).

† Πρόδηλον καὶ σαφέστατον ἐστίν, ὅτι οἱ ὀλοψύχως ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ἀφιερῶσαντες ὥστε δουλεύειν αὐτῷ ὀρθῶ σκοπῶ καὶ καθαρῶ συνειδότι καὶ πολιτεία θεαρέστῳ, εὐαπόδεκτοι Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ὑπάρχουσιν. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ οἱ ἐνασκούμενοι τῷ σεβασμίῳ καὶ θείῳ μοναστηρίῳ, τῷ ἡμετέρῳ π(ατ)ριαρχικῶ σ(αυ)ροπηγιῷ, τῷ ἐπ' ὀνόματι τιμωμένῳ τῆς ὑπεραγί(ας) δεσποίνης ἡμῶν Θεοτό(κου) τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῷ ἐν τῇ ἐπαρχί(α) καὶ ἐνορί(α) τῆς ἁγιωτά(της) ἐπισκοπῆς Βελᾶς, εἰς τὸ Σόσινον, πλησίον τῆς χώρ(ας) Μπογδοριανῆς, ὅπερ ὁ περιφανέστατος ἐν ἄρχουσι κυρ Ἰωάννης ὁ Σιμωνιᾶς ὁ μέγας πραγματευτῆς τῆς Μπογδανίας ἀνέκτισε καὶ εἰς ὃ νῦν ὁράται ἀπεκατέστησεν, ὑπὲρ ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρί(ας) καὶ εἰς τὸ διηνεκ(ές) μνημονεύεσθαι, τὴν ἡσυχίαν καὶ ἡρεμίαν ποθήσαντ(ες), ἀφέντ(ες) πάντα, κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ, δόξαν τε καὶ ἡδονάς, ἀφιέρωσαν ἑαυτοὺς ἐν αὐτῷ τῷ μοναστηρίῳ, εὐαγγελιστάμενοι τὸν κατὰ Θεοῦ δρόμον, καὶ μακρὰν εἶναι τῶν ἀπατηλῶν καὶ κοσμικῶν θορύβων τε καὶ σιγῶν, ὅπως Θεῷ μόνῳ λατρεύοντες, δεκτοὶ αὐτῷ ὧσι καὶ κληρονόμοι τῆς ἄνω βασιλεί(ας) καὶ μακαριότητος. Τινὲς δὲ αὐτῶν τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην ἀθετοῦντ(ες), ἐξέρχονται τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ παρὰ γνώμην τοῦ ἡγουμένου καὶ τῆς συνάξεως καὶ ἔνθεν κἀκεῖθεν περινοστοῦσι, συναναστρεφόμενοι μ(ε)τ(ὰ) κοσμικῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, συνεσθίοντες αὐτοῖς καὶ συμπίνοντες μ(ε)τ(ὰ) χορῶν καὶ τυμπάν(ων), ἐν τε γάμοις καὶ ἐν βαπτίσματι, καὶ δι' αὐτῶν ἐνυβρίζεται καὶ ἐμπαίξεται τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα, τούτου ἕνεκεν ἀποφαινόμεθα γνώμη τῶν παρατυχόντων ἱεροτάτων καὶ λογιωτάτων μ(η)τροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, καὶ θεοφιλεστάτων ἀρχιεπισκόπων, τῶν ἐν ἀ(γ)ίῳ πν(εύματι) ἀγαπητῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν τῆς ἡμῶν μετριότη(ητος), καὶ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἵνα ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξ [ἡς μηδ]εῖς τῶν ἱερομονάχων, ἢ τῶν ἱεροδιακόν(ων) ἢ τῶν μοναχῶν τῶν ἐνασκουμέν(ων) ἐν αὐτῷ τῷ σεβασμίῳ καὶ θείῳ μοναστηρίῳ ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ κατὰ καιροὺς ἡγούμενος τολμήσῃ παρὰ γνώμην τῆς συνάξεως ἐξέρχεσθαι τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ καὶ ἀπερχεσθαι ὅπου ἂν θελήσῃ αὐτοθελήτως, καὶ γὰρ ὅστις τὸ τοιοῦτον τολμήσῃ τῶν ἱερομονάχων μὲν ἢ τῶν ἱεροδιακόνων ὧν ἀργὸς εἶναι πά(σης) ἱεροπραξί(ας), τῶν μοναχῶν δὲ ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ ἔξω τοῦ μοναστηρίου, οὕτω συνοδικῶς ἀπεφηνάμεθα καὶ μὴ ἄλλως γένοιτο ἐξ ἀποφάσ(εως). ὅθεν ἐγένετο καὶ τὸ παρ(ὸν) τῆς ἡμῶν μετριότη(ητος) συνοδικὸν γράμμα, καὶ ἐπεδόθη τῷ σεβασμίῳ καὶ θείῳ αὐτῷ μοναστηρίῳ τῷ ἡμετέρῳ π(ατ)ριαρχικῶ σ(αυ)ροπηγιῷ τῆς ὑπεραγί(ας) μου Θεοτό(κου) τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῷ ἐν τῇ ἐπαρχί(α) Βελᾶς. ἐν ἔτει ζριγ^ο. Μηνὶ Ἰουλίῳ ἰν(δικτιῶν)ος γ'.

† Ὁ ταπεινὸς Ἀδριανουπόλεως..... † Ὁ Ἡρακλείας Διονύσιος
[† Ὁ Ἀγκύρας Παρθένιος † Ὁ Χαλκηδόνος Νικόλαος (;)

† Ὁ Ἀγχιάλου Ἀθανάσιος † Ὁ Κυζίκου Γαβριήλ † Ὁ
[† Ὁ Προύσης Ἰωάσαφ
† Ὁ † Ὁ Μηδείας Ἀρσένιος † Ὁ Σεραφείμ (;)
† Ὁ»

Το πατριαρχικό γράμμα προς τη Μονή Σωσίνου (Κώστας Π. Βλάχος, «Πατριαρχικό και συνοδικό γράμμα προς τη Μονή Ευαγγελισμού στο Σώσινο Πωγωνίου», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τόμος ΙΗ', σ. 174).

Α' σιγίλιο

Εκδόθηκε από τον οικουμενικό πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη μεταξύ των ετών 1621 και 1623. Δυστυχώς το τέταρτο σιγίλιο δεν περισώθηκε. Γνωρίζουμε, όμως, το περιεχόμενό του από ένα άλλο σιγίλιο, το οποίο εκδόθηκε από τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Άνθιμο Β', τον Σεπτέμβρη του 1623. Αρχικά ο Άνθιμος αναφέρεται σ' ένα «σιγιλιώδες γράμμα» του προκατόχου του Κύριλλου Λούκαρη, το οποίο επικύρωνε την απόσπαση της Πογδόργιανης από τη γειτονική επισκοπή Βελλάς και την προσάρτησή της στο μοναστήρι του Σωσίνου, επειδή βρισκόταν μέσα στα όρια της δικαιοδοσίας του.

Με την έκδοση του τέταρτου κατά χρονολογική σειρά σιγιλίου ιδρύθηκε αθόρυβα η περίφημη «**Εξαρχία Σωσίνου**», για την οποία γίνεται εκτενέστερος λόγος στο κεφάλαιο που αναφέρεται στην περιουσία της μονής. Την απόσπαση της Πογδόργιανης από την επισκοπή Βελλάς και την προσάρτησή της στο Σώσινο τη ζήτησαν οι ίδιοι οι Πογδοργιανίτες, επειδή αποχτούσαν ορισμένα ζηλευτά για την εποχή προνόμια. Με την υπαγωγή της στο Σώσινο η Πογδόργιανη χαρακτηριζόταν ως «χώρα σταυροπηγιακή». Χάρη στα θρησκευτικά προνόμια, που παραχωρήθηκαν από τους Τούρκους στους ραγιαδες Έλληνες, τα σταυροπηγιακά χωριά ήταν «ακαταπάτητα», «ελεύθερα», «ακαταζήτητα» και «ακαταδούλωτα»²⁹⁷.

Εξάλλου το Σώσινο χάρη στις προνομιακές του ατέλειες είχε πάντοτε μικρότερες απαιτήσεις –σχεδόν μηδαμινές– σε σύγκριση μ' εκείνες του επισκόπου Βελλάς, ο οποίος εκ των πραγμάτων ήταν υποχρεωμένος να εισπράττει βαρύτερη φορολογία.

Η απόσπαση της Πογδόρ(γ)ιανης από τη δικαιοδοσία της επισκοπής Βελλάς και η υπαγωγή της στη μονή του όρους Σωσίνου χαρακτηρίζεται ως εξ υπαρφαγής γενομένη «προ τριών χρόνων» (στ. 12-13) και ως στερήσασα τον επίσκοπο Βελλάς «του διατεταγμένου θρόνου αυτού και του εκκλησιαστικού εκείνης εισοδήματος» (στ. 16-17). Όθεν τα εκδοθέντα σχετικά γράμματα και σιγίλια κηρύσσονται άκυρα (στ. 30-32) και ορίζεται όπως «η χώρα αυτή Μπογδοριανή και από του νυν και εις το μετέπειτα υπάρχη ηνωμένη τη επαρχία Βελλάς» (στ. 32-33). Η απόφαση ελήφθη έπειτα από αίτηση του χειροτονηθέντος τότε νέου επισκόπου Βελλάς Νεοφύτου (στ. 20, 24-25), προς τον οποίο και επιδόθηκε το σχετικό σιγίλιο.

Συνοδικόν σιγιλιώδες γράμμα» του πατριάρχου

Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου Α' του Λουκάρεως²⁹⁸

«† Κύριλλος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Τοῦ νόμου, φησί, γενομένου ἐπὶ πράγματι ἀληθεὶ καὶ ὑφειστώτι, ἰδοὺ ὅτι ἡ πονηρία κατ' αὐτοῦ ἐπενοήθη ἀλλ' ὅμως μέχρι τέλους ἡ μὲν ἀλήθεια καὶ τὸ δίκαιον, ὡς οὐσιώδη καὶ φύσει μόνιμα, αὐτίς ἀνεκλάμπουσι καὶ διαμένουσι στερεά, ἡ δὲ κακία καὶ τὸ ψεῦδος τὰ ἐπισημαίνοντα, ὡς ἀνύπαρκτα, ἀκυροῦνται καὶ ἀφανίζονται· ὅθεν καὶ μικρόν τι νέφος καλύπτειν οἶδε τὸν λαμπρότατον ἥλιον, ἀλλὰ τὸ μὲν νέφος ῥᾶστα σκεδάννυται, τὸ δὲ ἡλιακὸν φῶς φαιδρότερον ἀναλάμπει καὶ τὴν ἑαυτοῦ ποιεῖται πορείαν ἀνεμποδίστως. Τοιοῦτόν τι συμβέβηκε καὶ τῇ παρούσῃ ὑποθέσει· τῆς γὰρ ἐπισκοπῆς Βελλάς ἀρχήθεν ἐχούσης ὑποκειμένην αὐτῇ ἀνέκαθεν πρὸς ταῖς ἄλλαις καὶ τὴν χώραν Μπογδοριανὴν καὶ τοῦ κατὰ καιροὺς ἀρχιερέως αὐτῆς ἐν αὐτῇ εὐρισκομένου, ὡς θρόνου λογιζομένης αὐτῷ, τινὲς καιροῦ δραξάμενοι πρὸ τριῶν χρόνων ἤδη ἀπέσπων αὐτὴν τῆς ὀλομελείας τῆς ἐπισκοπῆς καὶ δῆθεν ὑποτεταγμένην εἶναι τῷ

²⁹⁷ Λ. Βρανούσης, ὀ.π. σσ. 103-104.

²⁹⁸ Λ. Βρανούσης, ὀ.π. σσ. 122-124.

μοναστηρίῳ τοῦ ὄρους Σωσίνου ἠθέλησαν· ἐξ οὗ συνέβη οὐ μόνον τὸν ἐπίσκοπον τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἔνθεν κἀκεῖθεν φέρεσθαι καὶ παλιννοστεῖν ἐν ἄλλοις τόποις, ὡς στερηθέντα τοῦ διατεταγμένου θρόνου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐκείνης εἰσοδήματος καὶ μεγάλως ἄχθεσθαι καὶ δυσχεραίνειν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀνομασίαν τῆς Βελᾶς ἀπολέσαι καὶ εἰς ὀλίγον ἐρημωθῆναι αὐτὴν καὶ ἀπροστάτευτον μεῖναι καὶ δίχα ἀρχιερέως· ὅπερ μὴ ὑποφέρων ὁ χειροτονηθεὶς θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Βελᾶς κὺρ Νεόφυτος, μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ πρότερον ἐπισκοπεύοντος ἐν αὐτῇ Σωφρονίου, ἐζήτησεν ἀνατραπῆναι ὡς κακῶς καὶ παρὰ κανόνας προβὰν καὶ ἀπολαῦσαι πάλιν τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ θρόνου αὐτῆς καὶ αὐτὸν εὐρίσκεισθαι ἐν αὐτῇ καὶ οἰκεῖν, καθὰ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀρχιερεῖς. Τούτου χάριν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ ἀποδεξάμενοι, ὡς δικαίαν οὔσαν καὶ εὐλογον, γνώμη συνοδικῇ τοῦ τε ἀγιωτάτου πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ κριτοῦ τῆς οἰκουμένης κὺρ Γερασίμου καὶ τῶν ἐπὶ συστάσει τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας συνεληλυθότων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, γράφοντες διὰ τοῦ παρόντος σιγγιλιώδους γράμματος ἀποφαινόμεθα, ἵνα, τῶν πρὸς ἀποξένωσιν τῆς χώρας ταύτης δοθέντων γραμμῶν καὶ συγγιλιῶν ἀκύρων καὶ ἀνισχύρων μενόντων καὶ εἰς οὐδὲν λογιζομένων, ἢ μὲν χώρα αὕτη Μπογδοριανὴ καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ὑπάρχῃ ἠνωμένη τῇ ἐπαρχίᾳ Βελᾶς ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως καὶ ὁ νῦν ἀρχιερεὺς αὐτῆς θεοφιλέστατος κὺρ Νεόφυτος καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἔχοντες ἐν αὐτῇ τὴν καθέδραν αὐτῶν νέμονται καὶ καρπῶνται τὰ αὐτῆς ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελῶσι γνησίως καὶ ἐνοριακῶς, κατὰ τὴν περιλήψιν τῆς πράξεως αὐτῶν· οἱ δὲ ἐν αὐτῇ εὐρισκόμενοι ἱερωμένοι καὶ λαϊκοί, γινώσκοντες γνήσιον αὐτῶν ἀρχιερέα τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Βελᾶς τιμῶσι καὶ ἀγαπῶσι, καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ οἱ ἱερεῖς μνημονεύουσι καὶ πείθονται αὐτῷ καὶ ὑποτάσσονται, παρέχοντες αὐτῷ εὐγνωμόνως πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα, αὐτῷ μόνῳ καὶ οὐ τῷ ἡγουμένῳ τοῦ σταυροπηγίου τοῦ Σωσίνου, οὔτε ἄλλῳ τινί, κατ' οὐδὲν ἐναντιούμενοι ἢ ἀντιλέγοντες περὶ τούτου, ἐν ἀργίᾳ καὶ ἀφορισμῷ· ὃς δ' ἂν ὀψέ ποτε ἀνατρέψαι θελήσῃ τὴν παροῦσαν ἀπόφασιν καὶ ὑποτάξαι τὴν χώραν αὐτὴν εἰς τὸ μοναστήριον αὐτὸ ἢ ἀλλαγῆναι καὶ ἀποξενῶσαι τῆς ἐπισκοπῆς ἢ ἄλλο τι ἐναντίον ἢ ζημίαν προξενῆσαι, ὁποῖου ἂν εἴη καταλόγου, πρὸς τῇ ἀργίᾳ τῆς ἱερωσύνης ἢ ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ, ἀφορισμένος ἔστω ἀπὸ τῆς ἀγίας ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ καὶ ἀδιαιρέτου καὶ ἀσυγχύτου Τριάδος, τοῦ ἐνὸς τῇ φύσει Θεοῦ, καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος αἰωνίως καὶ τυμπανιαῖος, καὶ ἐχέτω καὶ τὰς ἀράς τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ τῶν λοιπῶν πασῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων. Οὕτως ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, μὴ τολμώντων καὶ τῶν πατέρων τοῦ σταυροπηγίου τοῦ Σωσίνου ἐναντιωθῆναι περὶ τούτου ἢ καταπατεῖν τὴν χώραν αὐτὴν καὶ λαμβάνειν εἰσόδημα, πολὺ ἢ ὀλίγον, μὴ ἀνήκον αὐτοῖς, ἐν ἀργίᾳ ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀφορισμῷ ἀλύτῳ τῷ ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος. Διὸ καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν καὶ μόνιμον τὴν ἀσφάλειαν γραφὴν καὶ κυρωθὲν καὶ τὸ παρὸν συνοδικὸν σιγγιλιῶδες γράμμα ἐπεδόθη τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Βελᾶς κὺρ Νεοφύτῳ καὶ δι' αὐτοῦ τῇ ἀγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ Βελᾶς.

Ἐν ἔτει αχκς', μηνὶ Μαΐῳ κβ', ἰνδικτ(ῖωνος) θ^ης».

Ε΄ σιγίλιο

«Συνοδικόν σιγιλιώδες επιβεβαιωτήριον γράμμα»
του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ανθίμου Β²⁹⁹
(Σεπτέμβριος 7132 = 1623)

Ο οικουμενικός πατριάρχης Ανθιμος Β΄ επικυρώνει πατριαρχικό και συνοδικό γράμμα του προκατόχου του Κυρίλλου Α΄ του Λουκάρεως, σύμφωνα με το οποίο η «χώρα Μπογδοριανή» υπάγεται «υπό την διοίκησιν και εξουσίαν» του πατριαρχικού σταυροπηγίου της Μονής Σωσίνου, «ως εντός των ορίων αυτού ούσα και υποκειμένη αυτώ τυγχάνουσα ανέκαθεν».

Προσέτι, ο πατριάρχης συμβουλεύει τον επίσκοπο Βελλάς να δεχθεί την απόφαση της Συνόδου και να απέχει στο μέλλον από κάθε είδους διεκδίκηση σχετικά με την Ιερά Μονή Σωσίνου. Τέλος, τον απειλεί με αφορισμό σε περίπτωση που δεν θα συμμορφωθεί.

«† Ἄνθιμος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης) καὶ) οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχ(ης):

† Οὐ μόν(ον) ἄξιόν ἐστιν ἐπικυροῦν καὶ φυλάσσειν τὰ π(ατ)ριαρχικὰ γράμματα τῶν πρὸ ἡμῶν ἀοιδίμων π(ατ)ριαρχῶν, ὅσα τοῦ εὐλόγου καὶ ὀρθοῦ ἔχοντ(αι) λόγου, ἄλλως τε τὰ γεγονότα γνώμη καὶ ὑπογραφαῖς πολλῶν ἱερωτάτ(ων) ἀρχιερέ(ων), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀθετεῖν ἴσως πειρωμένους αὐτὰ εἶργειν, ὅση δύναμις, καὶ ἐκκλησιαστικ(ῶς) ἐπιτιμᾶν. Ἐπεὶ οὖν ἐνεφανίσθη τῇ ἡμῶν μετριότητι γράμμα σιγιλλιώδες ἐν μεμβράναις τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου π(ατ)ριάρχου κῦρ Κυρίλλου, κατησφαλισμέν(ον) καὶ) ὑπὸ πλείστων ἀρχιερέ(ων) ὑπογεγραμμέν(ον), διαλαμβάν(ον) τ(ὴν) χώρ(αν) Μπογδοριανὴν τ(ὴν) καὶ) τὰ τ(ὴν) ἐπαρχί(αν) Βελλάς, ὡς ἔνδον τῶν ὀρί(ων) τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ σ(αυ)ροπηγίου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τ(ῆς) ὑπεραγί(ας) δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ) ἀειπαρθένου Μαρίας) τοῦ καλουμένου Σοσίνου εὐρισκομένην, εἶναι ὑπὸ τ(ὴν) διοίκησιν καὶ) ἐξουσί(αν) τοῦ σ(αυ)ροπηγίου αὐτοῦ, καθὼς ἦν ἔκπαλαι καὶ ὡς ἐμαρτυρήθ(η) ἀπὸ τε γράμματος σιγιλλιώδους τοῦ μακαρίτου π(ατ)ριάρχου κῦρ Ματθαίου καὶ) ἀπὸ ζώσ(ης) μαρτυρί(ας) καὶ) ἐγγράφου ἀναφορᾶς τῶν ἐντοπί(ων) ἱερωμέν(ων) καὶ) λαϊκῶν, καὶ) τ(ὴν) χώρ(αν) μὲν αὐτὴν διοικεῖσθαι ὑπὸ τοῦ καὶ) τὰ καιροῦς ἡγουμένου, συνάγοντος καὶ) παραλαμβάνοντος τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῆς εἰσοδήματα καὶ πληρούντ(ος) κατ' ἔτος τῇ καθ' ἡμ(ᾶς) τοῦ Χ(ριστοῦ) μεγ(α)λ(η) Ἐκκλησία, τ(ῆς) ὑποταγῆς ἔνεκα, ἐν χρυσοῦν φλωρί(ον), τὸν δὲ ἐκείσε ἐπίσκοπ(ον) Βελλάς μακρὰν ἀπέχειν ὡς μηδενὸς μετέχοντα αὐτῆς, μήτε ἀρχιερατικόν τι διαπράττειν ἐν αὐτῇ ἢ τῶν εἰσοδημάτ(ων) τι αὐτῆς νοσφίζεσθαι, καὶ ἐζητήθ(η) καὶ παρ' ἡμῶν βεβαιωθῆναι, τούτου χάριν γράφοντες γνώμη κοινῇ τ(ῆς) ὑπερτεροῦς ἱεράς τῶν ἀρχιερέ(ων) συνόδου τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδ(ελφ)ῶν καὶ συλλειτουργῶν καὶ τῶν τιμιωτάτ(ων) καὶ λογιωτάτ(ων) κληρικῶν τ(ῆς) καθ' ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστοῦ) μεγ(ά)λ(ης) ἐκκλησί(ας) τῶν καὶ γνώμας ἀρχιερατικὰς ἐχόντ(ων) καὶ) καὶ) τὰ πνεύμα υἱῶν ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀπαφαινόμεθα ἐν ἀγίῳ πνεύματι, ἵνα, τοῦ σιγιλλιώδους ἐκείνου συνοδικοῦ γράμματος τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου π(ατ)ριάρχου κῦρ Κυρίλλου κεκυρωμένου καὶ) βεβαίου μεμενηκότος, ὡς καλῶς καὶ εὐλόγ(ως) προβάντος, ἡ μὲν προῶρηθεῖσα χώρα Μπογδοριανὴ καὶ) ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ) εἰς τὸ ἐξῆς εἶη ὑπὸ τ(ὴν) ἐξουσί(αν) τοῦ σ(αυ)ροπηγιακοῦ μοναστηρίου τ(ῆς) ὑπεραγί(ας) Θεοτόκου τοῦ Σοσίνου, ὡς ἐντὸς τῶν ὀρί(ων) αὐτοῦ οὔσαν καὶ) ὑποκειμένην αὐτῷ τυγχάνουσαν ἀνέκαθεν, καθὼς καὶ) ἡ Ὑψηλὴ Πέτρα καὶ) ὑποκειμένην αὐτῷ τυγχάνουσαν

²⁹⁹ Λ. Βρανούσης, ὁ.π. σσ. 120-122.

ἀνέκαθεν, καθὼς κ(αὶ) ἡ Ὑψηλὴ Πέτρα κ(αὶ) τοῦ Γηρομερίου κ(αὶ) ἄλλα χωρία ὑποκειμένα τισὶ π(ατ)ριαρχικοῖς σ(αυ)ροπηγίοις, διοικουμένη κ(αὶ) κυβερνωμένη ὑπὸ τοῦ κ(α)τὰ καιροὺς ἐν αὐτῷ ἡγουμένου, συνάγοντος τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῆς δικαιώματα κ(αὶ) π(α)ρέχοντος τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ τὸ ἐν φλωρί(ον) ἐτησί(ως) κ(αὶ) μετακαλοῦν(τος), ὅτε χρεῖα χειροτονί(ας) γένη(ται) ἐν τῇ χώρᾳ, ὃν ἂν ἐθέλῃ τῶν ἀρχιερέ(ων) εἰς τὸ ἐκτελεῖν αὐτὴν κ(αὶ) πᾶν ἄλλο δέομεν(ον) ἀρχιερατικῆς ἐπισκέψεως, χωρὶς τ(ῆς) τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσε(ως), ὀφειλόντ(ων) κ(αὶ) τῶν ἐγχωρί(ων) πάντ(ων), ἱερωμέν(ων) καὶ λαϊκῶν, μνημονεύειν τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ ὀνόματος κ(αὶ) τιμᾶν κ(αὶ) ἀγαπᾶν τὸν κ(α)τὰ καιροὺς ἡγούμεν(ον) τοῦ σ(αυ)ροπηγίου αὐτοῦ κ(αὶ) πείθεσθαι αὐτῷ κ(αὶ) ὑποτάσσεσθαι κ(αὶ) παρέχειν εὐγνωμόν(ως) πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν εἰσοδήματα κ(αὶ) δικαιώματα, κ(αὶ) μὴ κατὰ τι ἐναντιοῦσθαι αὐτῷ ἢ ἀντιλέγειν κ(αὶ) ἀπειθειαν δεικνύειν, ἐν ἀργία κ(αὶ) ἀφορισμῷ ἀλύτῳ ὁ δὲ ἐκεῖσε ἐπίσκοπος Βελᾶς κ(αὶ) οἱ μετ' αὐτὸν μακρὰν ἀπέχῃσι τ(ῆς) χώρ(ας) ταύτ(ης). Ἄν δ' ἄλλως ποιήσωσιν ἐναντιούμενοι τῇ παρούσ(ῃ) ἀποφάσ(ει) ἢ καταπατεῖν τὴν χώρ(αν) αὐτὴν θελήσωσι κ(αὶ) ἀρχιερατικ(ῶς) διαπράττειν ἐν αὐτῇ ἢ τι τῶν εἰσοδημάτων αὐτῆς ἀρπάζειν κ(αὶ) δικαιολογεῖσθαι, οὐ μόνον ἀργοὶ ἔστωσαν τ(ῆς) ἀρχιερωσύνης αὐτῶν, ἀλλὰ κ(αὶ) ἀφωρισμένοι, ὡς καθαιρέσει ὑπόδικοι. Οὕτως ἀπεφηνάμεθα ἐν ἀγίῳ πν(εύμα)τι συνοδικ(ῶς) διδὸς εἰς τ(ὴν) περὶ τούτου δήλωσ(ιν) κ(αὶ) ἀσφάλειαν ἐγράψ(η) καὶ τὸ παρὸν ἡμῶν συνοδικ(ὸν) σιγγιλιῶδες ἐπιβεβαιωτήρι(ον) γράμμα κ(αὶ) ἐπεδόθ(η) τοῖς ἐνασκουμένοις π(ατ)ράσι τῷ σ(αυ)ροπηγιακῷ μοναστηρίῳ τ(ῆς) ὑπεραγί(ας) Θεοτόκου τοῦ Σοσίνου, κ(αὶ) δι' αὐτῶν τῷ σ(αυ)ροπηγίῳ αὐτῶν, ἐν ἔτει ζ^Ϟ ρ^Ϟ λ^Ϟ β^Ϟ, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἰν(δικτιῶνος) ζ^Ϟ †

† Ἄνθιμ(ος) ἐλέφ Θεο(υ) ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλε(ως), Νέ(ας) Ῥώμης κ(αὶ) οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης:

† ὁ Ἡρακλείας Νεόφυτος † ὁ Νικαίας Πορφύριος † ὁ Θεσσαλονίκης Παῖσιος † ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνης † ὁ Ἀδριανουπόλεως Παρθένιος † ὁ Ἀγκύρ(ας) Παρθένιος † ὁ μ(ητ)ροπολίτ(ης) Γαγγρῶν Μακάριος [?] † ὁ Λαρίσσης Γρηγόριος † ὁ Χαλκηδόνος Ἰωάσαφ † ὁ Λακεδαιμονί(ας) Ἰωάσαφ † ὁ † ὁ Φιλιππουπόλεως Ἰωάσαφ † ὁ Μαΐνης [?] ὁ Μηδείας κ(αὶ) Σωζοπόλεως Θεοδόσιος † ὁ † ὁ Κλήμης ὁ Προϊλάβου [?] † ὁ † ὁ Μεσημβριί(ας) Ἀκάκιος † ὁ Νεοκ(αι)σαρεί(ας) Μ(ητ)ροφάν(ης) † ὁ † ὁ Κασανδρεί(ας).....

† ὁ μέγ(ας) λογοθέτ(ης) τ(ῆς) μεγ(ά)λ(ης) Ἐκκλησί(ας) ἔχων [τὴν γνώμην καὶ] τῶν ἀγιωτάτ(ων) π(ατ)ριαρχῶν, τοῦ Ἀντιο[χείας Ἰγνατίου] καὶ τοῦ Ἱεροσολύμ(ων) κυροῦ Θεοφάν[ους καὶ τῶν] πανιερωτάτ(ων) μ(ητ)ροπολιτῶν, τοῦ Ἀθη[νῶν] τοῦ, τοῦ Γάνου, τοῦ Λακεδαιμονί(ας) καὶ [.....]

† ὁ τῆς μεγάλης Ἐκκλησί(ας) ἔχων τὰς γνώ[μας] τοῦ παναγιωτάτου»

Στ' σιγίλιο

Το ἕκτο κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ σιγίλιο ἐκδόθηκε στις 22 Μάη του 1626, πατριαρχεύοντος καὶ πάλι του Κυρίλλου του Λουκάρεως. Αἰτία γιὰ τὴν ἐκδόσή του στάθηκε ἡ ἐντονη διαμαρτυρία τοῦ νέου επισκόπου Βελλάς Νεοφύτου. Στὴ διαμαρτυρία τοῦ ο Νεόφυτος χαρακτηρίζει τὴν ἀπόσπαση τῆς Πογδόριανης «πραξικόπημα» καὶ «υφαρπαγή», ἡ ὁποία θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐρήμωση καὶ τὴ διάλυση τῆς επισκοπῆς Βελλάς.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης κρίνει λογικά καὶ δίκαια τὰ παράπονα τοῦ Νεοφύτου. Ακυρώνει τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἄνθιμου καὶ παραχωρεῖ τὴν Πογδόριανη ξανά

στην επισκοπή Βελλάς. Γνωρίζοντας προκαταβολικά ότι η απόφασή του θα προκαλέσει την έντονη αντίδραση των κατοίκων της Πογδόριανης, απειλεί με αφορεσμό τους Πογδοριανίτες και τους μοναχούς της μονής Σωσίνου, που θα τολμούσαν να εναντιωθούν στην απόφασή του.

Το σιγίλιο διασώθηκε σε αντίγραφο του 17^{ου} αιώνα στην ανέκδοτη «Νομική Συναγωγή των Ιεροσολύμων Δοσιθέου. Ο αείμνηστος ερευνητής Λεάνδρος Βρανούσης μας διαβεβαιώνει ότι το κείμενο του έκτου σιγιλλίου είναι ίδιο και अपαράλλακτο με το κείμενο του τέταρτου σιγιλλίου που δημοσιεύτηκε παραπάνω και γι' αυτό το λόγο δεν επαναλαμβάνεται η δημοσίευσή του³⁰⁰.

Ζ' σιγίλιο

«Συνοδικόν σιγιλιώδες επιβεβαιωτήριο γράμμα»
του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παΐσιου Β³⁰¹
(Νοέμβριος 1744)

Ο πατριάρχης ανανεώνει τα προσκομισθέντα «δύο παλαιγενή πατριαρχικά σιγιλιώδη γράμματα του 1598 (στ. 7-8) και «αποφαίνεται συνοδικώς», όπως το «εν τη πατριαρχική εξουσία και χώρα Ποδοργιανή κατά την επισκοπήν Βελλάς σεβάσιμον μοναστήριον του Ευαγγελισμού... υπάρχη και αύθις..... πατριαρχικόν, σταυροπηγιακόν, ελεύθερόν τε πάντη και αδούλωτον και ακαταπάτητον». Επίσης ο Παΐσιος Β' νουθετεί τους μοναχούς πάνω σε θέματα της καθημερινής κοινοβιακής ζωής τους. Ως υπεύθυνος πνευματικός τους πατέρας, τους συμβουλεύει να αποφεύγουν τα σκάνδαλα, να μην απομακρύνονται από το μοναστήρι δίχως άδεια, να ανακηρύσσουν ως ηγούμενό τους τον πιο άξιο, κ.λπ.

«† Παΐσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης) καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης):

† Εἴθισται μάλα καλῶς τῇ κοινῇ μητρὶ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, διηνεκῆ κατατιθεμένη τὴν μέριμναν ἐπὶ τῇ συστάσει καὶ διαμονῇ τῶν ἀπανταχοῦ ἱερῶν τοῦ Θεοῦ σκηνωμάτων, τὰ φθάσαντα τούτων πάλοι ποτὲ διὰ σταυροπηγιακῆς ἀξίας εἰς αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν προαχθῆναι διὰ παλαιγενῶν σιγιλλίων ἐπιβεβαιούν αὐθις καὶ ἐπικυροῦν μεταγενεστέροις ἐκκλησιαστικοῖς γράμμασι καὶ ἀνακαινίζει τὴν ἀρχαίαν ἐκείνων φιλοτιμίαν τούτω γὰρ τῷ τρόπῳ τὰ πεπονηκότα ἀνακτᾶται καὶ τὰ γεγηρακότα λαμβάνει ἀνανέωσιν καὶ διαμένει διηνεκῶς ἀμιλλώμενα τῇ ἀπειρίᾳ τοῦ χρόνου, πάσης φθορᾶς διατελοῦντα ἀνώτερα καὶ κρείττω ὅπερ οὐ διέλειπεν ἐνεργούμενον ἄχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς προνοίας, ἵνα μὴ ἀμαυρωθέντα τὰ καλὰ τῇ λήθῃ τοῦ χρόνου τό τε εἶναι σχεδὸν καὶ τὸ εἶναι αὐτῶν ἀπολέσῃ, τούναντίον δὲ διὰ τῆς ἀνακαινίσεως προσπορίσονται ἑαυτοῖς τὴν ἀειζωίαν καὶ διαμένωσιν ἀθανάτοις αἰῶσι συμπαρεκτεινόμενα καὶ συνδαιωνίζοντα. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν προσεκομίσθησαν καὶ ἐνεφανίσθησαν ἤδη ἡμῖν δύο παλαιγενῆ πατριαρχικά σιγιλιώδη γράμματα τοῦ πάλοι ποτὲ ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Ματθαίου ἐκδοθέντα κατὰ τὸ χιλιοστὸν πεντακοσιοστὸν ἐννενηκοστὸν ὄγδοον σ(ωτή)ριον ἔτος καὶ διαλαμβάνοντα τὰ αὐτὰ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ὅτι δηλαδὴ κατ' ἐκείνο καιροῦ ἐπίσημός τις χριστιανὸς πραγματευτῆς Ἰωάννης Μανουήλ, ἔρωτι οὐρανίῳ κάτοχος γενόμενος, θεοφιλεῖ τε γνώμη καὶ ζήλω θείῳ καὶ διεγνηγερομένη τύχῃ κινηθεὶς, ἀνήγειρε καὶ ἀνωκοδόμησεν ἐκ βᾶθρων καὶ θεμελίων δι' ἰδίων αὐτοῦ δαπανημάτων ἱερὸν

³⁰⁰ Λ. Βρανούσης, ὁ.π. σ. 103.

³⁰¹ Λ. Βρανούσης, ὁ.π. σσ. 125-128.

μοναστήριον κείμενον ἐν τῇ ἡμετέρα π(ατ)ριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ κ(αὶ) χώρα Ποδορριανῆ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Βελᾶς κ(αὶ) τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ πανευφροσύνου κ(αὶ) σεβασμίου Εὐαγγελισμοῦ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἐν ᾧ κ(αὶ) ἱκανοὺς ὀσιωτάτους π(ατέ)ρας κ(αὶ) μοναστὰς συνῆξε κ(αὶ) κατόκησε κ(αὶ) ὡς οἶόν τε περιεποιήσατο αὐτὸ καὶ κατεκόσμησε παντοίοις τε ἱεροῖς σκεύεσι κ(αὶ) ἀμφίοις κ(αὶ) βιβλίοις, ἀμπελωσί τε κ(αὶ) χωραφίοις κ(αὶ) ἑτέροις κτήμασι κατεπλούτισε, προσηλώσας αὐτῷ ἐκεῖνα πάντα, ἵνα οἱ [ἐν] αὐτῷ ἐνασκούμενοι π(ατέ)ρες, τὰ πρὸς ζωάρκειαν ἀναγκαῖα κεκτημένοι, ἐν ἡσυχίᾳ διάγωσι κ(αὶ) Θ(ε)ῶ μόνῳ δουλεύουσιν· ἐπομένως δὲ τῇ π(ατ)ριαρχικῇ περιωπῇ προσδραμῶν καὶ θερμῶς δεηθεὶς σταυροπηγιακῆ ἀξία ἔκτοτε διὰ τῶν προειρημένων παλαιγενῶν π(ατ)ριαρχικῶν σιγιλλίων ἐκεῖνο ἐτίμησε κ(αὶ) ἐλεύθερον πάντη κ(αὶ) ἀσύδοτον κ(αὶ) ἀδούλωτον καὶ ἀκαταπάτητον κατέστησεν, ὅπερ κ(αὶ) ἄχρι τοῦδε, τοσοῦτων χρόνων παραδραμόντων, οὕτω διετέλεσε π(ατ)ριαρχικόν τε κ(αὶ) σταυροπηγιακόν· κἀντεῦθεν οἱ ἐν αὐτῷ συνασκούμενοι ὀσιώτατοι π(ατέ)ρες προσέδραμον ἤδη τῇ διαφενδεύσει τε κ(αὶ) φιλανθρωπία καὶ προνοία τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλης Ἐκκλησίας κ(αὶ) θερμῶς ἐδεήθησαν τῆς ἡμῶν μετριότητος ἀνακαινισθῆναι τε καὶ κατοχυρωθῆναι τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν μοναστηρίου τούτου σταυροπηγιακὴν ἀξίαν τε κ(αὶ) ἐλευθερίαν καὶ δι' ἡμετέρου π(ατ)ριαρχικοῦ συνοδικοῦ σιγιλλιώδους γράμματος, ὧν τινῶν τὴν θερμὴν ταύτην αἴτησιν κ(αὶ) ἰκεσίαν, ὡς εὐλόγον τε καὶ δικαίαν οὖσαν κ(αὶ) πρὸς θεοφιλεῆ σκοπὸν τῆς ἱερᾶς μονῆς ταύτης ἀφορῶσαν, εὐμενῶς τε κ(αὶ) φιλανθρώπως ἀποδεξάμενοι, ἄλλως τε κ(αὶ) χρέος ἀπαραίτητον ἔχοντες ἀντιλαμβάνεσθαι ἀεὶ τῶν ἀπανταχοῦ σταυροπηγιακῶν μοναστηρίων κ(αὶ) συνέχειν κ(αὶ) συντηρεῖν αὐτὰ καὶ τῆς ἐκεῖνων διαμονῆς τε κ(αὶ) εὐκαταστάτου καταστάσεως κηδεσθαι κ(αὶ) φροντίζειν ὅτι μάλιστα, δεῖν ἔγνωμεν κοινῇ συνοδικῇ ἡμῶν διαγνώσει εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ εὐλόγον αὐτῶν αἴτημα τοῦτο. Ὅθεν γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων μ(ητ)ροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἀγίῳ πν(εύματι) ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τὸ ῥηθὲν ἐν τῇ ἡμετέρα π(ατ)ριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ καὶ χώρα Ποδορριανῆ κατὰ τὴν ἐπισκοπὴν Βελᾶς σεβάσιμον μοναστήριον τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτῇ κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων, κινήτων τε καὶ ἀκινήτων κ(αὶ) τῶν εἰσέπειτα προσκτηθησομένων αὐτῷ, ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς κ(αὶ) πρὸ τοσοῦτων χρόνων πατριαρχικὸν σταυροπηγιακὸν διατελέσαν κ(αὶ) γνωριζόμενον καὶ μαρτυρούμενον, κατὰ τὴν περίληψιν τῶν εἰρημένων δύο παλαιγενῶν πατριαρχικῶν σιγιλλίων τοῦ πάλαι ἀειμνήστου π(ατ)ριάρχου κυρ Ματθαίου, ὑπάρχη κ(αὶ) αὐθις εὐλόγως καὶ σὺν τῷ δικαίῳ κ(αὶ) λέγηται κ(αὶ) παρὰ πάντων γινώσκηται π(ατ)ριαρχικόν, σταυροπηγιακόν, ἐλεύθερόν τε πάντη κ(αὶ) ἀδούλωτον κ(αὶ) ἀκαταπάτητον κ(αὶ) ἀσύδοτον καὶ μηδενὶ τινι ἑτέρῳ ὑποκείμενον, εἰμὴ μόνον τῷ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτῳ π(ατ)ριαρχικῷ καὶ οἰκουμηνικῷ θρόνῳ κ(αὶ) ὑπ' αὐτοῦ μόνον δεσποζόμενον καὶ ἐξουσιαζόμενον, κρινόμενόν τε καὶ ἀνακρινόμενον καὶ διεξαγόμενον καὶ διακυβερνώμενον, μνημονευομένου ἐν αὐτῷ ἀεννάως τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ ὀνόματος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ἀκολουθίαις κ(αὶ) μηδενὶ ἄλλο τι ὀφείλον παρέχειν ὀλοτελῶς, εἰμὴ μόνον τὸ ἀνέκαθεν διορισθὲν ἐτήσιον πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἀνὰ ἐν χρυσοῦν φλωρίον δηλαδὴ κατ' ἔτος, εἰς σημεῖον ὑποταγῆς κ(αὶ) γνωρισμὸν τῆς σταυροπηγιακῆς αὐτοῦ ἐμπεδώσεως· οἱ δ' ἐν αὐτῷ συνασκούμενοι π(ατέ)ρες ὀφείλωσι διάγειν καὶ πολιτεύεσθαι σωφρόνως τε καὶ εὐτάκτως κ(αὶ) κατὰ τὸν τύπον τοῦ μονήρους βίου κ(αὶ) φροντίζειν τῆς συστάσεως, ἀυξήσεώς τε κ(αὶ) βελτιώσεως τοῦ μοναστηρίου αὐτῶν τούτου, κοινοβιακῶς τε ζῆν, μηδὲν ἴδιον ἔχοντες, ἀλλὰ πάντα κοινά, βρώματα δηλαδὴ καὶ πόματα, σκεπάσματά τε κ(αὶ) ὑποδήματα, εἰρηνεύοντες φιλαδέλφως ἐν Χ(ριστ)ῷ καὶ πόρρω

πάντων τῶν σκανδάλων ἀφιστάμενοι κ(αὶ) μηδεὶς ἐξ αὐτῶν ἔχη ἄδειαν ἐξέρχεσθαι ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ καὶ ἀλλαχόθι ἀπέρχεσθαι χωρὶς ἀδείας· ὅστις δ' ἂν ἐξ αὐτῶν ἀτακτῆσθαι καὶ αἴτιος σκανδάλων φανῆ, ἐὰν μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν νουθεσίαν ἀνεπίστροφος κ(αὶ) ἀσωφρόνιστος κ(αὶ) ἀδιόρθωτος μείνη, ἐκβληθήτω τῆς μονῆς, ἵνα οἱ λοιποὶ ἐν ἡσυχία καὶ ἡρεμία διάγωσι, παρ' οὐδενὸς ἐνοχλούμενοι ἢ ἐπηρεαζόμενοι ἢ δόσιν τινά, πολλὴν ἢ ὀλίγην, ἀπαιτούμενοι· κάπειδ' ἂν ἐν στερήσει ἡγουμένου γένωνται, ἔχωσιν ἄδειαν ἐκλέγειν ἓνα ἐξ αὐτῶν τὸν κοινῶς ἀναφανέντα ἄξιον καὶ δόκιμον κἀκείνον ἀποκαθιστᾶν ἡγούμενον· ἀλλὰ καὶ χρεῖαν ἔχοντες χειροτονίας ἔχωσιν ἄδειαν προσκαλεῖσθαι ὃν ἂν βούλωνται ἀρχιερέα ἐπὶ τῷ ἐκτελεῖν τὰς χειροτονίας αὐτῶν μετὰ πάσης τῆς κανονικῆς παρατηρήσεως, ὡς νενόμισται· ὃς δ' ἂν τις κ(αὶ) ὁποῖος τῶν πάντων, ἰερωμένος ἢ λαϊκός, τολμήσῃ οἰωδῆτινι τρόπῳ ἐναντιωθῆναί τε κ(αὶ) ἀντειπεῖν ὄλως τοῖς ἐν τῷ παρόντι συνοδικῶς ἀποφανθεῖσι τε κ(αὶ) διορισθεῖσι ἀθετησαί τε κ(αὶ) ἀνατρέψαι τὴν ἀρχαίαν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν τοῦ μοναστηρίου τούτου ἢ ἀφαιρέσαι καὶ ἀποσπᾶσαι τι τῶν κτημάτων καὶ ἀφιερωμάτων αὐτοῦ, ὁ τοιοῦτος, ὁποῖας ποτ' ἂν ἦ τάξεώς τε κ(αὶ) βαθμοῦ, ἀφωρισμένος εἶη ἀπὸ Θεοῦ κ(υρίου) παντοκράτορος κ(αὶ) κληρονομημένος κ(αὶ) ἀσυγχώρητος κ(αὶ) μετὰ θάνατον ἄλυτος κ(αὶ) τυμπανιαῖος αἱ πέτραι κ(αὶ) ὁ σίδηρος λυθήσονται, αὐτὸς δὲ οὐδαμῶς κληρονομήσειε τὴν λέπραν τοῦ Γιεζῆ κ(αὶ) τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα· ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ εἶη ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κ(αὶ) ἡ μερὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα κ(αὶ) προκοπὴν οὐ μὴ ἴδοι πώποτε ἐφ' οἷς ἐργάζεται καὶ πάσαις ταῖς π(ατ)ρῖκαῖς κ(αὶ) συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπόδικος· Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν κ(αὶ) διηνεκῆ κ(αὶ) μόνιμον τὴν ἀσφάλειαν ἐγένετο κ(αὶ) τὸ παρὸν συνοδικὸν ἡμῶν σιγιλλωδὲς ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα κ(αὶ) ἐδόθη τῷ ἱερωῦ τούτῳ μοναστηρίῳ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἀσφιδῶ κατὰ μῆνα νοέμβριον, ἐπινεμήσεως ἧ'.

† Παῖσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης κ(αὶ) οἰκουμενικὸς πατριάρχης:

† ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος † ὁ Κυζίκου [?] Ἀνανίας [?] † ὁ Νικομηδείας Θεόκλητος † ὁ Νικαίας Καλλίνικος † ὁ Χαλκηδόνος Καλλίνικος † ὁ Τορνόβου Ἄνθιμος † ὁ † ὁ Μηδείας καὶ Σωξοπόλεως † ὁ † ὁ Σαμουήλ ὁ»

Η'

Σιγίλιο του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου Α' του Συναίου (Οκτώβριος 1831)

Το καλοκαίρι του 1831 ο ηγούμενος της μονῆς Σωσίνου συνοδευόμενος ἀπὸ αντιπροσωπεῖα μοναχῶν, επισκέφθηκε τὸ Πατριαρχεῖο στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ διεκτραγώδησε στὸν πατριάρχη τὸ κατάντημα τῆς μονῆς ἐξαιτίας τῶν ἀρπακτικῶν βλέψεων τοῦ Ἀλή Πασά καὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Βελλάς.

Ὁ ηγούμενος καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Σωσίνου ἐπέδειξαν στὸν πατριάρχη Κωνσταντῖνο ὅλα τὰ παλαιὰ σιγίλια καὶ τὸν παρακάλεσαν ν' ἀνανεώσει ἐκ νέου τὰ προνόμια τοῦ μοναστηρίου, ποὺ εἶχαν καταπατηθεῖ ἀσύστολα ἀπὸ τὸν ἀρπαγα Ἀλή Πασά καὶ τὸν ἐπίσκοπο τῆς γειτονικῆς Βελλάς. Ὁ πατριάρχης ἀφοῦ μελέτησε τὰ προηγούμενα σιγίλια καὶ τὰ επαλήθευσε μ' ἐκεῖνα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχείου, βρῆκε δίκαιο τὸ αἶτημα τῶν μοναχῶν Σωσίνου. Συγκάλεσε τοὺς Συνοδικοὺς καὶ ἐξέδωσε νέο σιγίλιο γιὰ τὴν ἀνανέωση καὶ κατοχύρωση τῶν προνομίων τῆς μονῆς.

Στὸ νέο σιγίλιο ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος ἀρχικὰ μνημονεύει τὰ παλαιότερα προνόμια ποὺ εἶχαν παραχωρηθεῖ στὴν Ἱερά Μονή Σωσίνου με ἰδρυτικά καὶ ἄλλα παλαιότερα σιγίλια καὶ στὴ συνέχεια ἀνανεώνει τὰ ἴδια προνόμια κατοχυρώνοντας ἐκ νέου τὸ μοναστήρι Σωσίνο ὡς

σταυροπηγιακό, ελεύθερο, ασύδοτο, αδούλωτο και ανενόχλητο, με μοναδική υποχρέωση να καταβάλει στο πατριαρχείο 150 γρόσσια το χρόνο. Ο πατριάρχης βρίσκει την ευκαιρία να συμβουλευσει τους εκάστοτε επισκόπους Βελλάς να κρατηθούν μακριά και να μην ξανατολήσουν να καταπατήσουν τα δικαιώματα της μονής Σωσίνου.

Τέλος, ο πατριάρχης νουθετεί τους μοναχούς Σωσίνου να ασκούν με επιμέλεια τα καθήκοντά τους, να εκλέγουν ως ηγούμενό τους τον πιο άξιο, να μην απουσιάζουν από το μοναστήρι δίχως άδεια και ν' αποφεύγουν τα σκάνδαλα. Στον ηγούμενο της μονής Σωσίνου παραχωρεί το δικαίωμα να ασκεί, όπως πρώτα, εποπτεία στη χώρα της Πογδόργιανης, η οποία βρίσκεται μέσα στα όρια του μοναστηριού.

Το όγδοο σιγίλιο βρέθηκε στο Δελβινάκι το 1978 κατά την τακτοποίηση του Αρχείου της Ιεράς Μητροπόλεως Δρυινοπούλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης. Την ίδια χρονιά δημοσιεύτηκε στην «Ηπειρωτική Εστία» από τον πρεσβύτερο Διονύσιο Δημ. Τάτση³⁰².

Πατριαρχικό και συνοδικό γράμμα προς την Ιερή και Σταυροπηγιακή Μονή Σωσίνου – Παρακαλάμου

«Κωνστάντιος ἐλέω Θεοῦ, Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Σπουδῆς τῆς ἀνωτάτω ἐπάξιον κρίνεται πᾶσαν οἰκοδομὴν καλῶς μὲν ἀρξαμένην, τῇ δὲ χρονίῳ παρατάσει τὴν ἀνατροπὴν ὑπορρέουσαν, στηρίζειν καινουργίαις προσφόροις, καὶ ἀρμοδίοις περιποιήσεσι, καὶ διασώζειν ἐπὶ τῷ προκαταβληθέντι ἀνέκαθεν τῶν καλῶν θεμελίῳ.

Περὶ πάντων γοῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τὴν τοιαύτην σπουδὴν, καὶ ἀξιόχρεων μέριμναν κατατιθεμένη καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἡ τῶν κοινῶν προστάτις καὶ ὑπέρμαχος (...), μείζονα καὶ θερμοτέραν εἰκότως ἐνδείκνυται περὶ τῶν κατὰ μέρος κειμένων ἱερῶν καταγωγίων, ἐν οἷς ὁ τῆς σωφροσύνης ἀσκεῖται τρόπος, τῆς τε ὑπομονῆς τὸ σωτήριο καταρτίζεται κλέος, καὶ ὁ θεοφιλῆς ἐκδιδάσκειται βίος διὰ τῆς θεωρίας ὁμοῦ καὶ τῆς πράξεως ὅσα δὲ τούτων καὶ σταυροπηγιακῇ τετίμηται χάριτι ταῦτα ἀναλαμβάνουσα περιθάλλει παντοιοτρόπως, καὶ δευτέρας Σιγίλιωδῶν Γραμμάτων ἐκδόσεως μονιμωτέραν τὴν ἀνεξάρτητον αὐτῶν ἀπεργάζεται δύναμιν, καὶ οἴασοῦν ἀπαλλάττει περιπετείας ὡς μέλη γνήσια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, καὶ ἄμεσον ἔχοντα πρὸς αὐτὸν τὴν ἀναφορὰν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔγνωμεν ἤδη ποιήσασθαι.

Ἐνεφανίσθησαν γὰρ τῇ ἡμῶν Μετριότητι προκαθημένη Συνοδικῶς δύο Πατριαρχικὰ καὶ Συνοδικὰ Σιγίλιωδη ἐν μεμβράναις Γράμματα τῶν ἀοιδίμων Πατριαρχῶν τοῦ κυροῦ Μελετίου καὶ τοῦ κυροῦ Μαθαίου κατὰ μῆνα τὸ μὲν Μάρτιον, τὸ δὲ Ἀπρίλιον τοῦ αφῆ Σωτηρίου ἔτους, καὶ διαλαμβάνοντα συμφώνως περὶ τοῦ κατὰ τὴν Ἑπειρον ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Βελλάς παρὰ τῇ χώρᾳ Πογδοργιανῇ κειμένου Ἱεροῦ καὶ Σεβασμίου Μοναστηρίου, τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὅτι δηλαδὴ ὁ κατ' ἐκείνο καιροῦ ἀκμάσας χρησιμώτατος ἐν ἄρχουσι καὶ πραγματευταῖς τῆς Πογδανίας κύρ Ἰωάννης θεοφιλῆ κινηθεὶς γνώμη, ἐξ ἰδίων ἀναλωμάτων ἀνήγειρε καὶ συνεστήσατο αὐτὸ τὸ Ἱερὸν Καταγώγιον εἰς δόξαν Θεοῦ, καὶ διηνεγὲς αὐτοῦ μνημόσυνον, καὶ τοῦτο ἐκ θεμελίων αὐτῶν, καὶ ἐκ βάθρων, καὶ ἀνοικοδομήσας ἀδεία ἐκκλησιαστικῇ, ἱερομονάχους τε καὶ μοναχοὺς συνάξας, καὶ πᾶσι τοῖς

³⁰² Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, «Πατριαρχικό και Συνοδικό Γράμμα προς την Ιεράν και Σταυροπηγιακὴν Μονὴν Σωσίνου Παρακαλάμου», *Ηπειρωτικὴ Εστία*, ἔτος 1979, σσ. 792-798.

ἀναγκαίοις σκεύεσιν ἱεροῖς καὶ βιβλίοις, ἀμπελώσι καὶ χωραφίοις (...) καταπλουτήσας Σταυρὸν Ἰερὸν ἐπήξατο, καὶ τῇ Πατριαρχικῇ καθυπέταξε προστασία, ὥστε εἶναι καὶ λέγεσθαι Πατριαρχικὸν Σταυροπηγιακὸν ἐλεύθερον, ἀδουλωτον, καὶ ἀκαταπάτητον, καὶ ἀκολούθως αἰτησάμενος θερμῶς ἐξέλαβεν ἐν τοῖς ζώσιν ἔτι διατελῶν τὰ διαληφθέντα Πατριαρχικὰ Σιγιλιώδη Γράμματα, ἐπιχορηγοῦντα πᾶσαν ἐλευθερίαν, καὶ ἀδουλωσίαν τῷ Ἰερῷ τούτῳ Καταγωγίῳ, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τρίτον Σιγίλιον Γράμμα ἐνεφανίσθη ἡμῖν ἤδη ἐκδεδομένον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀοιδίου ἐν Πατριάρχαις Ἀνθίου ἐν ἔτει ἀπὸ κοσμογονίας τῷ ἸϞϞβ' κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον μνεῖαν ποιούμενον καὶ ἑτέρου Σιγιλιώδους ἐν μεμβράναις Γράμματος τοῦ ἐν Πατριάρχαις Κυρίλλου, διαλαμβάνοντος τὴν ῥηθείσαν χώραν Πογδοργιανήν, ὡς ἔνδον τῶν χώρων τοῦ Σταυροπηγιακοῦ τούτου Μοναστηρίου τοῦ Σωσίνου εὐρισκομένην εἶναι ὑπὸ τὴν διοίκησιν καὶ ἐξουσίαν τοῦ Σταυροπηγίου αὐτοῦ, καθὼς ἦν ἔκπαλαι, καὶ ὡς ἐμαρτυρήθη ἀπὸ Γράμματος Σιγιλιώδους τοῦ ἀοιδίου Πατριάρχου κυροῦ Ματθαίου, καὶ ἀπὸ ζώσης μαρτυρίας καὶ ἐγγράφου ἀναφορᾶς τῶν ἐντοπίων ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, καὶ διοικεῖσθαι τὴν χώραν ταύτην παρὰ τοῦ κατὰ καιροὺς ἡγουμένου, συνάγοντος καὶ παραλαμβάνοντος παρ' αὐτῆς τὰ ἐμπύπτοντα ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα· τὸν δὲ ἐπίσκοπον Βελλᾶς μακρὰν ἀπέχειν, ὡς μηδενὸς μετέχοντα αὐτῆς.

Ἐφ' ᾧ καὶ μετὰ τὴν γενομένην τότε αἴτησιν τῶν ἐνασκουμένων ἐν αὐτῷ Πατέρων ἐπεκυρώθη δι' αὐτοῦ τοῦ ἤδη ἐμφανισθέντος ἡμῖν Σιγιλιώδους Γράμματος ἢ ἐπὶ τῇ ῥηθείσῃ χώρᾳ Πογδοργιανῇ δεσποτεία καὶ ἐξουσία τοῦ Ἰεροῦ τούτου Μοναστηρίου. Ταῦτα περιέχουσι τὰ διαληφθέντα τρία Ἰερὰ Σιγιλιώδη Γράμματα, κατασφαλιζόντα δι' ἁρῶν καὶ ἐπιτιμιῶν τὴν τε σταυροπηγιακὴν ἀξίαν, καὶ τὰ προνόμια τοῦ εἰρημένου Ἰεροῦ Μοναστηρίου, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐπικρατύνοντα ἐπὶ τῇ ῥηθείσῃ χώρᾳ Πογδοργιανῇ.

Ἦδη γοῦν οἱ ἐν τῷ Μοναστηρίῳ τούτῳ συνασκούμενοι ὀσιώτατοι Πατέρες ταῦτα πάντα παραστήσαντες, καὶ ἀποδείξαντες διὰ τῶν εἰρημένων Σιγιλιωδῶν Γραμμάτων, ἐπειδὴ ἐδεήθησαν θερμῶς ἀνανεωθῆναι καὶ δι' ἡμετέρου ὡσαύτως, ὅπως ἀνώτερα πάσης χρονικῆς περιπετείας καὶ δουλαγωγίας διαμένωσι τὰ προνόμια τῆς σταυροπηγιακῆς χάριτος πρὸς ἀρίστην διοίκησιν, καὶ συντήρησιν τοῦ Ἰεροῦ Μοναστηρίου, ἢ τε δεσποτεία τῆς διαληφθείσης χώρας Πογδοργιανῆς ἀναπόσπαστος, καὶ τὸν τεῦθεν διατηρηθῆ.

Τούτου χάριν πληροφορηθέντες καὶ ἐξ ἄλλων μεταγενεστέρων ἀποδείξεων, καὶ Σιγιλιωδῶν Γραμμάτων σωζομένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὴν αἴτησιν αὐτῶν ὡς εὐλογον καὶ δικαίαν εὐμενῶς προσηκάμενοι, γράφοντες Συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων Ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν Ἄγιῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἀποφαινόμεθα συνωδὰ τοῖς ἐξονομασθεῖσι Πατριαρχικοῖς καὶ Συνοδικοῖς Σιγιλιώδεσι Γράμμασιν, ἵνα τὸ διαληφθὲν Ἰερὸν καὶ Σεβάσιμον Μοναστήριον, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἐπιλεγόμενον τοῦ Σωσίνου, ὡσπερ ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ἀνοικοδομῆς αὐτοῦ, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἐξῆς ἅπαντα χρόνον, ἕως (...) ψυχῶς καὶ καύσων (...) ὑπάρχει καὶ λέγεται παρὰ πάντων (...) ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ Σταυροπηγιακὸν ἐλεύθερον, ἀσύδοτον, ἀδουλωτον, ἀνενόχλητον, καὶ ὅλως ἀνεπηρέαστον παρ' οὐτινοσοῦν προσώπου ἱερωμένου, ἢ λαϊκοῦ, καὶ ἀμέσως ὑποκείμενον τῷ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτῳ Πατριαρχικῷ ἀποστολικῷ καὶ οἰκουμενικῷ Θρόνῳ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ μόνου προστατευόμενον, κρινόμενόν τε καὶ ἀνακρινόμενον, μνημονευόμενον ἐν αὐτῷ ἀενάως τοῦ κανονικοῦ Πατριαρχικοῦ Ὀνόματος, καὶ μηδενὶ μηδὲν ὀφείλον παρέχειν, εἰ μὴ μόνον πρὸς τὸ κοινὸν τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας τὸ τεταγμένον καὶ ὠρισμένον λόγῳ ὑποταγῆς ἐτησίως γρ. “150” ἑκατὸν πενήκοντα,

μηδενὸς ἔχοντος ἄδειαν κατεπεμβαίνειν αὐτοῦ τὸ παράπαν, ἢ τῶν κτημάτων αὐτῶν αὐτοῦ καὶ πραγμάτων ὅλως ἐφάπτεσθαι, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ συνασκούμενοι Πατέρες διάγοντες εἰρηνικῶς καὶ εὐτάκτως κατὰ τὸν τύπον τοῦ μοναστικοῦ ἐπαγγέλματος, ὀφείλουσι συντρέχειν ὀλοπροθύμως καὶ εἰς τὰ πρὸς αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῆς μετανοίας αὐτῶν, καὶ ἐπειδὴν ἐν χρεῖα χειροτονίας γένωνται, ἔχωσιν ἐπ' ἀδείας προσκαλεῖν ὃν ἂν βούλωνται τῶν πλησιοχώρων Ἀρχιερέων ἐπὶ τῷ ἐκτελεῖν κανονικῶς τὰς χειροτονίας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν στερήσει ἡγουμένου γενόμενοι ἔχωσιν ἄδειαν ἐκλέγειν ἓνα ἐκ τῆς συνάξεως αὐτῶν τὸν μᾶλλον ἄξιον, καὶ τοῦτον δι' ἐνυπογράφου ἀναφορᾶς δηλοποιεῖν τῷ κατὰ καιροῦ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον διέποντι, ἵνα δι' ἐκκλησιαστικοῦ Γράμματος γίγηται ἢ ἀποκατάστασις αὐτοῦ ὡς τέτακται, ὅστις καὶ ὀφείλει ἀποστέλλειν ἐτησίως τοὺς λογαριασμοὺς αὐτοῦ καθαρῶς κατεστρωμένους πρὸς ἐπεξεργασίαν τῆς δοσοληψίας, καὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου. Ἀποφαινόμεθα δὲ συγχρόνως ὅπως καὶ ἡ ῥηθεῖσα χώρα Πογδοργιανή, καθὼς ἀνέκαθεν, οὕτω καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἔξῃς ὑπάρχῃ ἀδιασπάστως καὶ ἀναφαιρέτως, καὶ διατελῇ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ σταυροπηγιακοῦ ἡμῶν τούτου Μοναστηρίου τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου τοῦ Σωσίνου ὡς ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτοῦ οὕσα, καὶ διοικεῖται, καὶ κυβερνωμένη ὑπὸ τοῦ κατὰ καιροῦ ἐν αὐτῷ Ἡγουμένου, συνάγοντος τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, καὶ μετακαλοῦντος χρεῖας γενομένης, ὃν ἂν θέλῃ τῶν Ἀρχιερέων πρὸς ἐκτέλεσιν ἀρχιερατικῶν ὑπουργημάτων χωρὶς τῆς τοῦ Ἱεροῦ Συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, ὀφείλωσι δὲ οἱ ἐγγῶριοι πάντες ἱερωμένοι καὶ λαϊκοὶ μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ Πατριαρχικοῦ Ὄνόματος, καὶ τιμᾶν καὶ ἀγαπᾶν τὸν κατὰ καιροῦ Ἡγούμενον τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου, καὶ παρέχειν εὐγνωμόνως πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα, καὶ δικαιώματα κύρια καὶ τυχερά, καὶ μὴ κατεναντιοῦσθαι αὐτῷ ἢ ἀντιλέγειν, ἢ ἀντιτείνειν ἐν βάρει ἀργίας καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ. Οἱ δὲ κατὰ καιροῦ ἐπίσκοποι Βελλᾶς, μακρὰν ἀπέχοντες τῆς χώρας ταύτης μηδὲ ὅλως τολμῶσι καταπατεῖν αὐτήν, καὶ ἀρχιερατικὰ διαπράττειν ὑπουργήματα ἄνευ τῆς προσκλήσεως τοῦ κατὰ καιροῦ Ἡγουμένου.

Ταῦτα ἀπεφάνθη καὶ κεκύρωται Συνοδικῶς. Ὅς δ' ἂν καὶ ὁποῖος τῶν ἀπάντων ἰδιοῤῥυθμία καὶ ἀλαζονεῖα νικώμενος, τολμήσῃ ποτὲ κακοβούλως διασεῖσαι τὴν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν τοῦ διαληφθέντος Ἱεροῦ καὶ Σεβασμίου τούτου Μοναστηρίου, καὶ ζημίαν αὐτῷ ἐμποιῆσαι, καὶ βλάβην προξενῆσαι τοῖς ἐν αὐτῷ ἀσκουμένοις Πατράσι, καὶ ὅλως βουληθῇ ἀνατρέψει μέχρι κεραίας τὰ ἐν τῷ παρόντι Συνοδικῶς ἐκπεφρασμένα, ὁ τοιοῦτος ἀφορισμένος ὑπάρχῃ παρὰ τῆς Ἁγίας καὶ Ὁμοουσίου καὶ Ζωοποιοῦ καὶ Ἀδιαιρέτου Μακαρίας Τριάδος, τοῦ ἐνὸς τῆ φύσει μόνου Θεοῦ, καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος, καὶ μετὰ θάνατον ἄλυτος καὶ τυμπανιαῖος, καὶ πάσαις ταῖς πατριαίς, καὶ Συνοδικαῖς ἀραῖς ὑπεύθυνος.

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Σιγιλιώδες ἐν μεμβράναις Γράμμα, καταστρωθὲν καὶ ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὸ διαληφθὲν ἡμέτερον Πατριαρχικὸν καὶ Σταυροπηγιακὸν Μοναστήριον τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου, τοῦ Σωσίνου ἐπιλεγόμενον. Ἐν ἔτει Σωτηρίῳ Λαολά: κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον Ἐπινεμήσεως

- Κωνστάντιος ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης
- Ὁ Κυζίκου Ἄνθιμος
- Ὁ Νικομηδείας Πανάρετος
- Ὁ Δέρκων Νικηφόρος
- Ὁ Σύρνης Σεραφεῖμ

- Ὁ Διδυμοτείχου Καλλίνικος
- Ὁ Ἀγγιάλου Σωφρόνιος
- Ὁ Ξάνθης ...
- Ὁ Γκόρας καὶ Δυρῶραχίου Χρῦσανθος
- Ὁ Γρεβενῶν Γεράσιμος
- Ὁ Πρεσλάβας Γρηγόριος

Διὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς ἀντιγραφῆς ὁ Μέγας Χαρτοφύλαξ καὶ Ἀρχιγραμματεὺς Μιχαήλ»³⁰³.

Περιουσία, προνόμια καὶ μετόχια - Εξαρχία Σωσίνου

Ο Π. Αραβαντινός μας βεβαιώνει ὅτι τὸ Σώσινο «κέκτηται αξιόλογον περιουσίαν καὶ ἐξ αὐτῆς ευπόρως συντηρεῖται»³⁰⁴.

Στα ἰδρυτικά σιγίλια τοῦ 1598 διαβάζομε ὅτι ὁ ἰδρυτὴς Ἰωάννης Σιμωτᾶς ἐφοδίασε τὸ μοναστήρι με πολλὰ κτήματα (ἀμπέλια, χωράφια, λιβάδια) γιὰ τὴ συντήρηση τῶν μοναχῶν. Ὁ δραστήριος ἰδρυτὴς πλούτισε τὸ μοναστήρι με χρυσοκέντητα ἱερά ἄμφια καὶ βαρύτιμα ἱερά σκεύη. Ἐπίσης, ὁ Ἰωάννης Σιμωτᾶς φρόντισε ν' ἀναγνωριστεῖ τὸ μοναστήρι ὡς πατριαρχικὸ σταυροπήγιο, ἐλεύθερο, ἀδούλωτο καὶ ἀκαταπάτητο. Χάρη στα προνόμια ποὺ ἐξασφάλισε με τὰ πατριαρχικά σιγίλια, τὸ Σώσινο δε γνώρισε τὸν Τούρκο κατακτητὴ, οὔτε πλήρωσε ποτέ φόρο σὲ Τούρκο. Τὸ μοναστήρι υπαγόταν ἀπ' εὐθείας στο Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ πατριάρχης ἀσκούσε τὴν ἐποπτεία με τὸν «ἐξαρχο» ἢ με τὸν ηγούμενο τῆς μονῆς.

Ἡ «Ἐξαρχία Σωσίνου» συμπεριλάμβανε τὰ χωριά Πογδόργιανη καὶ Μαυρονόρος, καθὼς καὶ τὰ παρακάτω μετόχια τοῦ μοναστηριοῦ:

- α) Αἰ-Χριστόφορος Κρετσούνιστας (Δεσποτικὸ), μέχρι τὸ 1718
- β) Αἰ-Θανάσης Ζαγόργιανης (Χρυσόρραχης)
- γ) Αἰ-Λίας τῆς Πάνω Πογδόργιανης (προσαρτήθηκε τὸ 1874)³⁰⁵.

Τὸ Σώσινο ἦταν ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε εἶδους φορολογία. Μονάχα στὸν πατριάρχη ὀφείλε νὰ καταβάλλει κάθε χρόνο ἓνα χρυσὸ φλουρί ποὺ ἀντιστοιχοῦσε με 18.000 γρόσσια. Μετὰ τὸ 1831 ἡ φορολογικὴ αὐτὴ υποχρέωση καθορίστηκε σὲ 150 γρόσσια τὸ χρόνο. Ἡ ἔλλειψη φορολογίας, οἱ μηδαμινὲς ἀπαιτήσεις τῶν καλογήρων ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν οἱ ὁποῖοι καλλιεργοῦσαν τὰ «βακούφικα» καὶ τὰ διάφορα τάματα τῶν πιστῶν στὴ θαυματουργὴ «Βαγγελίστρα» μεγάλωσαν σὲ ἀπίστευτο βαθμὸ τὴν κτηματικὴ περιουσία τοῦ μοναστηριοῦ.

Οἱ ντόπιοι καλλιεργητὲς προτιμοῦσαν νὰ ἀφιερῶνουν τὰ χωράφια τοὺς στὸ μοναστήρι καὶ νὰ τὰ καλλιεργοῦν πληρώνοντας τὸ ἥμоро στὴ μονή, παρά νὰ πληρώνουν δυσβάσταχτο φόρο στὸν Τούρκο καὶ στὸν ἐπίσκοπο τῆς περιοχῆς. Ἀπέραντες ἐκτάσεις εὐφορῆς γῆς ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Καλαμά μέχρι τὸ Δέλβινο ἀφιερῶθηκαν στὸ ἱστορικὸ μοναστήρι καὶ ἀποτελοῦσαν περιουσία τοῦ. Τὰ μετόχια καὶ τὰ διασκορπισμένα κτήματα ἐπέκτειναν ἀκόμα περισσότερο τὴν ἐπικράτεια τῆς «Ἐξαρχίας Σωσίνου». Πολλαπλασίαζαν τὰ ἔσοδα τοῦ φημισμένου μοναστηριοῦ καὶ τὸ βοηθοῦσαν νὰ πραγματοποιεῖ ἀνετα τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀποστολὴ τοῦ στα δύσκολα καὶ σκοτεινά χρόνια τῆς σκλαβιάς.

³⁰³ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ὁ.π., σσ. 792-798.

³⁰⁴ Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή τῆς Ηπείρου*, τόμος Γ', ἐκδ. ΕΗΜ, Ἰωάννινα 1984, σ. 161.

³⁰⁵ Ι. Λαμπρίδης, ὁ.π., σ. 14.

Για τις μεταφορές το μοναστήρι είχε κατά καιρούς πέντε φορτηγά ζώα, συνήθως μουλάρια. Επίσης, είχε 300 γιδοπρόβατα και δέκα σκυλιά. Τα γιδοπρόβατα ανάλογα με τις εποχές και τις περιστάσεις, άλλοτε γίνονταν περισσότερα (μέχρι 500) και άλλοτε λιγότερα (μέχρι 50). Τα γιδοπρόβατα έβοσκαν στις πλαγιές του Κασσιδιάρη. Τα βοσκοτόπια του μοναστηριού άρχιζαν από τα αμπέλια τα Μαυρονορίτικα και έφταναν μέχρι τον «Άερο» ή «Γκόλιο», ψηλά στο Μαυρονόρος. Τα κοπάδια συνήθως ποτίζονταν στα «Χάνια» της Μόσσιορης³⁰⁶.

Σε κτηματολόγιο, που διασώζεται στη μητρόπολη Ιωαννίνων, καταγράφεται η κτηματική περιουσία 18 μοναστηριών και 302 εκκλησιών της περιοχής Κουρέντων, μεταξύ των οποίων και το κτηματολόγιο της Ιεράς Μονής Σωσίνου. Σύμφωνα με το κτηματολόγιο τούτο, το οποίο καταρτίστηκε το 1865, το μοναστήρι Σώσινο κατείχε και διαχειρίζονταν 3.000 περίπου στρέμματα χωράφια, αμπέλια και λιβάδια, ποτιστικά και ξερικά, έξι αλευρόμυλους και ένα αρτοποιείο στη συνοικία «Κριθαροπάζαρο» των Ιωαννίνων (Τσιριγώτη, 37), το οποίο σήμερα ανήκει στη δικαιοδοσία της Ιεράς Μητροπόλεως Δρυινοπούλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης.

Στα παραπάνω περιουσιακά στοιχεία συμπεριλαμβάνονται 327 στρέμματα και ένας αλευρόμυλος του Αγίου Αθανασίου Ζαγόργιανης (Χρυσόρραχης), καθώς και 1.076 στρέμματα και ένας αλευρόμυλος του Αϊ-Λια της Κρετσούνιστας (Δεσποτικού). Υπενθυμίζεται ότι ο Άγιος Αθανάσιος της Ζαγόργιανης και ο Αϊ-Λιας της Κρετσούνιστας αποτελούσαν μετόχια της Ιεράς Μονής Σωσίνου.

Στις 18.9.1952 υπογράφηκε σύμβαση μεταξύ ελληνικού Δημοσίου και της Εκκλησίας της Ελλάδος, που κυρώθηκε με το από 26.9.1952 Βασιλικό Διάταγμα για την αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών. Με βάση το άρθρο 1 της παραπάνω σύμβασης, τα μοναστηριακά κτήματα του Σώσινου και του Αϊ-Λια, που ήταν μετόχι του, παραχωρήθηκαν σε καλλιεργητές των Κοινοτήτων Παρακαλάμου, Ρεπετίστας, Αρετής (Γκρίμπιανης), Σιταριάς (Μόσσιορης) και Κουκλιών.

Συνολικά, παραχωρήθηκαν σε καλλιεργητές Παρακαλάμου 469 στρέμματα, σε καλλιεργητές Ρεπετίστας 176 στρέμματα και σε καλλιεργητές Αρετής, Σιταριάς και Κουκλιών 16 στρέμματα. Τα υπόλοιπα στρέμματα αφορούσαν άγονους χερσότοπους, βοσκοτόπια και «κουριά» και παρέμειναν σ' εκείνους που τα νέμονταν επί πολλά χρόνια. Από τη διανομή ωφελήθηκαν 181 οικογένειες³⁰⁷. Τα ονόματα των δικαιούχων, καθώς και τον αναλογούντα κλήρο σε στρέμματα, μπορεί να τα βρει ο αναγνώστης στον πρώτο τόμο του βιβλίου του Ανδρέα Γκόγκου *Παρακάλαμος*.

Κειμήλια

Πολλά ιερά κειμήλια του μοναστηριού φυγαδεύτηκαν –άγνωστο πότε– στο Πατριαρχείο για ασφάλεια και καλλίτερη φύλαξη. Το μοναστήρι βρισκόταν πολύ κοντά στο «Ντερβένι», δηλαδή στη δημόσια αρτηρία, που ένωνε το Αργυρόκαστρο με τα Γιάννινα. Εξαιτίας της γεωγραφικής του θέσεως το Σώσινο κινδύνευε από τα ληστρικά στίφη των Τουρκαλβανών, που διάβαιναν από εκεί τα χρόνια της ελληνικής επανάστασης κατευθυνόμενα προς τη Νότιο Ελλάδα. Απ' όπου περνούσαν επιδίδονταν σε βιασμούς, λεηλασίες και καταστροφές. Κανένα χωριό απ' αυτά που βρίσκονταν κοντά στο «ντερβένι» δε γλύτωσε την καταστροφή και το πλιάτσικο. Γι' αυτό οι μοναχοί Σωσίνου φυγάδευσαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο για καλλίτερη ασφάλεια και φύλαξη ορισμένα ιστορικά άμφια και ιερά σκεύη.

³⁰⁶ Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σ. 585.

³⁰⁷ Α. Γκόγκος, *ό.π.*, σσ. 579-580 και 595-603.

Ο αείμνηστος καθηγητής Γ. Σωτηρίου, που επισκέφθηκε και ερεύνησε προπολεμικά τα «κειμηλιαρχεία» και το «σκευοφυλάκιο» του Οικουμενικού Πατριαρχείου, είδε και κατέγραψε τα παρακάτω κειμήλια από το Σώσινο:

α) Χρυσοκέντητα επιμάνικα στολισμένα με σκηνές του Ευαγγελισμού και της Ανάστασης. Στην επάνω μεριά τους φέρουν τη χρυσοκέντητη επιγραφή:

«ΑΦΙΕΡΟ[ΘΗΣΑΝ ΠΑΡΑ] ΤΟΥ ΚΤΙΤΟΡΟΣ ΙΩΑΝ[Ν]ΟΥ ΣΗ
ΣΗ[ΜΟΤΑ] ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΝ ΤΗΣ Θ[ΕΟΤΟ]ΚΟΥ
ΕΙΣ ΤΟ ΟΡΟΣ [ΣΩΣΙΝ]ΟΥ, ΑΦ΄ΑΥΤΟΥΣΤΟΥ ΙΖ΄»

ήτοι 17 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1599.

β) Χρυσοκέντητο πετραχήλι πάνω σε πορφυρένιο μεταξωτό ύφασμα, στολισμένο με παραστάσεις του Χριστού και των Αποστόλων. Στις άκρες του φέρει την παρακάτω χρυσοκέντητη και δίστηλη επιγραφή:

«+ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΠΕΤΡΑ ΕΝ ΤΗ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΘΚΟΥ ΤΟ ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΣΩΣΙΝΟΥ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΑΡ Ζ....».	ΧΗΛΙΟΝ ΑΦΙΕΡΩΘΗ ΤΟΥ ΕΒΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ ΗΣ ΧΟΟΥ ΙΩ ΣΗΜΩΤΑΣ,
---	--

γ) Οράριο από πορφυρένιο μεταξωτό ύφασμα στολισμένο με παραστάσεις ολόσωμων αγγέλων. Στο οράριο τούτο είναι γραμμένο το όνομα «ΙΩΑΝΝΗ ΣΥΜΩΤΑ»³⁰⁸.

δ) Άγιον Ποτήριον. Στον κάλυκά του και συγκεκριμένα στο πάνω χείλος του το Άγιον Ποτήριον φέρει χαραγμένη την επιγραφή: «ΠΙΕΤΕ ΕΞ ΑΥΤΟΥ ΠΑΝΤΕΣ...». Στο κάτω μέρος είναι χαραγμένη η εξής αφιέρωση: «Ιω(άννου) του Σιμωτά ελέω Θεού πήμα ποτηρίου στο Μοναστήρι Εβαγγελισμού στο όρος του Σοσίνου εν χορήο Μπογδόριανι»³⁰⁹.

Στη μελέτη του για το Σώσινο ο Λέανδρος Βρανούσης γράφει ότι κατά την επίσκεψή του το έτος 1957 στο μοναστήρι σώζονταν δύο αξιόλογα κειμήλια: α) ένα φαιλόνιο στη ράχη του οποίου υπάρχει η παρακάτω χρυσοκέντητη επιγραφή:

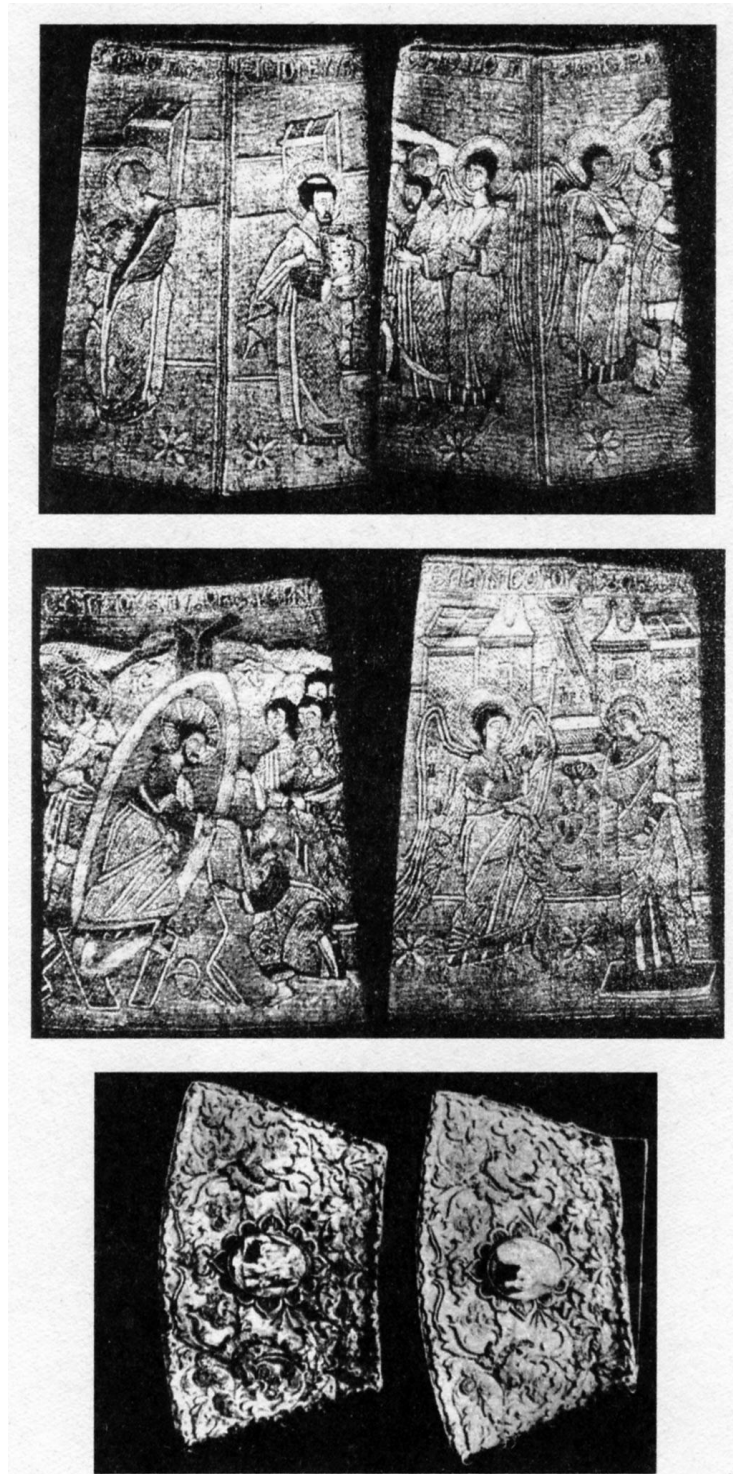
«ΑΦ: Γ. Χ: ΚΩΝΣΤΑ ; 1838», δηλαδή «ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑ,
1838», δωρεά του μεγάλου Ηπειρώτη ευεργέτη Γεωργίου Χατζηκώστα)
και β) το χειρόγραφο βιβλίο της Προσκομιδής.

³⁰⁸ Γ. Σωτηρίου, *Κειμήλια του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Πατριαρχικός ναός και σκευοφυλάκιο*, Αθήνα 1937, σσ. 45, 49 και 63.

³⁰⁹ Γ. Σωτηρίου, *ό.π.*, σ. 63.

Επιτραχήλιο και οράριο Σωσίνου (από το βιβλίο του Γ. Σωτηρίου, *Κειμήλια Οικουμενικού Πατριαρχείου, πατριαρχικός ναός και σκευοφυλάκιο*, σ. 45 και 49-50).

Πάνω: Χρυσοκέντητα επιμάνικα Ιεράς Μονής Σωσίνου στολισμένα με παραστάσεις ολόσωμων αγγέλων (από το βιβλίο του Γ. Σωτηρίου: *Κειμήλια του Οικουμενικού Πατριαρχείου, Πατριαρχικός ναός και σκευοφυλάκιο*, σ. 50, 45, 49 και 63).

Κάτω: Χρυσοκέντητα επιμάνικα του Σώσινου. Βρίσκονται στο σκευοφυλάκιο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Το βιβλίο της Προσκομιδής

Το βιβλίο Προσκομιδής και επί το επισημότερον «Κώδιξ Ιεράς Μονής Σωσίνου», είναι το μοναδικό αρχαίο βιβλίο του μοναστηριού που γλύτωσε την καταστροφή. Πρόκειται για ένα χειρόγραφο κώδικα, δερματόδετο, με 80 χάρτινα φύλλα, στα οποία καταχωρούσαν οι μοναχοί τους ευεργέτες, τους αφιερωτές και δωρητές του μοναστηριού. Οι σελίδες που γράφτηκαν τα πρώτα χρόνια χωρίζονται σε δύο στήλες, φέρουν κόκκινα διακοσμητικά σχέδια και τα αρχικά τους γράμματα είναι γραμμένα σε παλαιότερο τύπο γραφής.

Ο Λεάνδρος Βρανούσης γράφει ότι το βιβλίο της Προσκομιδής συντάχτηκε έναν αιώνα περίπου μετά την ίδρυση του μοναστηριού και συμπληρωνόταν κανονικά μέχρι τις αρχές του περασμένου αιώνα. Ανάμεσα στο πλήθος των δωρητών και αφιερωτών του μοναστηριού συμπεριλαμβάνονται πολλά επίσημα πρόσωπα: πατριάρχες, αρχιεπίσκοποι, ηγεμόνες και άρχοντες από τη Βλαχιά, την Κωνσταντινούπολη, την Καστοριά, τα Γιάννινα, την Παραμυθιά, το Αργυρόκαστρο και το Μπεράτι³¹⁰. Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία που μας δίνει ο Ανδρέας Γκόγκος το βιβλίο Προσκομιδής περιέχει 3.940 ονόματα ευεργετών, αφιερωτών και δωρητών του μοναστηριού από 8 (οκτώ) συνοικισμούς της Παλιάς Πογδόργιανης, 148 χωριά, 7 πόλεις και 5 μοναστήρια. Τα ονόματά τους είναι γραμμένα σε πτώση γενική για να μνημονεύονται εύκολα κατά τις ιερές ακολουθίες³¹¹. Πολλά από τα αναγραφόμενα χωριά έσβησαν ή συγχωνεύτηκαν. Οι πόλεις σημειώνονται σαν κάστρα, π.χ. «κάστρο Παραμυθία», «κάστρο Ιωάννα» κ.ά.

Ο μεγάλος αριθμός πόλεων, κωμοπόλεων και χωριών μαρτυράει ότι το μοναστήρι Σώσινο στα χρόνια της ακμής του είχε γίνει πανηπειρωτικό προσκύνημα. Η φήμη του έφτανε από τα Γιάννινα ως το Μπεράτι της σημερινής Αλβανίας και από την Κόνιτσα μέχρι τα παράλια της Θεσπρωτίας.

Το βιβλίο Προσκομιδής έχει μεγάλη ιστορική και λαογραφική αξία. Σ' αυτό διασώθηκαν πολλές ονομασίες χωριών και συνοικισμών, που έσβησαν σε μεταγενέστερους χρόνους. Επίσης, διασώθηκαν πολλά βαφτιστικά ονόματα ανδρών και γυναικών σπάνια και ασυνήθιστα στις ημέρες μας³¹².

Ασυνήθιστα ονόματα ανδρών: Γκίνης, Γκιόλμας, Δόνος, Μέγκουλας, Στύλος, Τάτουλας, κ.ά.

Ασυνήθιστα ονόματα γυναικών: Αλεφάντω, Άνθω, Άσπρη, Αφήνω, Γέπω, Γεράκω, Διόχνω, Δρόσω, Ζαχάρω, Ζώντω, Θαλάσσω, Καταφυγή, Κιούρω, Κόμνω, Κόντω, Κούπω, Κύρω, Λαγαρή, Λουλούδω, Λούπω, Μελάγχρω, Μίχω, Μπάλκω, Νέζα, Παγούνω, Πάλκω, Περιστέρα, Πλούμω, Πούλω, Σίμω, Σκεύω, Σούλτω, Τατούλα, Τωφάνα.

Πολλά από τα ασυνήθιστα ονόματα των γυναικών δεν είναι τα πραγματικά βαφτιστικά τους ονόματα, αλλά τα ανδρωνύμια, επειδή επί τουρκοκρατίας την παντρεμένη γυναίκα την προσφωνούσαν με το όνομα του άνδρα της, όπως π.χ.

Ζαχαρίας → Ζαχάρω (η γυναίκα του Ζαχαρία)

Κύρος → Κύρω (η γυναίκα του Κύρου)

Μίχος → Μίχω (η γυναίκα του Μίχου ή Μιχάλη)

Πούλος → Πούλω (η γυναίκα του Πούλου)

Σίμος → Σίμω (η γυναίκα του Σίμου)

³¹⁰ Λ. Βρανούσης, ό.π. σσ. 109-110.

³¹¹ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 551-565.

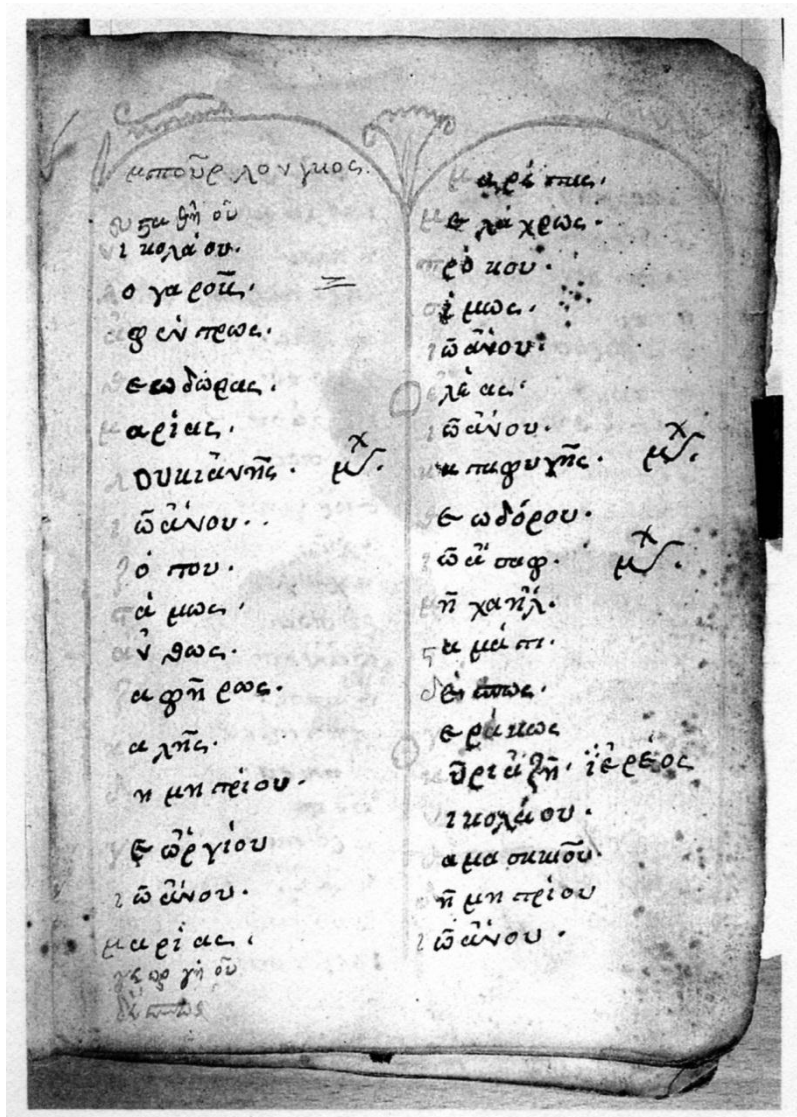
³¹² Λ. Βρανούσης, ό.π. σσ. 109-110.

Τάτουλας → Τατούλω (η γυναίκα του Τάτουλα), κ.ά.

Στην πρώτη σελίδα του βιβλίου Προσκομιδής και πάνω από την αριστερή στήλη είναι γραμμένη με κόκκινη μελάνη η χρονολογία «1427 Σω έτος», δηλαδή 1427 σωτήριο έτος. Κατά τη γνώμη μου η χρονολογία τούτη αποτελεί αλάθητη μαρτυρία για την αρχική χρονολογία ίδρυσης της μονής Σωσίνου και δικαιώνει τους ισχυρισμούς των ιστορικών ερευνητών ότι η αρχική σύνταξη του βιβλίου Προσκομιδής είναι αντίγραφο ενός παλαιότερου. Το βιβλίο Προσκομιδής φυλάγεται στο Λαογραφικό Μουσείο Παρκαλάμου.

Το φύλλο 1α του βιβλίου Προσκομιδής του Σώσινου. Επιγραφή «1427: Σω(τήριο) έτος. βραβίον της υπεραγίας Δεσπηνης η(μων)...». Ακολουθούν 25 ονόματα ιερομονάχων. Η χρονολογία 1427 αναφέρεται στην αρχική ίδρυση της μονής. Σύμφωνα με αυτήν η μονή αριθμεί βίον 587 ετών ή έξι αιώνων (από το βιβλίο του Ανδρέα Γκόγκου, *Παρακάλαμος*, τόμος Α', σ. 552).

Το φύλλο 27α του βιβλίου Προσκομιδής του Σώσινου. Περιλαμβάνει 38 ονόματα αφιερωτών του συνοικισμού «Μπούρλογκος» της Πογδόριανης (από το βιβλίο του Ανδρέα Γκόγκου, *Παρακάλαμος*, τόμος Α', σ. 555). Κατά την προσωπική μου γνώμη η ονομασία «Μπούρλογκος» είναι αρχαία ελληνική και προέρχεται από γλωσσική παραφθορά του λατρευτικού τίτλου «Βοαρμία Λογγάτις» της θεάς Αρτέμιδος.

Αλφαβητικός πίνακας

χωριών που μνημονεύονται στο Βιβλίο Προσκομιδής Σωσίνου

1. **Αβορίτζανη** (Αβαρίτσιανη, χωριό Λάκκας Πωγωνίου που εξέλιπε)
2. **Άγιος Μηνάς** (Άγιος ή Άϊ-Μηνάς Ζαγορίου)
3. **Αλουποχώρι** (Αλποχώρι ή Μαντείο Δωδώνης)
4. **Απάνω Λεσινίτσα** (Άνω Λεσινίτσα Δελβίνου)
5. **Απανωραβένια** (Άνω Ραβένια Πωγωνίου)
6. **Απανωστούδενα** (Πάνω Σουδενά ή Άνω Πεδινά Ζαγορίου)
7. **Αράχωβα** (Αράχωβα ή Κάμπος Φιλιατών)
8. **Αρτζίστα** (Αρτσίστα ή Αρίστη Ζαγορίου)
9. **Βάνιστα** (Βάνιστα Δρόπολης)
10. **Βαργιάδες** (Βαριάδες Δωδώνης)
11. **Βασταβέτσι** (Βασταβέτσι ή Πετροβούνι Δωδώνης)
12. **Βατατάδες** (Βατατάδες Δωδώνης)
13. **Βεϊτζα** (Βίτσα Ζαγορίου)
14. **Βελλά** (Άνω Βελλά ή Παλιοβελλάς – εξέλιπε)
15. **Βελτζίστα** (Βελτσίστα ή Κληματιά Δωδώνης)
16. **Βήσσανη** (Βήσσανη Πωγωνίου)
17. **Βλαγχάτανο** (Βλαγχάτανο Δωδώνης)
18. **Βλάχους** (Βλάχοι Παλαιάς Πωγωνιανής – εξέλιπε)
19. **Βλαχοχώρι** (Βλαχοχώρι ή Βλαχώρι ή Πολύδροσο Παραμυθιάς)
20. **Βοστίνα** (Πωγωνιανή Πωγωνίου)
21. **Βοτίβιστα** (Αμπελιά ή Αμπελεία Δωδώνης)
22. **Βουρσίνα** (Βροσύνα ή Βροσίνα ή Βρυσίνα Φιλιατών)
23. **Βουτζικό** (Βιτσικό ή Βίκος Ζαγορίου)
24. **Βραδέτο** (Βραδέτο Ζαγορίου)
25. **Βρίμπιανη** (Γκρίμπιανη ή Γκρύμπιανη ή Αρετή Δωδώνης)
26. **Βροντισμένη** (Βροντισμένη Δωδώνης)
27. **Γαγδουροχώρι** (Γαϊδουροχώρι ή Αργυροχώρι Πωγωνίου)
28. **Γερομέρι** (Γερομέρι ή Γηρομέρι ή Ιερομέρι Φιλιατών)
29. **Γερομνήμου** (Γερομνήμη ή Ιερομνήμη Πωγωνίου)
30. **Γκουβέρι** (Γκουβέρι ή Γκοβέρι ή Φαράγγι Πωγωνίου)
31. **Γλίζανη** (Γλίζιανη ή Καταρράκτης Πωγωνίου)
32. **Γολαΐτες** (Γολά ή Γολά-Ραδοστίβα ή Γουλάς Φιλιατών)
33. **Γοριάνιστα** (Γουριάνιστα Δωδώνης)
34. **Γραμμεναίοι** (Γραμμένο Δωδώνης)
35. **Γρανιτσοπούλα** (Γρανιτσοπούλα Δωδώνης)
36. **Δελβινάκι** (Δελβινάκι ή Δελνάκι Πωγωνίου)
37. **Δημόκορη** (Δημόκορη ή Δημοκόριον Πωγωνίου)
38. **Διπαλίτζα** (Διπαλίτσα ή Μολυβδοσκέπαστη Κόνιτσας)
39. **Δολιανά** (Δολιανά Πωγωνίου)
40. **Επισκοπή** (Επισκοπή Δρόπολης)
41. **Ζαγόριανη** (Ζαγόργιανη ή Χρυσόρραχη Δωδώνης)

42. **Ζαραβίνα** (Ζαραβίνα ή Ζιαρραβίνα Πωγωνίου)
43. **Ζελίστα** (Ζελίστα ή Φωτεινό Δωδώνης)
44. **Ζίτζα** (Ζίτσα Δωδώνης)
45. **Ζορκάδια** (άγνωστο. Πιθανόν από το χωριό Ζάρκος Τρικάλων)
46. **Καισαράτες** (Καισαράτες Δελβίνου)
47. **Κακόλακκος** (Κακόλακκος Πωγωνίου)
48. **Κακουσαίους** (Καξιοί ή Καξιούς ή Άγιος Κοσμάς Πωγωνίου)
49. **Καλαρίτες** (Καλαρίτες ή Καλαρρύτες Δωδώνης)
50. **Καλοχώρι** (Καλοχώρι Δωδώνης)
51. **Καπέσοβο** (Καπέσοβο Ζαγορίου)
52. **Καρίτζα** (Καρίτσα Δωδώνης)
53. **Καστάνιανη** (Καστάνιανη ή Καστανή Πωγωνίου)
54. **Κατωστούδενα** (Κάτω Σουδενά ή Κάτω Πεδινά Ζαγορίου)
55. **Κεραμίτσα** (Κεραμίτσα Φιλιατών)
56. **Κεράσοβο** (Κεράσοβο Πωγωνίου)
57. **Κλειδονιάβιστα** (Κλειδωνιάουστα ή Κλειδωνιά ή Γλυτουνιάβιστα ή Γλυτουνιάφι Ζαγορίου)
58. **Κόκκινο Λιθάρι** (Κοκκινολίθαρο Φιλιατών)
59. **Κολοδέ** (Κολοδές ή Κολοδέ ή Ψηλόκαστρο Πωγωνίου)
60. **Κοντοσκάλι** (χωριό Ζαγοριάς Αλβανίας κοντά στη μονή Τοπόλιας. Εξέλιπε κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας)
61. **Κοσόλιανη** (Κοσόλιανη ή Αετορράχη Δωδώνης)
62. **Κουκουλαίους** (Κουκλιοί ή Κουκλιούς ή Κουκουλιούς Δωδώνης)
63. **Κουκούλι** (Κουκούλι Ζαγορίου)
64. **Κουκουλός** (Κουκλιοί Σουλίου ή Κουκουλέσι Τσαρκοβίστας ;)
65. **Κουρεμάδι** (Κουρεμάδι(ον) Φιλιατών)
66. **Κούτζ(ι)ανα** (Γουζιανά Παραμυθιάς ή Κότζιανη Αλβανίας)
67. **Κουτρουλάδες** (Κουτρουλάδες ή Σακελλαρικό Δωδώνης)
68. **Κρεσμπάνι** (Γκριζμπάνι ή Γκουζμπάνι ή Ελεύθερο Κόνιτσας)
69. **Κριτζούνιστα** (Κρετσούνιστα ή Γριτζούνιστα ή Δεσποτικό Δωδώνης)
70. **Κρυονερό** (Κρυγιονερό ή Κρυονέρι Πωγωνίου)
71. **Λαβδαναίοι** (Λάβδανη Πωγωνίου)
72. **Λάλουζα** (Λάλιζα Δωδώνης)
73. **Λαμπανίτζα** (Λαμπανίτσα Σουλίου)
74. **Λάμποβο** (Άνω και Κάτω Λάμποβο Δελβίνου)
75. **Λαψίστα** (Άνω και Κάτω Λαψίστα Δωδώνης)
76. **Λια** (Λια Φιλιατών)
77. **Λινοτόπι ή Λίνου** (Λινοτόπι ή Λίνου Ζαγορίου – εξέλιπε)
78. **Λίστα** (Λίστα Φιλιατών)
79. **Λουκανέκι ή Λουχάνιστα** (Λουκανέκι ή Λουχάνιστα Δωδώνης – εξέλιπε)
80. **Λούκοβο** (Λούκοβο Δελβίνου)
81. **Λουπίσκο** (Λούψικο ή Λούτζικο Κόνιτσας)
82. **Λύκου** (Λύκου ή Χαραυγή Φιλιατών)
83. **Μαζαράκι** (Μαζαράκι Δωδώνης)

84. Μαλούνι	(Μαλούνι Φιλιατών)
85. Μανασσή	(Μανασσή(ς) Ζαγορίου)
86. Μαύρον Βούνι	(Μαουροβούνι Δωδώνης)
87. Μαύρον Όρος	(Μαυρονόρος Πωγωνίου)
88. Μέβγεστα	(Μέγβεζα ή Μέβδιζα ή Παλαιόπυργος Πωγωνίου)
89. Μεγκουλαίους	(Μέγκουλη ή Μέγγουλη ή Περιστερί Πωγωνίου)
90. Μονοδέντρι	(Μονοδέντρι ή Μαναδέντρι Ζαγορίου)
91. Μοσοραίους	(Μόσιορη ή Μόσερη ή Σιταριά Πωγωνίου)
92. Μπαμπούρι	(Μπαμπούρι ή Βαβούρι Φιλιατών)
93. Μπιλούσι	(Μπιλιούσι Πρεμετής Αλβανίας)
94. Νεγάδες	(Νεγάδες Ζαγορίου)
95. Νεγράδες	(Νεγράδες Δωδώνης)
96. Νεοχώρι	(Νεοχώρι ή Νιοχώρι Δωδώνης)
97. Νιβίτζα	(Νίβιτσα Δελβίνου)
98. Ξέχωρο	(Ξέχωρο Ζεϊνέλ Φιλιατών)
99. Όρδρους	(Ορδρίτζαρη Πρεμετής στην επαρχία Κορυτσάς)
100. Οσδίνα	(Οσδίνα ή Πέντε Εκκλησιές Σουλίου)
101. Οστανίτζα	(Οστανίτσα ή Αϊδονοχώρι Κόνιτσας)
102. Παγκάλη	(Παγκαλιάτες Δελβίνου)
103. Πετζά	(Πεστά Τσαρκοβίτσας – Δωδώνης)
104. Πετριώτισσα	(Πετριώτισσα ή Πετρίτσα Ζαγορίου – εξέλιπε)
105. Πλισκακούκι	(Μπλιθούκι ή Μπελθούκι ή Πυξάρι Κόνιτσας)
106. Πολύτζαρη	(Πολύτσιαρη Δρόπολης)
107. Ποποβίτζα	(Πόποβο ή Αγία Κυριακή Σουλίου)
108. Πούλτζου	(Μπούλτση ή Ελάτη Δωδώνης)
109. Πριάνιστα	(Μπριγιάνιστα ή Μπριάμιστα ή Βασιλόπουλο Δωδώνης)
110. Πρωτόπαπα	(Πρωτόπαπα ή Πρωτόπαπα)
111. Ραβενή	(Ραβενή Φιλιατών)
112. Ραβένια	(Κάτω Ραβένια Πωγωνίου)
113. Ραδοτόπι	(Ραντοτόβι ή Ραδοτόβι ή Ραδοτόπι Δωδώνης)
114. Ριάχοβο	(Ριάχοβο Δωδώνης)
115. Ριζό	(Ριζό Δωδώνης)
116. Ρουψιά	(Ρουψιά Πωγωνίου)
117. Σανοβό	(Σανοβό ή Αετόπετρα Κόνιτσας)
118. Σεκαρέτζι	(Σεκαρέτσι, συνοικισμός Βασταβετσίου Δωδώνης)
119. Σέλιανη	(Σέλλιανη ή Κρυσταλλοπηγή Παραμυθιάς)
120. Σελιό	(Σελιό Ζαγορίου) ;
121. Σελιό	(Σελειό Αργυροκάστρου) ;
122. Σέλσενα	(Σέλτσανα ή Σέλτσινα Ζαγορίου – εξέλιπε)
123. Σικριάτι	(Σικριάτι Δρόπολης)
124. Σιούτιστα	(Σιούτιστα ή Καστρί Δωδώνης)
125. Σκαμνέλι	(Σκαμνέλι Ζαγορίου)
126. Σοποτζέλι	(Σοποτζέλι ή Σοποτσέλι, το, και Σοποτσέλια, τα, Ζαγορίου)

127. Σταρίτζανη	(Σταρίτσιανη ή Πουρνιά Κόνιτσας)
128. Στρατίνιστα	(Στρατίνιστα Πωγωνίου)
129. Σωπική	(Σωπική Δρόπολης)
130. Τερβίτζανη	(Δερβιτσάνη Δρόπολης ή Δερβίζιανα Δωδώνης)
131. Τζαραπλανά	(Τσαραπλανά ή Βασιλικό Πωγωνίου)
132. Τζεπέλοβο	(Τσεπέλοβο Ζαγορίου)
133. Τζερβάρι	(Τσερβάρι ή Ελαφότοπος Ζαγορίου)
134. Τζερκοβίστα	(Τσαρκοβίστα ή Εκκλησοχώρι Δωδώνης)
135. Τζορίλα	(Τσουρίλα ή Καλλιθέα Παραμυθιάς)
136. Φοινίκη	(Φοινίκι Φιλιατών ή Φοινίκη Δελβίνου)
137. Φορτόσι	(Φορτόσι Δωδώνης)
138. Φραστανά	(Φραστανά Πωγωνίου)
139. Φραστανή ή Φράστανα (;)	(Φράστανα ή Φρεάστανα Αργυροκάστρου)
140. Χόρμποβο	(Χόρμποβο Τεπελενίου Αλβανίας)

Σημείωση: Στο Βιβλίο Προσκομιδής μνημονεύονται και οι μονές Μακραλέξη και Μέγκουλης Πωγωνίου, Παγανιών Παραμυθιάς και Τοπόλιας Ζαγοριάς Αλβανίας (ή Τοπόλιας Μπερατίου Αλβανίας).

Μοναχοί και ηγούμενοι

Στα χρόνια της ακμής του το μοναστήρι Σώσινο είχε πολλούς μοναχούς. Στα πρώτα φύλλα του βιβλίου Προσκομιδής αναγράφονται τα ονόματα 94 ιερομονάχων, 8 ιεροδιακόνων και 57 μοναχών, ήτοι συνολικά 159 καλόγεροι και από τις τρεις κατηγορίες. Δεν είναι γνωστό ποιες χρονικές περιόδους καλύπτουν οι 159 μοναχοί. Σίγουρα δεν ήταν όλοι αυτοί μαζί την ίδια εποχή στο μοναστήρι.

Μερικοί από τους μοναχούς του Σώσινου ήταν λόγιοι και μορφωμένοι και είχαν εξέλξει στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Ο αριθμός των μοναχών άρχισε να μειώνεται αισθητά την εποχή του Αλή Πασά. Ο Άγγλος περιηγητής Henry Holland, όταν επισκέφθηκε τη μονή στις 13 Μαρτίου 1813, γράφει ότι βρήκε στο μοναστήρι 4-5 καλόγερους. Το 1870 έμενε στο Σώσινο ο ηγούμενος μονάχα. Καλόγεροι δεν ξαναπήγαν. Στις αρχές του εικοστού αιώνα η μονή Σωσίνου είχε μετατραπεί σε γυναικεία μονή. Ο ηγούμενος Νικόδημος (1903-1905) βρήκε στο μοναστήρι τρεις καλόγριες, εκ των οποίων οι δύο ήταν νέες σε ηλικία και η τρίτη ηλικιωμένη 80 ετών. Προς αποφυγήν σκανδάλων ο Βενέδικτος έδιωξε τις δύο νέες καλόγριες και κράτησε μονάχα την ηλικιωμένη ως «χοσμεκιάρα» για τα «χοσμέτια» (= δουλειές) του μοναστηριού. Ο ηγούμενος για τις δουλειές και τα κοπάδια του μοναστηριού έπαιρνε εργάτες και «ρόγιαζε» τζιομπαναραίους³¹³.

Από το βιβλίο του Ανδρέα Γκόγκου «ΠΑΡΑΚΑΛΑΜΟΣ» (τόμος Α΄, σελ. 505-518) καταγράφω κατά χρονολογική σειρά όσα ονόματα ηγουμένων διασώθηκαν στη γραπτή και προφορική παράδοση:

1. Γαβριήλ, 1606, ο πιο παλιός ηγούμενος της Ιεράς Μονής Σωσίνου, γνωστός μόνον από ιδιόχειρη «ενθύμηση» γραμμένη σε παράφυλλο ενός «Τυπικού», που διάβασε ο Λέανδρος Βρανούσης κατά την επίσκεψή του στο μοναστήρι το 1957.

³¹³ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 501-504.

2. Δανιήλ, 1672-1767 (45 χρόνια). Ο Δανιήλ είναι ο πιο εγγράμματος και ο πιο μορφωμένος απ' όλους τους ηγούμενους της Ιεράς Μονής Σωσίνου. Οι ιστορικοί και οι μελετητές δικαιολογημένα τον χαρακτηρίζουν «λόγιο». Ο Δανιήλ καταγόταν από την Πογδόργιανη. Πριν γίνει ηγούμενος χρημάτισε μητροπολίτης Σίδης στον Πόντο και στη συνέχεια μητροπολίτης Τομόροβας και Πρεσλάβας, κοντά στη Βάρνα της Βουλγαρίας. Η νοσταλγία του για τη γενέτειρα τον έφερε ξανά στην Πογδόργιανη και έγινε ηγούμενος στο Σώσινο και Έξαρχος της Πογδόργιανης. Ταυτόχρονα δίδασκε ως καθηγητής στον «Ανώτερη Κεντρική Σχολή» που λειτουργούσε στο μοναστήρι.

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει για τον Δανιήλ ότι «διέπρεψεν ως καθηγητής και ηγούμενος αόκνως επί πολλά έτη, αυτόθι ηγεμονεύων και εις πολλούς εκ των περίξ μετά και των άλλων της μονής ιερομονάχων Δημοσθένην και Πλάτωνα ερμηνεύων...»³¹⁴.

Επίσης, ο Ν. Τσιγαράς γράφει ότι ο ηγούμενος Δανιήλ «υπήρξεν έξοχος ερμηνευτής του Δημοσθένους και Πλάτωνος...»³¹⁵.

3. Νικηφόρος, 1744-1755. Καταγόταν από την Πογδόργιανη. Το όνομά του αναγράφεται στην επιγραφή του εξωνάρθηκα: «ηγεμονεύοντος κυρίου Νικηφόρου εκ του αυτού χωρίου Πογδόργιανης».

4. Βησσαρίων, 1820, 1821 από τον Πογδόργιανη, γνωστός από τις επιστολές του προς τον άρχοντα Σταύρο Ιωάννου, που τον είχε έμπιστο οικονόμο και διαχειριστή ο Αλή Πασάς. Πιθανόν ο ηγούμενος Βησσαρίων να υποδέχτηκε και τον Άγγλο περιηγητή Henry Holland ψηλά στο Σώσινο τον Μάρτιο του 1813.

5. Ιωακείμ, 1847-1865 (18 χρόνια) από τη Μόσσιορη (Σιταριά). Ο ηγούμενος Ιωακείμ υπογράφει και βεβαιώνει το Κτηματολόγιο της Μονής Σωσίνου, που σώζεται στη μητρόπολη Ιωαννίνων.

6. Διονύσιος, 1865-1866. Καταγόταν από την Τσαρκοβίστα Ιωαννίνων.

7. Θεόκλητος, 1866-1874 (8 χρόνια). Ο ηγούμενος Θεόκλητος καταγόταν από τα Κούρεντα.

8. Βενιαμίν, 1874-1877 (4 χρόνια). Ο ηγούμενος Βενιαμίν καταγόταν από την Πογδόργιανη. Το κοσμικό του όνομα ήταν Βασίλειος. Ήταν παντρεμένος (!) και είχε δυο παιδιά, το Χριστόδουλο και την Αγγελική. Όταν χήρεψε έγινε ιερομόναχος και ηγούμενος στο μοναστήρι του Αϊ-Λια της Πογδόργιανης με το καλογερικό όνομα Βενιαμίν. Κι όταν το 1874 ο Αϊ-Λιας περιήλθε στο Σώσινο ως μετόχι του, ο Βενιαμίν έγινε ηγούμενος στο Σώσινο. Τα δύο παιδιά του κατηγορήθηκαν για συμμετοχή στο φόνο του επιτρόπου του Σωσίνου Δημητρίου Τσίκα το 1877 μαζί με άλλους Πογδοριανίτες και Μαυρονορίτες και για ν' αποφύγουν τη δικαστική δίωξη κατέφυγαν σε ελληνικό έδαφος και πήγαν στο Βόλο. Το σκάνδαλο εξαιτίας των δύο παιδιών του στοίχισε στον Βενιαμίν την απώλεια της ηγεμονίας στο Σώσινο.

9. Χρύσανθος, 1877-1898. Ο Χρύσανθος καταγόταν από τη γειτονική Μόσσιορη (Σιταριά). Έμεινε ηγούμενος στο Σώσινο επί 21 χρόνια και φρόντισε να επισκευαστούν τα κελιά και το ηγουμενείο. Για πολλά χρόνια μετά το θάνατό του το ηγουμενείο του μοναστηριού το αποκαλούσαν «Κελί του Χρύσανθου».

10. Βενέδικτος, 1899-1902. Κατά κόσμον Βενέδικτος Βοΐλας, αρχιμανδρίτης, έξαρχος Μετσόβου επί μία τριετία, με ακηλίδωτο παρελθόν και μεγάλη δράση, απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής Χάλκης.

³¹⁴ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 13.

³¹⁵ Ν. Τσιγαράς, ό.π., σσ. 309, 310.

Παρά το μεγάλο ενδιαφέρον που έδειξε για το νοικοκύρεμα του μοναστηριού και τη λειτουργία του σχολείου της Πογδόριανης, οι αρχές της Βοστίνας (Πωγωνιανής) τον κατηγορήσαν ότι πούλησε τιμαλφή κειμήλια της μονής Σωσίνου και τον χαρακτήρισαν ως τετράποδο («τετραπόδαρος μούσα του Μαΐου υπό μορφήν ανθρώπου εμφανιζομένη» (εφημερίδα «Φωνή της Ηπείρου», φύλλο 675/14.5.1904). Στο ίδιο φύλλο της η παραπάνω εφημερίδα δημοσιεύει επιστολή του Γιαννιώτη Μόδεστου Τριανταφυλλίδη, ο οποίος υπερασπίζεται με φανατισμό τον ηγούμενο Βενέδικτο και αναφέρει ότι πούλησε μονάχα ένα περίσσιο γαϊδουράκι που είχε από παλιότερα το μοναστήρι για τις μεταφορές του, επειδή τα μουλάρια που διέθετε το μοναστήρι ήταν αρκετά γι' αυτό το σκοπό και ένα ζευγάρι ασημένιες «αργυρόπλακες» (= γυναικείες πόρπες στήθους, κοινώς «τσιπραζία») από τα αφιερώματα της μονής, που τις χρησιμοποιούσαν πότε-πότε οι δύο νέες καλόγριες που ασκήτευαν την εποχή εκείνη στο μοναστήρι. Τότε στο μοναστήρι δεν υπήρχαν άνδρες καλόγεροι.

Ο ηγούμενος Βενέδικτος έφερε με πίκρα το βαρύ χαρακτηρισμό και παρά την τίμια διαχείριση της μονής κατά την τριετία του, παραιτήθηκε. Το Πατριαρχείο ανέθεσε την παραλαβή της κινητής και ακίνητης περιουσίας της μονής Σωσίνου στον επίσκοπο Ιωαννίνων Σοφρόνιο, με την εντολή ν' αποκαταστήσει τον Βενέδικτο σε άλλη θέση.

Ο επίσκοπος Ιωαννίνων, όταν επισκέφθηκε για πρώτη φορά τη μονή Σωσίνου, δεν έγινε δεκτός από τους Πογδοριανίτες, οι οποίοι του διαμαρτυρήθηκαν έντονα για την αποπομπή του Βενέδικτου, επειδή δεν ήθελαν να χάσουν τα προνόμια που απολάμβαναν ως Εξαρχία Σωσίνου. Τελικά, ο επίσκοπος Ιωαννίνων Σοφρόνιος υποχώρησε και με δικές του ενέργειες στάλθηκε νέος ηγούμενος στη μονή Σωσίνου ο αρχιμανδρίτης Νικόδημος Οικονόμου.

11. Νικόδημος, 1903-1905. Άγνωστος ο τόπος καταγωγής του. Ο αρχιμανδρίτης Νικόδημος Ιωάννου επηρεασμένος από τα όσα ακούστηκαν για τον προκάτοχό του έδωσε τις δύο νέες καλόγριες από το μοναστήρι προς αποφυγήν σκανδάλων και κράτησε μονάχα μια ηλικιωμένη καλόγρια, την Κουτίλιω, η οποία δούλευε από χρόνια στο μοναστήρι ως «χοσμεκιάρα». Η Κουτίλιω κατ' ουσίαν δεν ήταν καλόγρια, αλλά φορούσε μαύρα και τη φώναζαν καλόγρια. Η Κουτίλιω άναβε τα καντήλια και έβοσκε τα κοπάδια του μοναστηριού επ' αμοιβή.

Επί ηγουμενίας Νικοδήμου και συγκεκριμένα στις 15 Ιουλίου 1905 η Ιερά Μονή Σωσίνου ληστεύτηκε από πέντε ένοπλους Αλβανούς ληστές. Οι ληστές τσιγάρισαν με καυτό λάδι τη «χοσμεκιάρα» καλόγια για ν' αποσπάσουν τις πενιχρές οικονομίες της και βασάνισαν απάνθρωπα τον ηγούμενο Νικόδημο, ο οποίος έκτοτε επιτηρούσε τη μονή από τη Βήσσανη Πωγωνίου, επειδή φοβόταν να παραμείνει στο μοναστήρι. Η ιστορική μονή παρέμεινε αφύλακτη με τη μοναδική φροντίδα της «χοσμεκιάρας» Κουτίλιως, που άναβε τα καντήλια και έβοσκε το κοπάδι.

Από το υπ' αριθ. 634/29.7.1905 φύλλο της *Φωνής της Ηπείρου* μεταφέρω το σχετικό απόσπασμα, που περιγράφει τη ληστεία:

«Τὴν παρελθοῦσαν Παρασκευὴν 15 Ἰουλίου πέντε λησταὶ ὀπλισμένοι καὶ πωγωνοφοροῦντες εἰσῆλθον εἰς τὴν παρὰ τὴν Πογδόραν ἱερὰν Μονὴν Σωσίνου κατὰ τὴν ὥραν ὅπου εἰσῆρχοντο τὰ ζῶα. Συνέλαβον τὸν καθηγούμενον τῆς Μονῆς Νικόδημον καὶ ἐβασάνισαν αὐτόν, ἐπίσης καὶ τὴν καλογοραίαν τὴν ὁποίαν ἐτσιγάρισαν καὶ ἐπειθανάγκασαν ἵνα δώσῃ ἔν ποσὸν χρημάτων ὅπου εἶχε, 11 λίρας καὶ ἑννέα μετζίτια. Ἄλλ' ἐκεῖνο ὅπερ προὔξενησε τὴν φρικωδεστέραν ἔκπληξιν, εἶναι ὅτι ἐσύλησαν ὅλα τὰ ἱερὰ κειμήλια, ἱερὰ εὐαγγέλια πολύτιμα καὶ σπανίας τέχνης, δυσκοπώτερα καὶ λοιπὰ ἄξια ὡς λέγεται 400-500 λιρῶν. Καὶ ἐκεῖνο ὅπερ ἐσεβάσθησαν οἱ αἰῶνες, οἱ Τοῦρκοι, οἱ ἐπιδρομεῖς, ἔρχονται ἐκβράσματα κοινωνίας, ὄντα οὐτιδανὰ ἵνα ἀφαιρέσωσιν. Ὁμολογουμένως οἱ Ἀλβανοὶ σκέπτονται ἵνα κάμωσι ἱεροσυλίαν,

τουτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τοῖς ἀπλῶς ὀνομαζομένοις οὕτω ὥστε οἱ ἱερόσυλοι οὗτοι εἶναι ἢ ἕτερον κακὸν ἢ ὡς τινὲς ὑποπεύουσι τῆς Βλαχικῆς προπαγάνδας»³¹⁶.

Ο Ανδρέας Γκόγκος σημειώνει ότι ο Νικόδημος και ο Βενέδικτος έκαναν τοποτηρητές στο Σώσινο συνολικά επτά χρόνια, ήτοι από το 1898 μέχρι το 1905. Επί των ημερών τους η εποπτεία της μονής ήταν πλημμελής και κλέφτηκαν από το μοναστήρι ιερά σκεύη, άμφια και «χαρτιά», επειδή τον περισσότερο καιρό οι τοποτηρητές έλλειπαν από το μοναστήρι και ζούσαν στη Βήσσανη. Στο διάστημα της οκταετίας των τοποτηρητών Νικόδημου και Βενέδικτου το μοναστήρι το κράτησε η «χοσμεκιάρα» (= υπηρέτρια) του μοναστηριού Κουτίλιω η οποία ζούσε στο μοναστήρι σαν καλόγρια και έβοσκε η ίδια τα γίδια του μοναστηριού, αφήνοντας το μοναστήρι αφύλαχτο.

12. Παπα-Γιώργης Γράφης, 1906, τοποτηρητής από την Πογδόργιανη. Προσωρινός τοποτηρητής.

13. Φιλόθεος, 1907-1912. Ο Φιλόθεος καταγόταν από τη Ζίτσα και έκανε ηγούμενος στο Σώσινο έξι ολόκληρα χρόνια. Πριν έρθει ηγούμενος στο Σώσινο, διετέλεσε ηγούμενος στο Γηρομέρι Φιλιατών. Στο Σώσινο είχε μαζί του και την αδελφή του Αλεξάνδρα. Επειδή φορούσε μαύρα, οι ντόπιοι την προσφωνούσαν «καλόγρια»³¹⁷.

Ο ηγούμενος Φιλόθεος χρημάτισε αντιπρόσωπος της «Ηπειρωτικής Εταιρείας» («Ηπειρωτικού Κομιτάτου»). Είχε συχνές συσκέψεις στο μοναστήρι με τον καπετάν Κρομμύδα για τη δράση των ανταρτών. Χοροστάτησε σε δοξολογία που ψάλλθηκε στον Αγιάννη της Πογδόργιανης και ευλόγησε τα όπλα των ανταρτών του Μέμου και του Κρομμύδα.

Τον Οκτώβριο του 1912, μετά την τοπική ανταρσία, ο Φιλόθεος και η αδελφή του σκοτώθηκαν από τους Τούρκους στον Κασσιδιάρη. Όταν έφυγαν οι Τούρκοι τους ήυραν σκοτωμένους κάτω από ένα δέντρο και τους έθαψαν πίσω από το Ιερό του Καθολικού, εκεί όπου είχε θαφτεί παλιότερα και ο ηγούμενος Χρύσανθος. Ο διπλός τάφος με χώρισμα στη μέση κι ένα σταυρό μονάχα σώζεται μέχρι σήμερα.

14. Παπα-Γιάννης Ζούπας, 1914-1925 (12 χρόνια), από τη Χειμάρρα. Ήταν ο τελευταίος ηγούμενος του μοναστηριού. Όπως γράφει ο Ανδρέας Γκόγκος, ο Ζούπας ήταν ο «αντάρτης» ηγούμενος. Γύριζε, πεζός ή καβάλα, μ' ένα κυνηγετικό όπλο πάντοτε στον ώμο κι ένα πιστόλι στη ζώνη, κρυμμένο κάτω από τα ράσα του. Ήταν δεινός σκοπευτής και μανιώδης κυνηγός. Έπινε πολύ, αλλά ποτέ σχεδόν δεν μεθούσε. Ήταν και «γυναϊκάς». Μια φορά ο Γιώργης ο Γκόγκος, παλιός μουχτάρης της Πογδόργιανης και ευυπόληπτος στο χωριό, του έκανε φιλικές παρατηρήσεις για την άτακτη ζωή του:

– Κι έχεις και τον καλογερικό σκούφο στο κεφάλι, του τόνισε.

Τότε ο ηγούμενος Ζούπας έβγαλε το σκούφο από το κεφάλι του και τον φόρεσε στο κεφάλι του Γιώργη Γκόγκου λέγοντας:

– Να, βάλε εσύ το σκούφο, να ιδούμε, θα πάψεις να είσαι άντρας;

Παρόλα αυτά το μοναστήρι το κράτησε γερά στα χέρια του δώδεκα χρόνια, ως την ημέρα που έφυγε. Φρόντισε για την περιουσία του και για την τίμια διαχείρισή της, έκανε επισκευές και ανακαινίσεις στα κτίρια και τίποτε δεν κλέφτηκε από το Σώσινο επί των ημερών του.

³¹⁶ Εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου*, φύλλο υπ' αριθ. 634/29.7.1905.

³¹⁷ Α. Γκόγκος, ό.π. σ. 505-518.

15. Αρχιμανδρίτης Χαράλαμπος Χαλδούπης, 1925-1926, τοποτηρητής. Καταγόταν από τη Μόσσιορη (Σιταριά) και υπηρετούσε ως εφημέριος στην Άνω Παρακάλαμο. Με δικές του ενέργειες επισκευάστηκαν αρκετά κελιά.³¹⁸

Τα κελιά των μοναχών μετά την αναστήλωση και η παλιά υπαίθρια στέρνα στην αυλή, όπου γινόταν παλιότερα ο αγιασμός (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

Σύγχρονη άποψη της ανακαινισμένης ιεράς μονής (φωτογραφία Ευτυχίας Μπούμπα).

³¹⁸ Α. Γκόγκος, ό.π., σσ. 517, 518.

Παρακμή και ερήμωση

Η παρακμή του μοναστηριού άρχισε με την καταστροφή της Πογδόργιανης από τους Τούρκους το 1718. Τότε σταμάτησε να λειτουργεί η «Ανώτερη Κεντρική Σχολή» και λιγόστεψε αισθητά ο αριθμός των μοναχών. Χάρη στο κληροδότημα του Δοσιθέου Φιλίτη και τις δωρεές των Ηπειρωτών ευεργετών Γ. Χατζηκόστα και Ζωσιμάδων, γνώρισε μια μικρή αναλαμπή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Στα χρόνια του Αλή Πασά απογυμνώθηκε από το μεγαλύτερο μέρος της κτηματικής του περιουσίας. Έχασε τ' αμέτρητα καρπερά χωράφια, αφιερώματα των πιστών κατοίκων, που περιστοιχίζουν τη λεκάνη του Άνω Καλαμά, τα περιβόλια που διέθετε στο Δέλβινο, τους αλευρόμυλους στη Λάκκα του Μουχτάρ (Λάκκα Πωγωνίου), κ.ά. Το 1865 το άλλοτε πλούσιο μοναστήρι διέθετε ασήμαντη κτηματική περιουσία³¹⁹.

Η ερήμωση του μεγαλύτερου στο Πωγώνι³²⁰ μοναστηριού ολοκληρώθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οι χειρόγραφοι κώδικες και τα σιγίλια κλάπηκαν από αδίστακτους και ανίερους αρχαιοκάπηλους. Από τα λιγοστά βιβλία που γλύτωσαν, τα περισσότερα έγιναν φισέκια ή χρησιμοποιήθηκαν για προσάναμμα. Διάφοροι βέβηλοι επιδρομείς και ιερόσυλοι βρήκαν την ευκαιρία ν' απογυμνώσουν το ιστορικό μοναστήρι, αρπάζοντας πολύτιμα ιερά κειμήλια. Τα περισσότερα κειμήλια κλάπηκαν από το μοναστήρι στην επταετία 1898-1905 λόγω πλημμελούς εποπτείας εκ μέρους των τοποτηρητών. Ο Στέφανος Μπέττης στο βιβλίο του μνημονεύει την άγρια ληστεία της ιστορικής μονής στις 16/7/1905, από ένοπλη ληστοσυμμορία Τουρκαλβανών, η οποία βασάνισε σκληρά τον ηγούμενο της μονής Νικόδημο Οικονόμου και πήρε χρήματα και σκεύη μεγάλης αξίας³²¹.

Αντίγραφο πρωτοκόλλου απογραφής ιερών κειμηλίων και γενικά κινητής περιουσίας του μοναστηριού μας πληροφορεί ότι στην «Ιερά, Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Σωσίνου», στις 2 Οκτωβρίου 1915 σώζονταν ελάχιστα ιερά άμφια (φαιλόνια, πετραχήλια, στιχάρια, οράρια, πύλες, επιγονάτια, επιμάνικα, καλύμματα κι ένα αντιμνήσιο) από αρχαία υφάσματα, τα πλείστα τετριμμένα»³²².

Από τ' αμέτρητα ιερά σκεύη και αφιερώματα στο ξακουσμένο μοναστήρι είχαν απομείνει μονάχα δύο ασημένιες θήκες ιερών λειψάνων, από τις οποίες η μία είχε έξι τεμάχια από ιερά λείψανα και η άλλη βρέθηκε αδειανή. Υπήρχε ακόμα ένας σπασμένος ασημένιος σταυρός, ένα ασημένιο περικάλυμμα ιερού ευαγγελίου, το οποίο από τα ένα μέρος εξεικόνιζε την Ανάσταση και από το άλλο τον Ευαγγελισμό, πέντε ασημένια στεφάνια στολισμένα με πολύτιμες πέτρες (τα δύο σπασμένα), ένα Ρώσικο δισκοπότηρο με αστερίσκο και δίσκο, που το πήρε η Ιερά Μητρόπολη Ιωαννίνων, δύο δισκοπότηρα από καλάι, δύο μανουάλια, ένας πολυέλαιος, δύο θυμιατά και δύο σαμντάνια μπρούτζινα, ένας χάλκινος δίσκος, 24 ασημένια κουδουνάκια, δύο θαλάσσια όστρακα (το ένα εικόνιζε τη φυγή του Ιησού στην Αίγυπτο), ένα ασημένιο αρτοφόρι, δύο σφραγίδες (η μία του Προφήτου Ηλιού της Πογδόργιανης) και δεκαοχτώ εικόνες (4 δεσποτικές και 14 του τέμπλου).

Σχετικά με τα ιερά βιβλία και τα διάφορα έγγραφα στο φημισμένο και ιστορικό μοναστήρι, είχαν απομείνει τρία ιερά ευαγγέλια χαρτοδεμένα, ένα τετραβάγγελο, ένα παλιό Ρώσικο ευαγγέλιο, δύο παλιά κτηματολόγια, δεκατρία αυτοκρατορικά φερμάνια, δώδεκα

³¹⁹ Κ. Βλάχος, «Κτηματολόγια των μονών περιοχής Κουρέντων Ιωαννίνων», *Ηπειρωτική Εστία*, τόμος 25, Ιωάννινα 1976, σσ. 155-177.

³²⁰ Σπ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', Πάτρα 1962, σσ. 56-57, υποσημ. 4.

³²¹ Στεφ. Μπέττης, *Κουρεντιακά*, έκδ. Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1997, σ. 491.

³²² *Το Σήμαντρο*, τρίμηνο φυλλάδιο εκδιδόμενο από τον πρωτοπρεσβύτερο Καστάνιανης Πωγωνίου Διονύσιο Τάτση, τεύχος 2, Καστάνιανη 1984, σσ. 15-16.

Μηνιαία (δεμένα σ' ένα μεγάλο τόμο), τρία Τυπικά, ένα Αγιασματάριο κι ένα εφθαρμένο Ευχολόγιο.

Από την περίφημη πλούσια βιβλιοθήκη είχαν γλυτώσει μονάχα είκοσι πέντε τόμοι με λόγους του Μ. Βασιλείου, του Ιωάννου του Χρυσοστόμου και ερμηνείες ευαγγελικών περικοπών. Ανάμεσά τους βρέθηκαν μια αρχαία Γεωγραφία, μια Ιερή Ιστορία εκδόσεως 1716 με τίτλο «τα Ιουδαϊκά» και μια παλιά Γραμματική³²³, φτωχά απομεινάρια από τα διδακτικά εγχειρίδια της «Ανώτερης Κεντρικής Σχολής Σωσίνου», η οποία στάθηκε επί ολόκληρους αιώνες «Σχολείον των περιοίκων»³²⁴.

Από το καλογραμμένο και περιεκτικό βιβλιαράκι του πρεσβυτέρου Διονυσίου Τάτση μεταφέρω αυτούσιο το πρωτόκολλο καταγραφής της κινητής περιουσίας του μοναστηριού κατά το 1915, ως και απόσπασμα από ένα έγγραφο του μητροπολίτη Δρυνινοπούλεως και Πωγωνιανής Βασιλείου, που στάλθηκε από το Δελβινάκι το 1925 στον τότε μακαριώτατο αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρυσόστομο και περιγράφει με μελανά χρώματα την ερήμωση της ιστορικής μονής.

Απογραφή κινητής περιουσίας³²⁵

Αξιοπρόσεκτο είναι το ακόλουθο κείμενο που αναφέρεται στην κινητή περιουσία του μοναστηριού, στις αρχές του 20ού αιώνα, και ειδικότερα στα άμφια, τα ιερά σκεύη και τα λειτουργικά βιβλία:

«Σήμερον τῆ 22α τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου τοῦ 1915 οὗ ἔτους ἐγένετο ἡ ἀπογραφή τῆς κινητῆς περιουσίας τῆς Ἱερᾶς Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Σωσίνου καὶ εὐρέθησαν τὰ ἑξῆς:

Ἱερὰ ἄμφια

Ἐξ φελόνια ἐκ διαφόρων ἀρχαίων ὑφασμάτων, τετριμμένα τὰ πλεῖστα καὶ ἐξ ὧν ἐν ἀφιέρωμα Γ.Χ. Κώστα ἔτους 1838 καὶ ἕτερον μετατραπὲν παρὰ τοῦ νῦν ἡγουμένου εἰς πετραχήλι, ἐπιγονάτιον καὶ ἐπιμάνικα.

Δέκα καὶ τρία πετραχήλια διαφόρων ἀρχαίων ὑφασμάτων καὶ ἐπίσης τὰ πλεῖστα τετριμμένα.

Τέσσερα στιχάρια, δύο ὀράρια, δύο πύλαι καὶ δύο ἐπιγονάτια, ἅπαντα ἐπίσης ἀρχαίων ὑφασμάτων καὶ τὰ πλεῖστα τετριμμένα.

Πέντε ἐπιμάνικα, ἕξ καλύμματα, ἐν ἀντιμήνσιον.

Μία ὀλόκληρος νέα ἱερατικὴ στολὴ παρασκευασθεῖσα παρὰ τοῦ νῦν ἡγουμένου.

Ἐν δυσκοπότηρον μετ' ἀστερίσκου καὶ δίσκου ρωσικά, ληφθέντα παρὰ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων.

Ἱερὰ σκεύη

Μία σφραγὶς παλαιὰ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ καὶ μία νέα ἀγορασθεῖσα παρὰ τοῦ νῦν ἡγουμένου.

Μία θήκη ἀργυρᾶ ἱερῶν λειψάνων μετὰ σταυροῦ ἄνωθεν, ἔχουσα ἐντὸς ἕξ τεμάχια ἰ. λειψάνων.

Μία θήκη ἐπίσης ἀργυρᾶ ἄνευ ἱερῶν λειψάνων.

Εἷς σταυρὸς ἀργυροῦς, ἕτερος ὡσαύτως σπασμένος.

Μία πλάκα ἰ. λειψάνων ἔχουσα ἐν μόνον τεμάχιον.

Μία πλάκα εἰκόνοσ ἀσημένια.

³²³ Το Σήμαντρο, ὁ.π., σσ. 15, 16.

³²⁴ Ι. Λαμπρίδης, ὁ.π., σ. 13.

³²⁵ Το Σήμαντρο, ὁ.π. σ. 13.

Ἐν περιβάλλυμμα ἰ. εὐαγγελίου ἀσημένιο ἐξεικονίζον ἀπὸ τὸ ἐν μέρος τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸν Εὐαγγελισμόν.

Τρία ἀσημένια ἐξ ὧν τὰ δύο σπασμένα μὲ τέσσαρες πέτρας.

Δύο ἔτι μικρὰ στεφάνια ἀσημένια.

Εἴκοσι τέσσαρα κωδωνάκια ἀσημένια.

Δύο θαλάσσια ὄστρακα ἐξ ὧν τὸ ἐν εἰκονίζει πιθανῶς τὴν φυγὴν τοῦ Ἰησοῦ εἰς Αἴγυπτον.

Δύο δισκοπότηρα καλάϊ.

Εἷς πολυέλαιος μπρούντζινος.

Δύο μανουάλια μπρούντζινα.

Τέσσαρα σαμντάνια μπρούντζινα.

Δύο θυμιατὰ μπρούντζινα.

Εἷς δίσκος ἀντιδώρου χάλκινος.

Τέσσαρες δεσποτικὲς εἰκόνες.

14 εἰκόνες τέμπλου.

Δύο σαμντάνια³²⁶ μπρούντζινα ἀγορασθέντα παρὰ τοῦ νῦν ἡγουμένου.

Ἐν ἀρτοφόριον ἀργυροῦν ἀγορασθὲν ὡσαύτως παρὰ τοῦ νῦν ἡγουμένου.

Τρία ἱερὰ εὐαγγέλια χαρτοδεμένα.

Ἐν τετραεναγγέλιο ἐπὶ βελούδου.

Βιβλία καὶ ἔγγραφα

Εἷς ἀχτιναμὲς³²⁷ μετὰ μεταφράσεως.

Δύο κτηματολόγια παλαιά.

Δέκα καὶ τρία αὐτοκρατορικὰ φερμάνια³²⁸.

Τέσσαρα χοψέτια διὰ τὸν φοῦρνον καὶ ἕτερα τινὰ κυβερνητικὰ ἔγγραφα.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη ἔτος ἐκδόσεως 1842.

Εἷς τόμος «Λόγοι Μεγάλου Βασιλείου».

Μία χειρόγραφος λειτουργικὴ Ἀρχιερατικὴ.

Ἐπτὰ τόμοι «Λόγοι τοῦ Χρυσοστόμου», ἧτοι ὁ 1ος, ὁ 2ος, ὁ 3ος, ὁ 4ος, ὁ 5ος, ὁ 8ος καὶ εἷς ἄγνωστος.

Εἷς τόμος «Ἀγάπη» Δοσιθέου Π/χου Ἱεροσολύμων.

Μία Γεωγραφία ἀρχαία.

Τὰ ἱερὰ γράμματα.

Εἷς τόμος ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους περὶ κανόνων καὶ λοιπῶν.

Εἷς τόμος «Χαρᾶς».

Εἷς τόμος ἱερᾶς ἱστορίας ἔτους 1716 «Τὰ Ἰουδαϊκά».

Εἷς τόμος ἄνευ ἀρχῆς (κεφ. ἐκ τῶν ἀγίων Πατέρων).

Εἷς τόμος ἐρμηνείας εὐαγγελιστῶν (Θεοφυλάκτου Ἀρχιεπ. Βουλγαρίας).

Δύο τόμοι ἱστορίας περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων.

Εἷς τόμος «Διάφοροι λόγοι» ἄνευ ἀρχῆς. Τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου λείπει.

Εἷς τόμος «Οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί, λατινιστὶ καὶ ἑλληνιστί».

³²⁶ Κηροπήγια.

³²⁷ Ἰδιωτικὸ συμφωνητικὸ // ιδιωτικὴ συμφωνία (στην τουρκικὴ γλῶσσα).

³²⁸ Σουλτανικὸ διάταγμα, διαταγή, ἐπίσημο ἔγγραφο.

Εἷς τόμος μικρὸς χειρόγραφος ἄνευ ἀρχῆς.
Εἷς τόμος περιέχων τὰ 12 Μηναιᾶ.
Ἐπιτομὴ Αου τμήματος ἱερᾶς ἱστορίας.
Μία γραμματικὴ παλαιά.
Δύο τυπικὰ καὶ τὰ ἀπόροητα.
Ἐν ἀγιασματάριον.
Ἐν εὐχολόγιον ἐφθαρμένον.
Ἐν τυπικὸν ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας «Σάββα».
Εἷς τόμος «Τὰ τοῦ Μακαρίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ».
Εἷς τόμος «Λόγοι Δαμασκηνοῦ» ἄνευ ἀρχῆς.
Εἷς τόμος «Ἰωάννου τῆς Κλίμακος».
Μία παλαιὰ διαθήκη κατὰ τοὺς 70.
Μία Πανθέκτη.
Εἷς τόμος «Νέος θησαυρὸς ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους».
Εἷς τόμος ἐξηγήσεως τῶν δι' ὄλου τοῦ ἐνιατοῦ Κυριακῶν Εὐαγγελίων καὶ ἐπιστολῶν ὑπὸ
Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου, ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ.
Εἷς τόμος Ροβέρτου Στεφάνου (ὑπόμνημα Χρυσόστομου περὶ τοῦ Εὐαγγελίου).
Ἐν εὐαγγέλιον ρωσικὸν ἔτους Α.Ψ.Μ.Σ.».

Αναφορά μητροπολίτη Βασιλείου³²⁹

Πολλές πληροφορίες για την κατάσταση στην οποία βρισκόταν το μοναστήρι στις αρχές του 20ού αιώνα μάς δίνει ένα έγγραφο του μητροπολίτη Δρυινοπόλεως και Πωγωνιανῆς Βασιλείου, το οποίο παρατίθεται αυτούσιο:

«*Εν Δελβινακίῳ τῇ 9 Αὐγ. 1925*
Ἀριθμ. Πρωτ. 324

Πρὸς
τὸν Πρόεδρον τοῦ Σ. Διοικητικοῦ Συμβουλίου
τοῦ Γενικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου
Μακαριώτατον Μητροπολίτην Ἀθηνῶν
Κύριον Κύριον Χρυσόστομον

Μακαριώτατε,

Ἄναφερόμενος εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 193 καὶ ἡμερομην. 12 Ἀπριλ. ἐ.ἔ. ἔγγραφόν μου ἐγνώριζον τῷ Δ. Συμβουλίῳ ὅτι θὰ ἐπισκεπτόμην τὴν τέως Πατριαρχικὴν Ἱερὰν Μονὴν Σωσίνου καὶ τὰ λοιπὰ μονύδρια, ὑποβάλλω τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι ὅτι σὺν τῇ ἐπισκέψει τῶν ἀπὸ ἔτους προσαρτηθεισῶν Κοινοτήτων εἰς τὴν Ἐπαρχίαν μου συνεπεσκέφθην καὶ τὰς ὁμόρους αὐταῖς Ἱερὰς Μονὰς ἐχούσας οὕτω:

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Σωσίνου Ἐκκλησίαν μὲν ἔχει παναρχαίαν, πιθανῶς 15 ἢ 16 αἰῶνος, ἐν καλῇ καταστάσει, τὰ δωμάτια ὁμῶς τῆς Μονῆς εἰσὶ ἐρειπιώδη μηδὲ ἐνὸς δωματίου ὑπάρχοντος πρὸς κατάλυσιν ἰδίως ἐν χειμῶνι.

³²⁹ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, ὁ.π., σσ. 58, 59, 60.

Πρὸ τῆς σφαγιάσεως ὑπὸ Τουρκαλβανῶν τοῦ μακαρίτου Ἡγουμένου Φιλοθέου εἶχε κτισθῆ παράρτημα ἐκ τεσσάρων δωματίων ἐν καλῇ καταστάσει· ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατὰ τὸ 1912 ὑπὸ Τουρκαλβανῶν. Τούτων τῶν δωματίων ἡ ἐπισκευὴ φρονῶ ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ καθότι οἱ περιοικοὶ μετὰ βλέμματος ἀπογοητευτικοῦ παρατηροῦσι τὴν τέως μεγαλοπρεπῆ ταύτην Μονήν, ἣτις ἦτο τὸ σέβασμα ὄλων τῶν περιοίκων σήμερον μηδενὸς ἐπισκεπτομένου ταύτην, καίτοι δεσπόζει ὀλοκλήρου τοῦ τμήματος ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως.

Ὁ Ἡγούμενος Ἀρχιμ. Ἰωάννης Ζούπας τύποις μόνον φαίνεται ὅτι ἦτο Ἡγούμενος ἐφημερεύων ἐν τῇ ὁμόρῳ Κοινότητι Πογδόριανης οὐδενὸς ὑπηρετοῦ ὑπάρχοντος οὐδὲ εἰς τὸ ἄπτειν τὰς κανδήλας τῆς Ἱερᾶς Ἐκκλησίας, ἀνατεθημένου εἰς τινα ποιμένα τῆς Μονῆς ποιμαίνοντα τὰς 25 αἶγας τῆς Μονῆς σὺν τοῖς ἑαυτοῦ καὶ μεμνημένου ἔστιν ὅτε τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἡγούμενος ἀπογοητευθεὶς καθόσον τὴν διαχείρισιν εἶχεν ἡ Μητρόπολις Βελλᾶς ὑπέβαλε παραίτησιν ὡς μὴ δυνάμενος συντηρηθῆναι ἀνὰ χιλιοδράχμιον ἐπιδόματος ἐτησίως· οὕτω δὲ καθίσταται προβληματικὴ ἡ Διεύθυνσις τῆς Μονῆς, διότι διὰ νὰ ἐπιστατήσῃ ὁ Ἐφημέριος τῆς ὁμόρου Κοινότητος αὐξάνει ἡ ἀπογοήτευσίς τοῦ λαοῦ, τὸ νὰ διορισθῆ Ἱερομόναχος εἰδικὸς πρέπει νὰ λαμβάνῃ μισθὸν ἐπαρκῆ καὶ οὐχὶ ὀγδοηκοντάδραχμιον ἄνευ τῶν μέσων συντηρήσεως ἐν τῇ Μονῇ.

Φρονῶ ὅτι τὸ Σ.Δ. Συμβούλιον δέον νὰ ἀσχοληθῆ εἰδικῶς διὰ τὰς Μονὰς καὶ Μονύδρια τῆς Ἐπαρχίας μου καθόσον προβλέπω τάσεις οὐχὶ εὐχαρίστους ἐκ μέρους τῶν Κοινοτήτων, αἵτινες βλέπουσαι ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐπιλαμβάνεται ἐκάστοτε δημεύσεως Μοναστηριακῶν Κτημάτων φέρονται καὶ αὐταὶ ἀναλόγως μεταβιβάσασαι Μοναστηριακὰ κτήματα εἰς Κοινοτικά ἢ Ἐκκλησιαστικά. Ἴδου αἴφνης οἱ πακτωταὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σωσίνου μετρήσαντες τὸ ἀντίτιμον τοῦ Γεωμόρου τοῦ διὰ δημοπρασίας φθάσαντος ἐφέτος εἰς δραχμ. 8.100 ἐπὶ πλέον 1.100 τῆς περυσινῆς πακτώσεως ἐπιμελεία τῆς Μητροπόλεως ἐκράτησαν εἰς λογαριασμὸν τῶν Σχολῶν τῆς Κοινότητος Πογδόριανης δραχμ. 500 ἀποστείλαντές μοι ἀπόδειξιν 500 δραχμ. (Διὰ) τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος μάτην προσεπάθησα νὰ πείσω αὐτοὺς μέχρι ἐγκρίσεως τοῦ Δ. Συμβουλίου ὑμῶν. Ἐπιτέλους ἐκράτησα τὴν σχετικὴν ἀπόδειξιν. Οὕτω πιστεύω θὰ προσενεχθῶσι καὶ αἱ ἄλλαι Κοινότητες, διότι τὸ ποσὸν ὅσον μικρόν, διὰ τὰς Κοινότητας φαίνεται μέγα θελούσας νὰ ἔχωσιν ἠθικὴν σχέσιν μετὰ τῶν Μονῶν τὰς ὁποίας περιεφρούρησαν σκέπη τῶν Μητροπόλεων ἐν καιροῖς χαλεποῖς. Δι' ὃ ἐπανέρχομαι νὰ παρακαλέσω τὸ Συμβούλιον νὰ εὐαρεστηθῆ καὶ ἀναγνωρίσῃ τὰ διαγραφέντα ἐν τῷ (...). Προϋπολογισμῶ ἔ.ἔ. ἐπιδόματα τῶν Σχολῶν, τὰ ὁποία ἀπὸ πολλῶν δεκάδων ἐτῶν ἐχορηγοῦντο ὑπὸ τῶν Μονῶν, τῆς Μονῆς Σωσίνου καταβαλοῦσης 40 χρυσᾶς λίρας ἐτησίως ἐντολῇ Πατριαρχικῆ πρὸς τὴν Κοινότητα Πογδόριανης.

Τὸ Κτηματολόγιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σωσίνου πιστεύω ὅτι εὐρίσκεται παρὰ τῇ Μητροπόλει Ἰωαννίνων, ὅπερ θὰ παραλάβω. Κυριώτερα δὲ κτήματα αὐτῆς εἶναι οἱ ἀγροί, δύο μύλοι καὶ τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἀρτοποιεῖον, τὰ ἐνοίκια αὐτοῦ κατατίθενται εἰς τὸ Ταμεῖον Ἐλεῶν εἰς Ἰωάννινα, τὰ δὲ ἐνοίκια τῶν μύλων πρέπει νὰ διατεθῶσι δι' ἐπιδιορθώσεις αὐτῶν, διότι μετὰ ἐν ἡ δύο ἔτη θὰ καταστῶσι ἄχρηστοι ὡς ἰδίους ὄμμασιν ἀντελήφθην.

Κατὰ ταῦτα καλὸν θὰ ἦ ἂν ἐγκριθῆ τὰ ἐν τῷ Ταμείῳ τῶν Ἐλεῶν περισσεύματα, ἵνα διατεθῶσιν ὑπὲρ ἐπισκευῆς τῶν τεσσάρων δωματίων καὶ νὰ ὀρισθῆ μηνιαῖος μισθὸς ἐξ 700 δραχμῶν διὰ μισθοδοσίαν καὶ συντήρησιν Ἱερομονάχου-Ἡγουμένου, ὅστις θὰ διευθύνει καὶ τὰ ἱερὰ Μονύδρια Κοινοτήτων Φραστάνων, Κουκλιῶν τοῦ Ἡγουμενοσυμβουλίου μένοντος παντοῦ καὶ ἐποπτεύοντος (...)

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ λοιπὰ Μονύδρια Προδρόμου Φρασανῶν, τὸ ὁποῖον ἐπεσκέφθην κατὰ τὴν Πανήγυριν καὶ τοῦτο τυγχάνει ἄπορον ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς καταστάσεως ἣν ὑποβάλλουν οἱ Ἐπιστάται τῆς Μονῆς καὶ σχεδὸν ἀκατοίκητον.

Τὰ Μονύδρια τοῦ Ἁγίου Νικολάου Κουκλιῶν καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου Ζαγόριανης, ἅτινα ἐπεσκέφθην καὶ ταῦτα δὲν εἶναι ἐν καλῇ καταστάσει καίτοι ἀρχαῖα διευθυνόμενα ὑπὸ Ἐκκλ. Ἐπιτροπῶν. Τὸ Κτηματολόγιον καὶ τούτων σκοπεύω νὰ εὔρω εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων ὄπου διευθύνομαι κατ' αὐτάς.

Θὰ ἤ εὐτύχημα, Μακαριώτατε, ἐὰν διαταχθῆ νὰ περιέλθῃ πάσας τὰς Ἱερὰς Μονὰς Ἐπιθεωρητῆς τοῦ Δ. Συμβουλίου Ὑμῶν, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀντιληφθῆ τὴν κατάστασιν καὶ ληφθῆ ὀριστικὴ ἀπόφασις περὶ αὐτῶν καθόσον ἡ Μητρόπολις εὐρίσκεται πρὸ ἀδιεξόδου ἀπασχολουμένη μᾶλλον μὲ τὰ ζητήματα τῶν Μονῶν καὶ Μονυδρίων ἢ μὲ ὀλόκληρον τὴν Ἐπαρχίαν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἔρχομαι καὶ πάλιν νὰ ὑπενθυμίσω εἰς τὸ Σ.Δ. Συμβούλιον περὶ τῆς ἐγκρίσεως τῆς πακτώσεως τοῦ Γεωμόρου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μέγγουλης εἰς τοὺς καλλιεργητὰς συνωδὰ ταῖς ὑποβληθείσαις ἐκθέσεις καὶ πίναξι ὑπ' ἀριθμ. 104 καὶ ἡμερ. 4 Ἰουλίου ἐ.ἔ. διότι ἂν μείνῃ ὡς ἔχει οὐδὲ τὸ ἡμῖς θὰ κατορθώσῃ νὰ εἰσπράξῃ τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιον, παράδειγμα ἀναφέρω τοὺς ἐκ Καστάνιανης καλλιεργητὰς, οἵτινες καθυστεροῦσιν εἰσέτι τὸ γεωμόρον τοῦ π.ἔ. 1924.

Ἐπίσης ὁ Μύλος τῆς Μονῆς Μέγγουλης, ὅστις ἐνοικιάζετο ἀντὶ δραχμῶν 1.050 ἐτησίως ἤδη οὐδὲ εἰς τὸ τρίτον τοῦ ἀρχικοῦ ἐνοικίου θὰ ἐνοικιασθῆ, διότι εὐρίσκεται ἐν ἐρειπιώδῃ καταστάσει, ὁ δὲ ἀναδειχθησόμενος ἐνοικιαστὴς ὀφείλει νὰ ἐξοδεύσῃ διὰ ἐπιδιορθώσεις στέγης, κἀνουλας πέτρας αὐλακος περὶ τὰς 4.000 δραχμ., ἂν θὰ μείνῃ ὡς ἔχει θὰ καταπέσῃ καὶ οὐδὲν ἔσοδον θὰ ἔχῃ ἡ Μονή.

Ὡσαύτως δέον νὰ γείνωσιν ἐνέργειαι παρὰ τῷ Ὑπουργεῖῳ Γεωργίας διὰ τὴν κακῶς γινομένην προσωρινὴν ἀπαλλοτριώσιν τοῦ δάσους τῆς Μονῆς Ἀλέξανδρος παρὰ τὴν Ζαραβίναν ν' ἀνακληθῆ ἢ κακῶς ἐκδοθεῖσα ἀπόφασις καὶ μείνῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Μονῆς, τῶν δασῶν ὡς γνωστὸν μὴ ἀπαλλοτριωμένων.

Τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος

ἐλάχιστος ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς

† Ὁ Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς Βασίλειος»

Ὅπως γράφτηκε καὶ στο προηγούμενο κεφάλαιο, στα μέσα της δεκαετίας του '60 «έφυγαν» ἀπὸ τὸ μοναστήρι οἱ τέσσερις δεσποτικὲς εἰκόνες τοῦ τέμπλου καὶ τὸ φαιλόνιο, που εἶχε αφιερωθεῖ ἀπὸ τὸν ευεργέτη Γ. Χατζηκώστα.

Τὸ 1982 ἡ 8^η Εφορεία Βυζαντινῶν Αρχαιοτήτων Ἰωαννίνων κατέγραψε στο Σώσινο μονάχα 34 έντυπα βιβλία, κανένα χειρόγραφο, κανένα αυτοκρατορικό φερμάνι καὶ κανένα ασημένιο ιερὸ σκεῦος. Τα βιβλία που περισώθηκαν τα μετέφερε για ασφάλεια καὶ προσωρινή φύλαξη στο σπίτι του εφημέριου Κάτω Παρακαλάμου παπα-Αλέξη Μανούρη. Λίγα χρόνια ἀργότερα παραδόθηκαν στο Λαογραφικὸ Μουσεῖο Παρακαλάμου, που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία καὶ τρεχάματα του μακαρίτη Ανδρέα Γκόγκου.

Ἡ φοβερὴ καταστροφή καὶ ἐρήμωση του μοναστηριού αποτυπώθηκε στις κατάρες «α, που να γένεις Σώσινο!...» ἢ «Σώσινο, Θε μου, Σώσινο!». Οἱ κατάρες αὐτές συνηθίζονταν παλιότερα στα γειτονικά χωριά τῆς Πογδόργιανης καὶ εκφράζουν τὸν διακαή πόθο νὰ καταστραφεῖ καὶ νὰ ἐρημωθεῖ ὁ ἀντίπαλος ἢ ἀντίζηλος, ὅπως ακριβῶς καταστράφηκε καὶ ἐρήμωσε τὸ Σώσινο.

Με το πέρασμα του χρόνου τα κελιά, ο ξενώνας, η βιβλιοθήκη, η τραπεζαρία, οι αποθήκες, ο φούρνος, το ηγουμενείο κι ένα μεγάλο μέρος από τα τείχη σωριάστηκαν σε λιθοσωριές. Μονάχα το σιωπηλό Καθολικό με τον περίτεχνο τρούλο του, άντεξε στον πανδαμάτορα χρόνο. Άγρυπνοι φρουροί ολόγυρά του παραστέκουν νυχτόμερα οι γέρικες βαλανιδιές και ο τειχόγυρος της ειρήνης, όπου φωλιάζουν οι κουκουβάγιες και τ' αγρίμια του λόγγου.

Η θαυματουργή Πλατυτέρα της κόγχης του ιερού εξακολουθεί να χύνει βάλσαμο και παρηγοριά στις πονεμένες καρδιές των κατοίκων της περιοχής, οι οποίοι τη θυμούνται σ' όλες τις δύσκολες στιγμές της ζωής τους με τη χαρακτηριστική ικεσία: «Βαγγελίστρα μου, κάνε το θάμα Σου!...» ή «Βαγγελίστρα μου, βάλε το χέρι Σου!...». Εδώ και πολλές δεκαετίες η Ιερά Μονή Σωσίνου έχει ανακηρυχθεί ιστορικό και διατηρητέο μνημείο (ΦΕΚ 404/6.7.65, τεύχος Β').

Τα πρόσφατα έργα αναστήλωσης και συντήρησης, η ασφαλόστρωση του αμαξιτού δρόμου, η υδροδότηση και ο ηλεκτροφωτισμός της Ιεράς Μονής κάνουν ευκολότερη την πρόσβαση του επισκέπτη. Οι αρμόδιες τοπικές αρχές και η Ιερά Μητρόπολη Κονίτσης οφείλουν να μεριμνήσουν για την προβολή του λαμπρού τούτου μνημείου από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε πανελλήνια κλίμακα, ώστε ν' αναπτυχθεί ο περιπόθητος θρησκευτικός τουρισμός, που θα ζωντανέψει ολόκληρη την περιοχή.

ΙΕΡΗ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΔΕΛΒΙΝΑΚΙΟΥ

Ιερά Μονή Αγίου Αθανασίου – καθολικό (φωτογραφία Δ. Καμαρούλια).

Θέση: Σε απόσταση 200 (διακόσια) μέτρα από την κεντρική πλατεία του Δελβινάκιου, προς τα ΒΑ, βρίσκεται η πανάρχαια κατά το Λαμπρίδη Μονή του Αγίου Αθανασίου.

Ίδρυση: Η ακριβής χρονολογία ίδρυσης της μονής παραμένει άγνωστη. Ο Δ. Καμαρούλιας γράφει ότι ιδρύθηκε πριν από τον 13ο ή το 12ο αιώνα και από το 1700 περίπου είναι ενοριακός ναός του Δελβινάκιου.³³⁰

Η σημερινή εκκλησία του Αγίου Αθανασίου, σύμφωνα με τη χρονολογία 1790 που είναι χαραγμένη στην ανατολική της πλευρά και την επιγραφή, που διάβασε ο Ν. Πατσέλης πίσω από την κύρια είσοδό της, χτίστηκε το 1790-1797 και ιστορήθηκε το έτος 1912:

«Εκτίσθη ο ιερός ούτος ναός του Αγίου Αθανασίου το 1797. Νυν δ' εξωγραφίσθη το 1912. Ο συ μισείς ετέρω μη ποιήσεις. ΟΔ' ΚΖ ; Α' ΝΘ' ΠΖ Γ' ΠΖ, ΧΡΩ5. ο αδής τ' πς δΒ λ. τ' κλ' συγμν', π' ρ. ο δβλτ', μσ'. τ.κκ. και ατ' ν. κ', ατ. Διά χειρός Μιλτιάδου Κ. Ζωγράφου εκ κόμης Χιονάδος της Ηπείρου».³³¹

Η παραπάνω επιγραφή με τα πολλά σύμφωνα που μοιάζουν με χρονολογίες και ημερομηνίες, αφήνει υπόνοιες ότι ο ζωγράφος (αγιογράφος) προσπάθησε να μεταφέρει τα ευδιάκριτα γράμματα από αρχαιότερη σλοβένικη επιγραφή, η οποία γράφτηκε στα χρόνια που μόναζε εκεί ο Δελβινάκιώτης μητροπολίτης Μητροφάνης, τέως «μητροπολίτης Βόσνας και Σεράγεβου και έξαρχος πάσης Δαλματίας». Το τμήμα τούτο της επιγραφής παραμένει μέχρι σήμερα ένας ανεξήγητος γρίφος.

Δύο παλιές εικόνες που βρίσκονται στη μονή, ήτοι ο Άγιος Γεώργιος (1620) και η Κοίμηση της Θεοτόκου (1620) μας επιτρέπουν να τοποθετήσουμε την ίδρυση της μονής στις αρχές του 1600 μ.Χ.

³³⁰ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 206.

³³¹ Ν. Πατσέλης, *Το Δελβινάκιον της Ηπείρου*, εκδ. Γ. Βασιλείου, Αθήναι 1947, σσ. 68, 69.

Τέλος, πάνω από την πόρτα της μάντρας που περιβάλλει το Καθολικό του μοναστηριού υπάρχει η χρονολογία

18	83
ΔΚ	ΟΥ 19

ήτοι 1883, Δεκεμβρίου 19, η οποία αναφέρεται στο έτος που έγινε η περίφραξη της μονής.³³²

Ιστορικό: Ο Άγιος Αθανάσιος είναι μία από τις αρχαιότερες και μεγαλύτερες εκκλησίες του Δελβινακίου με γυναικωνίτη, άμβωνα, αρχιερατικό θρόνο και κωδωνοστάσιο. Στην ενοριακή μονή του Αγίου Αθανασίου, όπως γράφει ο ιστορικός Ι. Λαμπρίδης, μόνασαν δύο μητροπολίτες που έφεραν το ίδιο όνομα, Μητροφάνης: «... εν η εμόνασαν και δύο μητροπολίται, αμφοτεροι Μητροφάνεις καλούμενοι. Και του μεν πρώτου άγνωστος η πατρίς και η επαρχία, του δε δευτέρου πατρίς μεν ην το Δελβινάκιον, επαρχία δε η Βόσνα. Ο πρώτος εδωρήσατο εις την Μονήν ταύτην επιτραχήλιον διασωζόμενον εισέτι και επιγονάτιον, εφ' ου αναγινώσκομεν «Μητροφάνης 1127»».³³³

Σύμφωνα με τα γραφόμενα του Ν. Πατσέλης ο δεύτερος μητροπολίτης που καταγόταν από το Δελβινάκι ήταν μητροπολίτης «Βόσνας και Σεράγεβου και έξαρχος πάσης Δαλματίας κατέχων τον ΙΘ' βαθμόν. Κατηγορηθείς όμως επαύθη και εμόναζεν εις την Μονήν του Αγίου Αθανασίου. Ο Μητροφάνης ούτος απεβίωσε την 20 Ιουνίου 1707 εις ηλικίαν 110 ετών, φέρεται δε κατά τινες ως θεμελιωτής της Κεντρικής Εκκλησίας».³³⁴

Για τον πρώτο μητροπολίτη, που δώρισε στη μονή το πετραχήλι, θυρλεύεται ότι άφησε το ποιμνιό του απροστάτευτο, έμεινε κρυμμένος σε τόπο άγνωστο και τελικά εξορίστηκε στο Δελβινάκι, όπου έπαθε μελαγχολία και κατάθλιψη και απεβίωσε.

Επίσης ο Ι. Λαμπρίδης μάς πληροφορεί ότι η Μονή του Αγίου Αθανασίου μετατράπηκε σε ενοριακή εκκλησία εξαιτίας κακής διαγωγής και σκανδάλου του ηγουμένου της μονής, τον οποίο κυνήγησαν οι Δελβινακιώτες, καταστρέφοντας συγχρόνως και τα κελιά της μονής για να μην ξανασυμβούν παρόμοια αισχρά έκτροπα:

«Μετετράπη δε η Μονή αύτη προ του Αλή εις ενοριακήν εκκλησίαν, αισχρουργήσαντος του τελευταίου αυτής ηγουμένου και καταδιωχθέντος υπό των Δελβινακιωτών, οίτινες και εις καταστροφήν των κελίων αυτής προέβησαν, ίνα μη τοιαύται σκηναί επαναληφθώσι».³³⁵

Καθολικό: Το Καθολικό της Μονής του Αγίου Αθανασίου είναι μονόκλιτη βασιλική με πρόναο, γυναικωνίτη, κυρίως ναό και Ιερό Βήμα. Η στέγη του είναι σκεπασμένη με πλάκες σχιστολίθου. Έχει είσοδο από τη νότια πλευρά, όπου υψώνεται και το όμορφο καμπαναριό του. Η κόγχη του ιερού είναι επταγωνική και σκεπάζεται με πλάκες, όπως και η σκεπή. Λίγο ψηλότερα από την κόγχη του Αγίου Βήματος υπάρχει ένα μικρό παράθυρο-φεγγίτης για φωτισμό. Στη νότια πλευρά του ο ναός φέρει δύο παράθυρα, ένα μεγάλο και στενόμακρο και ένα μικρότερο. Το δάπεδο του ναού είναι πλακόστρωτο.

Στον κυρίως ναό και στο Άγιο Βήμα υπάρχουν αγιογραφίες βυζαντινής τεχνοτροπίας, αλλά και νεότερες αγιογραφίες, που έχουν γίνει με λαδομπογιά. Το τέμπλο της εκκλησίας είναι ξυλόγλυπτο με ωραίες εικόνες στο Δωδεκάορτο.

Στον Άγιο Αθανάσιο υπάρχουν οι εικόνες του Αγίου Γεωργίου και της Κοίμησης της Θεοτόκου, που φιλοτεχνήθηκαν το έτος 1600, δύο ωραία κηροπήγια του 1880 και ένας

³³² Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 209.

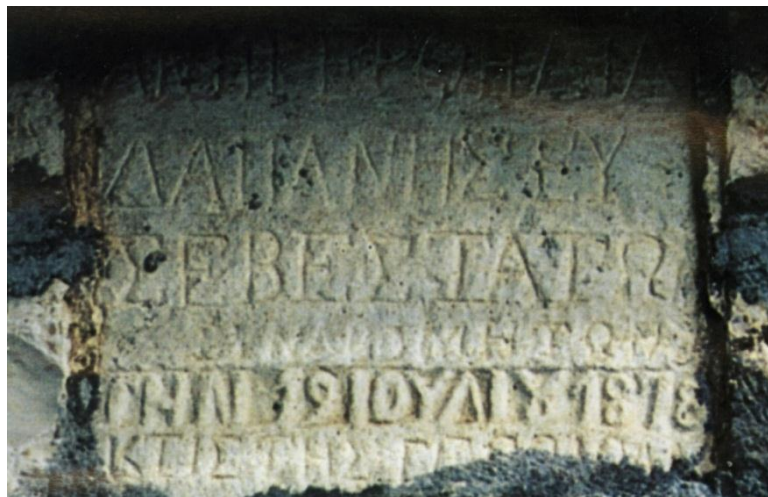
³³³ Ι. Λαμπρίδης, *Πογωνιακά*, Αθήνα 1889, σσ. 29-30 (επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971).

³³⁴ Ν. Πατσέλης, ό.π., σσ. 68-69.

³³⁵ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 206.

αρχιερατικός θρόνος, με την επιγραφή: «Του δούλου του Θεού Δαμασκηνού, ιερομονάχου 1707 Ιουνίου 20».³³⁶

Στο ωραίο, ενσωματωμένο στην εκκλησία καμπαναριό υπάρχει μία άλλη επιγραφή που μας πληροφορεί ότι: «ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΔΙΑ ΔΑΠΑΝΗΣ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΜΗΝΙ 19 ΙΟΥΛΙΟΥ 1878, ΚΤΙΣΤΗΣ ΓΕΩΡΓ. ΙΩΑΝ.».³³⁷

Η επιγραφή του καμπαναριού της Μονής Αγίου Αθανασίου (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 207).

Η εντοιχισμένη στη μάντρα του μοναστηριού επιγραφή (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 208).

³³⁶ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 209.

³³⁷ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 209.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΦΡΑΣΤΑΝΩΝ (ΚΑΤΩ ΜΕΡΟΠΗΣ)
ή
(ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ
ΦΡΑΣΤΑΝΩΝ)

Το Καθολικό της μονής (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 236).

Θέση-Τιμώμενος άγιος: Η Μονή Φρασανών βρίσκεται κοντά στο χωριό Φρασανά ή Παλιοφρασανά (σημερινή Κάτω Μερόπη ή Παλαιόπυργο). Από το χωριό Φρασανά απέχει μία ώρα με τα πόδια και από τον κεντρικό δρόμο Κάτω Μερόπης βρίσκεται σε απόσταση 2 χλμ. ή μισή ώρα με τα πόδια. Είναι χτισμένη σ' ένα ξέφωτο πυκνού δάσους από βάλανιδιές.

Το μοναστήρι είναι αφιερωμένο στο Γενέθλιο του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου και πανηγυρίζει στις 24 Ιουνίου.

Ονομασία: Από τη Μονή Φρασανών πήρε την ονομασία του και το χωριό Φρασανά³³⁸. Ο Ι. Λαμπρίδης γράφει ότι τα Φρασανά πήραν την ονομασία τους από κάποιον ομώνυμο μεγάλο κτηματία: «Η πολίχνη Φρασανά εκ της επικρατήσεως μεγαλοκτηματίου τινος και τιμαριούχου ομώνυμου...».³³⁹

Ίδρυση-Ιστορικό: Ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει ότι η Μονή Φρασανών ιδρύθηκε το 1614 από την οικογένεια του άρχοντα Νίκου Λογοθέτη, σύμφωνα με μία επιγραφή που βρίσκεται στον πρόναο του Καθολικού:

«... Η δε του Προδρόμου προς Μ. των Φρασανών, κειμένη εις απόστασιν 20' ιδρύθη το 1614 υπό των αρχόντων “Νίκου Λογοθέτου, Παγούνως της συζύγου αυτού, και των τέκνων

³³⁸ (λατιν.) Praestana (-ae): ρωμαϊκή θεά αντίστοιχη με τον φύλακα άγγελο του Χριστιανισμού (praesto = παρίσταμαι, παρευρίσκομαι).

³³⁹ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σσ. 16, 17.

αυτών Πρέδα, Πετράσκου και Μαρίας” ως εν επιγραφή επί του τοίχου του ιερού τούτου ναού καθοράται...». ³⁴⁰

Ο Σπύρος Στούπης γράφει ότι η Μονή Φραστανών ιδρύθηκε το έτος 1614 από κάποιον ηγεμόνα της Βλαχίας, που καταγόταν από τη Δερόπολη και λεγόταν Νικάνωρας:

«Όχι μακριά από το χωριό (Φραστανά) υπάρχει και η σπουδαία από πολλών απόψεων Ιερά Μονή Γενέθλιον Ιωάννου του Προδρόμου... Η εν λόγω μονή χτίστηκε το 1614 από κάποιον ηγεμόνα της Βλαχίας ηπειρωτικής καταγωγής (Δερόπολι), ονόματι Νικάνωρα...». ³⁴¹

Ο Δημήτρης Καμαρούλιας συμπληρώνει τη μισοσβησμένη επιγραφή και επαληθεύει τη χρονολογία 1614:

«Η Μονή Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου Φραστανών ιδρύθηκε το έτος ΖΡΚΒ (= 7122 από κτίσεως κόσμου, ήτοι 7122-5508) = 1614». ³⁴²

Ατυχώς, η ιστορία της Μονής Φραστανών παραμένει άγνωστη. Δεν διασώθηκαν ενθυμίσεις, ούτε κώδικας για να μας δώσουν πληροφορίες. Ο Σπύρος Στούπης καταγράφει την παράδοση για το φιρμάνι του Μωάμεθ του Πορθητή, που βρισκόταν παλιότερα στο μοναστήρι:

«Η μονή κατά τον κ. Καλλιάρεκο ³⁴³, είχε και φιρμάνι (= διάταγμα του Σουλτάνου) γραμμένο με το χέρι του Μωάμεθ, όπου εχαρακτηρίζετο ότι ανήκε στο όρος Σινά σαν μετόχι των εκεί Μονών. Σ’ αυτό δε καταριώταν κάθε οθωμανό, που θα φορολογούσε τη μονή και θα προξενούσε σ’ αυτή και στους μοναχούς κακό.

Το φιρμάνι ήταν διπλωμένο σαν κύλινδρος, με πράσινο μεταξωτό ύφασμα –σύμφωνα με τη μουσουλμανική θρησκεία– μέσα σ’ ένα σωλήνα, τον οποίον οι μοναχοί, κατά τις περιόδους που έκαναν προς συλλογήν εράνων από τους χριστιανούς, το έδεναν στη ζώνη τους κάτω από το ράσο και το έδειχναν σε κάθε οθωμανό, που θα απειράτο να τους εμποδίσει ή να τους κακοποιήσει. Έτσι οι οθωμανοί το διάβαζαν, το ασπάζονταν και άφηναν ησύχους τους μοναχούς. Το εν λόγω δε φιρμάνι, όπως λέγει, παρέλαβε ο μητροπολίτης Ιωαννίνων για το μουσείο της Βελλάς...». ³⁴⁴

Η Μονή Φραστανών ανακαινίστηκε το 1987 με τη φροντίδα της Αδελφότητας Κάτω Μεροπαίων (Φραστανιτών) Θεσσαλονίκης.

Από τη Μονή Φραστανών σώζονται σήμερα το Καθολικό, το μισοκατεστραμμένο διώροφο κτίριο των κελιών και των βοηθητικών χώρων της και το σκεπασμένο πηγάδι της στην αυλή του μοναστηριού.

Αρχιτεκτονική – Καθολικό – Επιγραφές – Αγιογράφηση

Η είσοδος στο μοναστήρι γίνεται από τη βόρεια πλευρά, όπου βρίσκονται και τα κελιά του και από μία ξύλινη πόρτα, στην οποία υπάρχει μεταλλική πλάκα με την επιγραφή: «**ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ – ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΤΟ ΕΤΟΣ ΖΡΚΒ – 1614. ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΚΑΤΩ ΜΕΡΟΠΑΙΩΝ (ΦΡΑΣΤΑΝΙΤΩΝ) ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 1987**».

Η καμπάνα του μοναστηριού είναι κρεμασμένη σε μία ήμερη βαλανιδιά και έχει πάνω της χαραγμένη τη χρονολογία 1900.

³⁴⁰ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 16 και Ι. Λαμπρίδης, *Πογωνιακά*, επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 36.

³⁴¹ Σ. Στούπης, *Πογωνισιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α’, Κέρκυρα 1964, σ. 113.

³⁴² Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α’, εκδ. Μπάστας-Πλέσσας, Αθήνα 1996, σ. 225.

³⁴³ Αρχιερατικός Επίτροπος Ιεράς Μητροπόλεως Δρυινοπούλεως, Πωγωνιανής και Κονίτισης.

³⁴⁴ Σ. Στούπης, ό.π., σ. 115.

Το μισοκατεστραμμένο διώροφο κτίριο των κελιών και των βοηθητικών χώρων έχει τετράριχτη πλακόσκεπη στέγη και το μέγεθός του είναι μεγαλύτερο σε σύγκριση μ' εκείνη του Καθολικού.

Η βορεινή πλευρά του φέρει δύο σειρές από παράθυρα. Η επάνω σειρά έχει 5 (πέντε) παράθυρα και η κάτω δύο. Επίσης, η νότια πλευρά φέρει κι αυτή δύο σειρές από παράθυρα. Η επάνω σειρά αριθμεί δύο μεγάλα παράθυρα και η κάτω τρία μικρότερα. Ισάριθμα παράθυρα υπάρχουν και στη νότια πλευρά.

Το χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι το ορθογώνιο σχήμα με τη μικρή αψίδα, που τα κάνει να μοιάζουν με συνηθισμένα παράθυρα κατοικίας. Μονάχα η μεγάλη είσοδος στολίζεται με καμάρα, η οποία θυμίζει παλιό αρχοντικό. Κατά την τελευταία ανακαίνισή του στην πλακόσκεπη στέγη του προστέθηκε κάλυμμα από τσίγκο, για να προστατεύεται η κυρία είσοδος.

Στον επάνω όροφο είναι τα κελιά των μοναχών και στον κάτω τα κατώγια, οι αποθήκες, η «μπίμτσα» (= μεγάλο θολωτό υπόγειο) και ο μεγάλος φούρνος.

Το διώροφο κτίριο που φιλοξενεί τα κελιά και τους βοηθητικούς χώρους της Μονής Φραστανών (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 225).

Το **Καθολικό** της μονής είναι σταυροειδής ναός με τρούλο. Αποτελείται από πρόναο (νάρθηκα), κυρίως ναό και Ιερό Βήμα. Η σταυροειδής στέγη του καλύπτεται με βυζαντινά κεραμίδια. Το εσωτερικό του ναού είναι κατάγραφο από ωραίες αγιογραφίες του 1614-1620.

Στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα υπάρχει η κτητορική τοιχογραφία της οικογένειας των κτητόρων, ήτοι του Νικολάου Λογοθέτη, της συζύγου του Παγώνας και των παιδιών τους Πρέδα, Πετράσκου και Μαρίας, την οποία περιγράφει ο Ιωάννης Λαμπρίδης με κάθε λεπτομέρεια:

«Πάντων τούτων σώζονται αι εικόνες τοιχογραφημέναι, εν τω ιερῷ της Μονής ναῷ και ο μεν πατήρ φέρει γενειάδα υπόλευκον, χιτῶνα ὡς τον των μοναχῶν, κάλυμμα της κεφαλῆς και σανδάλια πάντα μέλανα· η δε μήτηρ χιτῶνα ὡσαύτως μέλανα και ποδήρη και ἐπὶ της κεφαλῆς μανδήλιον λεπτόν και μέλαν, δι' ου καλύπτεται πάσα η κόμη και τα ὠτα· ἀμφοτέρω δ' οὔτωι ἔχουσι τεταμένας τας παλάμας της ἐτέρας των χειρῶν αυτών υποβαστάζοντες, οὔτως εἰπεῖν, το ιερὸν τούτο σκῆνωμα. Δεξιὰ μεν της Παγούνως ἴσταται η θυγάτηρ αυτών, εικοσαετίς περίπου,

φέρουσα ένδυμα οίον το της Αγίας Παρασκευής και στέμμα οίον το της Αγίας Ελένης και περί τα ώτα φαιόλευκον μανδήλιον, αριστερά δε του Νίκου ίσταται ο Πρέδας φέρων στολήν στρατηγού και επί κεφαλής πύλον ερυθρόν και στρογγύλον παρεμφερή φεσίω, εφ' ου τρία λευκά πτερά φαίνονται πεπηγμένα· αριστερά δε του Πρέδου είναι ο Πετράσκος φέρων στολήν, οία η του Αγίου Θεοδώρου του Στρατηλάτου. Σημειωτέον δε ότι η κεφαλή του δεν διακρίνεται, επειδή το κονίαμα του μέρους εκείνου του τοίχου καταπεσόν εκαλύφθη υπό νεωτέρου στρώματος ασβέστου».³⁴⁵

Μεταφέρω το ίδιο καθαρευουσιάνικο κείμενο στη δημοτική γλώσσα:

«Οι εικόνες όλων αυτών διασώζονται σε τοιχογραφία του ιερού ναού. Ο πατέρας φέρει υπόλευκη γενειάδα, χιτώνα σαν αυτόν που φορούν οι μοναχοί, καλογερίστικο σκούφο και μαύρα σαντάλια. Η μητέρα είναι ντυμένη με μαύρο χιτώνα που της φτάνει μέχρι τα πόδια και στο κεφάλι της φοράει λεπτό μαύρο μαντήλι, που της σκεπάζει όλα τα μαλλιά και τ' αυτιά. Και οι δυο τους έχουν απλωμένη την παλάμη του ενός χεριού τους για να υποβαστάζουν το ομοίωμα του ιερού ναού. Δεξιά από την Παγούνω στέκεται η εικοσάχρονη περίπου κόρη τους, που φοράει ένδυμα παρόμοιο μ' εκείνο της Αγίας Παρασκευής, στέμμα όμοιο μ' εκείνο της Αγίας Ελένης και γκρίζο μαντήλι γύρω από τ' αυτιά της. Αριστερά από τον πατέρα Νίκο στέκεται ο γιος τους Πρέδας ντυμένος με στολή στρατηγού και κόκκινο στρογγυλό πηλίκιο, που μοιάζει με φέσι. Το πηλίκιο του είναι στολισμένο με τρία λευκά φτερά. Αριστερά από τον Πρέδα στέκεται ο δεύτερος γιος τους Πετράσκος, ντυμένος με στολή παρόμοια μ' εκείνη του Θεοδώρου του Στρατηλάτη. Το κεφάλι του δε φαίνεται, επειδή ο σοβάς στο μέρος εκείνο του τοίχου έχει καταπέσει και σκεπάστηκε με νεότερο στρώμα από ασβέστη».

Η κτητορική τοιχογραφία του Καθολικού
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 227).

³⁴⁵ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 16.

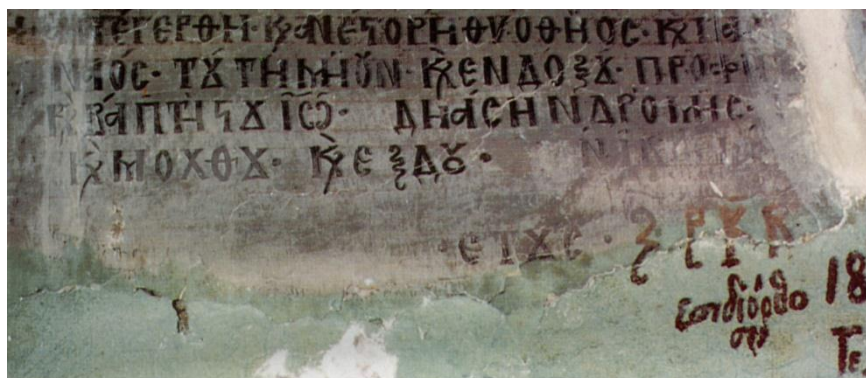
Κοντά στην κτητορική τοιχογραφία διασώζεται και η κτητορική επιγραφή. Κατά τον Σπύρο Στούπη, που την αντέγραψε πρώτος στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η ιδρυτική επιγραφή βρίσκεται στο γυναικωνίτη και γράφει τα παρακάτω:

«Ανεγέρθη και ανεστορήθη ο θείος και πάνσεπτος ναός του τιμίου και ενδόξου προφήτου και βαπτηστού Ιω(άννου) δηά σηνδρομής και μόχθου και εξόδου Νικάνορος: έτους Ζ.Ρ.Κ.Β.».³⁴⁶

Κατά το Δημήτρη Καμαρούλια η επιγραφή αυτή σήμερα, μισοσβησμένη και χωρίς διορθώσεις, έχει ως εξής:

«ΑΝΕΓΕΡΘΗ Κ(ΑΙ) ΑΝΕΣΤΟΡΗΘΥ Ο ΘΗΟΣ Κ(ΑΙ) ΠΑΝΣΕ(ΠΤΟΣ) / ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΤΗΜΗΟΥ Κ(ΑΙ) ΕΝΔΟΞΟΥ ΠΡΟΦΗ(ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ) / Κ(ΑΙ) ΒΑΠΤΗΣΤΟΥ ΙΩ(ΑΝΝΟΥ) ΔΗΑ ΣΗΝΔΡΟΜΗΣ ... Κ(ΑΙ) ΜΟΧΘΟΥ Κ(ΑΙ) ΕΞΟΛΟΥ ΝΙΚ... ΕΤΟΥΣ ΖΡΚΒ. Επιδιόρθοσις 1895 Γε.Π.».³⁴⁷

Σύμφωνα με την παραπάνω επιγραφή η Ιερή Μονή Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου Φραστανών ιδρύθηκε το έτος ΖΡΚΒ, το 7122 από κτίσεως κόσμου, ήτοι 7122-5508 = 1614 μ.Χ. από την οικογένεια του άρχοντα Νίκου Λογοθέτη ή από τον ηγεμόνα της Βλαχιάς Νικάνορα (πιθανόν να πρόκειται και για το ίδιο πρόσωπο).

Η κτητορική επιγραφή του καθολικού (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 227).

Ο κυρίως ναός είναι τρίκλιτη βασιλική με τετράγωνο θόλο, που δεν στηρίζεται σε κίονες, όπως στις άλλες μονές του Πωγωνίου. Ο θόλος και ολόκληρος ο τοίχος του κυρίως ναού και του γυναικωνίτη είναι κατάγραφος από ωραιότατες αγιογραφίες, εξαιρετα δείγματα της Μακεδονικής Σχολής. Ο αγιογράφος προτίμησε την ανωνυμία.

Ο προσεκτικός μελετητής θα παρατηρήσει ότι οι τοιχογραφίες που έχουν θέματα από τους χαιρετισμούς της Θεοτόκου έχουν την ίδια τεχνοτροπία μ' εκείνες της Μονής Άβελ, που φιλοτεχνήθηκαν από τους Χιοναδίτες αγιογράφους Κωνσταντίνο και Μιχαήλ Μιχαήλ. Πιθανόν να βγήκαν από χέρια μαθητών τους.

Ωραίο είναι και το παλιό τέμπλο του ναού.

³⁴⁶ Σ. Στούπης, ό.π., σ. 113.

³⁴⁷ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 225.

Το Καθολικό της μονής (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 226).

Δείγματα αιογράφησης εμπνευσμένα από τροπάρια των Χαιρετισμών της Θεοτόκου

«Πάσα φύσις αγγέλων».

«Λάμψας εν τη Αιγύπτω» - «Μέλλοντος Συμεώνος»
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 228).

Δείγματα αιογράφησης του Καθολικού της Ιεράς Μονής Φρασανών
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 228).

Περιουσιακά: Τα παλιά τα χρόνια η Μονή Φραστανών ήταν πλούσιο μοναστήρι. Οι κτήτορες την είχαν προικίσει με δικά της χωράφια και ιδιόκτητο δάσος για να συντηρείται. Στην ιδιοκτησία της μονής συναριθμείται και ο μύλος «Γκρέτσι», που άλεθε μονάχα το χειμώνα, που είχε νερό.

Οι καλόγεροι καλλιεργούσαν τα κτήματά τους. Είχαν οπωροφόρα δέντρα, έτρεφαν βοοειδή και διατηρούσαν σταύλους, καλύβες και αλώνια.³⁴⁸

Από την εκμίσθωση χωραφιών το μοναστήρι είχε εισόδημα 20 (είκοσι) λίρες το χρόνο και από την εμποροπανήγυρη εισέπραττε άλλες 10 λίρες το χρόνο. Με τα λίγα αυτά εισοδήματα το μικρό μοναστήρι συντηρούσε το σχολείο των Φραστανών, όπως γράφει και ο Ι. Λαμπρίδης: «Το Μονύδριον του Αγίου Ιωάννου υπέρ του εν Φραστανοίς (πολιτεία Βύρζης) Σχολείου γρόσσια 1.500».³⁴⁹

Κατά την εποχή του Λαμπρίδη το μοναστήρι ήταν διαλυμένο και το διοικούσε επιτροπή από τους δημογέροντες του χωριού Φραστανά.

Το πανηγύρι

Προπολεμικά η Μονή Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου (Φραστανών) γιόρταζε στις 24 Ιουνίου, ημέρα κατά την οποία η εκκλησία μας γιορτάζει το Γενέθλιον του Ιωάννου του Προδρόμου. Το πανηγύρι συνδυαζόταν με εμποροπανήγυρη, η οποία διαρκούσε πάνω από δύο μέρες. Το πανηγύρι ελάμπρυναν με τη συμμετοχή τους ο μητροπολίτης Δρυινοπούλεως Βασίλειος και όλοι οι παπάδες της περιοχής.³⁵⁰

Μετά την πανηγυρική Θεία Λειτουργία οι προσκυνητές κάθονταν στο πεζούλι και έπαιρναν το πατροπαράδοτο κέρασμα με το λουκούμι και το κρύο νερό από τη στέρνα στην αυλή, ανταλλάσσοντας τις πατροπαράδοτες ευχές. Δεξιά και αριστερά στο προαύλιο οι μικροπωλητές άπλωναν τιςπραμάτειες τους κάτω από τους «φρέντζιους» (= πρόχειρα υπόστεγα σκεπασμένα με κλαδιά). Ο κόσμος γλεντούσε και χόρευε κάτω από τις βαθύσκιες βαλανιδιές με τα ντόπια παραδοσιακά όργανα («βιολιά») και γευμάτιζε σε στρωμένες κουβέρτες. Ο κόσμος εύρισκε την ευκαιρία να προμηθευτεί διάφορα γεωργικά εργαλεία (δικούλια, τρικούλια για το λίχνισμα του σιταριού στ' αλώνι, «ντριμόνια» (= κόσκινα) και πυκνάδες).

Ο Αχιλλέας Μαμμόπουλος γράφει ότι το πανηγύρι του Αη-Γιάννη στις 24 Ιουνίου κρατούσε δύο μέρες και «κατέβαζε όλο το Πωγώνι τα εμπορεύματά του και ο Μετζιτιές (σημερινό Κεφαλόβρυσο) όλα τα είδη της βλάχικης λαϊκής οικοτεχνίας (βελέντζες, κιλίμια, σαμαροσκοούτια, ταγάρια κ.ά.)».³⁵¹

Στις μέρες μας το πανηγύρι γίνεται στις 29 Αυγούστου και συγκεκριμένα το τελευταίο Σαββατοκύριακο του Αυγούστου,³⁵² ανήμερα ή κοντά στον εορτασμό της αποκεφάλισης του Τιμίου Ιωάννου του Προδρόμου, επειδή κατ' αυτήν την περίοδο στο χωριό παρευρίσκονται πολλοί χωριανοί από την Αθήνα, λόγω των θερινών διακοπών. Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά το τελευταίο δεκαήμερο του Ιουνίου το χωριό έχει ελάχιστους κατοίκους και η οργάνωση του πανηγυριού είναι απρόσφορη ή αδύνατη.

³⁴⁸ Α. Ράπτης, «Οδοιπορικό στο μοναστήρι του Αη-Γιάννη», *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος Α', Ιωάννινα 1995, σσ. 144, 145.

³⁴⁹ Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, μέρος Α', επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 39.

³⁵⁰ Σ. Στούπης, *ό.π.*, σ. 113.

³⁵¹ Α. Μαμμόπουλος, *Ηπειρος*, τόμος Α', Αθήνα 1964, σ. 22.

³⁵² Α. Ράπτης, *ό.π.*, σσ. 145-146.

Το έτος 1956 η Μονή Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου Φραστανών ανακηρύχθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο (ΦΕΚ 281/29-12-56, τ. Β΄).

Δεν διασώθηκε ούτε κώδικας, ούτε μοναχολόγιο. Γι' αυτό το λόγο ο ακριβής αριθμός των ιερομονάχων και τα ονόματα των ηγουμένων της μονής παραμένουν άγνωστα.

Τα βημόθυρα της Ωραίας Πύλης
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 229).

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΒΟΜΠΛΟΥ

Το Καθολικό της Μονής Βομπλού
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 230).

Η Ιερή Μονή Βομπλού βρίσκεται στο ομώνυμο χωριό Βομπλό (σημερινό Σταυροδρόμι) σε μια ειδυλλιακή τοποθεσία, περιτριγυρισμένο από πανύψηλες γέρικες βαλανιδιές. Τα παλαιότερα χρόνια περιβαλλόταν από ψηλά τείχη, που της «προσέδιδαν ιδιαίτερη αίγλη»:

«Η εν λόγω μονή είναι μια από τις αρχαιότερες της Ηπείρου και βρίσκεται σε ρομαντική τοποθεσία, κοντά στο χωριό, μέσα σε πανύψηλα γέρικά δέντρα. Η θέα της είναι μαγευτική, τα δε πανύψηλα επίσης τείχη, που την πλαισιώνουν προσδίδουν μια ιδιαίτερη αίγλη».³⁵³

Ίδρυση

Η Μονή Βομπλού είναι αφιερωμένη στη Γέννηση του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου και πανηγυρίζει στις 24 Ιουνίου.

Η Μονή Βομπλού συγκαταλέγεται στα αρχαιότερα μοναστήρια της Ηπείρου. Σχετικά με το έτος ίδρυσής της οι Ηπειρώτες ιστορικοί διαφωνούν μεταξύ τους.

Ο Π. Αραβαντινός γράφει ότι το μοναστήρι του Βομπλού είναι κτίσμα του 18^{ου} αιώνα: «Το του Προφήτου Προδρόμου μοναστήριον, κείμενον προς τα ΒΑ του χωρίου Βομπλόν, κτίσμα της παρελθούσης εκατονταετηρίδος».³⁵⁴

Ο Νικόλαος Μυστακίδης γράφει ότι ιδρύθηκε το 1280: «Η Μονή αυτή φαίνεται ότι εκτίσθη τω 1280...».³⁵⁵

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει ότι στο Βομπλό υπήρχαν μετόχια της Μονής Δρυάνου από το έτος 1327: «... Το Βομπλόν, εν ω ως και εις Δοβλίσταν (τόπος χαμηλός) υπήρχον και μετόχια της μονής Δρυάνου από του 1327...».³⁵⁶

³⁵³ Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Β', Κέρκυρα 1964, σ. 97.

³⁵⁴ Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, μέρος Γ', έκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1984, σ. 159.

³⁵⁵ Ν. Μυστακίδης, «Αρχαιολογικά μελέται Μαυροπούλου και Τεριαχίου», *Δωδώνη*, έτος 2ον, εκδ. Γ. Γάγαρη, Αθήνα 1899, σσ. 73-82.

³⁵⁶ Ι. Λαμπρίδης, *Πογωνιακά*, επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 38.

Τα παραπάνω γραφόμενα του Ι. Λαμπρίδη τοποθετούν έμμεσα την ίδρυση της Μονής Βομπλού στον 13^ο αιώνα. Διόλου απίθανο και η Μονή Βομπλού να συγκαταλέγεται στ μετόχια της Μονής Δρυάνου, η οποία βρίσκεται σε αλβανικό έδαφος.

Ο Ι. Λαμπρίδης κάνει λόγο για τρεις κίονες, που βρίσκονταν πεταμένοι έξω από την εκκλησία και έφεραν δυσανάγνωστες αρχαίες ελληνικές επιγραφές: «... Παρά το χωρίον τούτο ευρέθησαν ψηφιδωτά μετά μεγάλων μαρμαρίνων τριπόδων και τριών κίωνων, έξω της εκκλησίας ερριμένων, φερόντων δε και επιγραφάς ελληνικάς φθαρείσας...». ³⁵⁷

Ο Σπύρος Στούπης, ο Βασίλειος Μπαράς και ο Λεωνίδας Κουτσομπίνας αποδέχονται τη χρονολογία 1280 του Ν. Μυστακίδη:

«Η εν λόγω Μονή φαίνεται να έχει κτισθεί περί το 1280...». ³⁵⁸

«Η Μονή Βομπλού εν χωρίω ομωνύμω... ιδρύθη το 1280 μ.Χ.». ³⁵⁹

Ο Φώτιος Οικονόμου γράφει ότι η Ιερά Μονή Βομπλού ιδρύθηκε το 1820!: «Η Ιερά Μονή Βομπλού ... λέγεται ότι ιδρύθη το 1820». ³⁶⁰ Προφανώς πρόκειται για αναριθμητισμό της χρονολογίας 1280, που αναφέρει ο Ν. Μυστακίδης, λόγω τυπογραφικού λάθους.

Μία εντοιχισμένη με κεραμίδια επιγραφή, που υπάρχει στη βόρεια εξωτερική πλευρά του ναού, γράφει:

«**ΕΤ(ΟΣ) ΛΡΠΠΕ**».

Ο Δ. Καμαρούλιας, που τη φωτογράφησε, την αποκρυπτογράφησε ως εξής: «ΕΤΟΣ ΛΡΠΠΕ ή 7185 από κτίσεως κόσμου και 7185-5508 = 1677 από τη γέννηση του Χριστού».

Η επιγραφή τούτη αναγράφει ως χρονολογία ίδρυσης της μονής το έτος 1677 μ.Χ. ³⁶¹

Εξακολουθεί να παραμένει άγνωστον εάν η παραπάνω επιγραφή αφορά ίδρυση ή μεταγενέστερη επανίδρυση της μονής.

Ονομασία

Με την ονομασία της Ιερής Μονής Βομπλού δεν ασχολήθηκε κανένας ιστορικός έως σήμερα.

Ιστορικά:

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης στα *Πογωνιακά* του κάνει λόγο για ψηφιδωτά με μεγάλους μαρμαρίνους τρίποδες και τρεις κίονες με εφθαρμένες επιγραφές, που βρίσκονταν πεσμένοι έξω από την εκκλησία. ³⁶²

Ο Νικόλαος Μυστακίδης μάς πληροφορεί ότι από το μοναστήρι του Βομπλού πέρασε και ο Άγιος Κοσμάς κατά την πρώτη και δεύτερη περιοδεία του και συνεχάρη το μεγαλόσχημο Κύριλλο και το γιο του Παΐσιο, που μόνάζαν σ' αυτό, για την εργατικότητα και την ασκητική τους ζωή:

«Μνημονεύονται εν αυτή οι ηγούμενοι Ευτρόπιος, Χρύσανθος, Γαβριήλ κ.τ.λ., ως και ο μεγαλόσχημος Κύριλλος (1777-1804), του οποίου ο υιός ελέγετο Παΐσιος και ήταν αμφοτεροι εν τη Μονή ταύτη, ους ο Άγιος Κοσμάς συνεχάρη κατά την α' και β' περιοδείαν αυτού, διότι ου μόνον ειργάζοντο, αλλά και μετ' αυστηράς οικονομίας διαχειρίζοντο τα αφιερώματα των

³⁵⁷ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 38.

³⁵⁸ Σ. Στούπης, *Πογωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Β', Κέρκυρα 1964, σ. 146.

³⁵⁹ Β. Μπαράς, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, επιμέλεια Λ. Βρανούσης, Αθήνα 1966, σ. 242.

³⁶⁰ Φ. Οικονόμου, *Η εν Ηπείρω Εκκλησία Δρυινοπόλεως, Πογωνιανής και Κονίτσης*, Αθήνα 1971, σ. 50.

³⁶¹ Δ. Καμαρούλιας, *Τα Μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α', εκδόσεις Μπάστας-Πλέσσας ΑΒΕΕ, Αθήνα 1996, σ. 231.

³⁶² Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 38.

χριστιανών και τα εισοδήματα της μονής. Απεστέρουν πολλάκις εαυτούς και των απολύτως αναγκαίων, ίνα πραγματοποιηθεί το καλόν». ³⁶³

Αρχιτεκτονική – Καθολικό – Αγιογράφιση

Το μοναστήρι έχει είσοδο από τη δυτική πλευρά. Στον αυλόγυρο και συγκεκριμένα στη ΝΔ πλευρά της μονής, υπάρχει ένα βοηθητικό κτίσμα, που στεγάζει τη μεγάλη στέρνα, η οποία συγκεντρώνει τα βρόχινα νερά της στέγης του ναού.

Στο κέντρο της αυλής υψώνεται το Καθολικό. Είναι σταυροεπίστεγη βασιλική με πλάγιους χορούς, κυρίως ναό και Ιερό Βήμα. Δεν έχει πρόναο. Η στέγη του καλύπτεται με γκρίζες σχιστολιθικές πλάκες και γενικά ο ναός διατηρείται σε καλή κατάσταση. Στη βόρεια εξωτερική πλευρά του Καθολικού υπάρχει η εντοιχισμένη με κεραμίδια ιδρυτική επιγραφή «ΕΤ ΛΡΠΠΕ» (= 1677 μ.Χ.) για την οποία έγινε εκτενέστερος λόγος στο κεφάλαιο της ίδρυσης.

Στη δυτική πλευρά βρίσκεται η μοναδική είσοδος του ναού. Εκεί βρίσκεται μία σύγχρονη αγιογραφία, που απεικονίζει τη Γέννηση του Προδρόμου. Είναι έργο του Γιαννιώτη αγιογράφου Γεωργίου Ηλία Τάτση και φιλοτεχνήθηκε το 1986.

Η αγιογράφιση στο εσωτερικό του ναού δεν είναι τόσο πλούσια, όπως σε άλλα μοναστήρια. Ο προσκυνητής μπορεί να δει τον Παντοκράτορα στην οροφή του, τη Σταύρωση στην Προσκομιδή, τον Άγιο Χαράλαμπο και τον Άγιο Νικόλαο, αριστερά και δεξιά αντίστοιχα του τέμπλου.

Δεξιά του τέμπλου βρίσκεται η φορητή εικόνα της Γέννησης του Προδρόμου, αφιέρωμα του Χαράλαμπου Αναγνώστου Παπά, που φέρει την επιγραφή: «Μνήσθητι Κύριε γονέων, συμβίας και τέκνων αυτών, έτος 1882, Μαΐου 12». ³⁶⁴

Περιουσία

Για τα περιουσιακά της Μονής Βομπλού δεν διασώθηκαν πληροφορίες. Μονάχα ο Ιωάννης Λαμπρίδης στα *Πογωνιακά* του κάνει λόγο για μετόχια της Μονής Δρυάνου, που υπήρχαν στο Βομπλό από το έτος 1327. ³⁶⁵

Επίσης, ο Β. Μπαράς γράφει ότι η Μονή Βομπλού είχε ετήσιο εισόδημα 20 λίρες Τουρκίας. ³⁶⁶

Όπως όλα τα μοναστήρια της περιοχής, έτσι και η Ιερή Μονή Βομπλού προικίστηκε από τους ιδρυτές της με δικά της χωράφια και κτήματα για να επιβιώσει, τα οποία αυξήθηκαν στη συνέχεια από αφιερώματα των πιστών.

Ηγούμενοι – μοναχοί

Από το Νικόλαο Μυστακίδη μνημονεύονται οι παρακάτω ηγούμενοι και μοναχοί:

- **Ευτρόπιος**
- **Χρύσανθος**
- **Γαβριήλ**
- **Κύριλλος (1777-1804)**
- **Παΐσιος**, ιερομόναχος, υιός του Κύριλλου.

Οι πληροφορίες είναι ελλιπείς, επειδή δεν διασώθηκε ούτε «κώδικας», ούτε μοναχολόγιο.

³⁶³ Ν. Μυστακίδης, ό.π., σσ. 73-82.

³⁶⁴ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σσ. 231 και 232.

³⁶⁵ Ι. Λαμπρίδης, ό.π., σ. 38.

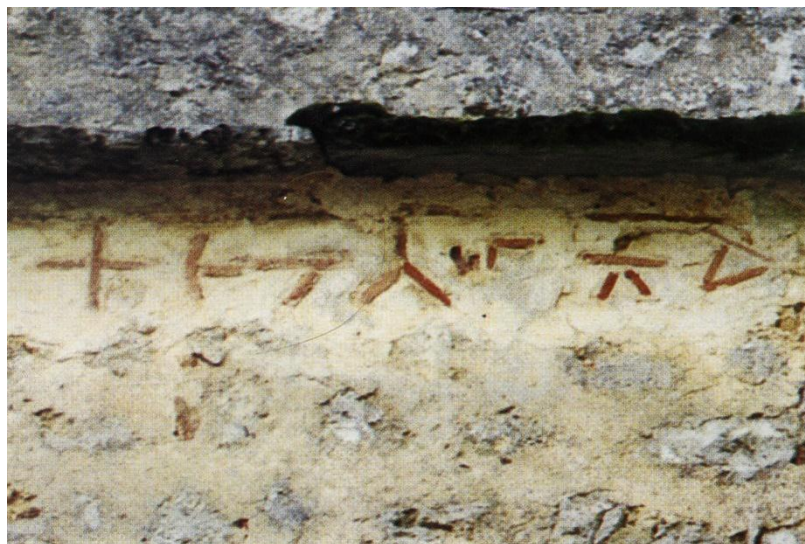
³⁶⁶ Β. Μπαράς, ό.π., σ. 242.

Το πανηγύρι

Η Αγαθή Νοτίδου-Δρίτσου από το Τεριάχι μάς δίνει μια ζωντανή περιγραφή από το παλιό πανηγύρι της μονής στις 24 Ιουνίου, που συνέπιπτε με την εποχή του θερισμού:

«Την ημέρα αυτή στο Μοναστήρι έφτανε κόσμος από πολύ μακρινά μέρη, γιατί γινόταν και ένα είδος παζαριού. Μπορούσε να βρει κανείς από καραμέλλες και παιχνίδια για τα παιδιά μέχρι υφάσματα πολυτελείας. Πουλούσαν ακόμα δρεπάνια για το θερισμό, που τότε μόλις άρχιζε στην περιοχή, μα και ζώα φορτιάτικα. Με λίγα λόγια εύρισκε κανείς ό,τι ήθελε.

Μόλις τελείωνε η λειτουργία, έστρωναν τάβλες έξω στον αυλόγυρο του μοναστηριού, κάτω από τα δέντρα, όπου κάθονταν όλος ο κόσμος που παρευρίσκονταν εκεί και έτρωγαν πλούσια και χορταστικά τα καλομαγειρεμένα φαγητά από το κελλάρι του μοναστηριού. Αφού τελείωνε το φαγητό και προτού να σηκωθεί ο κόσμος από τα τραπέζια, η Εκκλησιαστική Επιτροπή έβγαζε δίσκο. Όποιος είχε έρριχνε στο δίσκο λεφτά, ενώ όποιος δεν είχε έταζε στάρι, όσες οκάδες ήθελε ο καθένας, που θα το πήγαινε ο ίδιος στο μοναστήρι, όταν θα αλώνιζε. Μετά άρχιζε ο χορός με δυο και τρεις ζυγές όργανα και κρατούσε ως πέρα από τα μεσάνυχτα, αν οι καιροί ήταν ευνοϊκοί».³⁶⁷

Η ιδρυτική επιγραφή της Μονής Βομπλού στη βόρεια εξωτερική πλευρά του Καθολικού. Έτος λρπε = 7185 από κτίσεως κόσμου, ήτοι: 7185-5508 = 1677 μ.Χ.
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 232).

³⁶⁷ Αγαθή Νοτίδου-Δρίτσου: *Ηθη και Έθιμα στα χωριά του Πωγωνίου και της Ηπείρου*, Αθήνα 1973, σσ. 66, 68.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΒΕΛ

Η Ιερά Μονή Άβελ (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 215).

Θέση: Η Μονή Άβελ βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τη Βήσσανη, δεξιά από το δρόμο που οδηγεί από τη Βήσσανη στα Φρασανά ή αριστερά του δρόμου που οδηγεί από τον Άγιο Κοσμά προς τη Βήσσανη και λίγο πριν από αυτήν. Απέχει από τη Βήσσανη 1.300 μέτρα ή 20'-30' λεπτά με τα πόδια.

Το μοναστήρι περιβάλλεται από αιωνόβιες βαλανιδιές και το πανέμορφο δάσος του αποτελεί καμάρι της Βήσσανης και τόπο θρησκευτικών πανηγυριών και διασκεδάσεων.³⁶⁸

Είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου και είναι περισσότερο γνωστό ως Μονή Άβελ. Η περιοχή είναι γνωστή ως Παναγία ή «μοναστήρι» ή «μοναστήρια», γιατί πριν χτιστεί η Μονή Άβελ και στη θέση όπου είναι σήμερα η Παναγία, υπήρχε ένα άλλο μοναστήρι, η Μονή Γιουρχάν ή Γιουρχάν ή Ιεροχίου, αφιερωμένη στα Γενέθλια της Θεοτόκου.³⁶⁹

Ονομασία: Ο Ιωάννης Λαμπρίδης γράφει ότι η Μονή Άβελ πήρε την ονομασία από τον ιδρυτή της: «Η της Βησσάνης (μονή) η επιλεγόμενη Άβελ, ίσως (έλαβε την ονομασίαν) εκ του κτίτορος αυτής...».³⁷⁰

Με τον Ιωάννη Λαμπρίδη συμφωνεί και ο Βησσανιώτης ιστοριοδίφης Σπύρος Στούπης: «Η Μονή Άβελ πήρε το όνομά της από κάποιον γαιοκτήμονα Άβελ ή Αβελή, ο οποίος χρηματοδότησε την ανέγερσή της».

Κατά τη γνώμη μου ο πλούσιος κτήτωρ πρέπει να αναζητηθεί στον αυτοκράτορα της Ρωσίας Αλέξανδρο τον Παύλου, ο οποίος στις 25 Οκτωβρίου 1753 καθιέρωσε με χρυσόβουλλο να δίνεται ετήσια επιχορήγηση από 35 μέχρι 45 ασημένια ρούβλια το χρόνο σε κάθε μία από τις Μονές Γιουρχάν, Άβελ, Προδρόμου (Φρασανών) και Μολυβδοσκεπάστου για τη σωτηρία της ψυχής του.³⁷¹

³⁶⁸ Θ. Μέντζος, «Μονή Άβελ ή Κοίμησις της Θεοτόκου Βησσάνης. Το άλσος της Μονής», *Ηπειρωτική Εστία*, έτος 1957, Ιωάννινα, σσ. 397-405.

³⁶⁹ Δ. Καμαρούλιας, *ό.π.*, σ. 214.

³⁷⁰ Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, μέρος Α', επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 59.

³⁷¹ Σ. Στούπης, *Βήσσανη*, έκδοση Αδελφότητας Βησσανιωτών Πωγωνίου, Αθήνα 1972, σ. 31.

Είναι πιθανόν οι δύο παραπάνω εκδοχές να μην ευσταθούν και η Μονή Βήσσανης να πήρε την ονομασία της από κάποιον ηγούμενο που την ίδρυσε και έφερε το εβραϊκό όνομα του αδικοσκοτωμένου αδελφού του Κάιν, Άβελ.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί και η εκδοχή που πρεσβεύει ότι η ονομασία έχει αρχαιοελληνική προέλευση. Σύμφωνα μ' αυτή την εκδοχή η Μονή Άβελ είναι χτισμένη στη θέση όπου βρισκόταν κατά την αρχαιότητα ναός του θεού Ηλίου, που έφερε το λατρευτικό τίτλο Αβέλιος: «Αβέλιος, ο = ο Ήλιος» (ΗΣΥΧΙΟΣ).

Ίδρυση: Κατά τον Σπύρο Στούπη η Μονή Άβελ χτίστηκε λίγο πριν από την άλωση (1453), καταστράφηκε σε άγνωστη εποχή και ξαναχτίστηκε το 1770.³⁷²

Σύμφωνα με μια ανορθόγραφη επιγραφή, η οποία υπάρχει στο υπέρθυρο της δυτικής πλευράς του κυρίως ναού, το μοναστήρι χτίστηκε εκ βάρων το έτος 1770:

«ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΚ ΒΑΘΡΟΥ ΚΕ ΥΣ(Τ)ΟΡΙΘΗ Ο ΘΗΟΣ ΚΕ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ (ΝΑΟΣ) ΟΥΤΟΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΕΝΔΟΞΟΥ ΔΕΣΠΗΝΗΣ ΗΜΩΝ Θ(Ε)ΟΤΟΚΟΥ ΚΕ Α / ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ ΑΒΕΛΗ ΟΝΟΜΑΤΗ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ / Κ(ΥΡΙΟ)Υ ΠΑΥΣΙΟΥ ΚΕ ΔΗΑ ΣΙΝΔΡΟΜΗΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΥΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ / ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΣΕΡΑΦΙΜ ΗΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΦΑΝΗ / ΗΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ – ΚΕ ΔΗΑ ΕΞΟΔΟΥ ΔΕΟΝΗΣΙΟΥ ΥΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ / ΤΟΥ ΠΟΤΕ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ ΚΟΝΣΑΝΤΗΝΟΥ – ΜΙΧΑΗΛ – ΜΙΧΑΙΑ ΚΟΜΗΣ ΧΙΟΝΑΔΟΥΣ / κατά του 1770 Ιουνίου 25»³⁷³, ήτοι: «Ανηγέρθη εκ βάρων και ιστορήθη ο θείος και πάνσεπτος (ναός) ούτος της Υπεραγίας Ενδόξου Δεσποίνης ημών Θεοτόκου και Αειπαρθένου Μαρίας, Άβελη ονόματι, αρχιερατεύοντος Κυρίου Κυρίου Παΐσιου και διά συνδρομής Νικοδήμου ιερομονάχου, ηγουμένου Σεραφείμ ιερομονάχου, Ανθίμου ιερομονάχου, Θεοφάνη ιερομονάχου και διά εξόδων Διονυσίου Ιερομονάχου του ποτέ ηγουμένου. (Ιστορήθη) διά χειρός Κωνσταντίνου και Μιχαήλ Μιχαήλ εκ κόμης Χιονάδων κατά το 1770 Ιουνίου 25».

Η ιδρυτική επιγραφή της Μονής Άβελ
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 215).

Σχετικά με την «ανακαινίση» της μονής ο Ιωάννης Λαμπρίδης μάς πληροφορεί ότι «η μονή αυτή ανακαινίσθη το 1776 συνδρομή των εκ Κακουσίων Δουλαραίων».³⁷⁴

³⁷² Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', Πάτρα 1962, σ. 176.

³⁷³ Αθηνά Τζάκου, «Το Καθολικό της Μονής Άβελ στη Βήσσανη Πωγωνίου», *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τόμος 2ος, Αθήνα 1982, σ. 63.

³⁷⁴ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 7.

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι ο Ιωάννης Λαμπρίδης κάνει λόγο για ανακαίνιση και όχι για ίδρυση. Το γεγονός τούτο οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η χρονολογία 1770, Ιουνίου 25 της επιγραφής αφορά επανίδρυση και όχι ίδρυση.

Σύμφωνα με μία αναφορά, που υποβλήθηκε από τους μουχταροδημογέροντες της Βήσσανης στις 3 Γενάρη 1892 προς τον επίσκοπο Βελλάς και Κονίτσης Βασίλειο, η παραπάνω ημερομηνία ίδρυσης είναι λανθασμένη. Η αναφορά γράφει ότι η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου «ανεκαινίσθη (= επανιδρύθηκε) το 1760 αρχιερατεύοντος του Κυρού Παϊσίου».³⁷⁵

Η περιοχή γύρω από τη Μονή Άβελ ονομάζεται από τους ντόπιους «**τα Μοναστήρια**», επειδή υπάρχουν μαρτυρίες για την ύπαρξη σε παλαιότερους χρόνους κάποιου μοναστηριού, που δεν υπάρχει στις ημέρες μας. Ο Βησσανιώτης ιστοριοδίφης Σπύρος Στούπης γράφει ότι «η Βήσσανη είναι γέννημα μιας άγνωστης στις λεπτομέρειές της μονής –πιθανότατα μεγάλης– το Γενέθλιον της Θεοτόκου, **Γιορχάν** ή **Γορχάν** Βησσάνης επωνομαζομένης, που υπήρχε στην τοποθεσία όπου σήμερα η μικρή καλλιτεχνική εκκλησία, γνωστή ως «**Παναγιά**» στους Βησσανιώτες. Απέχει δε μόλις πεντακόσια μέτρα από τη Μονή Άβελ».³⁷⁶

Πιστεύεται ότι οι μοναχοί τής πιθανόν επί σερβοκρατίας κτισμένης **Μονής Γιορχάν**, **Γορχάν** ή **Γαρχάν** αναγκάστηκαν να την εγκαταλείψουν για να αποφύγουν τις καταστροφικές επιδρομές και να χτίσουν νέο μοναστήρι μακριά από τα περάσματα και σε θέση περισσότερο ασφαλή.

Έτσι ιδρύθηκε η Μονή Άβελ, που πήρε το όνομά της από κάποιον γαιοκτήμονα Άβελ, ο οποίος χρηματοδότησε την ανέγερσή της.

Κατά την προσωπική μου γνώμη η ονομασία της Μονής Γιορχάν προέρχεται από τη σλάβικη *гор'янин* (= ορεσίβιος, βουνίσιος) και αποτελεί εκσλαβισμό των αρχαίων ελληνικών λατρευτικών τίτλων «Φιλωρείτης Παν» (= ο αγαπών τα όρη) ή Ορειφοίτης ή Ορείφοιτος Διόνυσος (Βάκχος) (= αυτός που περιφέρεται και περιτρέχει τα όρη).

Το μοναστήρι αρχικά ήταν ανδρώο. Ο Σπύρος Στούπης γράφει σχετικά: «Παλαιότερα εμόναζαν μόνον άνδρες... Κατά τα νεώτερα χρόνια ελλείπει ανδρών εμόνασαν και γυναίκες...».³⁷⁷

Ιστορικό

Όπως γράφτηκε και παραπάνω η Μονή Άβελ ιδρύθηκε επί σερβοκρατίας, καταστράφηκε δύο φορές και επανιδρύθηκε το 1760. Η αγιογράφησή της διενεργήθηκε με έρανο της επισκοπής Βελλάς και περατώθηκε το έτος 1770.

Σε μια αναφορά των ιερέων και μουχταροδημογερόντων της Βήσσανης προς τον επίσκοπο Βελλάς και Κονίτσης Βασίλειο, με ημερομηνία 3/1/1892, διαβάζουμε τα παρακάτω:

«τιμώμενος επ' ονόματι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, του οποίου την ανέγερσιν, ως και της Μονής, αναφέρουσι κατά την παράδοσιν εις αρχαίους χρόνους, ανεκαινίσθη το 1760 αρχιερατεύοντος του κυρού Παϊσίου».³⁷⁸

Ως εκ τούτου ως έτος επανίδρυσης της Μονής Άβελ πρέπει να αναφέρεται η χρονολογία 1760 και όχι το έτος 1770.

Η Μονή Άβελ συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των 12 (δώδεκα) μονών που έπαιρναν επιχορήγηση από το ρωσικό κράτος. Με χρυσόβουλλο του Ρώσσου αυτοκράτορα Αλεξάνδρου, η μονή απολάμβανε ετήσια χορηγία 35-45 ασήμενια ρούβλια:

³⁷⁵ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, «Χρονικό Ιεράς Μονής Άβελ Βήσσανης», *Το Σήμαντρο*, τεύχ. 10, Καστάνιανη 1984.

³⁷⁶ Σ. Στούπης, *Βήσσανη*, έκδ. Αδελφότητας Βησσανιωτών Πωγωνίου, Κέρκυρα 1972, σ. 31.

³⁷⁷ Σ. Στούπης, *ό.π.*, σ. 31.

³⁷⁸ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, *ό.π.*, σ. 3.

«Αλέξανδρος ο Παύλου αυτοκράτωρ της Ρωσσίας διά χρυσοβούλλου αυτού υπό ημερομηνίαν 25 Οκτωβρίου 1753 καθιέρωσε προς ψυχικήν αυτού σωτηρίαν υπέρ της Μονής Γκούρας εκ του ιδίου της αυτοκρατορίας ταμείου ρούβλια αργυρά 45 κατ' έτος "... υπέρ των εν τω τμήματι τούτω Μονών Γκούρας, Γιουρχάν ("Παναγίας"), Άβελ, Προδρόμου και Μολυβδοσκεπάστου και υπέρ των εκκλησιών Αγίων Αποστόλων και Προφήτου Ηλίου. Και έκτοτε μέχρι το 1842-1843 αι αυτοκρατορικάί αύται δωρεαί εχορηγούντο εις τας ειρημένας Μονάς και εκκλησίας...».³⁷⁹

Σε έγγραφο του έτους 1920 αναφέρεται ότι η Μονή Άβελ σε παλαιότερους χρόνους υπήρξε μετόχι της Μονής Μολυβδοσκεπάστου:

«Απετέλει φαίνεται το πάλαι ποτέ Μετόχιον της Ιεράς Βασιλικής και Πατριαρχικής Μονής Μολυβδοσκεπάστου, ως φαίνεται εν τω αρχαίω Κώδικα ταύτης. Από πότε απετέλεσεν και τίνι τρόπω αυθύπαρκτον Μονήν, δεν είναι γνωστόν, καθώς και από πότε ήρχισε να έχει ηγουμένους και μοναχούς, ενώ εκ των καλών κελλίων αρχαίου ρυθμού και κατασκευής συνάγεται ασφαλώς ότι ευρίσκοντο ενδαιτώμενοι εν αυτή αρκετοί μοναχοί».³⁸⁰

Η Μονή Άβελ ενίσχυε τη λειτουργία των σχολείων της Βήσσανης με 6.000 γρόσσια το χρόνο από τα εισοδήματά της: «Η της Βυσσάνης, επιλεγόμενη του Άβελ (ίσως εκ του κτίτορος αυτής) και παρ' επιτροπείας κυβερνωμένη χορηγεί υπέρ των εκπαιδευτικών της κωμοπόλεως ταύτης καταστημάτων από του 1858 γρόσσια 6.000».³⁸¹

Σε ιερό διάκοσμο, σκεύη και άμφια ακολουθούσε την κεντρική εκκλησία του χωριού.³⁸²

Το μοναστήρι διαλύθηκε λίγο πριν από την απελευθέρωση της Ηπείρου (1912-1913). Μετά τη διάλυσή της, τη διαχείριση του μοναστηριού ανέλαβε επιτροπή από Βησσανιώτες με την εποπτεία του ιερέα Νικόδημου. Κάμποσα χρόνια αργότερα, στις 6 Ιουλίου 1934, έγινε μετόχι της Μονής Μακραλέξη.

Το έτος 1947 ανακηρύχθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο (ΦΕΚ 95/9-7-1947, τεύχος Β').³⁸³

Μετά τον εμφύλιο και συγκεκριμένα στη διετία 1950-1951 στο ειδυλλιακό της περιβάλλον φιλοξενήθηκαν οι μαθητικές κατασκηνώσεις Πωγωνίου. Εκείνα τα χρόνια δεν υπήρχε ηλεκτρικό ρεύμα και ο φωτισμός γινόταν με «λουξ». Επειδή η τοποθεσία είναι άνυδρη, κατασκευάστηκε μεγάλη τιμεντένια υδροδεξαμενή («στέρνα»), την οποία τροφοδοτούσαν καθημερινά με νερό με τις ξύλινες βαρέλες από το ποτάμι του Γορμού καμιά δεκαπενταριά αγωγιάτες, βλάχοι από το γειτονικό Κεφαλόβρυσο.

Οι κατασκηνωτές έμεναν σε μεγάλες στρατιωτικές σκηνές που ήταν στημένες κάτω από τις αιωνόβιες βαλανιδιές. Τα μαγειρεία δούλευαν με καυσόξυλα. Όσα φαγητά ήθελαν ψήσιμο σε φούρνο τα μετέφεραν ποδαρόδρομο μέσα σε λαμαρίνες στο φούρνο της Βήσσανης τα παιδιά που αποτελούσαν την ομάδα υπηρεσίας. Ο ίδιος φούρνος προμήθευε καθημερινά την κατασκήνωση με ψωμί. Η τραπεζαρία ήταν υπαίθρια, κάτω από θεόρατες βαλανιδιές. Το «Τσιαϊρί» ήταν το μεγάλο γήπεδο και ο αγαπημένος χώρος παιχνιδιού. Ο κυριακάτικος εκκλησιασμός γινόταν στο μοναστήρι μέσα σε μια επιβλητική και κατανυκτική ατμόσφαιρα. Το ενοχλητικό κουνούπι, λόγω

³⁷⁹ Ι. Λαμπρίδης, *Ιερά εν Ηπείρω Σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*, επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 23.

³⁸⁰ Δ. Τάτσης, ό.π., σ. 4.

³⁸¹ Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων*, Μέρος Πρώτον, επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 59.

³⁸² Σ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α', Πάτρα 1962, σ. 178.

³⁸³ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σσ. 214, 219.

υψομέτρου, ήταν ανύπαρκτο. Η κατασκηνωτική ζωή κυλούσε μέσα στην αγκαλιά της φύσης, σε ιδανικό υψόμετρο και πεντακάθαρη ατμόσφαιρα.³⁸⁴

Αρχιτεκτονική – Καθολικό

Όπως γράφει ο Βησσανιώτης ιστοριοδίφης Σπύρος Στούπης, τα παλιά τα χρόνια «η μονή ήταν περιτειχισμένη με υψηλή μάνδρα σε σχήμα τετραγώνου, στο μέσον δε του περιβόλου της ευρίσκετο η εκκλησία με το καμπαναριό. Από τους τοίχους της και σ' όλη σχεδόν την εσωτερική περίμετρο επρόβαλλον πάνω και κάτω τα κελιά και οι ξενώνες με τις απέραντες ξύλινες κρεβάτες, μπροστά και κάτω της τα κατώγια, οι διάφορες αποθήκες και βοηθητικοί χώροι. Ήταν δε κατά τέτοιον τρόπο διαχωρισμένη εσωτερικώς εν συνδυασμώ με το εξωτερικό περιτείχισμα, που ήταν δύσκολο να ληστευθεί. Διέθετε όλα τα απαιτούμενα για την εναποθήκευση και διατήρηση των παραγομένων αγαθών από την εκτεταμένη γύρω ιδιόκτητη αγροτική περιουσία, καθώς και όλα τα απαραίτητα για τη ζωή των μοναζόντων μέσα, αλλά και για τη σχετική φιλοξενία».³⁸⁵

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 τα κελιά κατεδαφίστηκαν και διατηρήθηκε μονάχα ένα μικρό οίκημα, που στέγαζε το ηγουμενείο, στη ΒΔ πλευρά του μεταγενέστερου περιβόλου, που περικλείει τώρα το Καθολικό.³⁸⁶

Το Καθολικό της Μονής Άβελ. Βόρεια άποψη
(*Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 58).

³⁸⁴ Τις λεπτομέρειες για τις μαθητικές κατασκηνώσεις μου τις διηγήθηκε ο πατέρας μου, ο οποίος έζησε δύο καλοκαίρια ως κατασκηνωτής στις κατασκηνώσεις της Μονής Άβελ και τα θυμάται με νοσταλγία.

³⁸⁵ Σ. Στούπης, *ό.π.*, σσ. 177, 178.

³⁸⁶ Α. Τζάκου, *ό.π.*, σ. 58.

Το Καθολικό

Το Καθολικό είναι μονόκλιτη βασιλική με τρούλο. Η τοιχοποιία του ναού έχει πάχος 0,80 εκ. και είναι κατασκευασμένη από ντόπιες γκρίζες ασβεστολιθικές πέτρες, χοντρολαξευμένες σε ορθογώνιο σχήμα και διάφορες διαστάσεις. Μονάχα οι πέτρες του τρούλου είναι λαξευμένες.

Ο ναός έχει εξωτερικές διαστάσεις 14x7 μ. μαζί με το νάρθηκα. Είναι μονόκλιτος και στη βόρεια και νότια πλευρά του φέρει ημικυκλικές κόγχες. Ο ναός φέρει ημικυκλικές κόγχες και τρίπλευρους χορούς. Η κόγχη του ιερού είναι πεντάπλευρη. Στεγάζεται με δίκλινη στέγη σκεπασμένη με ντόπια πλάκα. Με πλάκες είναι σκεπασμένος και ο εντυπωσιακός δεκάπλευρος τρούλος. Οι πέτρες του τρούλου είναι λαξευμένες με επιμέλεια, ώστε να ξεχωρίζουν από μακριά τα διπλά και τυφλά αψιδώματα σε κάθε μία από τις δέκα πλευρές του. Το γείσο του τρούλου αποτελεί λίθινη οδοντωτή ταινία (ανάμνηση βυζαντινών προτύπων) και διπλή λίθινη εξοχή. Προσέτι, διπλή λίθινη εξοχή στέφει ολόκληρο το ναό, τους χορούς και την κόγχη του Ιερού.

Κατά την Αθηνά Τζάκου ο ναός ανήκει στο λεγόμενο απλοποιημένο ή καλύτερα συνεπτυγμένο αθωνίτικο ή αγιορείτικο τύπο με νάρθηκα.³⁸⁷

Το κωδωνοστάσιο είναι χωρισμένο σε τρεις ζώνες. Είναι κατασκευασμένο από την ίδια πέτρα και παρόλο που προστέθηκε αργότερα, δίνει την εντύπωση ότι αποτελεί οικοδομική συνέχεια με το ναό.

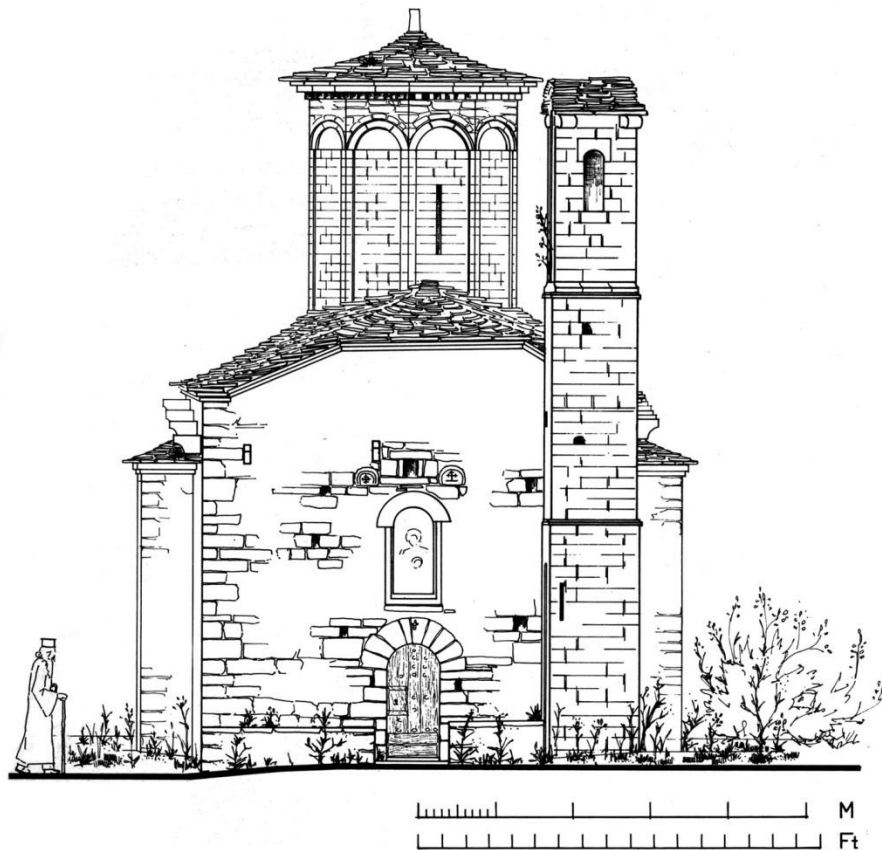
Ο κίνδυνος ληστρικής επιδρομής οδήγησε στη λήψη ορισμένων αμυντικών μέτρων κατά το χτίσιμο του μοναστηριού. Αντί για παράθυρα ο ναός φέρει μερικά ανοίγματα, τα οποία μοιάζουν με πολεμίστρες και χρησιμεύουν όχι μόνο για φωτισμό και αερισμό, αλλά και για άμυνα (κατά τα παλαιότερα χρόνια).

Άλλο ένα εντυπωσιακό μορφολογικό στοιχείο είναι τα λίθινα φουρούσια που περιτρέχουν το ναό, λίγο πιο κάτω από το γείσο της στέγης. Είναι τοποθετημένα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η νοητή ευθεία που τα ενώνει, να έχει κλίση και το κατώτερο σημείο της να βρίσκεται στη ΒΔ γωνία. Τα μικρά λίθινα φουρούσια στήριζαν και στηρίζουν την υδρορροή για τη συγκέντρωση του βρόχινου νερού στη στέρνα του μοναστηριού.

Η πιο επιμελημένη όψη είναι η δυτική, όπου βρίσκεται και η είσοδος του ναού. Το υπέρθυρο της θύρας είναι ημικυκλικό, κατασκευασμένο από μεγάλες τραπεζοειδείς λαξευμένες πέτρες. Η θύρα είναι ξύλινη, βαριά, καρφωτή, διακοσμημένη με υπερμεγέθη γυφτόκαρφα. Σχεδόν στο κέντρο της όψης και πάνω από τη θύρα, βρίσκεται μία κόγχη με τοξωτό υπέρθυρο, όπου είναι τοποθετημένη μία φορητή εικόνα της Παναγίας από ευτελές υλικό.³⁸⁸

³⁸⁷ Αθηνά Τζάκου, ό.π., σσ. 58, 60, 61.

³⁸⁸ Αθηνά Τζάκου, ό.π., σ. 62.

Καθολικό Μονής Αβελ. Δυτική όψη (σχέδιο Αθηνάς Τζάκου, *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, σ. 62).

Ακριβώς πάνω από την αβαθή κόγχη, ανάμεσα σε δύο τοξωτές εγχάρακτες με το σχήμα του σταυρού πέτρες βρίσκεται μια άλλη ορθογώνια εσοχή, στο βάθος της οποίας με χρώμα μόλις που διακρίνονται οι λέξεις «ανεκαινίσθη ο θείος ναός...». Η συνέχεια, που θα ήταν πολύτιμη, έχει σβηστεί από τα βρόχινα νερά. Συνήθως στις εξωτερικές πέτρινες επιγραφές αναφέρεται η ακριβής χρονολογία ανέγερσης του ναού.

Η είσοδος του νάρθηκα προστατεύεται από δύο πολεμίστρες. Το υπέρθυρο της θύρας είναι ημικυκλικό, κατασκευασμένο από μεγάλες τραπεζοειδείς λαξευμένες πέτρες. Στην εσωτερική πλευρά της πόρτας εισόδου του Καθολικού σώζεται το «ρωμάνι»,³⁸⁹ ήτοι μια ξύλινη αμπάρρα, την οποία οι Βυζαντινοί ονόμασαν «ρωμανίσι», καθώς και το «καταπίδι», δηλ. το ξύλινο «μάνταλο» ή «καταρράχτης», που συγκρατούσε τη θύρα.

Ο νάρθηκας είναι αγιογραφημένος. Κυριαρχούν οι αγιογραφίες που παριστάνουν σκηνές από τη Δευτέρα Παρουσία. Βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με την επιφάνεια του εδάφους, ενώ ο κυρίως ναός βρίσκεται μισό μέτρο χαμηλότερα (τρία σκαλιά). Ο χώρος περιτρέχεται από στενή πεζούλα. Το δάπεδο του νάρθηκα είναι στρωμένο με ορθογώνιες πλάκες κατά τρόπο ακανόνιστο.

Μία στενή, χαμηλή (μόλις 1,5 μ. ύψος) και με τοξωτό υπέρθυρο πόρτα συνδέει το νάρθηκα με τον κυρίως ναό, που είναι κατάγραφος από αγιογραφίες. Πάνω από την πόρτα που

³⁸⁹ **Ρωμάνι** ή **ρωμανίσι** (το) = σύρτης, περάτης, αμπάρρα. Από τα λατινικά επίθετα *romanicus*, (-a, -um) ή *romaniensis*, e = ρωμαϊκός, επειδή την αμυντική αυτή μέθοδο τη δανειστήκαμε από τους Ρωμαίους. Πιθανόν η ονομασία να σχετίζεται και με την αρχαία ελληνική ρώμα ή ρώμη, η = ισχύς, δύναμη.

συνδέει τον κυρίως ναό με το νάρθηκα και προς την πλευρά του κυρίως ναού βρίσκεται η ανορθόγραφη κτητορική επιγραφή της μονής για την οποία έγινε εκτενέστερος λόγος στο κεφάλαιο της ίδρυσης.

Ο φωτισμός της εκκλησίας είναι λιγοστός, επειδή δεν έχει μεγάλα παράθυρα. Το δάπεδο του κυρίως ναού είναι στρωμένο με ορθογώνιες πλάκες. Ακριβώς κάτω από τον τρούλο σχηματίζεται απλό «ομφάλιο», που το αποτελούν μία κεντρική κυκλική πέτρα και δεκατέσσερις άλλες τραπεζοειδείς πλάκες τοποθετημένες ακτινωτά.

«Στη μέση της εγκάρσιας καμάρας και λίγο ψηλότερα από την κλείδα υψώνεται ο ψηλόκορμος δεκάπλευρος τρούλος. Επειδή η διάμετρός του είναι λίγο μικρότερη από το πλάτος της εγκάρσιας καμάρας, δημιουργείται στη βάση του μια τεταρτοκυκλική σε τομή προεξοχή για τη στήριξή του. Ταυτόχρονα κάτω από τη σφενδόνη διαμορφώνονται 4 (τέσσερα) λοφία για τη γεφύρωση των γωνιών. Ο τρούλος είναι αγιογραφημένος και φέρει στις κάθετες επιφάνειές του τέσσερις μη αξονικές σχισμές για λίγο φωτισμό».³⁹⁰

Στο εσωτερικό ο ναός σχηματίζει στους χορούς ημικύκλια. Κατά το Βησσανιώτη αρχιτέκτονα Β. Τσούλο «έχει δύο χαμηλωμένους θόλους μεταξύ των αψίδων, που στηρίζονται σε πεσσούς ή σβήνουν στον τοίχο. Το ιερό εξωτερικώς έχει επιμήκη τυφλά αψιδώματα, που συνεχίζονται και στον υπόλοιπο ανατολικό τοίχο, δημιουργώντας έτσι μεγαλύτερη διακοσμητική εντύπωση. Διακοσμητικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης και οι ανάγλυφες παραστάσεις, που εκτείνονται στο διπλό τόξο της αψίδος του τόξου».³⁹¹

Το τέμπλο είναι σκαλισμένο σε ξύλο καρυδιάς με τη μέθοδο του «κεντητού» ή «σκαλιστού στον αέρα». Είναι επιχρυσωμένο και έχει μεγάλες ομοιότητες με το τέμπλο του Αγίου Νικολάου της Βήσσανης. Φιλοτεχνήθηκε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και κατά πάσα πιθανότητα είναι έργο του ίδιου καλλιτέχνη που φιλοτέχνησε και το τέμπλο του Αγίου Νικολάου Βήσσανης.³⁹²

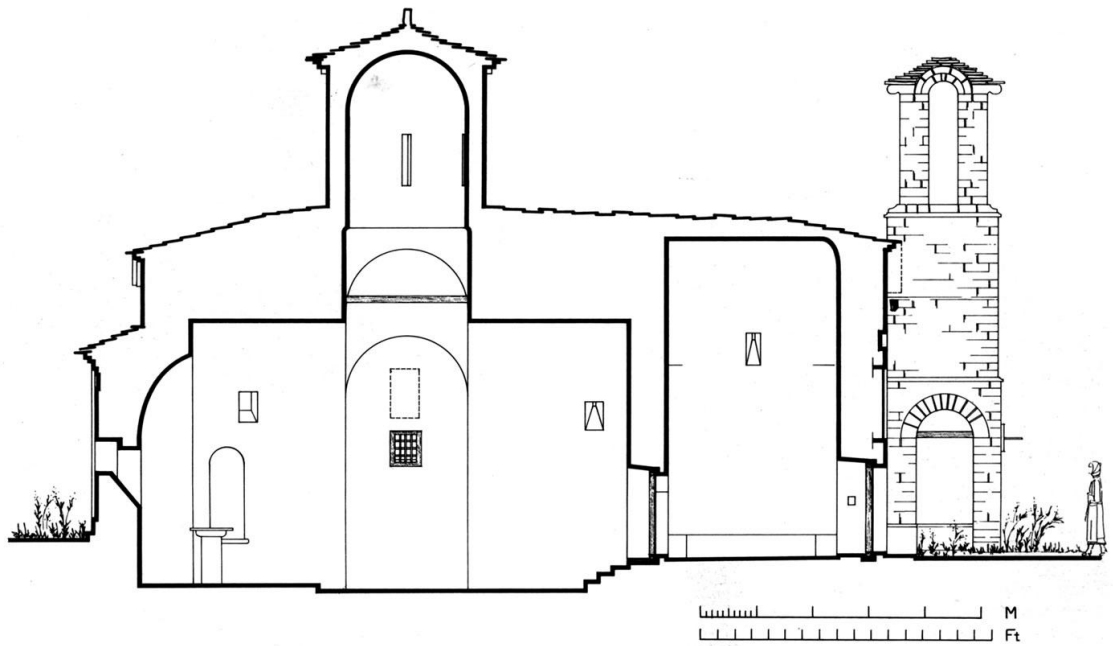
Το Ιερό είναι ελαφρά υπερυψωμένο από το δάπεδο του κυρίως ναού. Η Αγία Τράπεζα αποτελείται από ένα μαρμάρινο κίονα, επάνω στον οποίο στηρίζεται μια μαρμάρινη πλάκα. Το μακρόστενο άνοιγμα στην κόγχη του ιερού και το άνοιγμα ψηλά στο νότιο τοίχο μόλις που αφήνουν ελάχιστο φως στο εσωτερικό, καθώς οι πλευρές τους συγκλίνουν προς τα έξω.

Τα μόνα παράθυρα που φωτίζουν το ναό είναι τα μικρά, ορθογώνια και καγκελόφρακτα παράθυρα των χορών, τα οποία δεν βρίσκονται στο ίδιο ύψος. Επίσης, οι τέσσερις σχισμές του τρούλου αφήνουν κι αυτές το λιγοστό φως τους.

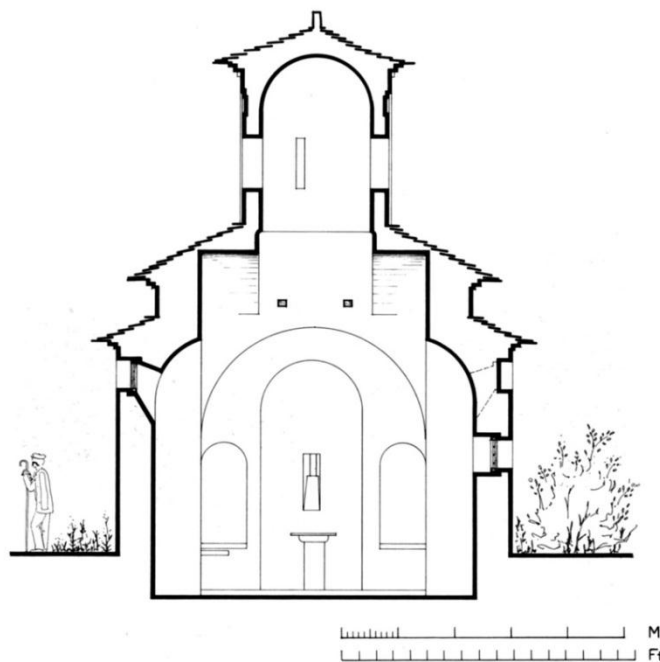
³⁹⁰ Α. Τζάκου, ό.π., σ. 60.

³⁹¹ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 218.

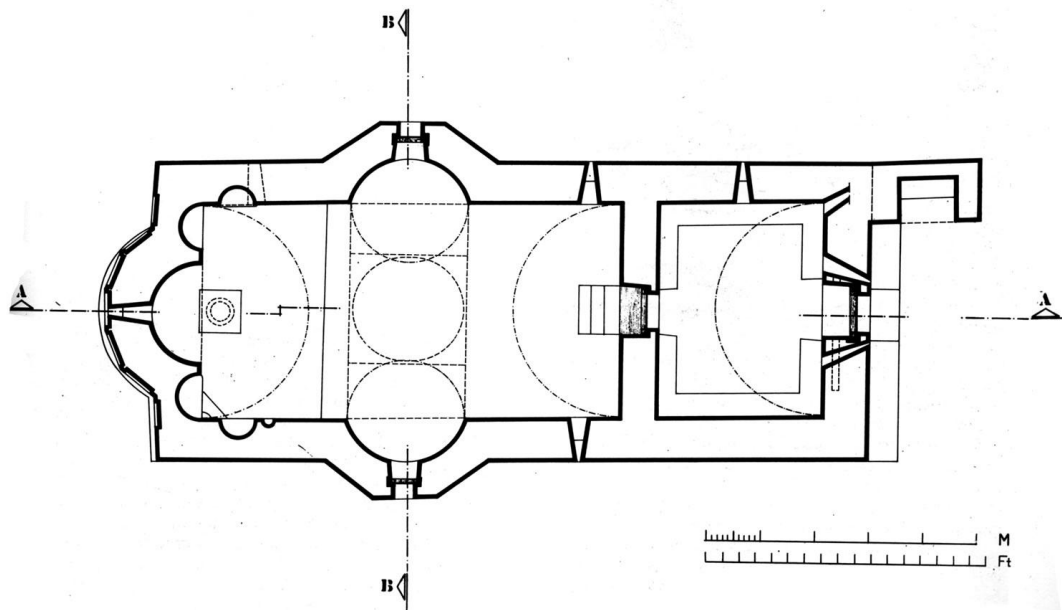
³⁹² Α. Τζάκου, ό.π., σ. 64.

Καθολικό Μονής Άβελ. Κατά μήκος τομή (σχέδιο Αθηνάς Τζάκου,
Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση, σ. 59).

Καθολικό Μονής Άβελ. Κατά πλάτος τομή (σχέδιο Αθηνάς Τζάκου,
Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση, σ. 60).

Καθολικό Μονής Άβελ. Κάτοψη (σχέδιο Αθηνάς Τζάκου,
Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση, σ. 59).

Αγιογράφηση

Με εξαίρεση τις επιφάνειες του κυρίως ναού πίσω από τα στασίδια, που έχουν ασβεστωθεί, όλος ο υπόλοιπος ναός είναι κατάγραφος από καλά διατηρημένες αγιογραφίες, που φιλοτεχνήθηκαν από τους Χιοναδίτες αγιογράφους Κωνσταντίνο και Μιχαήλ Μιχαήλ στη δεκαετία 1760-1770.

Οι αγιογραφίες διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση με ζωηρά ακόμα τα χρώματα, στα οποία επικρατεί το γαλάζιο φόντο. Οι αγιογραφημένες επιφάνειες είναι χωρισμένες σε ζώνες και στη συνέχεια σε ορθογώνια περικλεισμένα από κόκκινες ταινίες.³⁹³

Στην αγιογράφηση της Μονής Άβελ παρατηρούμε ότι οι Χιοναδίτες αγιογράφοι εγκαταλείπουν τον έντονο λαϊκό χαρακτήρα που χαρακτηρίζει την «Οικιακή Αγιογραφική Σχολή Χιονιάδων» και ακολουθούν τη Μακεδονική Σχολή, δίχως να διστάζουν να δανείζονται αρκετά στοιχεία και από την Επτανησιακή Σχολή.

Τα έξοδα για την αγιογράφηση σύμφωνα μ' ένα συστατικό γράμμα («πανταχούσα») του ηγουμένου της Μονής Άβελ Διονυσίου για τον ιερομόναχο Ιάκωβο, που βρέθηκε στην Κοινοτική Βιβλιοθήκη της Βήσσανης, καλύφθηκαν από έρανο, που έγινε στην περιοχή της Επισκοπής Βελλάς.

Στο νάρθηκα κυριαρχούν σκηνές από τη Δευτέρα Παρουσία. Στον κυρίως ναό εικονίζονται σκηνές από την Αγία Γραφή, από τη Γέννηση και τα Εισόδια της Θεοτόκου, σκηνές εμπνευσμένες από τον Ακάθιστο Ύμνο, σκηνές από τα θαύματα και τα πάθη του Κυρίου και μορφές Αγίων. Στον τρούλο εικονίζεται ο Παντοκράτορας με τους Ευαγγελιστές και στην κόγχη του Ιερού κυριαρχεί η Πλατυτέρα, η οποία περιστοιχίζεται κυκλικά από παραστάσεις αγίων μέσα σε κύκλους. Τα κενά ανάμεσα στους κύκλους καλύπτονται με διάφορα χριστιανικά σύμβολα και κυρίως από σταφύλια.

³⁹³ Α. Τζάκου, ό.π., σ. 64.

Στο τέμπλο της εκκλησίας υπάρχουν οι εικόνες του Χριστού και της Παναγίας με τις παρακάτω επιγραφές:

Στην εικόνα της Παναγίας: «δηά χειρός κωνσταντίνου εκ χορίον χηονιάδες 1770» (κατά τον ιερέα Γ. Παΐσιο).

Στην εικόνα του Χριστού (κατά το Σ. Στούπη): «Του αγλστ' –1736– δηά χειρός εμού του ταπινού και αμαρτολού αδάμου, οιστοριογράφον εκ κόμης θεοτόκο».

Σε εικόνα της Κοίμησης της Θεοτόκου του τέμπλου:

«Δέησις του δούλου του Θεού Αγαπίου ιερομονάχου 1818 Ιανουαρίου 29. Δηά χειρός Αναγνώστου Μπογά Καπεσοβήτου».

Σε εικόνα του Χριστού:

«Δέησις του (δούλου του) Θεού Χριστοφόρου, ιερομονάχου».³⁹⁴

Η Πλατυτέρα, τοιχογραφία από το Καθολικό της Μονής Άβελ
(Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση, σ. 64).

³⁹⁴ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σσ. 218, 220.

Τοιχογραφίες Καθολικού

Η Γέννηση της Θεοτόκου, τοιχογραφία από το Καθολικό της Μονής Άβελ
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 216).

Τα Εισόδια της Θεοτόκου, τοιχογραφία από το Καθολικό της Μονής Άβελ
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 216).

Ο Χριστός στη θάλασσα της Τιβεριάδος, τοιχογραφία του Καθολικού (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 218).

Η μαστίγωση του Χριστού (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 219).

Ηγούμενοι – Μοναχοί

Ατυχώς δεν διασώθηκε Κώδικας, ούτε μοναχολόγιο. Από έγγραφο του έτους 1920 μαθαίνουμε ότι η Μονή Άβελ υπήρξε μετόχι της Μονής Μολυβδοσκεπάστης και «ευρίσκοντο ενδαιτώμενοι εν αυτή πολλοί μοναχοί». ³⁹⁵ Από την ιδρυτική επιγραφή, τις αφιερώσεις στις εικόνες και ενθυμίσεις σε εκκλησιαστικά βιβλία της μονής διασώθηκαν τα παρακάτω ονόματα ηγουμένων και ιερομονάχων:

Διονύσιος, ηγούμενος (1760). Φέρεται ως ιδρυτής.

Δαμιανός, ηγούμενος (1765). Μνημονεύεται σε ενθύμιση αργυρής επένδυσης ευαγγελίου

Μητροφάνης, ηγούμενος (1805). Μνημονεύεται σε αργυρή επιχρυσωμένη πόρπη Αγίας Ζώνης

Νικόδημος, ηγούμενος (1770). Ιδρυτική επιγραφή. Αναφέρεται και ως ιερομόναχος

Χριστόφορος, ηγούμενος (1839). Από ενθύμιση σε εκκλησιαστικό βιβλίο

Αγάπιος, ηγούμενος (1748)

Νικηφόρος, ιερομόναχος (1753)

Σεραφείμ, ιερομόναχος (1770) (κτητορική επιγραφή)

Άνθιμος, ιερομόναχος (1770) (»)

Θεοφάνης, ιερομόναχος (1770) (»)

Νικόδημος, ιερομόναχος (1770) (»)

Αγάπιος, ιερομόναχος (1818) (αφιερωματική επιγραφή σε εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου)

Περιουσία

Η Μονή Άβελ είχε μεγάλη κτηματική περιουσία τόσο μέσα όσο κι έξω από την περιοχή της Κοινότητας Βήσσανης (π.χ. στη Ρουσιά, στις θέσεις Ριζόκαστρο, Μπούκουρα, κ.ά.).

Το έτος 1892 έγινε γενική απογραφή των κτημάτων της Κοινότητας Βήσσανης, κατόπιν διαταγής των τουρκικών αρχών. Σε αντίγραφο του χειρογράφου που καταγράφει τα κτήματα της Κοινότητας, των σχολείων και των εκκλησιών διαβάζουμε μεταξύ των άλλων τα παρακάτω:

«... Η Μονή Άβελ με το εν αυτή άλσος, τσαϊρια, καλύβα, αλώνι, κήπους, αμπέλι, συνορεύει με Άγιον Αθανάσιον, Άγιον Χαράλαμπον, Αγία Τριάδα, μέχρι λάκκου Κουρί και δρόμον Αγ. Αθανασίου λειβάδια μοναστηρίου Άβελ. Από μύλον Γορμού μέχρι συνόρων Καξούς και Αγ. Αθανασίου. Άπαν το πλάι εκείνο ανήκει εις το μοναστήρι. Κουριά, μύλος Γορμού, η Παναγία είναι εντός της περιφέρειας μοναστηριού...». ³⁹⁶

Τα κτήματα τα καλλιεργούσαν οι Βησσανιώτες δωρεάν ή με ενοίκιο. Η Ιερά Μονή είχε και εμβάσματα από το εξωτερικό και συγκεκριμένα από τη Ρωσία.

Ο Ι. Λαμπρίδης μάς πληροφορεί ότι η Μονή Άβελ το 1858 δαπανούσε για τα σχολεία της Βήσσανης 6.000 (έξι χιλιάδες) γρόσσια το χρόνο. ³⁹⁷

Μετά τη διάλυση της μονής τη διαχείριση των κτημάτων της ανέλαβε επιτροπή από Βησσανιώτες με επικεφαλής τον παπα-Νικόδημο, αντί ετήσιας αμοιβής 10 (δέκα) λιρών.

Σ' ένα συνοπτικό κατάλογο των ετήσιων εισοδημάτων και εξόδων των εκκλησιών και των εκπαιδευτηρίων Βήσσανης, τον οποίο συνέταξε το 1908 μία εξελεγκτική επιτροπή, που διόρισε ο μητροπολίτης Βελλάς και Κονίτσης, η Μονή Άβελ είχε ετήσια έσοδα 8.029 γρόσσια από

³⁹⁵ Δ. Τάτσης, πρεσβύτερος, «Χρονικό Ιεράς Μονής Άβελ Βήσσανης», περιοδικό *Το Σήμαντρο*, τεύχ. 10, Καστάνιανη 1984.

³⁹⁶ Σ. Στούπης, ό.π., σ. 181.

³⁹⁷ Ι. Λαμπρίδης, *Περί των εν Ηπείρω αγαθοεργημάτων*, μέρος Α', επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, σ. 59.

αμπελοχώραφα, υδρόμυλους κ.λπ. και έξοδα 4.745 γρόσσια το χρόνο. Είχε όμως και εμβάσματα από το εξωτερικό και συγκεκριμένα από τη Ρωσία, 30-45 χρυσά ρούβλια το χρόνο.³⁹⁸

Στις 6 Ιουλίου 1934 η Μονή Άβελ έγινε μετόχι της Μονής Παναγίας του Μακραλέξι.

Τα βημόθυρα της Ωραίας Πύλης
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 221).

Πανηγύρι

Η Μονή Άβελ πανηγυρίζει το Δεκαπενταύγουστο. Παλιότερα, την παραμονή της 15ης Αυγούστου οι προσκυνητές πήγαιναν αποβραδís στο μοναστήρι με τα σκεπάσματα στην πλάτη και κοιμώνταν μέσα στην εκκλησία. Λίγες ώρες πριν φέξει, σήμαινε η καμπάνα, ξυπνούσαν όλοι, ετοιμάζονταν και παρακολουθούσαν τη λειτουργία από τον παπά του χωριού που συνόδευε τα γυναικόπαιδα και ήταν υπεύθυνος αρχηγός. Αυτός φρόντιζε να είναι οι θύρες κλειστές κατά το διάστημα της νύχτας και να υπάρχει ησυχία και τάξη.³⁹⁹

Ο Βησσανιώτης Θεοφάνης Μέντζος γράφει για τους προσκυνητές από τα γύρω χωριά: «... Θεωρίες ευσεβών προσκυνητών έρχονται και σταθμεύουν στο ξέφωτο του λειβαδιού. Καβάλα σε υποζύγια στολισμένα με μικρά χαλιά και βελέντζες κόκκινες και παττανίες φανταχτερές, μικρά παιδιά που κάμνουν να ξυπνούν του δάσους οι αντίλαλοι με τα κρυστάλλινα

³⁹⁸ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 220.

³⁹⁹ Σ. Στούπης, ό.π., σ. 179.

τους γέλια και τις χαρούμενες φωνές. Και οι αλύγιστες και ορθόσπητες δρυς βλέπουν αιώνες τώρα σύρριζα στα πόδια τους πανηγύρια ιερά και τραγούδια και χορούς».⁴⁰⁰

Μετά τη Θεία Λειτουργία οι προσκυνητές χόρευαν με ντόπια παραδοσιακά όργανα και έτρωγαν κάτω από τις αιωνόβιες βαλανιδιές. Αργά το απόγευμα ο χορός και το γλέντι μεταφέρονταν στο χωριό της Βήσσανης, στην κεντρική πλατεία με τον πλάτανο και συνεχίζονταν με το «λουξ» όλη τη νύχτα.

Τα πανηγύρια της Μονής Άβελ, γύρω στο 1900, θα πρέπει να είχαν έντονο διονυσιακό χαρακτήρα, αν κρίνουμε από μία επιστολή του μητροπολίτη Βελλάς και Κονίτσης προς τους «Τιμιωτάτους Εφοροεπιτρόπους, Προκρίτους και Δημογέροντες του καθ' Ημάς χωρίου Βησσάνης», στις 29 Ιανουαρίου 1900, με την οποία τους ανακαλεί στην τάξη:

«... Κατ' ακολουθίαν προτρεπόμεθα και υμάς πατρικώς, όπως μεριμνώντας περί της βελτιώσεως και ανυψώσεως της Ιεράς Μονής Άβελ, μη επιτρέψητε όπως χρησιμεύει Αύτη ως τόπος διασκεδάσεων και οινοποσίας κατά τας τελουμένας θρησκευτικές πανηγύρεις και τελετάς και τας λοιπάς συναθροίσεις, καθόσον το διασκεδάζειν και οινοποτείν εις ιερά σκηνώματα, καταφύγια της ευσεβείας και μεγάλης των Χριστιανών ευλαβείας, ρητώς και εξ ολοκλήρου απαγορεύονται».⁴⁰¹

Η Ιερά Μονή Άβελ με το όμορφο Καθολικό της το οποίο δικαιολογημένα χαρακτηρίστηκε ως «καλλιτεχνική εκκλησία» εξαιτίας της επιμελημένης κατασκευής του, συγκαταλέγεται στα πιο σημαντικά και αξιόλογα μνημεία της ακριτικής επαρχίας Πωγωνίου. Όπως γράφτηκε και παραπάνω, το Υπουργείο Πολιτισμού από πολύ νωρίς αναγνώρισε την ιστορική και καλλιτεχνική του αξία και το ανακήρυξε ιστορικό διατηρητέο μνημείο (ΦΕΚ 95/9-7-1947, τεύχ. Β').

⁴⁰⁰ Θ. Μέντζος, «Μονή Άβελ, η Κοίμησις της Θεοτόκου Βήσσανης. Το άλσος της Μονής», *Ηπειρωτική Εστία*, Ιωάννινα 1957, σσ. 397-405.

⁴⁰¹ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 222.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΛΙΑ ΤΕΡΙΑΧΙΟΥ

Το Καθολικό της Ιεράς Μονής Προφήτου Ηλία Τεριαχίου
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 233).

Θέση: Το μοναστήρι του Προφήτου Ηλιού στο Τεριάχι βρίσκεται στην κορυφή ενός δασωμένου λόφου (υψ. 778 μ.), ένα χιλιόμετρο περίπου πριν από το χωριό Τεριάχι. Ένα φαρδύ μονοπάτι, που ξεκινάει από τα δεξιά του χωματόδρομου Σταυροδρομίου – Τεριαχίου, οδηγεί μέσα από βαλανιδιές, σφεντάμια, φράξα και γράβους στην κορυφή του λόφου και στο μοναστήρι, ύστερα από μισή ώρα ποδαρόδρομο (για ανέβασμα και κατέβασμα).

Ίδρυση: Ο Π. Αραβαντινός γράφει ότι η Μονή Προφήτου Ηλία Τεριαχίου είναι σύγχρονη με τη Μονή Βομπού, δηλ. είναι κτίσμα του 18ου αιώνα:

«Το του Προφήτου Ηλιού παρά το χωριόν Τεριάχι, κτίσμα ταυτόχρονον του ανωτέρω. – Μονής Βομπλού– μονιδρίου μορφήν έχον και ιδιοσυντήρητον ον».⁴⁰²

Με τα γραφόμενα του Π. Αραβαντινού συμφωνεί και ο Νικόλαος Μυστακίδης, ο οποίος μας δίνει τη συμπληρωματική πληροφορία ότι η μονή του Προφήτου Ηλιού ιδρύθηκε το 1798 από κάποιον παπα-Κώστα, ο οποίος ήταν Τερ(γ)ιαχίτης, καταγόταν από την οικογένεια Γαλίτση και ήταν γιος του Αργύρη και της Χρυσάνθης. Ο παπα-Κώστας ασκήτεψε στη μονή και έγινε ηγούμενος το έτος 1800. Ως παλαιότεροι κτίτορες αναφέρονται ο Νικόλαος και η Μαρία:

«Το μονίδριον τούτο ανηγέρθη εν έτει 1798 υπό τινος πνευματικού και εναρέτου εκ της οικογενείας Γαλίση, παπα-Κώστα ονομαζομένου, όστις ην υιός ευσεβών γονέων Αργύρη και Χρυσάνθης. Ούτος μακαρίζεται ως κτήτωρ του μονιδρίου τούτου και άλλων πολλών της κόμης ταύτης αγαθών, αλλά οι αρχαιότεροι κτήτορες του μονιδρίου τούτου εισίν ο Νικόλαος και η Μαρία...».⁴⁰³

⁴⁰² Π. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου*, μέρος Γ', έκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1984, σ. 159.

⁴⁰³ Ν. Μυστακίδης, «Αρχαιολογικά μελέται Μαυροπούλου και Τεριαχίου», *Δωδώνη*, εικονογρ. Ηπειρ. Ημερολόγιο, Αθήναι 1899, σσ. 73-82.

Η πληροφορία του Β. Μπαρά ότι η Μονή Προφήτου Ηλιού Τεριαχίου ιδρύθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα, επί π. Κωνσταντίνου, δε φαίνεται να ευσταθεί.⁴⁰⁴ Κατά τη γνώμη μου πρόκειται για κάποιο τυπογραφικό λάθος, που διέφυγε.

Η λίθινη πλάκα που είναι εντοιχισμένη στη νότια εξωτερική πλευρά του Καθολικού και γράφει τη χρονολογία «1896 ΣΕΠΤΕΜΒ(ΡΙΟΥ) ΙΗ΄» (= 18 Σεπτέμβρη 1896) αφορά επισκευή ή ανακαίνιση του ναού. Δεν είναι ιδρυτική περιγραφή.

Η χρονολογία 1763, η οποία αναγράφεται σε φορητή εικόνα της Παναγίας στο τέμπλο της μονής μαρτυρεί ότι οι χρονολογίες που αναφέρθηκαν παραπάνω ως ιδρυτικές χρονολογίες, δεν είναι αξιόπιστες. Η ίδρυση της Ιερής Μονής του Προφήτου Ηλιού πρέπει να τοποθετηθεί λίγες δεκαετίες ενωρίτερα από το έτος 1798, που αναφέρει ο Ν. Μυστακίδης, ήτοι γύρω στο έτος 1760 μ.Χ.

Το Καθολικό

Από το παλιό μοναστήρι σώζονται σήμερα το Καθολικό και τα ερείπια ενός κελιού, στη νοτιοανατολική πλευρά της εκκλησίας. Δίπλα στο Ιερό φαίνονται τα θεμέλια από το κελί της μονής.

Η εκκλησία του Προφήτου Ηλιού είναι μικρή μονόκλιτη βασιλική με μία είσοδο στη δυτική της πλευρά. Τα παλιότερα χρόνια η είσοδος του ναού βρισκόταν στη νότια πλευρά. Η νέα είσοδος της δυτικής πλευράς ανοίχτηκε το έτος 1938.⁴⁰⁵ Η δίκλινη στέγη του είναι σκεπασμένη με σχιστολιθικές πλάκες. Στη νότια πλευρά του φέρει ένα μικρό αψιδωτό παράθυρο και δύο μικρότερα για φωτισμό και αερισμό. Τα παράθυρα είναι σιδερόφραχτα. Η κόγχη του Ιερού είναι κι αυτή σκεπασμένη με πλάκες. Σε μια πλάκα, που είναι εντοιχισμένη στην εξωτερική επιφάνεια του νότιου τοίχου της, φέρει χαραγμένη την επιγραφή «1896 ΣΕΠΤΕΜΒ. ΙΗ».

Η εντοιχισμένη στη βόρεια εξωτερική πλευρά του Καθολικού πλάκα, που φέρει την επιγραφή «1896 ΣΕΠΤΕΜΒ. ΙΗ» (Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 234).

⁴⁰⁴ Β. Μπαράς, *Το Δέλβινο της Βορείου Ηπείρου και οι γειτονικές περιοχές του*, επιμέλεια Λ. Βρανούσης, Αθήνα 1966, σ. 242.

⁴⁰⁵ Β. Πλιάτσικας-Ν. Λώλης, *Το Τεριαχίον όπως το ζήσαμε*, Αθήνα 1965, σ. 57-59.

Το μικρό Καθολικό του Προφήτου Ηλιού δεν έχει πρόναο, ούτε αγιογραφίες. Ο πολυέλαιος είναι δωρεά του Αθανασίου Ηλία Λώλης, έτος 1960. Το τέμπλο του είναι σανιδένιο. Οι δεσποτικές εικόνες της Παναγίας και του Χριστού έγιναν το 1812.

Το καλοκαίρι του 1965 ο Τεριαχίτης δικηγόρος Νικόλαος Λώλης κατέγραψε στο Καθολικό της Μονής του Προφήτου Ηλιού τις παρακάτω εικόνες:

1) Εικόνα της Παναγίας: Φιλοτεχνήθηκε «διά χειρός Λαζόπουλου Λάζαρου από απάνω Σουδενά, 1812, ΙΣΤ΄ Ιουλίου».

2) Εικόνα του Χριστού: «διά χειρός Λαζάρου από απάνω Σουδενά, 1812, Νοεμβρίου Κ΄, δέησις και εξόδου του δούλου του Θεού Αθανασίου ιερέως και πρωτοπατρός εκ χώρας Ποντικάτες». Η τεχνοτροπία της φορητής αυτής εικόνας φέρει έντονη επίδραση από την Κρητική και τη Ρωσική αγιογραφική σχολή.

3) Εικόνα του Προφήτου Ηλιού, δίπλα από την εικόνα του Χριστού με την επιγραφή: «Η πυρφόρος μετάστασις του Προφήτου Ηλιού του Θεσβίτου, 1801, Ιουλίου 15, (χειρ) Λαζάρου εξ Ανω Σουδενά».

4) Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος.

5) Εικόνα της Παναγίας, φορητή, με παραστάσεις και άλλων αγίων, όπως είναι οι Άγιοι Αθανάσιος, Δημήτριος, Ιωάννης ο Πρόδρομος, Αγία Παρασκευή, κ.ά. Η εικόνα της Παναγίας φέρει την παρακάτω επιγραφή: «Δέησις του δούλου του Θεού Διαμάντη, εν έτει 1763, Οκτωβρίου 10».⁴⁰⁶

Στην εικόνα της Παναγίας σώζεται η αρχαιότερη γραπτή μαρτυρία για το χωριό Τεριάχι. Η ίδια χρονολογία μάς υποχρεώνει να τοποθετήσουμε την ίδρυση της Μονής Ηλιού γύρω στο 1760 μ.Χ.

6) Εικόνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ και Γαβριήλ.

7) Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, «Αφιέρωμα Κ.Σ.Λ. της 24 Μαρτίου 1938».

8) Προφήτης Ηλίας.

9) Προφήτης Ηλίας, «αφιέρωμα Β. Γαλίτσης 1951.

10) Σταθερή παλιά εικόνα με παραστάσεις πολλών αγίων, οι μορφές των οποίων είναι δυσδιάκριτες από την πολυκαιρία, πάνω στην Αγία Τράπεζα.

11) Δύο χάρτινες εικόνες, μία του Προφήτου Ηλιού και μία του Αγίου Γεωργίου, αφιερώματα Αθανασίου Τζιάμου, 2 Ιουνίου 1923.

12) Ο Άγιος Ηλίας, αφιέρωμα Κων/νου Π. Γιώτη, 1964. Ζωγράφος: «Σ. Φραγκαλιός».⁴⁰⁷

Περιουσία

Σύμφωνα με μαρτυρίες των κατοίκων του Τεριαχίου η Μονή του Προφήτου Ηλιού είχε αρκετά κτήματα τα οποία σήμερα παραμένουν ανεκμετάλλευτα. Ο Β. Μπαράς γράφει ότι είχε ετήσιο εισόδημα 20 λίρες Τουρκίας.⁴⁰⁸

Η μοναδική περιουσία του Ναού του Προφήτου Ηλιού είναι τα μαγειρικά σκεύη που χρησιμοποιούσαν παλιότερα οι Τεριαχίτες στο πανηγύρι για το κοινό τραπέζι των προσκυνητών. Σ' αυτά συγκαταλέγονται καζάνια, μαστραπάδες, τραπέζια, καθίσματα και σερβίτσια (πιάτα,

⁴⁰⁶ Β. Πλιάτσικας-Ν. Λώλης, ό.π., σ. 57-59.

⁴⁰⁷ Β. Πλιάτσικας-Ν. Λώλης, ό.π., σ. 57-59.

⁴⁰⁸ Β. Μπαράς, ό.π., σ. 242.

μαχαιροπήρουνα, ποτήρια κ.ά.). Φυλάσσονται στο ναό των Ταξιαρχών Τεριαχίου και χρησιμοποιούνται κάθε φορά που αναβιώνει το πανηγύρι του μοναστηριού.

Το «τετραβάγγελο»

Το μοναδικό κειμήλιο της Ιεράς Μονής Προφήτου Ηλιού, που διασώθηκε, είναι ένα χρυσοποίκιλτο ευαγγέλιο, τυπωμένο στη Βενετία στο τυπογραφείο «ΦΟΙΝΙΞ» το έτος 1879. Οι Τεριαχίτες το έλεγαν «**τετραβάγγελο**». Σύμφωνα με μία ενθύμιση η οποία βρίσκεται γραμμένη στο εσώφυλλό του, είναι αφιέρωμα προσκυνητών από το Λιμπόχοβο της Βορείου Ηπείρου, οι οποίοι πήγαν να προσκυνήσουν στο μοναστήρι του Τεριαχίου ανήμερα της Πεντηκοστής του έτους 1819.

Κατά το Ν. Λώλη η δυσανάγνωστη ενθύμιση έχει ως εξής:

«Το παρόν και ιερόν άγιον Ευαγγέλιον υπάρχει του αγίου ενδόξου και θεόπτου προφήτου Ηλιού του Θεσβίτου και αφιερώθη χάρις προσκυνήσεως των Λιμποχοβινών που ήλθον εις 1819 Μαΐου της αγίας πεντηκοστής εις μονίδριον μοναστηρίου προφήτου Ηλιού εκ κόμης Τεριάχη παλαιάς Πωγωνιανής».

Το αρχικό Ευαγγέλιο όμως, στο οποίο ήταν γραμμένη η ενθύμιση αυτή –και που ασφαλώς θα είχε εκδοθεί πριν από το 1819– καταστράφηκε και τα φύλλα του αντικαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη το 1882, ενώ νέα διορθωτική επέμβαση σ’ αυτό έγινε και πάλι στην Κωνσταντινούπολη το 1911.

Αυτά μας τα βεβαιώνει ο Αντώνιος Αθ. Γαλίτσας, σε μια ελεύθερη αντιγραφή της αρχικής ενθύμισης, την οποία έκανε στο διπλανό εσώφυλλο του καινούριου Ευαγγελίου (του 1879).⁴⁰⁹

Ο Νικόλαος Μυστακίδης αναφέρει και μία άλλη ενθύμιση: «... Εν τινί εσωφύλλω ενός **τετραευαγγέλου** εύρον άνευ χρονολογίας τα εξής: “τούτο το **τετραευάγγλον** είναι της Μονής Προφήτου Ηλιού απέναντι της μεγάλης χώρας Τεριαχίου”».⁴¹⁰

Το «**τετραβάγγελο**» είναι χρυσοποίκιλτο και φυλάσσεται σήμερα στην εκκλησία των Ταξιαρχών του Τεριαχίου. Είναι η πέμπτη του έκδοση κι έχει τυπωθεί στο τυπογραφείο «ΦΟΙΝΙΞ» της Βενετίας το έτος 1879.

⁴⁰⁹ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 235.

⁴¹⁰ Ν. Μυστακίδης, ό.π., σσ. 73-82.

Το ευαγγέλιο του μοναστηριού, 1879
(Δ. Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, σ. 236).

Το πανηγύρι

Κατά την ημέρα της γιορτής του Προφήτου Ηλία στις 20 Ιουλίου γινόταν μεγάλο κοινοτικό πανηγύρι στο Τεριάχι, όπως μας διαβεβαιώνουν και τα «σερβίτσια» του μοναστηριού για 150 άτομα, που φυλάγονται στην εκκλησία των ταξιαρχών του χωριού. Έρχονταν πολλοί προσκυνητές από τα γύρω χωριά. Το μεσημέρι παρακάθονταν σε κοινό τραπέζι στον ίσκιο μιας θεόρατης γκορτσιάς και ακολουθούσε τρικούβεργο γλέντι με τα παραδοσιακά όργανα.

Η έμμετρη περιγραφή του πανηγυριού από την Αγαθή Νοτίδου-Δρίτσου είναι πλημμυρισμένη από νοσταλγία:

«Και νάρχεται του Αϊ-Λιως
που το χωριό γιορτάζει,
να ψήνουνε στη σούβλα αρνιά,
να στρώνουνε τις τάβλες...
Κάτω στον ίσκιο, στην γκορτσιά,
το γλέντι ν' αρχινάει,
δίπλες να σέρνεται ο χορός,
δίπλες και να γυρνάει...».⁴¹¹

Ο Βασίλης Σ. Λώλης από το Τεριάχι θυμάται ότι παλιά στο χωριό γίνονταν δύο πανηγύρια, ένα των Ταξιαρχών και ένα του Προφήτου Ηλίου στις 20 Ιουλίου. Το πανηγύρι τ' Αη-Λια είχε μορφή εμποροπανηγύρης και συγκέντρωνε προσκυνητές απ' όλα τα γύρω χωριά.⁴¹²

⁴¹¹ Δ. Καμαρούλιας, ό.π., σ. 236.

⁴¹² Β. Πλιάτσικας-Ν. Λώλης, ό.π., σ. 103.

Το Θεογέφυρο

Ο φυσιολάτρης προσκυνητής της Μονής Προφήτου Ηλιού Τεριαχίου μπορεί να επισκεφθεί και να θαυμάσει ένα σπάνιο φυσικό αξιοθέατο, το «Θεογέφυρο», που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τις πηγές «Ρογόζι», κοντά στον «Κάτω Μύλο».

Το Θεογέφυρο δημιουργήθηκε από τη διάβρωση του νερού, που κατεβαίνει ορμητικά από τις πηγές «Ρογόζι», οι οποίες είναι οι βασικές πηγές του ποταμού Δρίνου, που αρδεύει τον κάμπο της Δερόπολης.

Το Θεογέφυρο αποδεικνύει ότι ο πιο παλιός αρχιτέκτονας και γεφυροποιός είναι ο Θεός. Τα ορμητικά νερά «έφαγαν» το χώμα που υπήρχε στη ρίζα του βράχου, για να βρουν διέξοδο και δημιούργησαν στο διάβα των αιώνων ένα στέρεο, λίθινο και τοξωτό γεφύρι από μονοκόμματο συμπαγή βράχο, σε μια ειδυλλιακή ρεματιά κατάφυτη από δασύσκια πλατάνια.

Πάνω από το «Θεογέφυρο» ή «Θεογιόφυρο» περνάει ο αμαξιτός δρόμος, που πηγαίνει από τη «Ζέπη» στο Αργυροχώρι, προσπερνώντας τα χωριά Ζάβροχο, Μαυρόπουλο και Χρυσόδουλη.

Το Θεογέφυρο (φωτογραφία από το διαδίκτυο).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα ιστορικά μοναστήρια συγκαταλέγονται στα πιο αξιόλογα μνημεία που διαθέτει η ακριτική επαρχία Πωγωνίου. Πρόκειται για έναν ανεκτίμητο θησαυρό, που εξακολουθεί να παραμένει άγνωστος και λησμονημένος. Για όλους μας και προπάντων για τους νεότερους αποτελούν μια βαρεία κληρονομιά και ιερή παρακαταθήκη, που οφείλουμε να τη γνωρίσουμε, να τη σεβαστούμε, να τη διαφυλάξουμε και να την αξιοποιήσουμε όσο καλύτερα μπορούμε.

Η συστηματική καταγραφή της ιστορίας τους θα βοηθήσει πάρα πολύ την καταγραφή της ιστορίας των επαρχιών Πωγωνίου και Κόνιτσας. Ατυχώς, τα αρχεία που διατηρούσαν τα μοναστήρια καταστράφηκαν από τους πολέμους, τις πυρκαγιές, τις ληστρικές επιδρομές, την ερήμωση και την εγκατάλειψη. Μονάχα στο Αρχείο της Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων μπόρεσα να βρω ένα κτηματολόγιο του έτους 1865 από το οποίο δανείστηκα πολύτιμες πληροφορίες για τα περιουσιακά τους στοιχεία.

Ευελπιστώ ότι η παρούσα εργασία μου θα παρακινήσει μελλοντικούς ερευνητές για τη συστηματική διερεύνηση της μεγάλης περιουσίας που διέθεταν τα μετόχια των Ιερών Μονών στη Βλαχιά (σημερινή Ρουμανία) και δεσμεύτηκε από τη ρουμάνικη κυβέρνηση τον Απρίλη 1863.

Μέχρι σήμερα αναστηλώθηκαν με φροντίδα της Πολιτείας τρία μεγάλα μοναστήρια (Μολυβδοσκεπάστη, Σώσινο, Μακραλέξη). Το κράτος έχει ιερή υποχρέωση να μεριμνήσει και για τη συντήρηση των υπολοίπων. Η έλλειψη συντήρησης θα καταστρέψει ολοσχερώς την αγιογράφιση, για την οποία πρέπει να ληφθεί ειδική μέριμνα. Οι αγιογραφίες είναι ανάγκη να καθαρισθούν και να συντηρηθούν ενωρίς, προτού να αφανισθούν από τον πανδαμάτορα χρόνο. Η εγκληματική αδιαφορία των κρατικών Αρχών συνιστά ανεπίτρεπτη ασέβεια απέναντι στην ιερή παράδοση του τόπου και του έθνους μας.

Κάτω από περίτεχνους θόλους που άντεξαν στο διάβα των αιώνων και μέσα σε μια μυστηριακή ατμόσφαιρα συνεχίζουν βουβά τη Μεγάλη Ακολουθία οι ψυχές των μοναχών που τα υπηρέτησαν ως ταπεινοί λευίτες μια ολάκερη ζωή. Ο Παντοκράτορας ψηλά από τον τρούλο και η θαυματουργή Πλατυτέρα από την κόγχη του Ιερού εξακολουθούν να χύνουν βάλαμο στις πονεμένες καρδιές των κατοίκων της περιοχής. Στα στασίδια τις νύχτες ζωντανεύουν οι σκυθρωπές μορφές των Αγίων. Στα ξυλόγλυπτα τέμπλα της εξακολουθούν να κρέμονται οι κληματόβεργες με τα σταφύλια και τα παγώνια, αμάραντα στην αφθαρσία της τέχνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθηναγόρας, μητροπολίτης Παραμυθίας (1927). *Αι Ιεραί Μοναί της Ηπείρου και της Ελλάδος εν γένει και αι προς το Έθνος ανεκτίμητοι υπηρεσίαι αυτών*. Αθήναι
- Αραβαντινός, Π. (1856). *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμοι Α΄ και Β΄. Αθήνα
- Αραβαντινός, Π. (1984). *Περιγραφή της Ηπείρου*, τόμος Γ΄, έκδοση Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών (ΕΗΜ). Ιωάννινα
- Βασιλειάδης, Λ. Η. (1904). Αρχιεπισκοπή Πωγωνιανής και η σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστου, Ημερολόγιον *Ηπειρωτικός Αστήρ*, Αθήναι
- Βρανούσης, Λ. (1957). Η εν Ηπείρω Μονή Σωσίνου. *Επετηρίς Μεσαιωνικού Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών*, τόμος ΣΤ΄, 72-129 (ανάτυπον). Αθήναι: Ακαδημία Αθηνών
- Βρανούσης, Λ. (1962). *Χρονικά της Μεσαιωνικής και Τουρκοκρατούμενης Ηπείρου*. Ιωάννινα: ΕΗΜ
- Γιάνναρος, Χ. (1998). *Η Πολύτσα της Ηπείρου*, τόμος Β΄. Αθήναι: Έννοια
- Γκατσόπουλος, Σ. (1972). *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστου*. Αθήναι
- Γκόγκος, Α. (1995). *Παρακάλαμος*, τόμ. Α΄ και Β΄. Αθήνα: Δωδώνη
- Δέδες, Κ. (1978). *Δρυμάδες Χειμάρρας*. Κέρκυρα: Σείριος
- Δήμου, Β. (1983). *Η Ιερά Μονή των Ταξιαρχών Γκούρας και τα εις Βλαχίαν Μετόχια αυτής Βάλιας Σταυρουπόλεως* (διατριβή επί διδακτορία)
- ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α.Ε. (1986). *Ελληνική Μυθολογία*, τόμοι 5. Αθήναι
- ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α.Ε. (1977). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι ΙΔ΄ και ΙΣΤ΄, σ. 794-795, 805
- Ζώτος, Μ.-Γιάνναρος, Χ. (1989). *Η Πολύτσα της Βορείου Ηπείρου, τοπογραφία-ιστορία*, τόμος Α΄. Ιωάννινα: Ίδρυμα Βορειοηπειρωτικών Ερευνών
- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (1957). *Ο από Ιωαννίνων Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδων Βλάχος*. Αθήναι
- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ (1872-1873): *Επετηρίς ετών 1872-1873*. Κωνσταντινούπολη
- ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΟΛΥΒΔΟΣΚΕΠΑΣΤΟΥ (2016). *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου Κονίτσης*. Ασπροβάλτα: Μέλισσα
- Καμαρούλιας, Δ. (1996). *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, τόμος Α. Αθήνα: Α. Μπάστας-Πλέσσας ΑΒΕΕ
- Καραδήμας, Σ. (1974). *Σκόρπια φύλλα απ' το Πωγώνι*. Αθήνα
- Κοκκίνης, Σ. (1976). *Τα μοναστήρια της Ελλάδος*. Αθήνα
- Κορακίδης, Α. (1993). *Το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς*. Αθήνα: Σ. Βασιλόπουλος
- Κορακίδης, Α. (1998). *Η Βελλά της Ηπείρου*. Αθήνα: Δωδώνη
- Κουρίλας, Κ. μητροπολίτης Κορυτσάς (1945). *Πανεπιστημιακά*. Αθήναι
- Κουτσουμπίνας, Λ. (2002). *Πωγώνι 700-1900 μ.Χ., ιστορικά, παλαιογραφικά και της παράδοσης σημειώματα*. Αθήνα: Φοίβος
- Κώνστας, Κ. (1974). *Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*. Αθήνα
- Λαμπρίδης, Ι. (1888). *Περί Καραμουρατίας και Καραμουρατών. Αττικόν Ημερολόγιον*. Αθήνα (φωτοτυπική ανατύπωση ΕΗΜ, Ιωάννινα, 1971)
- Λαμπρίδης, Ι. (1889). *Ιερά εν Ηπείρω σκηνώματα εξ αλλοδαπής δωρεών τυχόντα*. Αθήναι
- Λαμπρίδης, Ι. (1889). *Πωγωνιακά*. Αθήναι

- Λαμπρίδης, Ι. (1971). *Περί των εν Ηπείρω αγαθοεργημάτων*, μέρος Α΄ και Β΄. Ιωάννινα: ΕΗΜ
- Λαμπρίδης, Ι. (1971). *Ο Τεπελενλής Αλή Πασάς*. Ιωάννινα: ΕΗΜ
- Λαμπρίδης, Ι. (1971). *Κουρεντιακά και Τσαρκοβιστιακά*. Ιωάννινα: ΕΗΜ
- Λαμπρίδης, Ι. (1971). *Μαλακασιακά*. Ιωάννινα: ΕΗΜ
- Λέκκας, Α. (1982). *Πολίτσανη, κωμόπολη του Πωγωνίου της Βορείου Ηπείρου*. Αθήνα
- Λώλης, Ν. Β. (1976). *Χριστιανικά μνημεία και θρύλοι της Ηπείρου*. Αθήνα
- Μαμμόπουλος, Α. (1964). *Ηπειρος*, τόμοι Α΄ και Β΄. Αθήνα
- Μηλιώνης, Α. Χ. (1984). *Το Μοναστήρι της Μέγγουλης*. Αθήνα: Γ. Τζάκος-Γ. Μητσάκος
- Μηλιώνης, Α. Χ. (1998). *Το Περιστέρι Πωγωνίου (Μέγγουλη)*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων
- Μήτσης, Β. Δ. (2015). *Κρουονέρι Πωγωνίου (Ιστορία – Τοπωνύμια – Γλωσσάρι)*. Κρουονέρι Πωγωνίου
- Μιχαλόπουλος, Φ. (1930). *Κοσμάς ο Αιτωλός*. Αθήνα
- Μουσελίμης, Σ. (1980). *Αρχαιότητες της Θεσπρωτίας*. Γιάννινα
- Μπαράς, Β. (1966). *Το Δέλβινο της Ηπείρου και οι γειτονικές του περιοχές*, επιμέλεια Λ. Βρανούση. Αθήνα
- Μπέττης, Σ. (1997). *Κουρεντιακά*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων
- Nilsson, Μ. (1971). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας*, μετάφραση Αικατερίνης Παπαθωμοπούλου. Αθήνα: Παπαδήμας
- Νοτίδου-Δρίτσου, Α. (1973). *Ήθη και έθιμα σε χωριά του Πωγωνίου και της Ηπείρου*. Αθήνα
- Οικονομίδης, Μ. (1914). *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, Α΄ 1914, σ. 220-221. Αθήνα
- Οικονομίδης, Μ. (1938). *Ηπειρωτικά*. Θεσσαλονίκη
- Οικονομίδης, Μ. (1948). *Πολύτσανη* (ανέκδοτη εργασία)
- Οικονόμου, Β. (1969). *Η Ζίτσα*. Αθήνα
- Οικονόμου, Κ. (1991). *Τοπωνυμικά της περιοχής Ζαγορίου*. Γιάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- Οικονόμου, Φ. Γ. (1971). *Η εν Ηπείρω Εκκλησία Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης*. Αθήνα
- Οικονόμου, Φ. Γ. (1982). *Η εκκλησία της Ηπείρου, ίδρυσις, οργάνωσις και εξέλιξις αυτής*. Αθήνα
- Παπανικολάου, Κ. Δ. (2004). *Η Λάκκα Πωγωνίου και το Ψηλόκαστρον Ιωαννίνων*, τόμος Α΄. Αθήνα: Δωδώνη
- Παπαρηγόπουλος, Κ. (1955). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Γ΄. Αθήνα
- Πατσέλης, Ν. Β. (1947). *Το Δελβινάκιον της Ηπείρου*. Αθήνα: Μ. Γ. Βασιλείου
- Πεκλάρης, Μ. (2006). *Βασιλικό (Τσαραπλανά) Πωγωνίου*. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός
- Πλιάτσικας, Β.-Λώλης, Ν. (1965). *Το Τεριάχιον όπως το ζήσαμε*. Αθήνα
- Πλόσκας, Χ. (1979). *Το Χωριό μου Κάτω Ραβένια Πωγωνίου*. Πάτρα
- Πολίτης, Ν. Γ. (1979). *Κλέφτικα Δημοτικά Τραγούδια*, επανέκδοση από τις εκδόσεις Πέλλα, Αθήνα.
- Ρισπέν, Ζ. (-), *Μεγάλη Ελληνική Μυθολογία*, τόμοι Α΄ και Β΄, μετάφραση Κοσμάς Πολίτης. Αθήνα:
- Σινίκη-Παπακώστα, Ν. (1983). *Ηπειρος, εκκλησίες και μοναστήρια*. Γιάννινα: Δωδώνη
- Σινίκη-Παπακώστα, Ν. (2010). *Λαϊκή λιθογλυπτική στην Ήπειρο, 18ος-19ος αιώνας*. Γιάννινα
- Σπύρου-Βουνιώτης, Λ. (1966). *Η Χειμάρρα*. Αθήνα: Σύνδεσμος Χειμαρριωτών «Γ΄ Ακροκεραύνια»
- Στούπης, Σ. (1962). *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Α΄. Πάτρα

- Στούπης, Σ. (1964). *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, τόμος Β΄. Κέρκυρα
- Στούπης, Σ. (1972). *Βήσσανη*, εκδ. Αδελφότητας Βησσανιωτών. Αθήνα
- Στυλιανού, Ρ. (1982). Το Καθολικό της μονής Σωσίνου στο Πωγώνι της Ηπείρου. *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*. τόμος Β΄, 67-85. Αθήνα: Ε.Μ.Π.
- Σωτηρίου, Γ. (1937). *Κειμήλια του Οικουμενικού Πατριαρχείου – ναός και σκευοφυλάκιον*. Αθήνα
- Τάτσης, Δ. πρεσβύτερος (1982). *Η Ιερά Μονή Μακραλέξη Πωγωνίου* (ανάτυπο από την *Ηπειρωτική Εστία*). Ιωάννινα
- Τάτσης, Δ. (1983). *Καστάνιανη Πωγωνίου*. Ασπροβάλτα: Μέλισσα
- Τάτσης, Δ. (2004). *Μοναστήρια της επαρχίας Κονίτσης*. Ιωάννινα
- Τάτσης, Δ. (2009). *Η Ιερά Μονή Σωσίνου Παρακαλάμου*. Ιωάννινα
- Τζάκου, Α. (1982). Το Καθολικό της Μονής Άβελ στη Βήσσανη Πωγωνίου. *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τόμος Β΄, 57-66, Αθήνα: Ε.Μ.Π.
- Τσαπαρλής, Ε. (1980). *Ξυλόγλυπτα τέμπλα Ηπείρου*, διατριβή επί διδακτορία. Αθήνα
- Τσιάτης, Β. (1979). *Της Παναγιάς στον Μακραλέξη*. Πειραιάς
- Χριστόφορος, μητροπολίτης Δρυινοπόλεως Πωγωνιανής και Κονίτσης. (1958). *Η Ιερά Μονή Βελλάς*, Μητρόπολις Δρυινοπόλεως, Πωγωνιανής και Κονίτσης. Ιωάννινα
- Χριστόφορος, μητροπολίτης Δρυινοπόλεως Πωγωνιανής και Κονίτσης. (1957). *Υπόμνημα προς την Ιεράν Σύνοδον της Εκκλησίας της Ελλάδος*. Ιωάννινα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Holland, Henry (1815). *Travel in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, etc*, London
- Leak, William Martin (1818). *Travels in Northern Greece*, vol. 4. London
- Rouqueville, F. (1820). *Voyage de la Grèce*. Paris: Firmin Didot
- Philippson, A. (1897). *Thessalien und Epirus*. Berlin
- Grimal, P. (1980). *Dictionnaire de la Mythologie Greque et Romaine (Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας, μετάφραση-επιμέλεια Βασίλ. Άτσαλος, ελλην. έκδοση. Θεσσαλονίκη: University Studio Press)*
- Hammond, N. (1967). *Epirus, the geography, the ancient remains, the history and topography of Epirus and ancient areas*. Oxford: Clarendon Press
- Pallas, D. (-), *Reallexikon Zur Byzantinischen Kunst*, Band II, Anton Hierse manin. Stuttgart.

ΛΕΞΙΚΑ

- ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ (1950), *Βουλγαρο-Ελληνικό Λεξικό*, Σόφια
- ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ (1950), *Ελληνο-Βουλγαρικό Λεξικό*, Σόφια
- Ανδριώτης, Ν. (1988). *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής* (έκδοση Β΄). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη
- Βογιατζή, Α. (1988). *Σερβοκροάτικο-Ελληνικό λεξικό*. Θεσσαλονίκη
- Βογιατζή, Α. (1955). *Ελληνο-Σερβικό λεξικό*. Θεσσαλονίκη
- Γκίνης, Ν. (1993). *Ελληνο-Αλβανικό λεξικό*, έκδοση Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, επιμέλεια Κων/νου Οικονόμου. Ιωάννινα
- Γκίνης, Ν. (1998). *Αλβανο-Ελληνικό λεξικό*, έκδοση Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, επιμέλεια Γ. Καψάλη. Ιωάννινα
- Δαγκίτσης, Κ. (1984). *Ετυμολογικό λεξικό της νεοελληνικής*, τόμος Α΄ (Α-Κ) και τόμος Β΄ (Λ-Π). Αθήνα: Ι. Γ. Βασιλείου

- Δημητράκου (-). *Μέγα λεξικόν όλης της Ελληνικής γλώσσης*, τόμοι 15 (ανατύπωση). Αθήνα: Δομή Εκδόσεις «Demiurg» (1996). *Νεοελληνικό-Ρουμάνικο λεξικό*. Βουκουρέστι
- ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ (-). *Νεώτατον Ελληνοαγγλικόν λεξικόν*. Αθήνα: Εγκυκλοπαιδικαί Εκδόσεις Ν. Νίκας και Σία ΕΕ
- Κοτολούλης, Σ. (1984). *Ρουμανοελληνικό λεξικό*. Αθήνα: Δωρικός
- Κουμανούδης, Στέφ. (1854). *Λεξικόν λατινοελληνικόν* (φωτοτυπική ανατύπωση). Αθήνα: Όμηρος
- Leopold, E. (1874). *Λεξικό ελληνολατινικό*. Λειψία (φωτοτυπική ανατύπωση εκδόσεων «Σπανός»)
- Liddell, G.-Scott, R. (1843). *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*, τόμοι 5. Οξωνία Γερμανίας (φωτοτυπική ανατύπωση εκδ. Ι. Σιδέρη (2007), Αθήνα)
- Λουκαρέλλη, Ε.-Basili, Giorgio M. (2005). *Ελληνο-ιταλικό λεξικό*. Αθήνα: Μ. Σιδέρης
- Μαυρίδης, Α.-Olla, P. (2006). *Το νέο Ελληνο-Ισπανικό λεξικό*. Αθήνα: Texto
- Μαυρίδης, Φ. (2004). *Ιταλοελληνικό λεξικό*. Αθήνα: εκδ. Σιδέρης
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ
- Νικολαΐδης, Κ. (1909). *Ετυμολογικό λεξικό της Κουτσοβλάχικης γλώσσης*, φωτοτυπική ανατύπωση εκδ. Βασιλείου. Αθήνα
- Παντελοδήμος, Δ. και Καϊτέρη, Κ. (2002). *Ελληνογαλλικό λεξικό*. Αθήνα: Kauffmann
- Παντελοδήμος, Δ. και Lust, C. (2004). *Γαλλοελληνικό λεξικό*. Αθήνα: Kauffmann
- Πετσίνης, Λ. (1981). *Πλήρες λεξικό ελληνο-ρουμανικό*. Αθήνα: Καστανιώτης
- «Ροδαμός» (1994). *Ελληνοτουρκικό λεξικό*. Αθήνα
- Σταματάκος, Ι. (1970). *Επίτομο λεξικό αρχαίας ελληνικής γλώσσης*. Αθήνα
- Τσακαλώτος, Ευστρ. (-). *Ελληνολατινικόν λεξικόν* (φωτοτυπική ανατύπωση). Αθήνα: Δαρεμάς
- Τσαμπουνάρας, Π. (2002). *Αγγλο-ελληνικό λεξικό* («Χρυσή Έκδοση»), Αθήνα: Magenta ΕΠΕ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

- Alderson, A. D. and Iz, F. (1984). *The Oxford Turkish-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press
- Alderson, A. D. and Iz, F. (1978). *The Oxford English-Turkish Dictionary*. Oxford: Oxford University Press
- Glare, P. G. W. (1982). *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford and the Clarendon Press
- Smith, C. (1990). *Collins Spanish-English and English-Spanish Dictionary*. New York

ΑΡΧΕΙΑ

- ΑΡΧΕΙΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΔΡΥΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ-ΠΩΓΩΝΙΑΝΗΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ (σιγίλιο Ιεράς Μονής Σωσίνου)
- ΑΡΧΕΙΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ – Γραφείο Κληροδοτημάτων και Κτηματολόγια Μονών
- ΑΡΧΕΙΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (πληροφορίες και φωτογραφίες για το πρόγραμμα INTEREK και την αναστήλωση των βυζαντινών μνημείων Πωγωνίου)
- ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ (μικροφίλμ σιγιλίων Ιεράς Μονής Σωσίνου)

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

- Ανωνύμου. (1929). Χειρόγραφου Γιαννιώτου αρχιμανδρίτη Ιακώβου περί Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής, *Ορθοδοξία*, τόμος 1929, 231-235
- Ανωνύμου. (2016). Εκκλησιασμός και Θεία Λειτουργία στη Μονή Μακραλέξη Πωγωνίου, *Ηπειρος Χώρα*, 184, 28-29
- Ανωνύμου. (2016). Αναβίωση πανηγυριού Ιεράς Μονής Μακραλέξη με τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της Βρεφοκρατούσας. *Ηπειρος Χώρα*, 185, 2-3
- Βλάχος, Κ. (1974). Πατριαρχικό και συνοδικό γράμμα προς τη μονή Ευαγγελισμού στο Σώσινο Πωγωνίου, *Ηπειρωτικά Χρονικά*, περίοδος Β', 792-798, Ιωάννινα
- Βλάχος, Κ. (1976). Κτηματολόγιον των μονών της περιοχής Κουρέντων, *Ηπειρωτική Εστία*, 159-177
- Βλάχος, Κ. (1976). Το ιερόν μοναστήριον της Κοιμήσεως της Παναγίας, το επιλεγόμενον του Ιακώβου Δολιανών, *Ηπειρωτική Εστία*, 743-747
- Γκατσόπουλος, Σ. (1960). Η εμπροπνήγυρις «Πωγωνιανή» και η πάλαι ποτέ ακμάσασα Διπαλίτσα». *Ηπειρωτική Εστία*, 9, Ιωάννινα.
- Γκατσόπουλος Σ. (1964). Ιερά Σταυροπηγιακή Μονή Μολυβδοσκεπάστου, *Ηπειρωτική Εστία*, 30-31 (Οκτωβρ.-Νοέμβρ.), Ιωάννινα
- Γκίτζιος, Γ. (1994). Το ξεχασμένο Μοναστήρι, *Ηπειρωτική Εταιρεία (Δελτίον)*, 218, 571-577, Αθήναι
- Δήμου, Β. (1985). Συμβολή στην ιστορία της Αρχιεπισκοπής Πωγωνιανής και της σταυροπηγιακής Μονής Μολυβδοσκεπάστου. *Ηπειρωτικά Χρονικά (περίοδος Β')*, 71-79, Ιωάννινα
- Κολιτσάρας, Θ. (1940). Κώδιξ ευαγγελίου Μολυβδοσκεπάστου. *Ηπειρωτικά Χρονικά (περίοδος Α')*, 165, Ιωάννινα
- Κουγέας, Σ. (1939). Το Ηπειρωτικόν Αρχείον Σταύρου Ιωάννου, *Ηπειρωτικά Χρονικά (περίοδος Α')*, τόμος ΙΔ', Ιωάννινα
- Κωστούλας, Κ. (1996). Το γιοφύρι και το Μοναστήρι στους Αγιούς, *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος Β', 51-60
- Κωστούλας, Κ. (2001). Ενθύμιση για την πυρκαγιά της 28/8/2000 που απείλησε τη Μονή Μακραλέξη, *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος Γ', 3
- Λάμπρος, Σ. (1904). *Νέος Ελληνομνήμων*, τόμος Α'. Αθήναι
- Μέντζος, Θ. (1957). Μονή Άβελ ή Κοίμησις της Θεοτόκου Βήσσανης. Το άλσος της Μονής, *Ηπειρωτική Εστία*, 397-405, Ιωάννινα
- Μήτσης, Β. Δ. (1996). Ο θρύλος του Ντελήλαπα, *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος Β', 59-68
- Μυστακίδης, Ν. (1899). Αρχαιολογικά μελέται Μαυροπούλου και Τεριαχίου, *Επετηρίς «Δωδώνη»*, έτος 2^{ον}, 73-82, εκδ. Γ. Γάγαρη, Αθήναι
- Μυστακίδης, Ν. (1904). Σύντομος γεωγραφική και ιστορική περιγραφή του τμήματος Δρυινοπούλεως, *Ηπειρωτικός Αστήρ*, 67-73, Αθήναι
- Μυστακίδης, Ν. (1895). Περί της εν Πωγωνιανή Μολυβδοσκεπάστου Μονής
- Παΐσιος, Γ. ιερέυς (1962). Αγιογραφία και αγιογράφοι Χιονάδων, *Ηπειρωτική Εστία*, τόμος 11ος, Φεβρουάριος, Ιωάννινα
- Πατσέλης, Ν. Β.. (1953). Παλαιογραφικά Πωγωνίου, *Ηπειρωτική Εστία*, τόμος 2ος, Ιωάννινα
- Πουλίτσα, Π. (1928). Επιγραφαί και ενθυμίσεις εκ της Βορείου Ηπείρου, *Επετηρίς Βυζαντινών Σπουδών*, έτος 5ον, 65, Αθήναι

- Ράπτης, Α. (1995). Οδοιπορικό στο μοναστήρι του Αη-Γιάννη, *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος 1ος, 144-166, Ιωάννινα
- Σμύρης, Γ. (1996). Η Μονή Μακραλέξη στη Λάβδανη, *Πωγωνιακά Χρονικά*, τόμος Β΄, 44-49, εκδ. Κωστούλα, Ιωάννινα
- Τάτσης, Δ. (1983). Πατριαρχικό γράμμα για την Ιερά Μονή Βελλάς, *Ηπειρωτική Εστία*, 656-658, Ιωάννινα
- Τάτσης, Δ. (1984). Πρωτόκολλον απογραφής κινητής περιουσίας Ιεράς Μονής Σωσίνου κατά την 22/10/1915, *Το Σήμαντρο*, 2 (πολυγραφημένη έκδοση πρεσβύτερου Δ. Τάτση, 15-16, Καστάνιανη Πωγωνίου
- Τσιγαράς, Ν. (1896). Ηπειρωτικά, *Αττικόν Ημερολόγιον*, τόμος ΚΕ΄, 309, Αθήναι
- Φέττας, Γ. (1994). Η Μονή Μακραλέξη, *Ηπειρωτική Εταιρεία*, τεύχος 208, Αθήνα
- Φρόντζος, Κ. (1954). Συμβολή εις την ιστορίαν της Μονής Βελλάς, *Ηπειρωτική Εστία*, τόμος 3ος, 551-562, Ιωάννινα
- Χατζημιχάλη, Α. (1940). Η στάχωση του Ευαγγελίου της Υπεραγίας Θεοτόκου Πωγωνιανής Μολυβδοσκεπάστου, *Ηπειρωτικά Χρονικά (περίοδος Α΄)*, 176-180, Ιωάννινα
- Hadjimichali, A. (1950). Art Populaire de la Grèce. La sculpture sur bois. *Collection de hellenisme contemporain*. Mars-April and Mai-Jun 1950, Athens

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- Ανωνύμου (1905). Ληστεία και σύληση κειμηλίων Ιεράς Μονής Σωσίνου στις 15/7/1905, *Φωνή της Ηπείρου*, φύλλ. 634/29.7.1905, Αθήναι
- Γόνιος, Α. (1875). Ολίγα τινά περί της ηρειπωμένης πόλεως Βελλάς, *Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως*, αριθ. φύλλου 1828, 3, Κωνσταντινούπολις
- Μυστακίδης, Ν. (1895). Περί της εν Πωγωνιανής Μολυβδοσκεπάστου Μονής, *Φωνή της Ηπείρου*, αρ. φύλλου 135, Ιωάννινα
- Μυστακίδης, Ν. (1905). Περί της εν Πωγωνιανής Μολυβδοσκεπάστου Μονής, *Φωνή της Ηπείρου*, φύλλα 28^{ης} Νοεμβρίου και 4^{ης} Δεκεμβρίου, Ιωάννινα
- Μυστακίδης, Ν. (1901). Περί της εν Πωγωνιανής Μολυβδοσκεπάστου Μονής, *Φωνή της Ηπείρου*, φύλλ. 4972, Ιωάννινα
- Τσελικίδης, Μ. (1904). Η Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και το μετόχιον αυτής εν Πολυτσάνη, *Ταχυδρόμος Κωνσταντινουπόλεως*, φύλλον 1925/8.12.1904, Κωνσταντινούπολις
- Φύλλο Εφημερίδος Κυβερνήσεως* (Φ.Ε.Κ.-τεύχ. Β΄): Δημοσιεύονται τα Νομοθετικά Διατάγματα με τα οποία ανακηρύσσονται διατηρητέα ιστορικά μνημεία τα παρακάτω μοναστήρια του Πωγωνίου:
- ΦΕΚ υπ' αριθμ. 95/9-7-47, τεύχος Β΄, Μονή Άβελ Βήσσανης
- ΦΕΚ υπ' αριθμ. 1431/1954, τεύχος Β΄, Μονή Μακραλέξη
- ΦΕΚ υπ' αριθμ. 281/29-12-56, τεύχος Β΄ Μονή Προδρόμου Φραστανών
- ΦΕΚ υπ' αριθμ. 12/17-1-58, τεύχος Β΄, Μονή Μολυβδοσκεπάστου
- ΦΕΚ υπ' αριθμ. 404/6-7-65, τεύχος Β΄, Μονή Σωσίνου